

נתיבות משה
על חמישה חומשי תורה
דברים שנכתבו בשנה האחרונה לחייו
מאת הרב משה בוצ'קו

נתיבות משה

על חמישה חומשי תורה

דברים שנכתבו בשנה האחרונה לחייו

מאת הרב משה בוצ'קו

עורך: יהודה עציון

נתיבות משה
על חמישה חומשי תורה

מאת הרב משה בוצ'קו
בעריכת יהודה עציון

סדר ועימוד:
עדנה חלמיש

עיצוב העטיפה ומוסף התמונות:
אמונה כרמל

הגהה:
יעקב עציון

הדפסה וכריכה:
מפעלי דפוס כתר

ירושלים ת"ו
אלול ה'תשע"א

הפצה ראשית:
ישיבת 'היכל אליהו'
כוכב יעקב 90622
02-9972023

תוכן העניינים

7	פתח דבר / הלן בוצ'קו
10	אקדמות מילין / שאול דָּוִד בוצ'קו
11	דבר העורך

ספר בראשית

15	פרשת בראשית
20	פרשת נח
24	פרשת לך לך
25	פרשת וירא
29	פרשת חיי שרה
34	פרשת תולדות
37	פרשת ויצא
40	פרשת וישלח
43	פרשת וישב
47	פרשת מקץ
49	פרשת ויגש
51	פרשת ויחי

ספר שמות

59	פרשת שמות
64	פרשת וארא
69	פרשת בוא
73	פרשת בשלח
79	פרשת יתרו
84	פרשת משפטים
90	פרשת תרומה
92	פרשת תצוה
95	פרשת כי תשא
99	פרשת ויקהל
101	פרשת פקודי

ספר ויקרא

105	פרשת ויקרא
109	פרשת צו

111	פרשת שמיני
113	פרשת תזריע-מצורע
115	פרשת אחרי מות
118	פרשת קדושים
120	פרשת אמור
122	פרשת בהר
124	פרשת בחוקותי

ספר במדבר

129	פרשת במדבר
132	פרשת נשוא
135	פרשת בהעלותך
140	פרשת שלח לך
144	פרשת קורח
148	פרשת חוקת
149	פרשת בלק
151	פרשת פינחס
155	פרשת מטות
157	פרשת מסעי

ספר דברים

163	פרשת דברים
165	פרשת ואתחנן
173	פרשת עקב
180	פרשת ראה
186	פרשת שופטים
192	פרשת כי תצא
198	פרשת כי תבוא
202	פרשת ניצבים
206	פרשת וילך
209	פרשת האזינו
211	פרשת וזאת הברכה
217	דברי משה האחרונים – ברכת פרידה
219	על אודות אמא ואבא זצ"ל – שלושה פרקי זיכרון / הרב משה
225	מאלבום התמונות
233	ראש ישיבה בתוך עמו / מרק ויגודה

פתח דבר

"הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָא אֲדֹנָי" ה' וְהִשְׁלַחְתִּי רָעַב בְּאֶרֶץ, לֹא
רָעַב לְלֶחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם לְשִׂמוּעַ אֶת דְּבָרֵי ה'."
(עמוס ח' י"א)

(פסוק שהיה חביב על הרב משה, ותדיר היה מנעימו בשיר).

כאשר ניגשתי לכתוב פתח דבר לספר הזה, הבנתי שנטלתי עלי משימה לא
קלה – אך בכל־זאת הרגשתי צורך עמוק לכתוב את השורות הללו לזכרו של
בעלי האהוב והיקר זצ"ל, ולזכר הדרך המיוחדת של חייו.

בעלי נולד במוצאי פסח תרע"ז, ועלה למרום בכניסת יום כיפור תשע"א.
במשך שנים רבות היה בעל תפילה ביום כיפור בישיבת 'עץ חיים' בעיר
מונטרה אשר בשווייץ – וברגע שפתח בתפילת 'כל נדרי', בְּרָגַשׁ העמוק
הנשמע בקולו, בכל מילה ומילה, הרגישו כל הבחורים והמתפללים – יחד
אָתוּ – את קדושתו של היום הגדול.

ספרו הראשון, 'הגיוני משה', יצא לאור בשנת תשס"ב. בחלק הראשון של
הספר הוגש לקט מדברים שאמר בפני תלמידיו על פרשיות השבוע –
בשבתות, בעת רצון, בשעת הסעודה השלישית. תמיד בא לביטוי רצונו להבין
מהי כוונת התורה, לרדת לעומקו של הטקסט, ולהאיר לנו את הדרך בה נלך.
בחלק השני של הספר מובאים דבריו על המועדים ומשמעותם, על יום
העצמאות ועל יום ירושלים, ובחלק השלישי – מאמרים ומכתבים על בעיות
הזמן.

ספרו השני יצא לאור בשנת תשס"ו (בשני כרכים), נקרא אף הוא 'הגיוני
משה', ומובאים בו חידושים ובירורים על סוגיות ופרקים במסכתות הש"ס.
הספר השלישי, 'עיוני משה' על חמישה חומשי תורה, יצא לאור בתשרי
תש"ע, שנה לפני פטירתו. אני נוטלת רשות לצטט קטע מדברי בני, שאול
דָּוִד, בהקדמה לספר: "בספר הזה ישנו שילוב נדיר של פשט ועומק, היגיון
ורגש, אהבת הבריות ויראת שמים, גבורה וענווה. ... לומדים אנו כאן היאך

לקרוא פסוק, להקשיב לפעיונות הלב של הפרשה, להוסיף לקח ולהפיק מוסר השכל".

הספר שלפנינו – 'נתיבות משה' – הוא פרי עמלו בשנת חייו האחרונה, שנת תש"ע.

מדי שבוע ראיתי את בעלי כותב במחברתו, בדרכו הנאה, את מחשבותיו על הפרשה של אותו שבוע. הוא התמיד בכך לכל אורך השנה – אך בסוף השנה הקדים וכתב את דבריו לפרשיות האחרונות – 'ניצבים', 'וילך', 'האזינו', 'וזאת הברכה' – כאילו הייתה לו הרגשה מוקדמת, כאילו חשש שמא לא יצליח להגיע עד 'וזאת הברכה' ולסיים את התורה.

לאחר פטירתו ראינו את מחברתו האחרונה, גילינו שהספיק לסיים את פרשת 'וזאת הברכה' החותמת את כל התורה כולה – ובדף האחרון הוא כתב פְּדברים האלה: "גמרתי לכתוב את מחשבותי על חמישה חומשי תורה בִּשבוע שחל בו יום הכיפורים תשע"א. ... וה' יצילני משגיאות, ויברך את אשתי ואת כל קרובי בגמר חתימה טובה ושנה טובה ולקבלת פני משיחנו בקרוב בימינו! ... והנני בברכה, גמר חתימה טובה לכל עם ישראל – ח' בתשרי תשע"א – מ.ב.". למחרת היום הוא השיב את נשמתו לבוראו...

ובכן, בספר שלפנינו מראה לנו משה, על פי דרכו, כיצד לחיות בשלמות בעולם הזה.

כבר בצעירותו הוא כתב מאמר על שלמות האדם. בשלמות אמיתית, דיבורו של אדם אינו סותר את מחשבתו, ופעולותיו אינן סותרות את פנימיותו ורוחו. דברים על שלמותו של אדם – והשאיפה להגיע אליה – מופיעים גם בפירושו בספר הזה, והנה דוגמא לכך:

על הפסוק "וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים" (בראשית ב' ז'), הוא כותב: "הנה קמה ונשלמה בריאת העולם עם בריאת האדם, שהוא מורכב כביכול מארץ ושמים, מעפר ונשמת חיים. ... זוהי אמנם חובתו הגדולה של האדם, שלא יהיו גופו ונשמתו בריב הדדי ובסתירה, אלא שינהל את חייו בסינְתֵזָה גמורה בין גוף ונשמה. מצד אחד עלינו ליהנות מכל הבריאה, ובכלל זה גם הנאות הגוף, ומצד שני עלינו לשתף בהנאה הזאת את הערכים העליונים. לשם כך ניתנה לנו תורה עם מצוותיה – ורק על ידיהן נוכל לבנות את ההרמוניה הגמורה בין הגוף והנשמה".

עניין זה של הרמוניה ושלמות לא היה עבורו רק תיאוריה נאה ומילים יפות. כל מכיריו ויודעיו הרגישו את הסינתזה הזאת בכל הליכותיו ופעולותיו – כעין ההרמוניה בין כל כלי הנגינה המתאחדים בתזמורת סימפונית נפלאה. ומתוך כך – גם מבלי שנתכוון – קרנו הדברים הללו גם כלפי חוץ, ומשה השפיע בנתיבותיו על תלמידיו ושומעיו, וגם על הקרובים אליהם, את ניגון התורה הערב: "דְרָכֶיךָ דְרָכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם" (משלי ג' י"ז).

הוא היה אבא, סבא, וסבא רבא – מחנך מיוחד שאהב את תלמידיו והם אהבו אותו. תלמיד חכם ששחה במימיה העמוקים של תורה, ולא נמנע מלהדגיש גם את חשיבותן של העבודה ושל הפעילות השייכת לחיי היומיום, כי "לא תוהו בְרָאָה, לְשֶׁבֶת יִצְרָה" (ישעיהו מ"ה י"ח).

זכיתי לחיות שישים ושלוש שנים נפלאות, 'עֶזְרָה על ידו'. עוד מצלצל באוזני קולו החמים והנעים כשהיה חוזר כל בוקר מתפילת שחרית: "בוקר טוב, בוקר טוב!" – ובכל ראש חודש: "חודש טוב, חודש טוב!" – מילים כה פשוטות וכליך חשובות...

לסיום, למען זכרו המבורך, ברצוני לצטט פסוק רב משמעות מנבואת מיכה: "הֲגִיד לְךָ אָדָם מֶה טוֹב, וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמֶּךָ, כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לְכַת עִם אֲלֹהֶיךָ" (ו' ח').

כולי תקווה שקוראי ספר זה ירגישו את אשר זכיתי אני לדעת ולהכיר – את נתיבות משה – את ענוותנותו ואת אישיותו המיוחדת, את ההרמוניה בדרך חייו, יחד עם יראה ואהבת ה', אהבת הזולת, אהבת עם ישראל וארץ ישראל. ועוד זאת, לבסוף – ברצוני להודות מקרב לב למר יהודה עציון שליט"א, ידיד בעלי (שערך גם את ספריו הקודמים), על שלקח על עצמו את עריכת הספר הזה והצליח בהבנתו המיוחדת להיכנס לפנימיות מחשבותיו של בעלי ולהוסיף לנתיבותיו מסגרת כה יפה.

הלן בוצ'קו
תמוז תשע"א

אקדמות מילין

זכיתי לראות את אבא בתפילתו. כל מילה נאמרת בכוונה מלאה, אבא מזדהה עם כל הגה היוצא מפיו, ונשמתו מחוברת עם האינ־סוף. כך כשהתפלל בציבור בישיבֵּתנו – אליה היה צועד בבטחה ובאומץ על אף גילו – וכך כשנאלץ להתפלל בביתו. חרישית ועוצמֵתית היתה תפילתו – והעוצמה הזאת חיה וגלויה לעינינו גם בספר הזה. הננו קוראים את דבריו של הרב משה זצ"ל, ונפעמים מן החוויה אשר הוא מוליך אותנו בנתיבותיה.

בשנה האחרונה לחייו רשם אבא מדי שבוע במחברותיו את אשר הרגישה נשמתי בקריאת פסוקי הפרשיות. ומכיוון שהיתה נשמתי כה זכה ורגישה, נהפכים פסוקי התורה תחת עטו לפסוקים חיים המדברים אלינו בדיבור ישיר – ממש כפי שדיברו אליו.

אנו קוראים ספר זה כספר מוסר. את אשר קיבל אבא מקריאתו בתורה הריהו דולֵה ומשקה לנו, לקוראיו, וכך מתעשרים אנו במסרים רוחניים ומוסריים בכל התחומים – בחיבורו של אדם לאלוקיו, באהבתו של בר אנוש לחברו, במקומו של היחיד בתוך החברה ובאחריותו כלפי עמו וארצו.

אסיים בדוגמה לדבריו – ולאישיותו הנשקפת בדבריו – דוגמה אחת מני אלף. בפרשת מסעי, בהתייחסות לקביעת ערי המקלט, לומד הרב משה מוסר השכל: "כך מתחנכים אנו ליטול אחריות מלאה למעשינו. לא־רק שאסור לנו להתרשל אלא שעלינו לדבוק בתורה באופן מלא, שתהא היא ספוגה בנפשנו עד הנימים הדקים ביותר, ואז אכן נהא זְפָאִים לכך שלא תארע תקלה על ידינו".

זה היה האיש משה – אבא זצ"ל – דְבֵק בתורה וספוג בערכיה בכל לבבו ובכל נפשו, באופן מלא ומוחלט. תהא נשמתי צרורה בצרור החיים.

שאול דָּוִד בוצ'קו
מנחם־אב תשע"א

דבר העורך

ספר זה הינו מיצוי מדברים-שבכתב אשר רשם הרב משה זצ"ל בשנת חייו האחרונה. שנה זו – ה'תש"ע – היתה השנה התשעים-ושלוש לחייו, והננו כמשתאים נוכח פוריות מחשבתו ועבודתו מראשית השנה עד אחריתה. מדי שבוע כתב הרב את מחשבותיו על הפרשה, תמידים כסדרם, וכך נרשמו מאות עמודים – שלושי-עשרה מחברות – בכתב ידו הזעיר והצפוף. באורח פלא האיץ הרב את עבודתו לקראת היום בו נלקח לגני מרום – ערב יום הכיפורים תשע"א. הוא סיים לכתוב את דבריו על פרשת 'וזאת הברכה' שבועיים לפני זמן קריאתה בציבור, ולא נחה דעתו עד שנפרד בברכה מקרוביו ומקוראיו – תוך גילוי אצילות-נפש, נדיבות ונחת-רוח אשר אפיינו אותו כל ימיו. שורות הפרידה נחתמו ביום ח' בתשרי, יום אחד לפני פטירתו מאתנו; כך נהיה גמר מלאכה זו של הרב משה בוצ'קו – בטביעת חותמו – לצליל הסיום לכל מפעלו בהאי עלמא, צליל כה ערב ומלא אהבה... (דברי הפרידה נדפסו בסוף הספר, בעמוד 217, וראה שם).

הנה כמה הארות באשר לדרך ציטוט הכתובים:

- כדי לאפשר קריאה נוחה ושוטפת, מובאים פסוקי המקרא בספר תוך מילוי הכתיב החסר, בהוספת האותיות נאו נ'יוד.
- השם המפורש – הנכתב במקרא ייחיה – נדפס בספר: ה'. בשמות קודש אחרים ניתן מקף-מחבר לאחר האות הראשונה.
- הצורה המקראית "הוא" נדפסת בספר: "היא". / במילים ספורות המסתיימות באות הא – "וְרֵאִיתָה", "נְתַתָּה" – נגרעה האות הסופית. / הכתיב: "נַעַר" שונה ל"נַעֲרָה", וכך נדפס גם: "בְּגֵי" על אף שנכתב ללא אָלף.
- מילים הנתונות בין סוגריים רבועים – בתוך פסוקים, ובתוך ציטוטים של דברי חז"ל ופרשנים – הריהן תמיד מְשַׁל העורך.

י"ע

ספר בראשית

בראשית

נח

לך לך

וירא

חיי שרה

תולדות

ויצא

וישלח

וישב

מקץ

ויגש

ויחי

ספר בראשית

פרשת בראשית

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" – ובזאת נמסרת לנו הודעה ששתי בריאות כאן, שונות לחלוטין במהותן ובתכליתן: "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם" (תהלים קט"ו ט"ז). בַּשָּׁמַיִם, בְּעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן, לֹא שָׁם מְקוֹם חַיּוּתָנוּ וּמְמִילָא גַם אֵין לָנוּ רִשּׁוֹת לְדְרוּשׁ וּלְפַעוּל בּוּ, בְּהִיוּתוֹ נַעֲלָה מֵאֲתָנוּ וּמִיּוֹחַד לְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים לְקַב"ה, הַיּוֹשֵׁב עַל חוּג שָׁמַיִם.

וְחִילוּף הַדְּבָרִים – בָּאָרֶץ. עוֹד בְּטֵרֵם נִבְרָא הָאָדָם, כִּבְר גְּלוּי וִידוּעַ שֶׁהָאָרֶץ הִיא בֵּית חַיֵּי הָאָדָם, כִּאֵן מְקוֹם עֲבוּדָתוֹ וְשִׁימוּשׁוֹ, וְכִאֵן מַחֻיֵב הוּא לְטַפָּח, לְשַׁכְּלַל וּלְתַקֵּן כִּכַּל יִכּוֹלְתוֹ, כִּכַּל שֶׁתִּשְׁיֵג בִּינְתּוֹ.

בְּבִרְיַאת הָאָדָם נִפְתַּח שַׁעַר הַהִיסְטוֹרִיָה, שַׁעַר דְּבָרֵי הַיָּמִים, וּמִכֵּאֵן וְעַד עוֹלָם – בְּכַל הַדּוֹרוֹת – מַחֻיֵב הָאָדָם לְתַפְקִידוֹ, תַּפְקִיד הַתִּיקוֹן וְהַשְּׁכָלֻל. יִשְׁנֵם דּוֹרוֹת שֶׁל עֲלִיָה וְדּוֹרוֹת שֶׁל יִרִידָה, דּוֹרוֹת שֶׁל יִצִּירָה וְדּוֹרוֹת שֶׁל רִצַּח וְהַשְׁמָדָה כְּמַעֲשֵׂה קִיּוֹן, אֵךְ לְמִרּוֹת הַכּוֹל אֵין הִיעוּד מִשְׁתַּנָּה וְאֵנוּ קְרוֹאִים לְקִרְאָתוֹ – "עַד כִּי יָבֹא שִׁילָה" וְתִתִּישֵׁב הָאָרֶץ עַל כִּנָּה.

לָנוּ, לְיִשְׂרָאֵל, נִמְסַר הַכּוּחַ הַמִּיּוֹחַד לְשַׁכְּלַל אֶת הָאָרֶץ וּלְהַאִיר אֶת הַבְּרִיָּאָה – וְזֶהוּ כּוּחַהּ שֶׁל תּוֹרָה. מִשְׁעָה שֶׁנִּגְלָה הָאִישׁ מִשָּׁה, שֶׁהִבִּיא אֹרֶחַ לְעוֹלָם, וּמִשְׁעָה שֶׁנִּתְנָה תּוֹרָה עַל יָדוֹ, נִיתְנָה גַם לְעוֹלָם כּוֹלוֹ הַיִּכּוֹלֶת לְהַתְעַשֵּׂת, לְעֲלוֹת, לְבַנּוֹת וּלְהִיבְנוֹת. אֶפְי־עַל־פִּי שְׁלֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם נִיתֵן רַק הַמִּשְׁפָּט הָאֱלֹמֶנְטָרִי – שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נוֹחַ – בְּכַל זֹאת עֲשׂוּיּוֹת הֵן לְקַבֵּל מֵאֲתָנוּ אֶת אֹרֶחַ הַתּוֹרָה, אֹרֶחַ צַדֵּק וְאִמְתּוֹ.

וּבְרוּחַ הַתּוֹרָה עֲלִינוּ לְהַתְקִין אֶת עֲצַמְנוּ לְתַפְקִידָנוּ זֶה. נּוֹעַדְנוּ לְהִיוֹת אֹרֶחַ לְגוֹיִים – אֵךְ בִּינְתִיִּים גַם מִצְבָּנוּ שְׁלָנוּ, בָּאֲרִצְנוּ הַקְדוּשָׁה, אֵינְנוּ אִי־דִי־אֵלִי: מִצַּד אֶחָד, מִתְרַבִּים אִמְנֵם מַעֲשֵׂי הַצַּדֵּק וְהַטּוֹבָה בְּאֹפֶן יוֹצֵא מִן הַכִּלְלִי, וּמֵאִידֵךְ גִּיסָא נִפְגָּשִׁים אֵנוּ גַם בְּתוֹךְ עַמְנוּ בְּמַעֲשֵׂי רִצַּח וְאִכְזוּרִיּוֹת, וְהַקְהָל מְקַבֵּל זֹאת כְּדָבָר שֶׁבִּשְׁגָרָה.

עוד הרבה עלינו לפעול כדי להביא כל יהודי לידי הכרה בתפקידנו הנעלה. עוד רב לפנינו הדרך ועוד גדולה העבודה לפנינו – להכניס בלב כל יהודי את ערך קדושת החיים, שלא יהיו מעשי רצח בישראל, שכל מחשבותינו ומעשינו ייבנו על אדני קדושה וטהרה. עלינו להשקיע בחינוך הנוער, לנטוע את 'המאור שבתורה' בלב כל נער, "פי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובה' בחר ה' להיות לו לעם סגולה מפל העמים אשר על פני האדמה" (דברים י"ד ב). את העיקרים אשר זכינו לשמוע בסיני – "אנכי ה' אלהיך", "לא תרצח", "לא תגנוב" – עלינו להשריש בלב ונפש כל איש ישראל; זה באפשרותנו וזוהי חובתנו!

"ויאמר אלהים: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ... ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו" ... (א' כ"ו-כ"ז). "זה ספר תולדות אדם, ביום ברא אלהים אדם, בדמות אלהים עשה אותו". (ה' א').

כאשר באים אנו לומר במה – באילו מתכוונתיו – נעשה האדם בצלם אלהים ובדמותו, הרינו מבינים כי הכוונה היא דווקא למצבו של האדם לאחר שאכל מעץ הדעת טוב ורע. "בצלמנו כדמותנו" אומר הקב"ה, וכוונתו לכך שיהא האדם בר דעת ואחריות, בעל יכולת בחירה, הבחנה והפרדה בין טוב לרע ובין חיים למוות. אדם שנברא בצלם אלהים, דעתו היא נפרדת ונישאת מעל לתאוות נפשו; ניתן לו לרדות בבעלי החיים מכיוון שהם פועלים רק על פי יצריהם, בעוד אשר מאיתנו נדרשת דרגת דעת עליונה וזכה – שנהא מושלים ביצרנו, שיהא היצר כפוף בפני מעלתנו אשר אין ערוך לה, "פי בצלם אלהים עשה את האדם" (ט' ו').

ביום הששי נבראו כל בעלי החיים אשר בארץ, ולאחריהם האדם – ובכך נעלה הוא מעשה היום הששי ממעשה חמשת הימים שקדמו לו. עם בריאת האדם גילה הקב"ה את ההבדל שבינו לבין בעלי החיים – שהללו נוצרו לעבודה, ואילו האדם נוצר לשם תכלית העבודה. הנשיאה בעול – העבודה כשלעצמה – זהו טבעם של בעלי החיים, ואילו על האדם נאמר כי הופקד

"לְעֶבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" (ב' ט"ו), ושמירה זו רומזת אל הציווי "וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשָּׁבֹת" (שמות ל"א ט"ז).

הווה אומר כי עבודת האדם איננה התכלית אלא הריהי הכנה למנוחה, הכנה לעונג השבת. אכן, בנקודה זו נחשף גם ההבדל בין ישראל לעמים, שהם פותחים את השבוע ביום המנוחה – יום ראשון – כי תכליתם היא בימי העבודה שאחריו, ואילו אנו פותחים בששת ימי המעשה, כי תכליתנו היא ביום השבת, בשביתה ממלאכה, במנוחה העליונה.

ואין לטעות ולומר כי שאיפתנו היא אל המנוחה הפסיבית, כי בטוהר הלב של יום השבת – יום זיווג האדם עם יוצרו – הרינו כוספים אל העבודה האמיתית, כבקשתנו בתפילת העמידה: "וטהר ליבנו לעבדך באמת", עבודה עליונה שהיא שיאו של האושר לכל שומר שבת.

"וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּשְׁבּוֹת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ, כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת". (ב' ב' - ג').

הנה תמה ונגמרה מלאכתו של הבורא, ומעתה 'עולם כמנהגו נוהג' ומתנהל על פי חוקי הטבע. ועלינו לפקוח את עינינו, להבין ולראות בחוש כי הטבע הוא הנס הגדול ביותר! מסתבר שאין בעל הנס מכיר בניסו, ולכן כה קשה לבני האדם להתפעל מניסי הבריאה וסודותיה – שכולם מעשי ה' אשר טָבַע אותם בְּטָבַע אשר יצר. גמר מלאכתו של הקב"ה איננו יקום סטטי ודומם; הוא מלא תנועת חיים והתחדשות – כפי שהננו משבחים ואומרים: "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית" – וכל כוח ההתחדשות הריהו נטוע בבריאה מלכתחילה, מששת ימי המעשה, קודם כניסת השבת, כשכילה הקב"ה את מלאכתו והיה העולם מושלם.

"אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם, בַּיּוֹם עָשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם". (ב' ד'). יש לעיין מדוע הוקדמו שמים לארץ בתחילת הדיבור, ואילו בסופו הוקדמה הארץ לשמים.

אולי עלינו לומר כי תחילת הפסוק היא פתיחה לכל המסופר בהמשך, לסיפור ה'תולדות' על אדם שנברא והונח בגן עדן, וכל מה שאירע אחר כך. לעומת זאת סוף הפסוק מציין את רגע התחלתו של הסיפור, ביום בו ברא ה' אלהים ארץ ושמים.

ואם כך הוא, הרי שה'תולדות' – האדם ובני בניו, כל האנושות כולה – כה זקוקים לרחמים, עד שעמד הקב"ה ושיתף את מידת הרחמים עם מידת הדין; רחמים אלה יורדים כביכול ומתגוללים משמים לארץ, למען הארץ ויושביה, ועל כן נאמר: "הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ". ואילו בסוף הפסוק מדובר על מעשה אלהים כשלעצמו, מעשה בו אין נפקות וצורך במה שאמרנו; לכן נוקט הכתוב "אָרֶץ וְשָׁמַיִם", כי בוודאי אין השמים זקוקים לרחמים. ועדיין צריך הדבר עיון...

"וַיֵּצֵר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשִׁמַת חַיִּים" ... (ב' ז'). הנה קמה ונשלמה בריאת העולם עם בריאת האדם, שהוא מורכב כביכול מארץ ושמים, מעפר ונשמת חיים.

אמר הפייטן: "גוף ונשמה אם תריבם, דוחו ולא יוכלו קום"; וזוהי אמנם חובתו הגדולה של האדם, שלא יהיו גופו ונשמתו בריב הדדי ובסתירה, אלא שינהל את חייו בסינתזה גמורה בין גוף ונשמה. מצד אחד עלינו ליהנות מכל הבריאה, ובכלל זה גם הנאות הגוף, ומצד שני עלינו לשתף בהנאה הזאת את הערכים העליונים. לשם כך ניתנה לנו תורה עם מצוותיה – ורק על ידיהן נוכל לבנות את ההרמוניה הגמורה בין הגוף והנשמה.

אכן, לא תמיד ניתן לתאם בין כל הכוחות, ולפעמים ישנו הכרח לדחות דבר מפני דבר. זהו כוח הבחירה אשר ניתן לנו, ובהדרכת התורה עלינו להפעילו כראוי. בראשית דברי התורה נאמר: "וַעֲצֵי הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן, וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע" (ב' ט) – והציווי המלא מתפרש לקראת החיתום, בפרשת ניצבים: "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב, וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע. ... וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים ... לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשִׂמּוֹעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ" ... (דברים ל' ט"ו-כ').

"וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאִמּוֹר: מִכֹּל עֵץ הַגֵּן אָכֹל תֹּאכַל. וּמִעֵץ הַדְּעִת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת". (ב' ט"ז - י"ז). יש לפרש כי הגזירה "מות תמות" איננה ענישה, אלא תוצאה ישירה של האכילה מן העץ הזה – אם נעשית היא בהפרזה ולמעלה מן המידה. כבר אמרנו שמעלתו העליונה של אדם הריהי ביכולתו להבחין ולבחור בין טוב לבין רע – אלא שלכוח הזה, ולחקירה הכרוכה בו, ישנן מגבלות. כשם שחייב אדם לאכול, לצורך גופו, בהדרגה ולא בסביאה ובבת אחת – פן יקיא ויתמוטט – כך גם עליו להימנע מ'בולמוס' של חקירה ודעת. ישנן שאלות ודעות שהן למעלה מבינת אנוש, כדבר המשנה במסכת חגיגה (ב' א'): "כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם: מה למעלה מה למטה, מה לפניו ומה לאחור". האדם איננו מלאך, והידחקותו להציץ ולחקור במופלא עלולה לפגוע בו, עד מוות. כך מבינים אנו אפוא את הכתוב: "וּמִעֵץ הַדְּעִת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ" מעבר למידתך, מידת אנוש, "כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ" את אשר נאסר עליך – "מות תמות".

"וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים: לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ, אֲעֲשֶׂה לוֹ עֵצֶר כְּנַגְדּוֹ". (ב' י"ח). פשט המילה "כנגדו" הריהו כתרגום אונקלוס: למולו, או לידו; אך ניתן גם לדרוש כמשמע מאוחר יותר של המילה, היינו: לעומתו, ככוח נוגד לו. על פי זה יתפרש הכתוב "לא טוב היות האדם לבדו" – כי כאשר הוא עומד לבדו ואין מי שיעצור ויאזן את כוחו, עלול הוא בקיצוניותו להחריב את העולם. על כן נחוץ כליכך כוחה של אשה שתהיה כנגדו, שתבלום, תווסת, ותכוון נכון את כוחו המתפרץ של האיש. מכאן משתמע שאיש ואשה נתונים בעימות בסיסי – מעין תזה ואנטי-תזה – ונחוץ האיזון הממצע ביניהם, בין כוחו הדוחף לכוחה הממתן, כדי להגיע אל הסינתזה, אל השלמות העשירה המתגלה בזוג, באיש ובאשה יחדיו.

פרשת נח

"וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לְפָנֵי הָאֱלֹהִים, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס. ... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ: קַח לְךָ בְּשֹׁר בָּא לְפָנֶי כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם, וְהִנְנִי מַשְׁחִיתֶם אֶת הָאָרֶץ". (ו' י"א-י"ג).

הנה, מעידה התורה על המצב אשר שָׁרַר בימי נוח – "כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ חָמָס" – ובשל כך נגזרה כְּלִיָּה על האנושות. אפשר שהחוטאים היו בעיקר חם והדומים לו, אך מכל מקום נראה שהחמס היה לנורמה מקובלת, וכבר לא נחשב לחטא.

עתה מתברר אפוא עד כמה משמעותי וחשוב הוא השינוי לטובה לאחר צאת נוח ובניו מן התיבה, ולאחר שנבנתה האנושות מחדש. אמנם ישנם עוד רשעים, בני חם, וגם בינוניים בני יִפֶּת, אך על כולם – ישנם הצדיקים, בני שֵׁם, ובני ישראל בראשם. זכו ישראל וניתנו להם תרי"ג מצוות, וזכו גם בני נוח וניתנו להם שבע. אכן, לא תמיד ולא כולם קיימו את שבע המצוות; היו שדבקו בעבודת אלילים ורחקו מדרך הישר, אם מעט ואם הרבה. ואולם, החמס והעוול אינו נחשב עוד לנורמה, אפילו בקרב בני חם! רוב אומות העולם – בארבע כנפות תבל – קיבלו עליהן אמונה בְּאֵל אחד המנהיג את עולמו, הנהיגו בקרבן דין צדק ומשפט, והן מוקיעות בפומבי מעשי חמס, גזל ורצח. מסתבר אפוא שדין המבול – והברית אשר נכרתה עם נוח ובניו יוצאי התיבה – כוחם יפה עד עצם היום, וקו אור של יושר נקלט היטב בעומק התודעה של אומות העולם!

"וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל מִיָּם עַל הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל בְּשׂוֹר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגָּע. וְהִקִּימוֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבָאתָ אֵל הַתֵּבָה ... וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אוֹתוֹ אֱלֹהִים כִּן עָשָׂה". (ו' י"ז-כ"ב).

מדדים הדבר, וממש 'מבהיל', עד היכן מגיע כוחו של אדם אחד – צדיק יחיד ומיוחד – אשר בזכותו תעמוד הבריאה, תשרוד ותתחדש לאחר שְׁמִידַת הדין תכלה את הכול. כמין מחמאה מעניק הכתוב לנוח, שעשה ככל אשר ציווהו אֱלֹהִים; במעשהו זה הוא נטל עליו את האחריות להישארותה של הבריאה,

שיהא הוא עצמו ובני משפחתו כמין זרע שמור על־מנת שלא יחרב העולם כליל. אכן, כמה עצום הוא כוחו של איש אחד ויחיד!

לקח גדול וחשוב לומדים אנו מנוח, שעמד בצדקו ובתמימותו בתוך דור רשע שאבדה תקוותו. "פי אוֹתָךְ רָאִיתִי צְדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה" אומר לו הקב"ה כשהוא מכניסו לתיבה (ז' א') – אך מבחנו הגדול של נוח היה קודם לכן, במאה ועשרים השנים בהן בנה את התיבה. בוודאי עמד אז יום ביום בפני המתלוצצים עליו, השואלים "מה זאת לך?", והוא – בתקווה להשיבם בתשובה – משיב להם: "עתיד הקדוש ברוך הוא להביא מבול לעולם" (ראה רש"י לפרק ו' פסוק י"ד).

היתה זו בוודאי גבורה עילאית, כאשר מול חיצי הלעג התמקד נוח רק בשאלה אחת – מהו הדבר הנכון בעיני ה', "אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ" (ו' ט'). מכאן נפיק לימוד גדול, שלא יתחשב האדם במלעיגים עליו, אם הוא בטוח שדרכו דרך אמת היא. רק אל הקב"ה יישא את עינו ויכוון את ליבו – וסוף הכבוד לבוא.

"וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מֵאֵתוֹ, לְרֹאוֹת הַקִּלּוֹ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְלֹא מָצָא הַיּוֹנָה מְנוּחַ לְכַף רַגְלָהּ ... וַיַּחַל עוֹד שְׁבַעַת יָמִים אַחֲרֵיהֶם, וַיֹּסֶף שְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מִן הַתֵּבָה. וַתָּבוֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עָרֵב וְהָיָה עָלָה זַיִת טָרֶף בְּפִיהָ – וַיַּדַּע נֹחַ כִּי קָלוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ." (ח' ח' - י"א).

השתדלות אחר השתדלות עשה נוח – ללמדנו שבענייני הצלה לעולם אין להתייאש. גם אם ניסה אדם להציל ולא עלתה בידו – אל יחדל, אלא יטריח אפילו כמה וכמה פעמים, ואפילו אם לא נראו סימני הצלה. לעולם אין לדעת מתי ואיך תצמח ישועה, שוב ושוב יש לשַׁנֵּס מותניים ולנסות להציל, בכוחות מחודשים, עד אשר תשוב היונה ועלה זית בפיה, עד אשר נדע כי אמנם קלו המים מעל הארץ...

"וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַה' ... וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ. וַיִּרַח ה' אֶת רִיחַ הַנִּיחֹחַ, וַיֹּאמֶר ה' אֵל לְבוֹ: לֹא אוֹסִיף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם, כִּי יֵצֵר לִב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו, וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי פֶּאֶשֶׁר עָשִׂיתִי". (ח' כ' - כ"א).

להבדיל ממה שלמדנו לעיל ממעשה נוח, אנו שבים ולומדים עיקרון דומה גם מן הקב"ה בעצמו – שאין להתיימשך לעולם, ויש לנסות שוב ושוב, וגם ללמוד מן הניסיון, עד אשר יוכשר האדם לעמוד לפני ה'.

הנה, מקבל הקב"ה גם את חסרונותיו של אדם – כי כך דרכם של החיים, בעליות ומורדות, ממש כמו בטבע: "וְקוֹר וְחוֹם וְקִיץ וְחוֹרֶף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבּוּתוּ" (ח' כ"ב). יש אשר יצליח הדבר רק לאחר שניסיונות רבים עלו בתוהו – עד אשר יבטיח הקב"ה שמעתה יתקיים לפניו היקום ויעמוד האדם בו, ולו גם במעלות שונות, צדיקים רשעים ובינוניים, כשלושת הבנים: שם חם ויפת. הצלחה שכזאת תלמדנו כי לא לשווא היו כל הניסיונות, אלא אדרבה: מן הכישלונות יש להפיק לקחים, ועל כן כלולות כל הנפילות בַּתְּקוּמָה העומדת לבסוף, בבחינת "שָׁבַע יְפוֹל צְדִיק וְקָם" (משלי כ"ד ט"ז).

ומאידך גיסא, מוטל על האדם להיות על המשמר ולנצל לטובה כל רגע, כל אירוע, וכל צירוף נסיבות המזדמן לו. זוהי חובתו וזו יכולתו. מכל המגבלות עליו להפיק תועלת: מגשמי החורף לעשות את יבולי הקיץ, ומלימוד טבעו שלו – "כִּי יֵצֵר לִב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו" – ייקח לקח לכל ענייני חייו, לחיים של טובה וברכה.

"וַיֹּאמֶר ה': הֲנָן עִם אֶחָד וְשָׁפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִילָם לַעֲשׂוֹת, וְעַתָּה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת. הֲבֵה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתַי רְעֵהוּ. וַיַּפֵּץ ה' אוֹתָם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" ... (י"א ו' - ח').

אילו היו בני האדם כולם בדעה אחת, כולם דוברי שפה אחת, היו מתרגשים על האנושות שני אסונות, כבר בראשית דרכה. האסון האחד הוא שיתוק האבולוציה של בני האדם, והשני – מסירת כוח גדול מדי בידם, כוח אשר עלול להיות מנותב לחורבנו של עולם.

על כן מצא אֱלֹהִים לנכון לגדל בעולמו ריבוי עצום של בני אדם, מעין זנים שונים ומגוונים, כדי שתתאפשר אבולוציה של דעות, ויפתחו אפיקי

התקדמות בכיוונים שונים בכל צדדי ההוויה. הקנאה הברוכה בין בני האדם היא צורך חיים לאנושות – כדי שתפתח ולא תתאבן, כדי שתיוולדנה בה יצירות חדשות בכל דור ודור, כדי שכל ילוד אשה יוכל למלא את התפקיד המתאים לו ולגלות את כוחו המיוחד רק לו. זהו סוד עושרה הרוחני של האנושות – עושר הנובע דווקא מן הריבוי והשוני השוררים בין כלל בני האדם. ואולם, כאן נעוצה גם אזהרה נמרצת: אל לו, לאדם, לנצל לרעה את הכוח אשר ניתן לו, ולפעול בניגוד לרצון ה'. על כל אחד ואחד מוטלת החובה לכוון נכון את כוח רוחו ומעשהו – ליישובו של עולם, לחיים ולא למוות – כי לכך נוצר.

בסוף פרשת נוח, עם מותו של תרח, מסתיימת תקופה וכביכול מתחלפת האווירה בעולם – נפתח אופק חדש. מתחילה תקופת אברהם. עד עתה העביר כל דור את חייו לדור הבא אחריו – "וַיְחִי ... וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת ... וַיָּמָת" – ולחיים שכאלה לא היתה משמעות, וגם לא אופק של תקווה. לאחר הטראומה של המבול הסתבר שהעולם מתקיים עם "שם" "חם" ו"יֶפֶת" – ושכל דור יהיו כאן ממשיכיהם, צדיקים רשעים ובינוניים. כך התחילה ההיסטוריה של העולם, כך החלה האנושות להתגבש ולהתייצב, אך עדיין היה העיקר חסר מן הספר... והנה, עם לידתו של אברם ויציאתו לארץ כנען, מתבררת האחריות היתרה אשר נושאים בני שם. משפחה אחת מתוכם מהווה את אות הפתיחה לדרמה גדולה המתחילה כאן עתה. עם גדול עתיד לצמוח מן המשפחה הזאת – ויעוד גדול נכון לו, לעם הזה: לגלות את משמעות הדברים, להשפיע בעולם את הצדק ואת האור – כי לכך נבחר!

פרשת לך לך

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם: לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְמוֹלְדֹתֶיךָ וּמִבְּיַת אָבִיךָ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָה. וְאָעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל, וְאַבְרָכָה וְאֶגְדְּלָהּ שְׁמָהּ, וְהָיָה בְרָכָה... וְנִבְרַכְוּ בָּךְ כָּל מְשֻׁפְחוֹת הָאֲדָמָה." (י"ב א' - ג').

בשלושה פסוקים אלה נפרשת פרוגרמה א־להית מחושבת וארוכת־טווח, לאלפי שנים, וניתן להבחין בה שלושה שלבים: עקירה, הנחה, וייעוד לדורות. ראשית, מחויב אברם לפרוש ולהיפרד – פיסית, אך בעיקר נפשית – מנופי ילדותו וממחוזות חייו, מאורח החיים והמחשבה שאליהם הורגל בצעירותו, ומכל אשר ניתן לכנות 'גירסא דינקותא'. רק כך, לאחר עקירה כזאת ולאחר חילוף שלם של אוויר ואווירה, יוכל אברם לבוא אל הארץ החדשה ולהתחבר אל גושה הקרקעי ואל המימד הפנימי העמוק הגנוז בה.

שנית, יש לעמוד על משמעו של מטבע הלשון בו נמסר הציווי לאברם, לאמור: "אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ", ולא: אל הארץ אשר אביאך אליה. כי דווקא בראיה מתגלה הפנימיות, וכביכול יראה אברם את הקדושה אשר מְמַעַל לנופי הארץ כשלעצמם, יראה ויבין כי דורך הוא בארץ אחוזת ה' ונחלת השכינה, יראה כי נעלה היא הארץ הזאת, "צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת" (יחזקאל כ' ו').

בהקשר זה יש לזכור שגם משה רבנו – ארבעה דורות לאחר אברם – זכה לראות את הארץ אף שלא זכה להיכנס אליה, ובראייתו זו נגלה אליו ה' באמרו כי זאת הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב לתתה לזרעם אחריהם. הנה אלה דברי הכתוב בחיתום ספר התורה: "וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֲרָבוֹת מוֹאָב אֶל הַר נֹבוֹ... וַיֵּרָאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאֶרֶץ... וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו: זֹאת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר: לְזֶרַעְךָ אֶתְּנֶנָּה, הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינַי וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבוֹר" (דברים ל"ד א' - ד').

הווה אומר מעתה שראייתו של אברהם הריהי מבוא לביאת בניו אל הארץ, ואז עתידים הם לנחול אותה לדורות עולם. כאן, בארץ הזאת, ייעשו הם לגוי גדול הנושא ברכה לכל באי עולם. זהו השלב השלישי, העיקרי, בתכנית הא־להית – וכל הייעוד הזה מובטח עתה לאברם, מראש ומקדם, לאמור: "וְאָעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל, וְאַבְרָכָה וְאֶגְדְּלָהּ שְׁמָהּ, וְהָיָה בְרָכָה... וְנִבְרַכְוּ בָּךְ כָּל מְשֻׁפְחוֹת הָאֲדָמָה."

כי כל גויי הארץ עתידים להכיר באברהם כיסוד האנושות המאמינה בא־להי עולם, ועתידים הם להבין כי עם ישראל הוא הנושא את ברכת אברהם ובאמצעותו זוכים הם כולם לַיאור באור ה'. הנה כך ביטא זאת דוד המלך בתהלים (כ"ב כ"ח-ל"ב): "יִזְכְּרוּ וַיֵּשְׁבוּ אֶל ה' כָּל אֲפֹסֵי אֶרֶץ, וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵיךָ כָּל מְשֻׁפְּחוֹת גּוֹיִים. כִּי לֹה' הַמְּלוּכָה וּמִוֹשֵׁל בְּגוֹיִים. ... יָבוֹאוּ וַיִּגִּידוּ צְדָקָתוֹ לְעַם נוֹלָד כִּי עָשָׂה". או אז, באחרית הימים, יבוא אל שלמותו המהלך הגדול אשר החל כאן בצעדי אברם אשר נצטווה "לך לך". הכרתו של אבינו הראשון תתפשט אז על תבל ויושבי בה, בהיות כבוד ה' גלוי ונכבד במלוא כל הארץ, ויתוקן העולם במלכות שִׁדְי, ויידעו כל גויים כי ה' אחד ושמו אחד.

פרשת וירא

"וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלוֹנֵי מַמְרָא, וְהוּא יוֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחוּם הַיּוֹם. וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלוֹשָׁה אַנְשִׁים נִיֻּצְבִים עָלָיו, וַיֵּרָא וַיֵּרָץ לִקְרָאתָם" ... (י"ח א' - ב'). שתי ראיות כאן – "וַיֵּרָא", "וַיֵּרָא" – ויש לעמוד על היחס ביניהן. נראה לומר כי אברהם יושב לפוש ולשאוף רוח כחום היום, ואז נראה אליו א־להים. ההתגלות הזאת הינה טבעית ותדירה, שכן אברהם אבינו מקושר אל הקב"ה בקשר תמידי, ואין כאן דבר יוצא דופן. ואז, תוך כדי ההתגלות, רואה אברהם שלושה אנשים ניצבים לא הרחק – ודווקא ראיה זו היא המפתיעה. כי בו ברגע הבין אברהם שהאנשים הללו הינם חלק מהתגלות ה' אליו – התגלות שאינה במחשבה ובדיבור אלא בהתרחשות מעשית וממשית. על כן מגיב אף אברהם – יחד עם שרה אשתו – במעשה מיידי מַצְדוּ, מעשה הכנסת האורחים והכנת הסעודה לכבודם בזריזות יוצאת דופן, ככל המסופר בפסוקים הבאים.

"וַיֹּאמֶר: שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ כְּעַת חַיָּה, וְהִנֵּה בֵן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ ... הֲיִפְלֵא מֵה' דָּבָר? – לְמוֹעֵד אָשׁוּב אֵלַיךָ כְּעַת חַיָּה, וּלְשָׂרָה בֵן". (י"ח י' - י"ד).

כאשר אומר האיש – מלאך ה' – "למועד", כוונתו היא למועד הזה בשנה הבאה, היינו כעבור י"ב חודש. ומועד זה הוא חשוב, כי אם היה נוקב במשך זמן של תשעה חודשים או קרוב לכך, ניתן היה לפקפק ולחשוב שביום הכנסת האורחים כבר היתה שרה מעוברת. על כן הורחק המועד בשלושה חודשים, כדי שיתברר ללא כל ספק שההודעה הינה נבואית, והתגשמותה היא נס גלוי.

"וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר: אַחֲרֵי בְלוֹתֵי הַיְתָה לִי עֲדָנָה? וְאֲדוֹנֵי זָקוּן. וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָהָם: לָמָּה זֶה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר: הֲאֵף אֲמַנָּם אֶלֶד וְאֲנִי זְקַנְתִּי? ... וַתִּכְחַשׁ שָׂרָה לֵאמֹר: לֹא צָחֲקֵתִי, כִּי יִרְאַהּ, וַיֹּאמֶר: לֹא כִּי צָחֲקֵתִי." (י"ח י"ב-ט"ו).

יש לומר כי מכיוון שצחוקה של שרה היה במסתרי נפשה – ככתוב: "וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ" – הרי שאין הוא נחשב לצחוק ממשי, ועל כן אין שקר גלוי במה שאמרה "לא צָחֲקֵתִי". יתר על כן, ידוע הדבר כי לא תמיד יכול אדם לשחזר בדיוק את תחושותיו, וייתכן שִׁירָאתָה של שרה מן האנשים ומנבואתם גרמה לכך שרגשותיה אשר געשו בנפשה אך־לפני־רגע נמחקו מזיכרונה באחת, וכך יש לפרש את דבריה ואת נימוקם: "לא צָחֲקֵתִי, כִּי יִרְאַהּ". ואולם, "כָּל לְבָבוֹת דּוֹרְשׁ ה' וְכָל יֶצֶר מַחְשְׁבוֹת מִבֵּין" (דהי"א כ"ח ט'), וגלויים לפניו כל המסתורין – כל הרהור חולף, כל מחשבה מודחקת – ועל כן נֹאמַר לשרה: "לא, כִּי צָחֲקֵתִי", גם אם אמנם לא התגלה צחוקה מן הלב אל הפה.

בכל פרשת סדום – בגילוי המוקדם שגילה הקב"ה לאברהם, בבקשותיו החוזרות של אברהם ובגזר הדין אשר נחתם ובוצע – ישנו לימוד גדול אשר ניתן לאברהם אבינו, ובאמצעותו גם לנו, לדורות.

עם כל חיפוש הזכויות והיִצְפָּאִים, "הצדיקים בסדום", ועם כל השאיפה להציל ולהחיות – ישנם גבולות ברורים גם למידת החסד. כאשר לא ניתן למצוא את מינימום האנושיות, את המידה המזערית של צדק ויושר – אזי קמה החובה לבער את הרע, במידת הדין, ללא רחמים. יש להיזהר מאוד שלא להלביש את

הרשעות באצטלה של צדק, ולא לאפשר לרשעים להופיע בתחפושת של צדיקים. חסד ואמת לא יוכלו לדור בכפיפה אחת עם רשע ושקר – כי אלה הם הפכים וניגודים שאינם מצטרפים! אולי אף ניתן לומר שהכתוב רומז לנו על כך שאברהם סבר וקיבל את ההבנה הזאת, כאשר בסוף המשא־ומתן – לאחר שביקש כי תינצל סדום אפילו אם יימצאו בה רק עשרה צדיקים – נאמר: "וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְוֵמוֹ" (י"ח ל"ג), היינו למקומו הראוי. זהו המקום בו ממליץ כביכול הקב"ה שעלינו להימצא בו, כבני אדם – מקום של צדק ודין בקו האיזון והיושר, ללא התנשאות והפרזה אל גילויי חסד שאינם מן המידה.

"וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנֶּעֱר, וַיִּקְרָא מְלֶאכֶּה אֱלֹהִים אֶל הַגֵּר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ: מַה לָּךְ הַגֵּר? אֵל תִּירְאִי, כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱר בְּאֶשֶׁר הוּא נָשָׂם." (כ"א י"ז).

אמנם נאמר בפסוק הקודם כי הגר נשאה את קולה בבכי, אך לא נאמר כאן כי ישמעאל, הנער, בכה. יש לומר אפוא כי שמע ה' את קולו הפנימי של הנער, את קולו הכלוא ומהדהד בנפשו – גם מבלי שהוא פורץ בבכי הנשמע למרחוק. אכן, כשם שנאמר כי הקב"ה יראֶה לְלִבָּב (ש"א ט"ז ז'), כך מבינים אנו שהקב"ה שומע את הבלתי־נשמע, את הקול שהוא – ורק הוא – יכול להטות אוזן לשמוע.

"וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו: שָׁבוּ לְכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר, וְאַנִּי וְהַנֶּעֱר נִלְכָּה עַד פֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה, וְנִשְׁוֹבָה אֵלֵיכֶם." (כ"ב ה').

רש"י פירש כי כאשר אמר אברהם לנעריו את שְׁאֵמֶר, נִתְנַבֵּא שִׁישׁוּבוֹ שְׁנִיָּהֶם. וייתכן שיש להעמיק ולומר שנבואתו זו של אברהם לא התייחסה בפשטות לביטול הַצָּו של הקרבת בנו יחידו, אלא היתה קשורה לסברה מרחיקת לכת – שהוא אמנם ישחט את בנו על גבי המזבח, כפי שנצטווה, אלא שאחר כך יחַיֶּה הַקַּב"ה את יצחק ויעניק לו חיים חדשים.

סברה זו של אברהם עשויה ליישב את הקושי הנורא, הכפול, היאך ייתכן שיצווה הקב"ה על רצח – בכלל – ועל הקרבת הילד לקרבן, כמעשה המקולקלים שבגויים, בפרט.

אין ספק שאמונתו של אברהם היתה עזה וטוטלית, אמונה הדוחקת מפניה כל שאלה ותמיהה, ואברהם ניגש לעשות את מעשה העקידה חרף כל קושי וקושיה כלפי הקב"ה, היאך ייתכן שכך הוא מצווהו. ואולם, הקושיה במקומה עומדת, ואנו – בני אברהם ויצחק – עודנו שואלים זאת גם כיום, עודנו תוהים ותמיהים, וה' יאיר עינינו.

והנה, אחת הדרכים בהן ניתן להבין את מחשבת אברהם – וממילא גם להקהות את עוקץ הקושיה – היא אותה סברה שאמרנו, שהאב צפה והאמין כי הוא יקיים את הצו והקב"ה יחיה את הבן, כי ידו לא תקצר ולא ייפלא ממנו כל דבר. כך יובן היאך לא עמד אברהם לפני הקב"ה ושטח את השאלה הנוקבת: קודם הבטחתיני "פי בְּיַצְחָק יִקְרָא לְךָ זָרַע" (כ"א י"ב), ועתה אתה אומר אלי "וְהָעֵלְהוּ שֵׁם לְעוֹלָה" (כ"ב ב'), והכיצד יעמדו שניהם יחדיו?!

בסוף מעמד העקידה מתברר שהקב"ה מנע את מות יצחק על פי דרכו, ולא כסברת אברהם, אבל מכל־מקום זכאי אברהם לדברי השבח אשר מרעיף עליו מלאך ה' לאמור: "עֲתָה יִדְעֵתִי כִּי יֵרָא אֱלֹהִים אִתָּה, וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי" (כ"ב י"ב) – משמע, שיראת האֱלֹהִים אשר גילית עמוקה ומוצקה היא מעל ומעבר למעלה שעמדת בה לפני מעשה העקידה. כי יראתו של אברהם הגיעה אמנם לדרגה בה ממיסה היא כל קושיה כלפי שמיא – קושיה וסתירה הגיונית, צודקת ונוקבת כל כמה שתהיה – ומבטלת אותה כאילו לא היתה קיימת כלל מעיקרא.

על כן גם באה השבועה: "כִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה', כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ. כִּי בָרַךְ אֲבִרְכְּךָ וְהִרְבָּה אֲרַבְּהָ אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם... (כ"ב ט"ז-י"ז). בשבועה זו גומל הקב"ה לאברהם, מידה כנגד מידה, ואומר לו כביכול: 'מוכן היית לוותר על חיי זרעך – תזכה שאַרְבָּה את זרעך!'. כשם שאילו ניטלה נשמתו של יצחק היתה מסוכלת ומופרת הבטחת ה' שדורות יעמדו מזרעו – והרי זה פרדוקס שלא ייתכן – כך גם עתה, עתיד זרע אברהם ויצחק לרבות מעל ומעבר למידת דרך הטבע, ככוכבי השמים וכרגרי החול אשר לא ייספרו מרוב.

"וְהִתְבָּרְכוּ בְזֶרְעָךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ, עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי". (כ"ב י"ח).

בשעה זו עוד לא נקבע שמו של עם ישראל, אך הנה מתברר שמזרע אברהם ויצחק עתיד לעמוד עם גדול ומבורך. עתה – בסיום מעמד העקידה – מגלה הקב"ה לאברהם גם את עקרון היחס שבין ישראל לעמים: הללו מתברכים מישראל – העם אשר ביסודו עומדת השמיעה בקול ה' – וגם תלויים בישראל. כי ראשיתה של הברכה הריהי עצם העמידה הבסיסית ביקום, ועל כן יש להבין כי כל גויי הארץ אינם חיים אלא בזכותן של ישראל – ובהיעדר עם ישראל, חלילה, לא תהיה זכות קיום לכל אומה ולשון!

ומכל-מקום, שמיעת אברהם בקול ה' איננה מסתיימת בגבול ישראל. גם כל הגויים – אם כי במעומעם – הריהם אוחזים בכנף בגדו של אברהם. על דרך ההתפשטות של אמונת ישראל מאמינים גם הם בא-ל אחד, כמורשת אברהם, כפי שהבטיח לו הקב"ה בברית, מראש ומקדם: "כִּי אֲב הַמּוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ" (י"ז ה').

פרשת חיי שרה

"וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֶתוֹ, וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חַת לֵאמֹר: גֵּר וְתוֹשֵׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם, תָּנוּ לִי אַחֲזָת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנַי". (כ"ג ג' - ד').

ארבעה עשר פסוקים מקדישה התורה לדושיח בין אברהם לבני חת, עד שמסתיים הדבר בכי טוב, ואברהם רוכש את מערת המכפלה כאחוזת קבר לשרה.

אל-נכון, באה התורה להדגיש את חשיבות קבורת המת ואת חשיבותו של הקבר – לאחר מות – לבני המשפחה, לחיים, אשר יעלו למצבת הנפטר ויתפללו ליד קברו. וראויים הדברים להרחבה ולמבט מעמיק.

עם מותו משנה האיש את מקומו, עובר מן העולם הגופני אל העולם הרוחני, לחיי נצחים. מעתה, קרוב הנפטר – החי חיי רוח – אצל השכינה, וככל שהיה

גדול וצדיק יותר, כך גדולה קרבת האֱלֹהִים אשר הוא זוכה לה לאחר מותו. בני משפחתו העולים לקברו אוחזים ודְבָקִים אף הם, בעזרת נְשֵׁמַת הַנֶּפֶט, בקרבת האֱלֹהִים – ואז נוֹשֵׁב עליהם רוח מְמָרוֹם, מעין מִשָּׁב אוויר רענן של תקווה־טובה וְלִקְח־מוֹסָר, לעילוי נפשם ולתיקון דרכיהם.

כך מבינים אנו את קבורתו של כל נפטר כעניין של רוממות וקדושה, תוך חיזוק האמונה בהישארות הנפש. ודווקא במקום הקבר – כאשר עומדים החיים לפני ה' בצוותא חדא עם הנפטר, כביכול – תתקבל תפילתם ביותר, ויזכו לסיוע מְמָרוֹם להלך בדרכי ישרים.

צא וראה, כי עד היום הזה הננו מקדשים את מקום קברי אבותינו במערת המכפלה, קובעים שם מקום תפילה ושפיכת שיח לפני הקב"ה, וכל זאת בזכות היסוד אשר ירה אברהם – במאמץ עילאי, בממון רב, ובדרך מעוררת כבוד גם בעיני הגויים – למען כל דורות ישראל ההולכים בדרכי אבותם, עד עולם.

הערה: מצאנו לנכון לכלול בַּסֵּפֶר את הקטע הזה – על אף שנכתב לפני כמה שנים, ולא בשנת חייו האחרונה של הרב משה, ככל דברי הספר הזה.

"שְׁמַעְנוּ אֲדוֹנָי, נְשִׂיא אֱלֹהִים אֶתָּה בְּתוֹכְנוּ" ... (כ"ג ו').

שוב רואים אנו את אשר כבר ראינו בעבר (ראה בפרק י"ד), לאיזה כבוד זוכה אברהם בין הגויים. יושרו, נדיבותו ותום דרכו, טוב־ליבו ומעֲלָתוֹ האצילית – כל אלה הביאו גם את הגויים שְׁסָבִיבו להתרגשות אמיתית, והם הגיבו כלפיו בִּירֵאת כבוד. כך קידש אברהם שם שמים בעצם אישיותו, בדרך חייו, בהיותו הוא עצמו – וקידוש השם הזה התעצם בכפליים מכוח התנהגותו הישירה של אברהם כלפי הגויים אשר בקרבם הוא ישב. מכאן גם לימוד גדול לְדוֹרוֹת, לכל יהודי הבא במגע עם נכרים או חי בקרבם – כי התנהגותו בדרך הטוב והישר, גם כשלעצמו וגם ביחסו אל שכניו, הריהי קידוש שם שמים!

"וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עֶבְדוֹ זֶקֶן בֵּיתוֹ הַמּוֹשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ: שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי. וְאַשְׁבִּיעֵךָ... אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ. כִּי אֵל אֶרֶצִי וְאֵל מוֹלַדְתִּי תִלְוֶה, וְלִקְחַתְּ אִשָּׁה לְבְנִי לִיצְחָק... ה' אֵלֵהִי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לִקְחֹנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי, וְאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי לֵאמֹר: לְזֶרְעֲךָ אֶתֶּן אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת, הוּא יִשְׁלַח מְלֹאָכּוֹ לְפָנֶיךָ וְלִקְחַתְּ אִשָּׁה לְבְנִי מִשָּׁם. וְאִם לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה לְלָכֶת אַחֲרַיָּךְ – וְנִקְיֶת מִשְׁבַּעְתִּי זֹאת, רַק אֶת בְּנִי לֹא תִשָּׁב שְׂמָה." (כ"ד ב' - ח').

תשעה פסוקים מתמשכת השיחה בין אברהם לאליעזר, השיחה בה נשלח העבד לארם נהריים למצוא אשה ליצחק, בליווי שני תנאים: האחד, שלא ייקח לו אשה כנענית, והשני, שלא ישיב את יצחק לארם, לארץ מולדתו של אברהם. בוודאי יכולה היתה התורה לקצר את תיאור המעמד של שילוח העבד למשימתו, אך האריכות נחוצה כדי להסביר כי החובה העליונה היא ישיבת יצחק בארץ ישראל – וזוהי חובה ראשונית אשר כל יתר הדברים חייבים להסתדר על פיה, ויהי מה.

שוב, בדומה למעמד העקידה, נתקלים אנו במעין פרדוקס: שבועת ה' על ירושת הארץ לזרע אברהם תתקיים רק אם תימצא אשה ליצחק; אשה כנענית לא באה בחשבון, וירידת יצחק מן הארץ – אם לא תאבה האשה לבוא אליו – גם־כן איננה באה בחשבון, כמובן מאליו. על כן נזקק אברהם להשביע את עבדו בשבועה כה חמורה, שלא יסטה מאף אחד משני התנאים, גם אם פירוש הדבר הוא כישלון שליחותו(!). ואכן, דווקא ההחלטיות והביטחון אשר מקרין אברהם כלפי עבדו, שהקב"ה "יִשְׁלַח מְלֹאָכּוֹ לְפָנֶיךָ וְלִקְחַתְּ אִשָּׁה לְבְנִי מִשָּׁם" (כ"ד ז') – הם שנסכו באליעזר החלטיות וביטחון משלו, והם שהביאו להצלחת השליחות ולהצבת הבסיס לחיי עם ישראל בארצו היעודה.

"וַיְבָרֶךְ [אליעזר את] הַגַּמְלִים מִחוּץ לְעִיר אֶל בְּאֵר הַמַּיִם, לְעֵת עָרְב, לְעֵת צֹאת הַשֶּׁמֶשׁ. וַיֹּאמֶר: ה' אֵלֵהִי אֲדוֹנֵי אַבְרָהָם, הִקְרָה נָא לְפָנַי הַיּוֹם, וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדוֹנֵי אַבְרָהָם." (כ"ד י"א - י"ב).

לפעמים ניתן ללמוד גופי תורה דווקא מנגינת הטעמים – ודומה שכך הוא גם לגבי תפילתו של אליעזר. המילה "וַיֹּאמֶר" – אשר לאחריה מתפלל העבד כי ימציא לו אֱלֹהֵי אברהם את מבוקשו – מוטעמת בטעם 'שלשלת', המסתלסל ומתנגן באריכות כחוזר על עצמו שוב ושוב. משמע, אין זו סתם אמירה אלא תפילת אמת, מעומקא דליבא, אשר אליעזר שיקע בה את כל כוח נפשו וכוונתו הטהורה.

אל-נכון, ניכרת כאן השפעתו של אברהם על עבדו. פעמיים תולה אליעזר את תפילתו באברהם אדונו – כך פונה הוא אל הקב"ה כ"אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבְרָהָם", וכך מבקש הוא כי ייענה הוא עצמו – "הֲקִרָה נָא לְפָנָי" – ובכך ייעשה החסד עם אברהם אדונו. בוודאי היה אליעזר בעל-נפש כאברהם, וממנו למד לעצב את אישיותו, את אופיו ואת מידותיו התרומיות.

ואמנם, זכה אליעזר ותפילתו נענתה באופן מידי, ככתוב: "וַיְהִי הוּא טָרַם פִּילָה לְדַבֵּר – וַהֲנִי רִבְקָה יוֹצֵאת ... וְכִדָּה עַל שְׂכָמָה" (כ"ד ט"ו). כי תפילה הנאמרת בכוונה עצומה, מחדרי הלב, נענית מיד על-ידי הא-להים אשר יראה לְלִבָּב, כדבר ישעיהו (ס"ה כ"ד): "וַהֲנִי טָרַם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה, עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֶשְׁמַע".

"וַתֹּאמֶר [רבקה]: שְׁתֵּה אֲדֹנָי, וַתִּמְהַר וַתֹּרֵד כִּדָּה עַל יָדָהּ וַתִּשְׁקָהּ. וַתִּכַּל לְהִשְׁקוֹתָהּ וַתֹּאמֶר: גַּם לְגַמְלִיף אֶשְׂאֵב, עַד אִם פִּילוֹ לְשִׁתּוֹת. וַתִּמְהַר וַתַּעַר כִּדָּה אֶל הַשּׁוֹקֵת, וַתַּרְץ עוֹד אֶל הַבְּאֵר לְשָׂאוֹב, וַתִּשְׂאֵב לְכָל גַּמְלִיו". (כ"ד י"ח-כ').

טוב ליבה ונדיבותה של רבקה מתגלים כאן מעל ומעבר למידה סבירה ומקובלת, ואגב כך נענית תפילת אליעזר במלואה – בדיוק על פי הסימן שביקש מן הקב"ה – שהרי רבקה הציעה לשאוב גם לגמליו, מבלי שביקש זאת ממנה.

נראה שיש לומר כי הסימן שביקש אליעזר לא היה 'מבחן הצלחה' בעלמא, אלא כיוון בכך העבד למידת החסד אשר ראה ולמד בבית אברהם, והוא התפלל וביקש שמידה זו תתגלה גם בְּכֹלָה המיועדת ליצחק. ואמנם, זימן לפניו הקב"ה נערה אשר להיטותה לגמול חסד היתה כה יוצאת דופן, עד שיכול היה להבין מיד כי שייכת היא למשפחת אדונו איש החסד; הוא היה

כה בטוח בכך עד שהקדים והעניק לה מתנות, ורק אחרי־כך שאל אותה: "בַּת מִי אַתְּ, הַגִּידִי נָא לִי? הַיֵּשׁ בַּיִת אָבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֵיִן? (כ"ד כ"ג) – וכאשר קיבל את התשובה המדויקת, בדיוק זו שציפה לה, השתחוהו אליעזר ארצה בתפילת הודיה על כי הצליח ה' את דרכו.

שוב תלה העבד את הכול בזכות אדונו: "בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲדוֹנָי אֲבִרְהֶם, אֲשֶׁר לֹא עָזַב חֶסְדּוֹ וְאַמְתּוֹ מֵעַם אֲדוֹנָי" (כ"ד כ"ז) – ושוב רואים אנו היאך נִשְׁרְשׁוּ מִיְדוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל אֱלִיעֶזֶר, אֲשֶׁר דִּבְקוּתוֹ בְּקַב"ה עוֹלָה כֹּאחֵד עִם נֶאֱמָנוֹתוֹ וְאֶהְבְּתוֹ לְאַבְרָהָם, מוֹרוֹ וְרֵבּוֹ בְּאִמּוֹנָה, בְּמִסִּירוֹת, בְּבִיטְחוֹן וּבְמִיּוּדוֹת תְּרוֹמִיּוֹת.

"וַיְבִיאָהּ יִצְחָק הָאוֹהֶלָה שָׂרָה אִמּוֹ, וַיִּקַּח אֶת רַבְּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאֱהָבֶהּ, וַיִּנָּחֶם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ". (כ"ד ס"ז).

תחילה נעיר כי הנישואין קדמו כאן לאהבה, אך דומה שעיקרו של הכתוב עוסק בבניינה של החוליה החדשה בבית משפחת אברהם, המשפחה אשר נושאת את ייעוד בנין העם לדורות עולם. ובכן, רק עתה מתנחם יצחק על מות אמו, אשר בהיעדרה נותר קטוע הצד הנשיהאימהי של השרשרת, ואילו כניסתה של רבקה אל אוהל שרה הריהי מעשה האיחוי של הגֵדִם הזה, כהבראה והעלאת ארוכה על הפצע.

בפרק הבא ייאמר לנו כי בַּצַּד הַגְּבֵרִי־הַאֲבֵהִי שֶׁל הַשְּׂרָשֶׁרֶת יִתְבַּרַךְ יִצְחָק לְהִיּוֹת נוֹשֵׂא הַיִּיעוּד לְאַחַר יְמֵי אַבְרָהָם – כְּכַתּוּב: "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אֲבִרְהֶם, וַיְבָרַךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ" (כ"ה י"א) – ואז נשלם חילוף הזוגות, ודור חדש קם ונוטל את האחריות לעתיד האומה.

"וַיִּלְבְּנֵי הַפִּילְגְּשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אֲבִרְהֶם מִתְּנֹנֹת, וַיִּשְׁלַחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ... (כ"ה ו')."

על פי הפשט – וכך פירש רשב"ם – הפילגשים הן הגר וקטורה. הכתוב מדגיש אפוא שזיווגו של אברהם עם שתי הנשים הללו לא טשטש מעולם את אהבתו העמוקה לשרה, הגבירה, אשר רק אותה הוא החשיב לרעייתו, אף

לאחר מותה. יצוין כי בספר דברי הימים א' (א' ל"ב) מכונה קטורה בפירוש "פילגש אברהם" אף שלקחה לאשה לאחר מות שרה – וגם כאן בפרקנו, כאשר מדובר על תולדות ישמעאל, נאמר שהוא היה בנה של "הגר המצרית, שפחת שרה" (כ"ה י"ב). כך מתחדד ייחודו של יצחק – הבן היחיד במעלתו – אשר רק הוא שימשיך את משא הייעוד של בניין חיי העם בארץ המובטחת.

פרשת תולדות

"וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לֵה' לְנוֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִיא, וַיַּעֲתֵר לוֹ ה' וַתֵּהָרֵב רִבְקָה אִשְׁתּוֹ". (כ"ה כ"א).

עתירתו זו של יצחק היא אשר ביטלה את עקרותה של רבקה, כי דווקא כך החליט הקב"ה להוליך את הדברים, שלא תתעבר רבקה בלא תפילתו העמוקה של אישה. ניתן להסביר שהקב"ה רצה "לנקות" את רבקה אִמְנוּ מן הקו התורשתי והגופני הטבעי, כנושאת את תכונות משפחתה הקודמת. מכוח היותה בת בתואל ואחות לבן הארמי, גוזר הקב"ה שהיא תהא מנועה מללדת – ותוכל להעמיד בנים ובני-בנים רק ודווקא מכוח תפילתו של יצחק. באופן זה תיבנה המשפחה כולה בזכותם הבלעדית של אברהם ויצחק, וכך תזכה רבקה ללדת בן ממשיך – ראוי והגון – לאביו ולסבו, לתפארת בית ישראל עד עולם.

"וַאֲחֵרֵי כֵן יָצָא אָחִיו וַיָּדוּ אוֹחֲזוֹת בְּעֵקֶב עֵשָׂו, וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב". (כ"ה כ"ו).
אולי ניתן לפרש את הצירוף "בְּעֵקֶב עֵשָׂו" – על דרך הרמז – שהכוונה היא לסוף תקופתו של עֵשָׂו, כשם שהעקב הוא סוף ותחתית הקומה. אם כך הוא, הרי שנרמזים לנו כי באחרית הימים – כאשר ימוֹצָה עד תום עידן שלטונו של עֵשָׂו, הוא אָדוּם – יעלה ויבוא תור מלכותנו שלנו, ואף בני עֵשָׂו ויורשיו הרוחניים יכירו בכך. שני נביאים נתנבאו על הדבר הזה – ישעיהו (ב' ג')

ומיכה (ד' ב') – ושניהם מגלים לנו שדווקא "אֱלֹהֵי יַעֲקֹב" הוא המושך את העמים לעלות ולהתעלות אל דרכיו, פכתוב: "וְהָלַכְוּ עִמָּי רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכוּ וְנַעֲלָה אִלְהַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְיִזְרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה בְּאוֹרְחוֹתָיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַיִם".

☆

"וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יַעֲקֹב: הֲלֵעִיטְנִי נָא מִן הָאָדָם הָאָדָם הַזֶּה כִּי עָיַף אֶנְכִּי, עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אָדָם". (כ"ה ל').

עוד מבטן יצא עֶשָׂו "אדמוני", וגם עתה מתאוה הוא אל "הָאָדָם הָאָדָם", כי מהותו קשורה בצימאון דמים ובתאוות רצח, ואחריו – כמוהו – גם זרעו ויורשיו הרוחניים.

לימים, התנבא יחזקאל על הר שעיר – נחלת עֶשָׂו – במילים חריפות מאין כמותן, בנבואת הפירעון על אכזריות הדמים שלו כלפי בני ישראל, ככתוב: ... "כֹּה אָמַר אֱלֹהֵי ה': הֲנִי אֶלֶיךָ הַר שְׁעִיר וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיךָ, וְנִתְתִּיךָ שְׂמָמָה וּמְשֻׁמָּה. ... יַעֲנֵן הָיִוֹת לָךְ אֵיבֹת עוֹלָם, וַתִּגַּר אֶת [דָם] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל יָדֶיךָ חָרֵב בְּעַת אֵיבֹת, בְּעַת עוֹוֹן קִץ. לָכֵן חִי אֲנִי נְאֻם אֱלֹהֵי ה', כִּי לְדָם אֶעֱשֶׂה וְדָם יִרְדָּף, אִם לֹא [שְׁנֵאתָ] דָם שְׁנֵאתָ וְדָם יִרְדָּף" (ל"ה ג'–ו').

☆

"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִלְכָּד הַרְעֵב הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בְיַמֵּי אַבְרָהָם ... וַיֵּרָא אֶלְיוֹ ה' וַיֹּאמֶר: אֶל תֵּרֵד מִצְרַיִמָּה, שְׂכֹן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אוֹמַר אֶלֶיךָ". (כ"ו א'–ב').

רש"י פירש שהיה בדעתו של יצחק לרדת למצרים מפני הרעב, כפי שעשה אברהם אביו, אך הקב"ה מִנְעוּ מִכָּךְ וְאָמַר לוֹ: "אל תרד מצריימה [מפני] שאתה עולה תמימה, ואין חוצה לארץ כדאי לך". נראה לומר שהקב"ה גילה כאן ליצחק מעלה יתרה בְּמִצְוֹת יְשׁוּבַת הָאָרֶץ, ובאמצעותו לומדים זאת גם אנו, לְדוֹרוֹת. המעלה הזאת – שלא זכה לה אברהם, וגם לא יעקב – היא שלא לעזוב את ארץ ישראל גם כאשר תנאי החיים בה הם קשים באמת. ניתן לומר כי בהתגלות זו נמסרת ליצחק ההבנה שדווקא הדבקות בְּאֶרֶץ חָרֵף קִשְׁיִי הַמְּחִיָּה היא יסוד הברכה המובטחת לו בפסוקים הבאים, ברכת הזרע וירושת הארץ, ברכה המתפשטת גם מעבר לגבול ישראל, אל כל הגויים.

"וַיֵּשֶׁב יִצְחָק וַיִּחְפֹּר אֶת בְּאֵרוֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו וַיִּסְתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם – וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת פְּשָׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו". (כ"ו י"ח).

ראשית יש להעיר כי בקריאת שמות הבארות פְּשָׁמוֹת שנתן להן אברהם מקיים יצחק מצוות כיבוד אב אף לאחר מות אברהם, ומביע בכך את המשכיות מפעלו של אברהם בידי בנו, לקראת המשך בניין הארץ עלידי זרע זרעו, לדורות.

ואמנם, ניתן לראות בהשתלשלות פרשת הבארות מעין נבואה על דברי ימינו, לאלפי שנים: תקופה ארוכה של התנכלויות הגויים לישראל, ודחייתנו מתוכם מגלות אחת לאחרת, עד אשר לבסוף – בתור הגאולה – נצא מן המִצָּר למרחביה, מעין המסופר: "וַיִּחְפֹּר [יצחק] בְּאֵר אַחֲרָת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ, וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחוֹבוֹת, וַיֹּאמֶר: כִּי עָתָה הִרְחִיב ה' לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ" (כ"ו כ"ב).

או אז – לאחר שיתחזק ויתרחב ישראל בארצו, ולאחר שיזכה לברכת ה' – יבואו אלינו הגויים בבקשה כי נכרות ברית עמם, שהרי יראו בעיניהם כי שם ה' נקרא עלינו, כפי שאמר אבימלך ליצחק: "רְאוּ רָאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ ... וְנִכְרַתָּה בְרִית עִמָּךְ" (כ"ו כ"ח). מכאן בניין-אב להתקרבות העמים אל ישראל באחרית הימים, שלא תהא זו רק ידידות בין אומות אלא תהיה בה הכרת אלהים בעיני הגויים – בזכות ישראל – ואין קידוש ה' גדול מזה!

"וַיֹּאמֶר [יצחק אל עֶשָׂו]: הֲנֵה נָא זִקְנָתִי, לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי. וְעָתָה שָׂא נָא כְלִיךָ, תְּלִיךָ וְקִשְׁתְּךָ ... וְעֲשֵׂה לִי מְטַעֲמִים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי ... בְּעֵבוֹר תְּבָרְכֵךָ נַפְשִׁי בְטָרִם אָמוֹת". (כ"ז ב' - ד').

למדים אנו כי לא בברכה סתמית עסקינו, אלא בברכה הסמוכה למות האב – כזו בה מביע המברך קרבה עמוקה ואהבת לִבָּב אל בנו, תוך שהוא מבקש ממנו מעין הבטחה כי יזכור אותו תמיד באהבת עולם, גם לאחר המוות. ומתחזקת התמיהה, הכיצד זה סבר יצחק שֶׁעָשָׂו הוא המתאים לברכה הזאת, העוֹשֶׂה אותו לִבָּן הממשיך את מורשת אביו. אולי ניתן להסביר חלק מן

התמיהה בכך שעשו כיבד את יצחק אביו כל חייו, וכך התפתחה ביניהם אהבה עמוקה, יחד עם רגשי תודה אשר חש האב כלפי בנו. כל אותן שנים היה יעקב שקוע בלימוד התורה יומם ולילה, והזניח קצת את ההתקרבות לאביו. אין ספק שגרמה לכך התמדתו הגדולה של יעקב, וגם ידיעתו כי הכול חייב להידחות מפני העיסוק בתורה – אך נראה לומר שהוא שגה בדבר. הריחוק אשר נתהווה בינו לבין יצחק היה רע כשלעצמו, ואלמלא פקחותה של רבקה, שהצילה את המצב ברגע האחרון, היה הריחוק הופך לתקלה גדולה, לכל דורות ישראל.

אגב כך רואים אנו שפעמים רבות הבנת האם בנפש ילדיה היא עדיפה ועמוקה מזו של האב, ובעיקר כאשר הוא זקן וחושיו כבר אינם אֶתו. כאן נגלתה רבקה בכל חדות הבנתה והבחנתה – לשעה ולדורות – וביתרון יוזמתה היא מנעה את יצחק מליפול ברשת מגבלותיו, ופתחה בפני יעקב את שער העליה לגדולה.

פרשת ויצא

"וַהֲנֵה ה' נִיָּצַב עָלָיו, וַיֹּאמֶר: אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֵלֹהֵי יִצְחָק, הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ. וְהָיָה זֶרַעְךָ כְּעֵפֶר הָאָרֶץ, וּפְרִצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצָפוֹנָה וְנִגְבָּה, וְנִבְרַכְוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפְחוֹת הָאָדָמָה וּבְזֶרַעְךָ." (כ"ח י"ג-י"ד).

תמוה הדבר, מדוע התגלה הקב"ה ליעקב כ"אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ" – והרי היה אברהם אבי־אביו – בעוד אשר יצחק אביו הוזכר בסתם.

ונראה לומר כי לשון ההתגלות באה למנוע את יעקב מטעות אפשרית, כלהלן: יכול היה יעקב לחשוב שאברהם היה בעיקר "אב המון גויים", שממנו ומברכתו יתברכו כל משפחות האדמה, ואילו ייחודו הלאומי של עם ישראל מתחיל רק מיצחק. על כן מדגיש הקב"ה באוזני יעקב שאברהם הוא "אביך" – כי על אף שאמנם הוא אבי כל גויים, הריהו קודם כל אביך שלך, אבי העם העתיד לעמוד משלושה אבות, שיעקב עצמו הוא החותם את שלושתם.

מכאן מתברר אפוא שהברכה המושפעת לאומות העולם עוברת דרך כל שלושת האבות – דרך עם ישראל, בזכותו ובאמצעותו. כבר כיום ניתן לומר שהגויים מאמינים בא־להי ישראל, בורא עולם ומנהיגו, גם אם אין הם מודים בכך במפורש; ולעתיד לבוא ודאי יכירו ויידעו שכל זכות היותם תלויה בבני אברהם יצחק ויעקב, אשר הם הנושאים והמובילים את ברכת הא־להים אל כל הדבקים בו ובישראל עמו.

...”וְרַחֵל הִיְתָה יִפְתַּת תּוֹאֵר וַיִּפֹּת מִרְאָהּ. וַיֵּאָהֵב יַעֲקֹב אֶת רַחֵל, וַיֹּאמְרוּ: אֶעֱבְדָּךָ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתָרֵךְ הַקֶּטְנָה.” (כ”ט י”ז-י”ח).

אולי לא רחוק הדבר, שיופיה החיצוני של רחל מעיד על שלמות נפשה; על כן נתאהב בה יעקב ממבט ראשון, והציע מיד מחיר גבוה עבורה – שבע שנות עבודה. בטוח היה יעקב שכל השנים הללו תהיינה כימים אחדים, כי מהי העבודה הזאת לעומת עוצמת האהבה, כשהנערה עולה על כל מחיר – ולבן, שבוודאי הופתע, לא יכול היה לסרב...

וכמובן, שונה הוא יחסו של יעקב אל לאה. הכתוב מעיד עליו: ”וַיֵּאָהֵב גַּם אֶת רַחֵל מִלְאָה”, ומיד אחר־כך: ”וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לְאָה – וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָה”... (כ”ט ל’-ל”א). נראה לי שיש לפרש כי יעקב לא שנא את לאה, אך די היה בכך שהוא אהב יותר את רחל כדי שלא תחוש כי שנואה היא. ואכן, הקב”ה – החופש חדרי בטן ובוחן כליות ולב – גומל טובה עם לאה על פי תחושותיה שלה, ולא על פי יחסו של יעקב. אם מרגישה האשה כי שנואה היא – גם אם הסיבה לתחושה הזאת נעוצה רק בהעדפת אחותה – הרי די לו לקב”ה בכך, כביכול, וכבר נמצאת היא ראויה למתנת שמים, ואף להעדפה מתקנת כלפי אחותה: ”וַיִּפְתַּח [ה'] אֶת רַחֲמָה, וַרַחֵל עֲקָרָה”.

מכאן עלינו להפנים וללמוד שלא להעדיף איש על פני רעהו, בכל הנסיבות, כי הצד המקופח עלול לתרגם את הדברים בחומרת יתר ולהעצימם לרעה, כאילו שנוא הוא ממש. עלינו לקחת זאת בחשבון מראש – כי בנו תלוי הקולר.

"וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רַחֵל אֶת יוֹסֵף, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לְבָן: שְׁלַחֲנִי וְאֶלְכָה אֶל מְקוֹמִי וְלֵאדָרְצִי. ... וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְבָן: אִם נָא מְצֹאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, נִיחָשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה' בְּגִלְלָהּ. וַיֹּאמֶר: נִקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתְנָה." (ל' כ"ה-כ"ח).

רש"י פירש וניסח את דברי לבן כלהלן: "ניסיתי בניחוש שלי, שעל ירך באה לי ברכה – כשבאת לכאן לא היו לי בנים ... ועכשיו היו לו בנים". ואמנם, ניתן לומר שבאותה שעה – כאשר ביקש יעקב לסיים את עבודתו ולשוב לארץ כנען – הרגיש כלפיו לבן רגשות פנים, ידע עד כמה חייב הוא ליעקב, ועד כמה נאמן, צדיק וישר הוא האיש. על כן כשביקש מיעקב לומר מה שכרו – התכוון ברצינות להעניק לו את השכר הראוי, וממילא תהיה הפרידה מסודרת, על מי מנוחות.

ואולם, הדברים התגלגלו כך שהעבודה נמשכה עוד שש שנים – דווקא על-פי עצתו של יעקב – ובשנים אלה עשה יעקב לביתו ובנה את עדריו שלו. החזרה ארצה התעכבה ונדחתה – עד אשר נעכרו היחסים בין לבן ויעקב... את הטרוניה הראשונה שמע יעקב מבני לבן – "לִקַּח יַעֲקֹב אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאֶבְיָנוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאֶבְיָנוּ עָשָׂה אֶת כָּל הַכְּבוֹד הַזֶּה" (ל"א א') – אחר-כך ראה יעקב כי פני לבן אינם עמו כתמול שלשום (פסוק ב'), ורק אז הוא זוכה לדבר ה': "וַיֹּאמֶר ה' אֶל יַעֲקֹב: שׁוּב אֶל אֶרֶץ אַבְוֹתֶיךָ וְלְמוֹלְדֹתְךָ, וְאָהֲרָה עִמָּךְ" (פסוק ג').

והמהלך הזה הוא אב-טיפוס לגלויות ישראל: היהודי נותן את כל כוחו וחילו לגויים, ומה הוא מקבל בתמורה? – "וְאֶבְיָכֵן הִתֵּל בִּי וְהִחֲלִיף אֶת מִשְׁכָּרְתִּי עֲשֹׂרֶת מוֹנִים" (ל"א ז)... אין זאת, אלא שזקוקים דורות הגלות לסיבות חיצוניות וגורמים זרים על-מנת להתעורר ולשוב את ארץ האבות, ואין זה כבוד גדול... ואמנם, גם בדברי הקב"ה ליעקב ניתן להקשיב לצליל של תוכחה: "עֲתָה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מוֹלְדֹתְךָ!" (ל"א י"ג) – קום התנערה! די לך בישיבת הגלות, ארץ מולדתך קוראת לך לצאת מן הארץ הזאת...

פרשת וישלח

"וַיִּזְרַח יְעֻקֵּב לְבַדּוֹ, וַיֹּאבֶק אִישׁ עֲמוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר". (ל"ב כ"ה).
 אולי נתון כאן רמז לדורות, שתמיד ישאר יעקב לבדו... איננו יכולים באמת לסמוך על ידידים בני אומות העולם, המכזיבים פעם אחר פעם, ושוב הננו לבדנו, כיעקב האב מול עֲשׂו... מסתבר שהאנטישמיות טבועה בנפשם של גויים כמעט כחוק טבע, ללא גבול וקצבה, והיא תתמשך – פושטת ולובשת צורות חדשות – "עד עֲלוֹת הַשָּׁחַר", עד שיבוא משיח צדקנו ויביא את הגויים להכרה בקב"ה ובישראל עמו.

ואולם, לגורלנו זה ישנו גם צד שני... בהיותנו תמיד לבדנו, הרינו נעשים כבני ביתו של הקב"ה, בבחינת 'בן יחיד' המתרפק על אביו, המאמצו אל חיקו בחיבוק אהבה. הנה כך אמר זאת ירמיהו (ל"א י"ט) מפי ה': "הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְדֵי שְׁעָשָׁעִים, כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכוֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד, עַל כֵּן הָמוּ מֵעֵי לּוֹ, רַחֵם אֶרְחַמְנֵנוּ נָא ה'". ובכן, אך בא־להים תקוותנו, והוא מגן לנו – וכך נושאים אנו את תפילתנו אליו: "שומר גוי אחד, שמור שארית עם אחד, ואל יאבד גוי אחד, האומרים בכל יום: שמע ישראל, ה' א־להינו ה' אחד".

"וַיִּזְרַח [האיש] כִּי לֹא יִכּוֹל לוֹ, וַיִּגַע בְּכַף יָרְכוֹ, וַתִּקַּע כַּף יָרְךָ יְעֻקֵּב בְּהֶאֱבָקוֹ עֲמוֹ. וַיֹּאמֶר: שְׁלַחֲנִי כִּי עֲלָה הַשָּׁחַר, וַיֹּאמֶר: לֹא אֲשַׁלְּחֶךָ כִּי אִם בְּרַכְתָּנִי. ... וַיִּבְרָךְ אוֹתוֹ שָׁם". (ל"ב כ"ו-ל').

סיומה של תקופת הגלות – בה רדף עֲשׂו את יעקב – איננו סיום חד, ולא יבוא בבת־אחת כחץ משמים, אלא יתנהל בתהליך מדורג. מסתבר שבשלב מסוים יתפתח הוויכוח עם עֲשׂו לעימות גלוי ולמלחמה של ממש; רק אחרי־כך יוֹדָה עֲשׂו ליעקב כי הצדק אֶתוֹ, יקום ויברך ויכיר בא־להי ישראל – ככתוב: "וַיִּבְרָךְ אוֹתוֹ שָׁם".

גם יעקב לא יצא מן המלחמה ללא נזק; על אף הניצחון הגדול הוא לא ישוב להלך בקלות ובנחת, ויידרש עוד זמן עד לְרִיפּוּי השלם. הנה כך בא יעקב בשערי הארץ לאחר המאבק: "וַיִּזְרַח לוֹ הַשְּׂמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עֶבֶר אֶת פְּנוֹאֵל, וְהוּא צוֹלַע עַל יָרְכוֹ" (ל"ב ל"ב). רק בבואו אל לב הארץ, בפרק הבא, יסופר כי

"וַיְבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכָם" (ל"ג י"ח) – שלם בגופו ושלם בתורתו. או אז יידע יעקב כי זהו עידן הגאולה, "וַיֵּצֵב שָׁם מִזְבֵּחַ, וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (ל"ג כ').

"וַיֹּאמֶר שְׁכָם אֶל אָבִיָּהּ וְאֶל אַחֵיהָ [של דינה]: אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֵיכֶם וְאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֲתָן. הֲרָבוּ עָלַי מְאֹד מוֹהָר וּמִתָּן וְאֲתָנָה פֶּאֶשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי, וּתְנֵנוּ לִי אֶת הַנְּעָרָה לְאִשָּׁה". (ל"ד י"א-י"ב).

ניתוח התנהגותם של חמור ושכם ילמד אותנו לא מעט, ונוכל להבין מתוכו מה הצית את חמתם של שמעון ולוי אחי דינה, מעבר למעשה האונס עצמו. דיבורם של חמור ושכם אל יעקב ובניו כולו נוטף חן, הם מוכנים להציע כל הון עבור דינה ועבור יחסי האחווה אשר ייווצרו כביכול בין המשפחות, ומציעים הדדיות מלאה – "בְּנוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לָנוּ וְאֶת בְּנוֹתֵינוּ תִּקַּחוּ לָכֶם" (ל"ד ט'). ולעומת זאת, בדברם אל אנשי עירם, יוצא המרצע מן השק, ונחשפת כוונתם האמיתית כלפי משפחת יעקב: "מִקְנֵהֶם וְקַנְיָנָם וְכָל בְּהֵמָתָם הֲלוֹא לָנוּ הֵם, אַךְ נִאֻתָּה לָהֶם וַיֵּשְׁבוּ אִתָּנוּ" (ל"ד כ"ג).

שמעון ולוי נקמו בכל אנשי העיר, והיתה זו נקמה מופרזת. אך אם מנסים אנו להבין מה הביאם להפריז למעלה מן המידה – הניתוח דלעיל יכול להוות חלק מן ההסבר. חלק נוסף של ההסבר נוגע לעניין הכסף המוצע. ייתכן שהבינו שמעון ולוי כי שכם ואביו מנסים 'לקנותם' בכסף, כאילו יסנוור המוהר את עיניהם, ותמורתו יבליגו על העלבון שבמעשה דינה. ודווקא הצעה "נדיבה" זו היא שהעצימה את העלבון, כי עצם המעשה הוא הנורא מכול – כדברם: "הֲכֹזְנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֻתָּנוּ?" (ל"ד ל"א) – ועליכן הצעת המוהר והמתן, אם יקבלוה ויקחו את הכסף, איננה אלא כלקיחת אתנן זונה! (וראה זאת בפירושו של ספורנו). משום כך הרגישו שמעון ולוי – בצדק – כי נרמס כאן כבוד ישראל, ויצאו לעשות את אשר עשו כדי להשיב את הכבוד, גם אם כאמור הם הפריזו מעבר למידה הראויה.

"וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים: שְׁמֶךָ יַעֲקֹב, לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ ... גּוֹי וְקָהַל גּוֹיִים יִהְיֶה מִמֶּךָ, וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ. וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְנַנֶּה, וּלְזַרְעֶךָ אֶחְרִיף אֶתֶּן אֶת הָאָרֶץ. וַיַּעַל מֵעֵלְיוֹ אֱלֹהִים בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר אֶתֹּו". (ל"ה י' - י"ג).

יש לומר כי כאשר קרא הקב"ה ליעקב בשמו החדש – ישראל – הוא הפקיע בזה את מהותו כאדם פרטי, וקבע אותו כאב לעם ישראל העתיד לצאת מחלציו: "גוי וקהל גוים יהיה ממך, ומלכים מחלציה יצאו". מהותו זו של יעקב כאבי האומה הינה המשך ישיר למהות אברהם כאב ראשון ויצחק כאב שני, ועל כן – בעת שמובטחת הארץ ליעקב ולזרעו – מדובר על הארץ אשר כבר ניתנה לאברהם וליצחק. סיום המעמד במילים "וַיַּעַל מֵעֵלְיוֹ אֱלֹהִים" מלמדנו שהבטחה זו היא נצחית, שאין אחריה דבר ולא תשתנה לעולמים – ומשעה שאמר הקב"ה את שלו, כביכול, הריהו נעלה מעל יעקב.

יעקב מבין מיד שהמקום אשר בו נגלה אליו אלהים – ובו ניתנה הבטחת הנצח הזאת – הריהו מקום משמעותי ביותר, כבית ה' בלב הארץ, מקום בו ראוי לעבדו, עבודה שהיא מעין 'היזון חוזר' מן הארץ לדבר ה' הניתן משמים. על כן עושה יעקב מעשה: "וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מִצֵּבָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דִּיבַר אֶתֹו, מִצֵּבֶת אָבֹו, וַיִּסֹּף עָלֶיהָ נֶסֶף וַיִּצוֹק עָלֶיהָ שֵׁמוֹ. וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּיבַר אֶתֹו שֵׁם אֱלֹהִים: בֵּית אֵל" (ל"ה י"ד - ט"ו).

"וַתֵּמֶת רַחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה, הִיא בֵּית לְחָם. וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מִצֵּבָה עַל קְבֻרָתָהּ, הִיא מִצֵּבֶת קְבֻרַת רַחֵל עַד הַיּוֹם". (ל"ה י"ט - כ').

המילים "עד היום" נושאות משמעות חיה וייחודית, כי מופנות הן ישירות אל כל קורא בתורה, בכל דור ובכל שעה, וכמו לוחשות באוזניו כי ישנו כאן עניין הנוגע אליו ממש, כאן ועכשיו. על-כן נראה שבפסוק זה מקופלת הזמנה, כביכול, המופנית אלינו – לבקר את מצבת קבורת רחל, לעשות שם מקום קבוע לתפילה ותחינה, כי משם תהא נוחה התפילה להתקבל לפני השם, בכוחה של רחל האם!

"וַיִּקַּח עֲשׂוֹ אֶת נְשָׂיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנוֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִצְרַיִם יַעֲקֹב אָחִיו. כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשִּׁבְתַּת יַחְדָּיו, וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מִצְרַיִם לְשִׂאת אוֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם. וַיֵּשֶׁב עֲשׂוֹ בְּהַר שְׂעִיר, עֲשׂוֹ הוּא אָדוֹם". (ל"ו ו' - ח')

מכאן בניין אב, כי גם כאשר יכירו העמים בהיות ישראל עליון על כל גויי הארץ – לעתיד לבוא – הרי עדיין ראוי כי יקויים 'יחלוקו', שייבדלו הם מאתנו ואנחנו מהם, וכל עם ידור בארצו ללא עירוב וערב־רב, כי רב הוא מרחק הדעות בין ישראל לעמים.

מבין השורות משתמע כי היפרדותם זו של יעקב ועשו נעשתה תוך הבנה – חרף המתח אשר שָׁרַר ביניהם – ומכאן תקווה לכך שגם בעתיד נוכל ליישב סכסוכים בהידברות ובדרכי שלום. כי מניינם של אלופי עשו באריכות שכזו בא ללמדנו כי נחוצה היא מלכותם של עשו ויורשיו, ויש לה תפקיד נכבד גם אם אין כל בְּנִיָּה צדיקים; על כן ראוי שיסודרו היחסים בין בני יעקב לבין בני עשו בהבנה הדדית, כל עוד יהא הדבר אפשרי.

פרשת וישב

"וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהָיָה תוֹעֵה בְּשׂוּדָה, וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לְאָמְרוֹ: מַה תִּבְקֶשׁ? וַיֹּאמְרוּ: אֶת אַחֵי אָנֹכִי מִבְּקֶשׁ, הַגִּידָה נָא לִי אֵיפֹה הֵם רוֹעִים? וַיֹּאמְרוּ הָאִישׁ: נִסְעוּ מִזֶּה" ... (ל"ז ט"ו - י"ז).

הנה מביע יוסף במילים פשוטות את כל עומק כוונתו: "אֶת אַחֵי אָנֹכִי מִבְּקֶשׁ" – מבקש אני בכל כוחי את האחוה, את האחדות, שהרי כולנו בני איש אחד נַחְנוּ... את אהבת אחי הנני מבקש, ובא אני אליהם באהבה, כמוני כמוהם, "ואהבת לרעך כמוך" ... ומנגד, לעומת יוסף, היו האחים רחוקים... הם נסעו מזה, ורש"י פירש: "הסיעו עצמן מן האחוה". כך מתגלה כאן עומק השבר והפער בין יוסף לאֶחָיו עוד בטרם נפגשו, ויודעים אנו עד היכן הידרדרו הדברים למן הרגע בו ראוהו האחים (בפסוק י"ח), כאשר הוא הולך וקרוב אליהם, והם – "וַיִּרְאוּ אוֹתוֹ מִרְחוֹק"...

... "וַיִּלֶף יוֹסֵף אַחֵר אָחָיו, וַיִּמְצָאם בְּדוֹתָן. וַיֵּרְאוּ אוֹתוֹ מִרְחוֹק, וַיִּבְטְרוּם וַיִּקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אוֹתוֹ לְהַמִּיתוֹ. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחָיו ... לָכוּ וְנַהַרְגֵהוּ, וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּוֹרוֹת, וְאִמְרֵנוּ חֵיהָ רְעֵה אֲכַלְתָּהוּ" ... (ל"ז י"ז - כ').

חלחלה אוחזת בנו למקרא הדברים הללו, עד היכן הרחיקו בני יעקב בהידרדרותם – עד כחוט השערה ממעשה רצח!! האמנם כך יכול שיארע לבני אברהם, יצחק ויעקב??

אין מנוס מלהשיב כי אמנם כן הוא, ועלינו אף לומר שזהו הדבר שבאה התורה ללמדנו כאן – שקנאה ושנאה מועדות לעולם, וגם גדולים אינם חסינים מליפול לבאר השחת הזאת. "הקנאה, והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" אמרו חז"ל במסכת אבות (ד' כ"א), והנה זהו בדיוק הדבר הקורָה לאדם אשר שָׁנְאָתוּ מעבירה אותו על דעתו – הוא יוצא מן העולם, משמע כבר אינו מי שהוא אלא אחר, ומאדם הגון וראוי הוא הפך לרוצח, כמוהו כחיית טרף... ויש לומר כי אדרבה, גדולים בתורה אשר נלכדו ברשת השנאה והקנאה, נפילתם עמוקה ואנושה אף יותר, שהרי "כל הגדול מחברו, יצרו גדול הימנו" (סוכה דף נ"ב עמ' א'), וכבר קבעו חז"ל כי בכגון זה נכשלו תלמידי רבי עקיבא – אשר מי לנו גדולים מהם ומרבים – ונגזרה עליהם מיתה משונה.

יתר על כן, שנאת חנם איננה רק חטא הפוגע בעוֹשֶׂהוּ – אלא היא פוגעת, כחומצה מְאֻכָּלֶת, בבנים ובני בנים, והיא היא סיבת הגלות הארוכה. כך לימדונו חכמים במסכת יומא (דף ט' עמ' ב'), שְׁבִית רֵאשׁוֹן חָרַב בְּשֵׁל עֲבוּדָה זָרָה, גִּילוי עֲרִיּוֹת וּשְׁפִיכוֹת דָּמִים – וּמְכִיוֹן שֵׁלָא הִיוּ מְכַסִּים אֶת פְּשְׁעֵיהֶם נִתְגַּלָּה קִיצָם, וְהִיתָה גְלוֹת בְּבֵל קְצוּבָה לְשִׁבְעִים שָׁנָה; וְאֵילוּ בֵּית שְׁנֵי חָרַב בְּשֵׁל שְׁנֵי שָׁנָה חִינָם, וּמְכִיוֹן שֵׁהִיוּ רִשְׁעִים בְּסִתְרָא לֹא נִתְגַּלָּה קִיצָם – וְעַד הַיּוֹם לֹא נִפְטְרוּ מִקְּלַלֵּת גְּלוֹת הָאֲרוּכָה הַזֹּאת.

"וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלִיחֵהוּ מִיָּדָם, וַיֹּאמֶר לֹא נִפְנֹו נַפְשׁוֹ. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רְאוּבֵן: אֵל תִּשְׁפְּכוּ דָם! הֲשִׁלְכּוּ אוֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבַּר וְיָד אֵל תִּשְׁלְחוּ בוֹ, לְמַעַן הִצִּיל אוֹתוֹ מִיָּדָם לְהִשְׁיבוֹ אֶל אָבִיו". (ל"ז כ"א-כ"ב).

אנו קוראים את הפסוקים כמין דרמה סוערת, וממש ברגע האחרון – כאשר כמעט נחתם דינו של יוסף להירצח ביד אָחִיו, אשר אילו הוציאו לפועל את זממם היה זכרם מוקע לדורות עולם – גבר קולה הצלול של הנשמה, ובאה הצלה.

"וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן" – יש לומר כי שמע קול פנימי ממעמקי נפשו, הבין והרגיש איזה אסון מתרגש ובא, והגיב בצו ההיגיון הבריא והשכל הישר: "לֹא נִפְנֹו נַפְשׁוֹ ... אֵל תִּשְׁפְּכוּ דָם!". ובכן, סוף סוף פעל את פעולתו החינוך הטוב מבית אבא וסבא וסבא־רבא – "וַיִּצְלִיחֵהוּ מִיָּדָם".

הכתוב גם מוסיף ומספר מה היתה כוונתו של ראובן – שאותה כנראה לא חשף בפני אָחִיו. ראובן תכנן להשיב את יוסף אל אביו, כי הרגיש וידע שאם יירצח חלילה יוסף, וייקרע מעל יעקב, יהא זה גזר דין מוות גם על האב – והמשפחה לא תוכל להתאושש מן המכה הזאת.

עוד יש להוסיף כי ראובן – שהציל עתה את יוסף – גם את עצמו הוא הציל. ברגע אחד הוא פרש מעצת האחים שהיא 'בירא עמיקתא', ועלה ל'איגרא רמא' בבחינת צדיק גמור. והבא ליטהר מסייעין לו, ושמעו האחים לעצתו ובאופן זה הציל ראובן גם אותם והביאם למעלת בעלי תשובה. ניתן אף לומר שניצלה כאן האומה העתידה לעמוד מזרעם של בני יעקב, כי קריאת ראובן והישמעות האחים אליו פתחה את הפתח להמשך בניין עם ישראל בשלמות – ולריגם דרך סיבוכים, מורדות ועליות – בעוד אשר אילו נרצח יוסף היה הקיטוע נעוץ כגרזן במשפחה ובעם לדורי דורות.

"וַיִּשָּׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בְּבוֹר, וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו. וַיֵּשֶׁב אֶל אָחִיו וַיֹּאמֶר: הֲיִלֵּד אֵינְנוּ, וְאֲנִי אֲנִה אֲנִי בָא?!". (ל"ז כ"ט-ל').

רש"י מפרש כי בשעת מכירתו של יוסף לא היה ראובן במקום, והנה קוראים אנו כי כאשר חזר וראה כי אין יוסף בבור – חרב עליו עולמו... "אֲנִה אֲנִי

בָּא?!" זועק האח הבכור – ורש"י מפרש את דבריו: "אנה אברח מצערו של אבא?".

נראה אפוא שיש לומר כי ראובן מסר את נפשו על הצלת יוסף כדי להשיבו אל אביו, כפי שראינו לעיל, ובכך היה שומר על המשפחה ומציל אותה מפירוד נורא. עתה, כשכוונתו זו השתבשה וסופלה, הוא נחרד ומזדעזע בכל ישותו ונפשו, כאומר: אם נכשלתי בדבר זה – למה לי חיים? הן כל בחינת ה"אני" שלי התפוררה וחרבה, היתה כלא היתה...

... "וַיֹּאמְרוּ [בני יעקב אל אביהם]: זֹאת מִצָּאֵנוּ, הֲפֹר נָא הַפְּתוּנָת בְּנֵי הָיָא אָם לֹא? וַיִּפְיֶרְהָ, וַיֹּאמֶר: פְּתוּנָת בְּנֵי! חִיָּה רְעָה אֶכְלָתְהוּ, טְרוֹף טוֹרֵף יוֹסֵף! ... וַיִּבֶךְ. אוֹתוֹ אָבִיו". (ל"ז ל"ב-ל"ה).

כאן, בנקודת השפל הזאת – כאשר מתחלחל האב כי היה בנו לְטֹרֵף – מהרהרים אנו באחריתו של יוסף, ובנפלאות ההשגחה העליונה. מִיֵּלֵד אשר נמכר לעבד, בן בלי שם, אשר הנה מודיעים לאביו כי כבר נטרד מן העולם, זכה יוסף לבסוף להיות מושיען של ישראל ולהיקרא "יוסף הצדיק"! איזה מהפך אדיר!

בין נקודת השפל לבין נקודת הגילוי – מורדות ומעלות, אך תמיד ידע יוסף לשמור על נשמתו, על אמונתו ותורתו, תוך גיוסם של כוחות טמירים ממורשת בית אבא. אכן, גדולה היא זכותם של האבות הקדושים – אברהם יצחק ויעקב – שהעמידו את המשך תולדותם, כשרשרת זהב, דרך יוסף שהוא אב וגם בן; כי לא אלמן ישראל – ועם ישראל חי!

סיפור יוסף וְאָחָיו לא תם בפרשתנו, וניתן לומר שהוא אינו מסתיים גם עם מות יוסף אלא נמשך והולך אל תוך גאולת מצרים, כשעצמותיו נישאות עם בני ישראל ארבעים שנה במדבר, עד קבורתו בארץ ישראל. על כל זאת ניתן לקרוא את הכתוב: "בְּעֶרְב יְלִין בְּכִי וְלְבוֹקֵר רִינָה" (תהלים ל' ו'), כי אלפי שנות ההיסטוריה של עַמְנוּ – תהומות של גלות ומעלות גאולה – מרומזות בַּתּוֹרָה בסיפור הקורות והיחסים בין יוסף וְאָחָיו.

פרשת מקץ

"וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרַעֲהַ לְאָמֹר: בְּלַעַדְי! אֲיִלֹּהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהַ". (מ"א ט"ז).

אם נרחיב מעט את דברי יוסף אל פרעה, הריהו כאומר לו כך: אני, יוסף, אינני בעל סגולה עצמית, ולא נתברכתי בכוח על אנושי; אבל מאמין אני בא־להים – יוצר עולם ומנהיגו – ודע לך שהוא ורק הוא יכול לענות את שלום פרעה. אכן, קרוב הנני אל הא־להים, ובמעמד זה הריני כסרסור, ואקווה כי אוכל למסור לך דבר תקווה טובה, שיענה הקב"ה את שלומך, לחיים ולא למוות.

ואמנם, מיד כאשר השלים פרעה את סיפור חלומותיו, שמח יוסף לאשר באוזניו את העיקרון בו פתח – והפעם כבר עשה זאת כהקדמה לפיענוח צפונות חלומותיו של פרעה, לאמור: "הוא הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּיבַרְתִּי אֵל פְּרַעֲהַ, [את] אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עוֹשֶׂה [הוא] הָרְאָה אֶת פְּרַעֲהַ" (מ"א כ"ח). ופרעה – נפעם מן המעמד עד עמקי נשמתו, ובלא שנתכוון לכך – מצא עצמו "עונה אמן" ומשבח לא־להים, ככתוב: "וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ אֵל עַבְדָּיו: הַנְּמַצָּא כִּזֶּה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ?" (מ"א ל"ח).

"וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת אָחָיו וַיִּכְּרֵם, וַיִּתְּנֵם אֲלֵיהֶם וַיַּדְּבַר אֲתָם קְשׁוֹת, וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם: מֵאֵינן בָּאתֶם? ... וַיִּכַּר יוֹסֵף אֶת אָחָיו, וְהֵם לֹא הִפְּרִיחוּ". (מ"ב ז' - ח').

הנה כאן מתחילה מערכה חדשה בדרךמה של יוסף ואחיו, בבוא האחים מצריימה אל ארמונו של יוסף – כולם, למעט אחד – והוא מחליט להתנכר אליהם ולהוליכם, מבלי שיבינו, לעלילה סוערת של מעלות ומורדות. מעתה ואילך עוסקת הפרשה במהלך העלילה, וניתן למנות בה עשרה צעדים – עד למעמד האחרון של התוודעות יוסף אל אָחָיו בפרשת וַיִּגַּשׁ – ואלו הם:

התנכרות יוסף לאָחָיו והאשמותיו כי עָרַן הָאָרֶץ באו לראות / הצטדקות האחים ופקודת יוסף כי יובא אליו בנימין / מאסרם ושחרורם / הכרת האחים בחטאם: "אֲבָל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחֵינוּ" (מ"ב כ"א) / מאסר שמעון, ציוד האחים במזון ושילוחם עם השבת כספם / ירידתם השניה למצרים,

יחד עם בנימין / רחמי יוסף על בנימין, ובכיו בתוך חדרו / סעודתו עם אָחִיו וחלוקת מתנותיו להם – "וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ" (מ"ג ל"ד) / ציודם במזון ושילוחם עם כספם ועם הגביע באמתחת בנימין / המרדף אחריהם והחזרתם, בגזירה כי בנימין יינתן עבד ליוסף.

הנני מבקש לחזור ולומר שכל העלילה כולה – וכל הצעדים הכלולים בה – רומזת אל מהלכי הגלות והגאולה, אלפי שנים של דברי ימי ישראל. ישנם רמזים לסיבות הדברים, ישנם רמזים לאירועים, ולא נפרש אותם כאן. נאמר רק את העיקר: תחילת ההידרדרות נעוצה בחטא שנאת החינם, כפי שאמרנו בפרשת וַיֵּשֶׁב, ואילו סופו של המהלך – באיחודם מחדש של יוסף ואָחִיו – הוא הרומז לריפוי ואיחוי של השבר הזה, בשיבה לאחדות ואחוה בגאולת ישראל, ועוד נשוב לכך בפרשת וַיִּגַּשׁ.

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו: אֲבָל אֲשׁוּמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ, עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת. וַיַּעַן רְאוּבֵן אוֹתָם לֵאמֹר: הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֵלֵיכֶם לֵאמֹר אֵל תַּחֲטְאוּ בְיָלֵד, וְלֹא שָׁמַעְתֶּם, וְגַם דָּמּוּ הַיָּה נְדָרְשִׁי". (מ"ב כ"א-כ"ב).

כאן מבחינים אנו ב'עליית מדרגה' בהבנתם של האחים כי שגו וחטאו בכל יחסם אל יוסף, מראשיתו של המדרון – "וַיִּשְׁנְאוּ אוֹתוֹ, וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוֹ לְשָׁלוֹם" (ל"ז ד') – ועד נקודת השפל של מכירתו כעבד, בן בלי שם, תוך אטימת הלב לתחנוניו. כבר ראינו את גודל נפשו של ראובן אשר הציל את יוסף ממוות, שמענו את זעקתו כאשר גילה כי נמכר יוסף ושולח ביד זרים – ועתה הוא מציג לפני אָחִיו את שטר החוב לפירעון...

ובכן, זהו צעד ראשון בדרך לניקוי החטא – אך עדיין אין כאן הפנמה מלאה של העוול, וממילא גם החזרה בתשובה איננה שלמה. בינתיים מבינים האחים שהיה עליהם לרחם על יוסף – אך האהבה, האחוה, עודנה נסתרת וחסומה. אולי רמוז הדבר גם בפסוק: "וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת אָחִיו, וְהֵם לֹא הִפְיָרוּ" (מ"ב ח'), שעדיין לא הכירו את אחיהם, משמע כי לא הכירו בעומק חטאם כלפיו. נחוצים עוד שלבים של עינויי גוף ונפש, עוד נכוננו עלילות, עוד תבואנה

תהפוכות, עד אשר נחזה לבסוף באיחוי הקרע: "וַיִּנְשֶׁק [יוסף] לְכָל אָחָיו וַיִּבְרַךְ עֲלֵיהֶם, וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אֵתוֹ" (מ"ה ט"ו).

מבינים אנו שיוסף חיבל תחבולות כלפי אָחָיו, ושניצל עד תום את מעמדו כמשנָה למלך מצרים, על-מנת להביאם לתשובה מחטא שִׁנְאָתָם כלפיו. מבינים אנו גם מדוע דרש יוסף שיובא בנימין – כדי לבחון אם עדיין שונאים האחים את בני רחל, או שכבר נגמלו מכך. אולי אף עשה יוסף את כל מהלכיו ברוח הקודש. אך עדיין לא נתברר לי אם באמת מותר היה לו לצער את אָחָיו עד כדי כך – ולצער עוד יותר את אביו הזקן – למען התכלית הזאת, נחוצה וקדושה כל כמה שתהא. האם המטרה מתירה ומכשירה את כל האמצעים הללו? האם אין גבולות לתחבולות? – אתמהה, וְתֵהִי לַפֶּלֶא בְעֵינַי...

פרשת ויגש

"כִּי עִבְדָּךָ עָרַב אֶת הַנֶּעַר מֵעַם אָבִי לֵאמֹר: אִם לֹא אָבִיאֲנֹו אֵלֶיךָ – וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים. וְעַתָּה, יֵשֶׁב נָא עִבְדָּךָ תַּחַת הַנֶּעַר עֶבֶד לְאֲדֹנָי, וְהַנֶּעַר יַעַל עִם אָחָיו. כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנֶּעַר אֵינְנֹו אֵתִי" ... (מ"ד ל"ב-ל"ד).

ובכן, הנה אזור יהודה את כל כוחותיו, מדבר קשות עם יוסף – בנאום חזק, תקיף וגם רגיש, בנוי ומחושב לעילא ולעילא – ומעשהו זה אמנם שובר סוף-סוף את הקרח... כפי שכבר אמרנו, הנקודה העיקרית שגרמה לתפנית היא גילוי נאמנותם של האחים לבנימין – ובייחוד העוצמה בה הביע יהודה את ערבותו כלפי אחיו הקטון של יוסף.

עתה מתברר שיוסף היה אמנם קשוח מאוד בדרישותיו ובהתנהגותו עד כאן, אך ליבו היה מלא אהבה מסותרת, דחוקה – שהנה עתה, בבת אחת, היא מתגלה ופורצת ועולה. עכשיו הכול ברור: מאז שהגיעו האחים מצריימה לראשונה, חיכה יוסף בדריכות לגלוי האחוה, הנאמנות והאהבה – וכאשר סוף סוף אמנם הבחין בכל אלה, הרי מיד נֶאֱמַר: "וְלֹא יָכוֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק ...

וַיִּתֵּן אֶת קוּלוֹ בְּבִכִּי ... וַיֹּאמֶר: אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר מִכְרַתֶּם אוֹתִי מִצְרַיִמָּה: "... (מ"ה א'-ד'). אם נגיש את דבריו במילים אחרות, הריהו כאומר להם: אחרי ככלות הכול, אם אתם באמת אחי – הרי אני הוא אחיכם, בכל נימי נפשי!

באצילות נפש ממשיך יוסף ומרגיע את אָחָיו ההמומים: "וְעַתָּה אֵל תַּעֲצְבוּ וְאַל יִחַר בְּעֵינֵיכֶם פִּי מִכְרַתֶּם אוֹתִי הַנְּה, פִּי לְמַחֲיָה שְׁלַחְנִי אֶל־הַיָּם לְפָנֵיכֶם" (מ"ה ה'). פשט הכתוב מתייחס כמוֹבן לכוונתו של יוסף לכלכלם בשנות הרעב – אך ניתן להעמיק ולומר שאולי כל הרעב הגדול הזה לא בא אלא כדי לחולל את המהפך משנאת חִינֵם לאהבה גלויה בין האחים כולם; כל ההתרחשות קיפלה בתוכה את התכסיס המחושב הזה, את הסוד המתגלה עתה כפֶּשֶׁר העלילה וכמחוז־החפץ של כל הדרמה הגדולה שהיינו עדים לה עד הַנְּה. ועל פי דרכנו, הרי אין מדובר כאן רק על קורות המשפחה; החילוף הזה מעוינות ושנאה לאהבה ואחוּוה הריהו חילוף המשמרות בין גלות לגאולה. זהו אפוא עומק הפירוש של דבר יוסף: "פִּי לְמַחֲיָה שְׁלַחְנִי אֶל־הַיָּם לְפָנֵיכֶם", מחֲיָה – משמע גאולה, חיים חדשים תחת קללת המוות של הקיום בגלות. באופן זה ניתן להמשיך בקריאה חדשה גם בדבריו הבאים של יוסף: "וַיִּשְׁלַחְנִי אֶל־הַיָּם לְפָנֵיכֶם לְשׂוּם לָכֶם שְׂאֲרִית בְּאֶרֶץ, וְלְהַחֲיֹת לָכֶם לְפָלִיטָה גְדוֹלָה" (מ"ה ז'). הווה אומר כי שליח הוא, יוסף הצדיק, גם בגאולה העתידה – שליח לתת לבני ישראל שם ושְׂאֲרִית בארץ ישראל, להחיותנו כאן לפליטה מחרבם של גויים, כפי שראינו בעיינינו בדורנו זה, בתקומת ישראל מתוך זוועות הטבח בידי גרמניה הנאצית.

"וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו [בניו] אֵת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם, וַיֵּרָא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֹׂאת אוֹתוֹ, וַתַּחֲי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם". (מ"ה כ"ז).
אולי ניתן לדרוש ולפרש את סופו של הכתוב – "וַתַּחֲי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" – שרוחו של יעקב, כל דרך חייו, חזרה ונעורה עתה לחיים בליבם של בניו. כי עד לנקודת הזמן הזאת לא יכול היה האב למסור את מורשתו הרוחנית לבניו, שהרי היו הם חוטאים, כמעט שהגיעו עד רצח, ואת פשעם הם כיסו ברמיה כלפיו, ובנו יקירו נעלם ואיננו. רק עתה, כאשר הבנים אשר מכרו את יוסף

מבשרים לו כי "עוד יוסף חי", עתה כאשר עומדת המשפחה להתאחד בשלום ובאחוה בין כולם, שב הוא להיות "אביהם" של כל בניו במלוא מובן המילה, ושוב חיה רוחו בקרבם – ובקרב זרעם – לדורות עולם.

כשתיקנו חכמינו את ההפטרות בנביאים לפרשיות התורה – הם הדגישו במפורש את העיקרון שעליו עמדנו כאן, כאשר בחרו בנבואת יחזקאל (ל"ז) להפטר פרשת ויגש. הנביא ממשיל משל ועושה מעשה של חיבור ואחדות בין עץ יוסף לבין עץ יהודה – להיותם עץ אחד, באחדות ואחוה מלאה. הנה אלה דבריו: ... "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה': הִנֵּה אָנִי לֹקֵחַ אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם, וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חִבְרִיו, וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה – וְעָשִׂיתִים לְעֵץ אֶחָד, וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי" (ל"ז י"ט).

ואחרי המשל והמעשה, באה הנבואה המפורשת: ... "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה': הִנֵּה אָנִי לֹקֵחַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִים אֲשֶׁר הִלְכוּ שָׁם ... וְעָשִׂיתִי אוֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִלֶּךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ, וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לְשְׁנֵי גוֹיִים וְלֹא יִחָצוּ עוֹד לְשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד. ... וְעַבְדֵי דָוִד מֶלֶךְ עָלֵיהֶם וְרוֹעֵה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם ... וְנָתַתִּי אֶת מְקוֹדְשֵׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם" (ל"ז כ"א-כ"ו). הדברים מדברים בעד עצמם, ואינם זוקקים כל פירוש. זהו הקיום המלא של חזון האחוה בין יוסף ויהודה, בין בני רחל ולאחיה אשר בנו שתיהן את בית ישראל – ומכוחה של האחדות הזו תקום הממלכה, ייבנה המקדש, ותשרה שכינה בישראל.

ברשת ויחי

"וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יְמִינוֹ וַיִּשֶׁתַּעַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם, וְהוּא הֶצְעִיר, וְאֶת שְׂמֹאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה – שִׁיכַל אֶת יָדָיו, כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר. ... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו: לֹא כֵן אָבִי, כִּי זֶה הַבְּכוֹר, שִׁים יְמִינִךָ עַל רֹאשׁוֹ. וַיִּמָּאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר: יָדְעֹתִי בְנֵי

יִדְעֵתִי, גַם הוּא יִהְיֶה לְעַם וְגַם הוּא יִגְדֹל, וְאוֹלָם אָחִיו הַקָּטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִים". (מ"ח י"ד - י"ט).

נראה מן העניין כי אב המברך את בנו צריך לברכו לפי תכונותיו של הילד, כפי שבירך יעקב את נכדיו עליפי ההבחנה שהבחין כי אפרים גדול וחשוב ממנשה, על אף שאיננו בכור. אם ניתנת הברכה באופן הזה, הרי יש לה על מה שתחול – כי תכונותיו הטבעיות ואופיו של הילד מתאימים מלכתחילה אל הברכה הניתנת, המוסיפה בהם עוד שפע ויתר כוח.

בהמשך הפרשה – לאחר שסיים יעקב לברך את בניו – שוב מבחינים אנו בעיקרון הזה, כאשר הכתוב מסכם ואומר: "כָּל אֱלֹהֵי שְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִים עָשָׂר, וְזֹאת אֲשֶׁר דִּיבַר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם, אִישׁ אֲשֶׁר כְּבָרְכָתוֹ בְּרַךְ אוֹתָם" (מ"ט כ"ח). משתמע אפוא שהאב בירך כל אחד מבניו על פי קווי האופי

שבהם התברך הבן מלכתחילה – כדי לחזק ולהעצים את נתוניו הטבעיים. יש להוסיף ולומר שהיגיון זה מחייב גם את הבן בעצמו, ובעצם כל אחד מאתנו. עלינו לבחור את עיסוקנו ואת המקצוע בו נעסוק על פי נטייתנו הטבעית, בה יכולים אנו להבחין, ועל פי הכישרון שאנו מכירים בעצמנו. כאשר נבחר בדרך זו במה להתמקד – נוכל לפתח את הכישרון הטבעי, ונגיע למיצוי מירבי של יכולתנו לתרום ליישובו של עולם; ומנגד, אם נלך בדרך ההפוכה – בניסיון להתנגד לכישרון ולאופי – נגרום רק הפסדים וקשיים במישור האישי ובמישור הכללי גם יחד.

"שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחִים, כְּלֵי חַמְסֵי מְכֻרְתֵיהֶם". (מ"ט ה'). רש"י פירש בדרך מעניינת, כאילו אומר יעקב לשמעון וללוי: "כלי חמס' – אומנות זו של רציחה, חמס הוא בידיכם [כי] מברכת עֲשׂוֹ היא, זו אומנות שלו היא, ואתם חמסתם אותה הימנו".

הוזה אומר כי הלחימה, ההתגוששות וההתגרות המתמדת, הריהן מתכונות אופיים של עֲשׂוֹ ויורשיו, שהרי כן אמר לו יצחק אביו: "וְעַל חֲרָפָה תִּחְיֶה" (כ"ז מ') – כדרך חיים, כטבע טבוע. ולא כן דרך יעקב ובניו. לנו המלחמה היא רק כורח, כאשר עלינו להדוף אויב או להציל חיים, ובשום אופן אין זו תכונת אופי. על כן מוכיח יעקב את שמעון ולוי על שאחזו כלי מלחמה כנגד אנשי

שכם מעל למידה שנדרשה, כמחרחרי מלחמה לשם מלחמה; בכך נעשו הם למעין 'גזלנים' מעֲשׂוֹ ובניו, שזו דרכם היא – ועל כן מכנה יעקב את חרבותיהם "כְּלֵי חַמָּס", לפי שגזולים הן בידם. ייתכן למצוא בדברי יעקב גם לימוד זכות על שמעון ולוי, באומרו (בפסוק ו'): "כִּי בָאֶפֶס הֲרָגוּ אִישׁ" – משמע כי נסחפו אחר אפם וכעסם, ולא זוהי תכונתם הטבעית משורש בית אבותם. מכל מקום, בדברי יעקב לשני בניו נשמעת האזהרה: היאחזו בייחוסכם כבני אברהם, יצחק ויעקב! המשיכו בחייכם את הדרך בה התחנכתם בבית אבא וסבא – ואל תידמו לגויים החיים על קשתם וחרבם.

"לא יסור שֶׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֻקֵּק מִבֵּין רַגְלָיו, עַד כִּי יָבֹא שִׁילּוֹ וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים". (מ"ט י').

רש"י – בעקבות חז"ל – פירש כי "שילו" (או: שילה) הריהו מלך המשיח, שהמלוכה שלו. נראה אפוא שברכת יעקב מכוונת למלכות בית דָּוִד, ולהמשך בית המלוכה והנשיאות, העתידיים לעמוד מזרעו של יהודה. ואולם, הננו שמים לב לכך שהמלך המשיח אשר יקום לנו באחרית הימים – שילו, שהמלוכה שלו – איננו 'מוכרח' לצמוח דווקא משבט יהודה, והכתוב כאן אינו 'מתחייב' לכך. הוזה אומר שהתפקיד הנשגב הזה פתוח לכל יהודי. מי אשר יתאים ותהיינה לו כל המידות הנדרשות – בידיעת התורה, באהבת ישראל וכו' – הוא שיזכה להיות המלך המשיח, והוא שיעורר לתשובה וישיב את עם ישראל לתפארתו. אין הדבר תלוי אלא בְּאִישׁ הזה עצמו – וכולכם מוזמנים!

"דָּן יִדִּין עַמּוֹ כְּאַחַד שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל. ... לִישׁוּעָתָךְ קִוִּיתִי ה'!". (מ"ט ט"ז-י"ח).

רבים תוהים מדוע קרא יעקב לתשועת ה' דווקא בתוך ברכתו של דן. ונראה כי ניתן לפרש כי דן, אשר בורך כי ידון את ישראל ויהא 'בעל הלכות', הוא הזקוק בתוך-כך גם לתפילה המיוחדת "לישועתך קויתי ה'" – שלא יכשל בדבר הלכה.

כי כידוע, קשה למצוא ולו הלכה אחת שלא נפלה בה מחלוקת. בכל דין וסכסוך בין בעלי הדין, ישנן פנים לכאן ולכאן – ולא קל לפלס את שביל האמת בהלכה הפסוקה. על כן יודע היטב הדיין – וכך מתברך שבט דן – שלא די לו בשכלו, אלא זקוק הוא לעזר מיוחד של ברכת שמים, ובשבתו על מדין קורא הוא כביכול אל הקב"ה בתפילה: "לישוועתך קויתי ה'!".

"וזאת אשר דיבר להם אביהם ויברך אותם ... ויכל יעקב לצוות את בניו ויאסוף רגליו אל המטה, ויגוע ויאסף אל עמיו". (מ"ט כ"ח - ל"ג).
ברכות יעקב לבניו ניתנו רגע אחד לפני פטירתו מהאי עלמא, ומיד כאשר סיים את דבריו – נאסף אל עמיו ונלקח לגנזי מרומים. ניתן לומר אפוא שבמעמד בו בירך את יוצאי חלציו היה האב קרוב אל שמי השמים יותר משהיה נטוע בארץ – ודבר זה מעצים את תוקף ברכותיו, כמעט כנבואה הנובעת מפי יושב־בִּשְׁמַיִם.

"ויאמרו [אחי יוסף]: לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו. ... ויפלו לפניו ויאמרו: הננו לך לעבדים. ויאמר אליהם יוסף: אל תיראו ... ואתם חשבתם עלי רעה, אלהים חשבה לטובה, למען עשה פיום הַזֶּה לַחַיִּים עִם רַב". (נ' ט"ו - כ').

על פי הפשט, אמר יוסף לאחיו כי מחשבתם הרעה עליו – מחשבת שנאה וקנאה – נהפכה לטובה בידי האלהים אשר גלגל את פשעיהם כלפיו אל ההיפך מכוונתם, לכל אשר אירע לו במצרים, עד עלותו לגדולה ועד מעשי ההצלה שיכול היה לעשות רק בגין כך.

ואולם, ניתן לפרש את דברי יוסף גם במובן עמוק יותר – שעצם מחשבתם הרעה של האחים היא־היא שנהפכה לטובה ביד ה', והמחשבה הרעה כשלעצמה כבר פעלה לטובה.

והפירוש הזה מסתעף לשתי דרכי הבנה אפשריות: על פי דרך אחת מכון יוסף אל עצמו, כאומר לאחיו: עצם העובדה שחשבתם כי רשע אני וברי־עונשין, היא אשר גרמה לי שאכוף את ראשי כלפי שמיא, שלא אסתחרר

ממעמדי הרם, ושתינתן בליבי יראת שמים. על כך הנני מודה לכם – וַיִּנְחָם
 אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לֶבָם" (נ' כ"א) – והננו עומדים ומשתאים אל מול גודל נפשו
 של יוסף!

דרך ההבנה השניה מתייחסת ישירות אל האחים. על פי ההבנה הזאת אומר
 יוסף לאָחָיו: מחשבתכם הרעה, בירא עמיקתא של החטא שנפלתם אליו,
 היתה נחוצה לכם, ו"אֵלֹהִים הִשְׁבָּה לְטוֹבָה". זאת משום שרק בהיות האחים
 בעלי תשובה מחטאם הנורא כלפי יוסף, יכלו לבוא למעלת האחדות, האחוה
 והאהבה – גם כלפיו, גם כלפי בנימין הקטן, וגם בינם לבין עצמם. כדי להגיע
 לכך מסתבר כי הם נזקקו לטלטלה ולזעזוע של החטא והפנמתו – ובמקום
 שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

"וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: פְּקוּדֵי אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהֶעֱלִיתֶם אֶת
 עֲצָמוֹתַי מִצֵּה". (נ' כ"ה).

הנה, עומד יוסף ללכת אל בית עולמו כמשנה למלך מצרים – אך לא אל שְׂרֵי
 בית פרעה מופנית צוואתו אלא אל אָחָיו, אל בני ישראל. בשתיים הוא
 משביע אותם: ראשית שתבוא גאולתם, ושנית – שלא ישכחוהו מאחור...
 אחרי ככלות הכול איש ישראל הוא, יוסף הצדיק, וארץ-ישראלי הוא – רק
 לשם הוא שייך, ולא לעם המצרי ולאֶרֶץ מצרים. הפרק המצרי בחייו היה וחלף
 – ואילו שם, בארץ ישראל, תיטמנה עצמותיו לנצח.

תם ונשלם ספר בראשית בסייעתא דשמיא!

ספר שמות

שמות

וארא

נא

בשלח

יתרו

משפטים

תרומה

תצוה

כי תשא

ויקהל

פקודי

ספר שמות

פרשת שמות

"וַיִּקָּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף. וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ: הֲנֵה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ. ... וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם ... וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיַּעֲבִידוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֹךְ". (א' ח' - י"ג).

לקח מר עלינו ללמוד מכאן – היאך מתייחסים הגויים לתרומתם של בני ישראל היושבים בתוכם. לא אחת חייבות היו ממלכות הגויים את שגשוגן ופיתוחן ליהודים אשר השקיעו בהן הון ומאמץ – אך ביום פקודה התקיים שוב ושוב הכתוב: "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף"...

מכל מקום, הנה זוהי האנטישמיות הראשונה המתגלה דווקא מטעם המלכות והשלטון – ולפרעה הזה אשר "שכח" את יוסף והתעמר בעמו, קמו תלמידים רבים, בכל הדורות, עד דורנו שלנו...

גלות ישראל תחת ממלכתו של מלך רשע שכזה – כמוהו כתלמידיו – מסתיימת לא פעם בגירוש, ודברי ימינו "עשירים" בגירושים מממלכות הגויים. פרשתנו מסתיימת בהבטחתו של הקב"ה למשה: "עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֲעֲשֶׂה לְפָרְעֹה, כִּי בִיד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם וּבִיד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרֶצוֹ" (ו' א'). אין זו תעודת כבוד, שזקוקים אנו לגירוש על מנת לצאת מגולה לגאולה, אך מכל-מקום רואים אנו היאך מכה בנו הקב"ה בשוט האנטישמיות באמצעות מלך קשה כפרעה, וגואלנו גם דרך גירושים ומכות אכזריות.

הדבר הנתפס בשעת-מעשה כצרה גדולה, מתברר לבסוף כברכת-ישועה; כי בזכות האנטישמיות לא התבולל ישראל בַּעֲמִים – "וּבְגוֹיִים לֹא יִתְחַשֵּׁב" (במדבר כ"ג ט') – ובזכות הגירוש נסללה דרכנו לארץ אבותינו. זוהי חכמתו העליונה של ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֵהְיָ אֲשֶׁר אֵהְיָ, "כִּי הוּא יִכְאִיב וַיִּחְבֹּשׁ" (איוב ה' י"ח), "מִמֵּית וּמִחַיָּה, מוֹרִיד שָׁאוֹל וַיַּעַל" (שמואל-א' ב' ו').

"ויאמר מלך מצרים למיילדות העבריות ... אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחקיה. ותיראן המיילדות את האלהים ולא עשו פאשר דבר אליהן מלך מצרים, ותחיינן את הילדים. וייטב אלהים למיילדות, וירב העם ויעצמו מאד. ויהי כי יראו המיילדות את האלהים – ויעשו להם בתים". (א' ט"ו-כ"א).

ההדגשה אשר מדגישה התורה שהמיילדות יראו את האלהים, מאירה את הצד שכנגד – שהן לא יראו את פרעה ואת פקודותיו. כי במקום שיש יראת הבורא – אין יראת הנברא. ומשעה ש"השתחררו" המיילדות מייראת פרעה, שוב לא חשו לחייהן כלל, ולא רק שלא קיימו את פקודת הרצח אלא שהידרו בפעולתן אף מעבר לתפקידן, וכפי שכותב רש"י שהתיאור "ותחיינן את הילדים" אין פירושו רק שהניחו לתינוקות לחיות, אלא גם שסיפקו להם מים ומזון.

ועל כל זאת באו המיילדות על שכון. עיקר השכר היה בעצם העובדה שבזכותן גדל מספר בני ישראל – "וירב העם ויעצמו מאד" – אך מעבר לכך זכו גם הן עצמן לברכה מיוחדת: "ויעשו להם בתים". היתה זו הנהגה אלהית של מידה כנגד מידה, כאילו אמר להן הקב"ה: אתן מסרתן את נפשכן כדי להחיות את בְּנֵי – חייכן שאני מחיה ומרבה את בניכן ובניבניכן, ומעמיד מהם בתימשפחות בישראל, לדורי דורות.

"ותהר האשה ותלד בן, ותירא אותו כי טוב הוא, ותצפנהו שלושה ירחים. ולא יכלה עוד הצפינו, ותקח לו תבת גומא ... ותשם בה את היילד, ותשם בסוף על שפת היאור. ותתצב אחותו מרחוק, לדעה מה יעשה לו". (ב' ב' - ד').

אנו עוקבים אחר דרכן של יוכבד ומרים בחודשי חייו הראשונים של משה – ולומדים עקרונות חשובים ביותר.

ראשית, זכתה יוכבד לסימן מובהק משמים שבנה אשר נולד לה הוא ילד מיוחד במינו – "ותרא אותו כי טוב הוא" – והיא נענתה מיד לאות הזה, פתחה במאמץ מיוחד מצידה, "ותצפנהו שלושה ירחים". אחר-כך – כאשר כבר לא ניתן היה עוד להסתיר את הילד – הריהי מפקידה את גורל בנה בידי שמים, כאומרת לפני הקב"ה: "הביטה נא, הנה עשיתי אני את חלקי, כל אשר לאלידי, ועתה עשה נא את שלך, תן חיים לילד הזה וגמול נא עליו לטובה".

היא שמה אותו בתיבת גומא על מי היאור – ובדרך הטבע לא יוכל לשרוד שם אפילו יום אחד...
 יוכבד סומכת אפוא על הנס – אך עושה זאת רק לאחר שהשקיעה מצידה כל מאמץ אפשרי, ומרים ממשיכה את הדרך הזאת בהתייצבות ובהשגחה מרחוק, "לדעה מה יעשה לו". או אז, אין זו הפקרת הילד לחסדי שמים תוך פריקת האחריות האנושית – אלא אדרבה, רואים אנו בהנהגתן של יוכבד ומרים ביטוי לאמונה וביטחון עילאיים ברחמי שמים, כאילו פועלות הן כביכול יחד עם הקב"ה – האם ובתה נוקטות כל תחבולה אפשרית, והוא יתברך מפליא לעשות בצירופי נסיבות ואירועים אשר יביאו להצלתו של הילד.

"וַתֵּרֶד בַּת פְּרָעָה לְרַחוּץ עַל הַיָּאֹר ... וַתֵּרָא אֶת הַתִּבְיָה בְּתוֹךְ הַסּוּף ... וַתִּפְתַּח ... וְהִנֵּה נֶעַר בּוֹכָה, וַתִּחַמּוֹל עָלָיו ... וַתֹּאמֶר אַחֲוָתוֹ אֵל בַּת פְּרָעָה: הַאֲלֹף וְקִרְאֲתִי לָךְ אִשָּׁה מִיִּנְקַת מִן הָעִבְרִיּוֹת? ... וַתִּקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד. וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרָעָה: הַיְלִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינְקָהוּ לִי, וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ ... וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִיאֵהוּ לְבַת פְּרָעָה, וַיְהִי לָהּ לְבֵן" ... (ב' ה' - י').

בוא וראה עד כמה מופלאה היא השגחתו של הקב"ה. באותה שעה ובאותו מקום בו הונחה תיבת גומא קטנה – על שפת היאור בתוך קני הסוף – בדיוק לשם ירדה בת פרעה עם נערותיה, ראתה, ונכמרו רחמיה... ובוודאי לא יכולה היתה בת פרעה לגדל את התינוק אלמלא חכמתה של מרים שהציעה את אשר הציעה, והביאה את יוכבד להיות מינקת בשכר לבנה שלה(!).

אכן, "רבות מחשבות בלב איש – [זה פרעה שציווה להשליך כל זכר לנהר] – וַעֲצַת ה' היא תקום" (משלי י"ט כ"א). כי לא זו בלבד שלא מת הילד הזה, אשר מבטן נבחר להיות מושיע לישראל – אלא שהובא אל ביתו של המלך אשר גזר על רצח כל זכר, המלך אשר נתכוון לשעבד את ישראל עוד שנים ודורות, ודווקא בביתו שלו גדל הילד אשר יתייצב כנגדו ויסכל את עצתו הרעה. כי משעה שהחל הקב"ה לברוא את גאולת ישראל מיד צר – אין דבר נאיש אשר יוכלו לעצור בעדו, "פי הוא אָמַר וַיְהִי, הוא צִוָּה וַיַּעֲמֹד" (תהלים ל"ג ט').

"וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד ... וַתִּקְרָא [בת פרעה] שְׁמוֹ מֹשֶׁה, וַתֹּאמֶר: כִּי מִן הַמַּיִם מִשִּׁיתָהּ". (ב' י').

ניבאה בת פרעה, ולא ידעה מה ניבאה... כי עתיד הילד הזה להיות מושה ומעלה עם שלם מן המים! – ולכשתבוא אותה שעה, ויידונו פרעה וכל חילו במים אשר בם ביקש להטביע את ילדי ישראל, יעמוד משה עם עמו על שפת הים, וישירו שירה גדולה: "אֶז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר: אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָאָה גָאָה ... מִרְפָּבוֹת פְּרַעֲה וְחִילוֹ יָרָה בָּיָם, וּמִבְּחַר שְׁלִישָׁיו טָבְעוּ בַיָּם סוּף" (ט"ו א' - ד').

...[ויצא משה] אֶל אָחִיו וַיִּרְא בְּסִבְלוֹתָם, וַיִּרְא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עֲבָרֵי מֵאָחִיו. וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיִּרְא כִּי אֵין אִישׁ, וַיִּן אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל". (ב' י"א - י"ב).

פשט הכתוב הוא שמשה הביט כה וכה, ראה שאין איש רואה את מעשיו, ואז היכה את המצרי. ואולם, בין השורות, שומעים אנו גם צליל תוכחה, על כי הביט משה היטב אל אָחִיו, "וַיִּרְא כִּי אֵין אִישׁ" – אין אף לא אחד אשר יקום להושיע ולהציל את אָחִיו, אח נענה ומוֹפֵה ביד הנוגש המצרי...

"וּמֹשֶׁה הָיָה רוֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ ... וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֹרֶבָה. וַיִּרְא מְלֶאכֶן ה' אֵלָיו בְּלֶבֶת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה, וַיִּרְא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בּוֹעֵר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינְנוּ אֲפֹל. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: אֲסַרְהָ נָא וְאֶרְאָה אֶת הַמַּרְאֶה הַגָּדוֹל הַזֶּה, מִדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה? וַיִּרְא ה' כִּי סָר לְרֵאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה ... וַיֹּאמֶר: אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב". ... (ג' א' - ו').

מתוך סקרנות של חיפושי דרך הגיע משה עד הר האֱלֹהִים – וכאן נִרְאָה אליו מלאך ה' מתוך הסנה הבווער – ובהמשך זוכה הוא לגילוי ישיר של הקב"ה המתודע אליו ב"אֲנֹכִי".

ואולי ניתן להבין כי משה נרמז מן המחזה אשר סר לראות – ומתוך ההתבוננות הוא הבין כי הסנה אינו אלא מְשָׁל לעם ישראל. זה וגם זה – 'בווער בְּאֵשׁ וַאֲיִנְנוּ אוֹפֵל'. ומשה תוהה: מה סוד כוחו של העם הזה? היאך לא

יכלה ויאבד מתוך צרותיו וסבלו ביד רשעי הגויים? ועל כך מקבל משה ראשית-תשובה בהתגלות: "אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ, אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם, אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב". האבות הקדושים הללו נסכו בישראל כוחות מופלאים של עמידה והתגברות, כוחות אמונה וביטחון, כוח חיים שאיננו אוֹפֵל גם בָּאֵשׁ. ועל כן עוד יזכו ויעלו מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, וכאן יעמדו רגליהם – בהר הָאֱלֹהִים – וישמעו מפי הגבורה: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" (כ' ב').

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה': בִּי אֲדֹנָי, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי ... פִּי כָבֵד פֶּה וְכָבֵד לְשׁוֹן אֲנֹכִי. וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו: מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם? אוּ מִי יָשׁוּם אֵילָם אוּ חֲרָשׁ אוּ פִיקָח אוּ עִוֵּר? – הֲלֹא [=האם לא] אֲנֹכִי ה'!. וְעַתָּה לֵךְ וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ ... וַיֹּאמֶר [משה]: בִּי אֲדֹנָי, שְׁלַח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח. וַיַּחַר אָף ה' בְּמֹשֶׁה" ... (ד' י"ד).

כאשר אנו עוקבים אחר השיח בין הקב"ה לבין משה, מתברר שהקב"ה כלל לא כעס כאשר חשש משה שבני ישראל לא יאמינו לו, ובתגובה לחשש הזה צייד את משה באותות אשר יסייעוהו בהוכחת הדברים. אחר כך, כשהעלה משה את הקושי כי כבד פה הוא, שוב לא כעס הקב"ה אלא הסביר כי רק הוא – הקובע מי יהיה אילם, חרש, פיקח או עיוור – הוא שייתן את כוח הדיבור בפי משה. רק כאשר המשיך משה בניסיון להשתמט גם לאחר הנימוק הזה, נֶאֱמַר: "וַיַּחַר אָף ה' בְּמֹשֶׁה".

ומאחר שהקב"ה ודאי ידע מלכתחילה שכבד פה הוא משה, ניתן להבין כי אדרבה – הוא בחר בו לשליחות גם ודווקא משום כך! כי אין חפץ לה' בְּזָה אשר נסמך על כוח דיבורו, איש אשר לשונו היא כחרב בידו. איש כזה עלול ליפול בקלות אל מלכודת היוהרה, כאילו בכוחו שלו הוא עושה ומצליח, ולא בכוח ה' אשר שִׁלְחוֹ. על כן מבקש הקב"ה מְמַשֶׁה שילך וידבר אל העם ואל פרעה – דיבור בכוח לא־איש, דיבור אשר כל־כולו בְּשֵׁם ה' הַשָּׁם פֶּה לְאָדָם – וכך יודגש העיקרון שגאולת ישראל ממצרים הריהי מעשה שמים, לא מעשה אדם.

וכאשר גם לאחר כל זאת מוסיף משה להתעקש ולהקשות, ומבקש כי יִמָּצָא שליח אחר – אכן גוער בו הקב"ה, מצרף לְמַשִּׁימָה את אהרון (הנזכר כאן

לראשונה בתורה), ומצווה את משה: "וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו, וְשָׁמַתָּ אֶת הַדְּבָרִים בְּפִי, וְאַנְכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְעִם פִּיהוּ, וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן" (ד' ט"ו).

"וַיְדַבֵּר אֶהְרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה ... וַיֵּאֱמֹן הָעָם, וַיִּשְׁמְעוּ פִּי פֶקֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם, וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ." (ד' ל' - ל"א).
לעתים נרמז לנו העתיד-לבוא, בצורתה של מילה הנתונה לאחר ו' ההיפוך. צורה זו מכוונת לזמן עבר, אך המילה עצמה הריהי בלשון עתיד. כך נעשית אפוא גאולת מצרים כבניין-אב לגאולה העתידה, שנאמר: "וַיֵּאֱמֹן הָעָם" – וכשם שהאמינו אז, כך יאמינו גם בבוא הגואל בעתיד.

בפרשת בשלח נרמז העיקרון הזה ביתר בהירות, פכתוב שם: "וַיֵּאֱמִינוּ בְּה' וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדוּ. – אֶז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה'" (י"ד ל"א - ט"ו א'). ובכן, שוב ניתנת המילה "וַיֵּאֱמִינוּ" בזמן עתיד המכוון לעבר, אך מיד אחר כך עוברת התורה ללשון עתיד של ממש, "אֶז יִשִּׁיר". ואכן דרשו חז"ל במכילתא-דרביי-שמעאל (בשלח) כי עשר שירות הן; תשע אמורות בלשון נקבה, כי יש אחריהן שיעבוד, ואילו העשירית אין אחריה שיעבוד ועליכן תֵּאֱמַר בלשון זכר, פכתוב: "שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ, תְּהִילַתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ" (ישעיהו מ"ב י').

בטוחים הננו כי בבוא יום פקודה, ייתמו בבת אחת כל החששות, יתפוגגו כל הספקות, והאמונה השלמה תקיף את כל שדרות העם! או אז תפרוץ שמחה גדולה, רינת גאולה, "וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ" – ושיר חדש יושר לה' על גאולתנו ועל פדות נפשנו.

פרשת וארא

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: ... פִּי בִיד חֲזָקָה יִשְׁלַחם [פרעה], וּבִיד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ. // כאן נחתמת פרשת שמות // וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו:

אָנִי ה' וְאַרְאֶה אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי, וְשָׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם. וְגַם הִקְיִמוּתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן" ... (ו' א'-ד').
 מן הקישור בין סיום פרשת שמות לבין תחילת פרשתנו שלנו – יש ללמוד עיקרון חשוב.

כבר אמרנו לעיל שהכתוב "וּבְיַד חֲזָקָה וְיִגְרָשָׁם [פרעה] מֵאֶרֶץ" איננו תעודת כבוד לעמנו, ושהקב"ה מוליך את הגאולה גם דרך השיעבוד והאכזריות של אויבינו. כך הם הדברים בדורות שבהם רצון-הגאולה החיובי של עם ישראל איננו שלם, בתקופות בהן השאיפה לשוב אל הארץ הינה עמומה ומסותרת מאחורי מסכים רבים.

ואולם, אף על פי כן, העובדה היא שמתוך הנסיבות של קשיי השיעבוד, ועליידי הגירוש, צומח ומתגלה המימד השלם של הגאולה – זה שהיה מודחק בכל השנים בהן נלחצו אבותינו תחת יד מצרים. בנקודת הזמן הזאת מתגלה הסיבה הכפולה לגאולה הממשמשת הבאה – נאקת בני ישראל בשל הלחץ הקשה מנשוא, מצד אחד, וברית האבות אשר בא זמנה להתקיים ולהתממש, מצד שני.

זהו המעבר מפרשת שמות המסתיימת בהבטחה שהשיעבוד יסתיים בגירוש, לבין פרשתנו הפותחת בדבר ה' האומר למשה כי התגלה לאבות – והנה עתה בא מועד להגשים את הברית ולתת את הארץ לזרעם, לבניהם אשר יעלו ממצרים. כך, מתוך הכאב והסבל, הופכת היציאה מן השיעבוד והעבדות – המהווה גאולה מוגבלת – לגאולה השלמה של ירושת הארץ המובטחת. אכן, ברור שהמהלך מן השיעבוד עד אשר יֵשֵׁב העם לְבֵטַח בארצו הינו ארוך ומפותל – אך למרות ש'כל ההתחלות קשות', הנה מנצנץ כאן אור ראשון של תקווה, כאיילת השחר המאירה את פני המזרח.

בתוך כך נקשרים כאן יחדיו עֵבֶר, הווה ועתיד, בהנהגת הקב"ה המוליך את עמו, פֶּכַח: "וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נֶאֱקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִידִים אוֹתָם – [עתה, בזמן הווה] – וְאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי [אשר פָּרַתִּי עִם הָאֲבוֹת בְּעֵבֶר]... וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלֹת מִצְרַיִם [בעתיד הקרוב]... וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לְתֵת אוֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב, וְנָתַתִּי אוֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה [בעתיד], אֲנִי ה' (ו' ה'-ח')."

הקב"ה הריהו אפוא כמתוודע כאן אל בניו – "אָנִי ה'" – שהנני בבחינת 'היה הווה ויהיה': נאמן לקיים את הבטחתי מן העֶבֶר אל ההווה, פותח בפניכם שער לתקופה חדשה, ואוחז בידכם במסע מן ההווה אל העתיד, לנצח נצחים.

"וַיִּדְבֹר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אָנִי ה'. וְאַרְא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי, וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם." (ו' ב'-ג').

הנה מתוודע הקב"ה אל משה בשמו המפורש, בניגוד לאבות האומה שאליהם הוא נראָה רק כ"אֵל שַׁדַּי", שְׁהִיְתָה זו הופעה נמוכה ומוגבלת יותר. שמותיו של הקב"ה מביעים את דרכי פעולתו בעולם, במדרגות ובצורות שונות, ואילו שמו המפורש – יו"ד ה"א ו"ו ה"א – מביע את עצמיותו יתברך, עצמיות המופלאה מבינת בשר ודם. ובכל זאת זוכה משה לכך שהקב"ה יתגלה אליו בשם המפורש – וכך נעֶשֶׂה הוא מקורב מכל האדם אל השם־יתברך במדרגה העליונה ביותר.

ועל שום מה זכה לכך משה? – אולי ניתן להשיב ולומר שענוותנותו היוצאת־מן הכלל היא שהעלתה אותו אל המעלה היוצאת־מן־הכלל של עמידה בלתי אמצעית לפני ה', עד שהעיד עליו הקב"ה כי "בְּכֹל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא. פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בו, וּמְרָאָה וְלֹא בְּחִידוֹת וְתִמְנַת ה' יִבִּיט" (במדבר י"ב ז'-ח'). זה משה האיש, אשר ביטל את עצמיותו במידה מירבית – בבחינת "מִי אָנֹכִי" (ג' י"א), כדבריו במעמד הסנה בהר חורב – הוא שזכה כי ישיב לו הקב"ה "הֲלֹא אָנֹכִי ה'" (ד' י"א), ועל ידו נגלה ה' אל כל ישראל אשר שמעו מפי הגבורה, באותו מקום עצמו, "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִּים" (כ' ב').

"וְאַרְא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב ... וְגַם הִקִּימוּתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לָתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, אֶת אֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָּהּ." (ו' ג'-ד').

הכתוב כופל ואומר כי אברהם, יצחק ויעקב גרו בארץ כנען, אשר היתה להם ארץ מגורים. ומכיוון שהאזכור הכפול הזה נאמר לקראת ההבטחה כי עם ישראל עתיד לנחול את הארץ ולרשתה, מתבקשת ההבנה כי האבות –

בחייהם בארץ כנען – הניחו יסוד ותשתית לחיי העם כולו בארץ, חיי אומה ריבונית, על כל הכרוך בדבר. אין זאת, אלא שחיי האבות – כל מגוריהם, מעשיהם ומפעלם בארץ – משוקעים היו בכוונה עמוקה ונשגבת כי מטפחים הם את עתיד חיי בניהם, בבחינת הטמנת זרעים למטע העצים אשר ייתנו ענף ויישאו פרי על הרי ישראל.

"וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּנֹכַח יְהוָה וַיֹּאמֶר אֶל יְהוָה וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקּוֹצֵר רוּחַ וּמִעֲבֹדָה קְשָׁה." (ו' ט').

יש הקוראים את הפסוק הזה כקטגוריה על העם, אך ניתן להציע גם קריאה של סגוריה. נזכיר שוב את אשר כבר ראינו, שתגובתם הראשונה של בני ישראל לבשורת הגאולה היתה נלהבת: "וַיֹּאמְרוּ הָעָם ... וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ" (ד' ל"א); אחר כך הכביד פרעה את עולו, שוטרי בני ישראל קבלו והתריסו כנגד משה ואהרן (בסוף פרק ה'); ועתה שב משה ומרחיב באוזני העם את דבר ה' המבטיח כי יצאו ממצרים ויירשו את ארץ כנען. והנני מבקש לומר כי על אף כל קשיי השיעבוד לא נפגמה אמונת העם במשה ובשליחותו, והיא נותרה תמימה כשהיתה. ואולם, בני ישראל לא יכלו למצוא את הפנאי בנפשם – את רוחב הדעת ומנוחת הנפש – על מנת להקשיב לו. רק משום־כך הם "לא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה" – רק "מִקּוֹצֵר רוּחַ וּמִעֲבֹדָה קְשָׁה" – ולא חלילה בשל חוסר ביטחון והיעדר אמונה בשליח, בַּמְשַׁלַּח וּבַבְּשׂוּרָה.

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַל אֶהְרֹן לֵאמֹר: ... וְאַמְרַתְּ אֶל אֶהְרֹן קַח אֶת מִטְּאֵה וְהִשְׁלַף לִפְנֵי פְרַעֲהוּ, יְהִי לְתַנְיִן. ... וַיִּשְׁלַף אֶהְרֹן אֶת מִטְּאֵהוּ ... וַיְהִי לְתַנְיִן. ... וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטֵיהֶם בֶּן. וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְּאֵהוּ וַיְהִיו לְתַנְיִנִים – וַיִּבְלַע מִטְּאֵה אֶהְרֹן אֶת מִטְּוֹתָם." (ז' ח' - י"ב).

כאשר סיים הקב"ה את מעשה הבריאה, היה העולם בנוי ומשוכלל ולא חסר בו דבר. ואולם, יחד עם זאת, כָּלֵל הקב"ה בבריאתו גם את יכולתם של בני האדם לחדש, ליצור ולשנות דברים בְּעוֹלָם – הכול במסגרת הכללים אשר קבע מלכתחילה.

הבחירה החופשית שניתנה לָאָדָם הריהי, בעצם, מתן כוח וריבונות לָאִישׁ לעשות כחפצו – לחדש ולבנות, או להשבית ולהרוס – אך גם יכולת זו היא מוגבלת, וכפופה לכללי היסוד אשר טָבַע הַאֱלֹהִים בעולמו. הוא הדין במעשי החרטומים. הקב"ה הניח להם מראש מרחב מסוים של יצירה, שאמנם יוכלו ליצור בעלי-חיים לשעה אחת, אך כוחם זה מוגבל כאמור במסגרת כללי היסוד של בריאת העולם כולו.

אפילו בתוך המעמד הזה מודגש קוצר-ידם של החרטומים, כאשר תנין מְטֵה-אהרון בולע את תניני מְטוֹתָם. אין זאת, אלא שיצירתם היתה נמוכה ונחותה מזו של אהרון – חיי התנינים שלהם היו טכניים גרידא – מן הסיבה הפשוטה, שִׁמְטָה אהרון נהפך לתנין בציווי מפורש מאת ה', בורא עולם ומנהיגו, ואילו הם עשו בלהטיהם מעשי כשפים בעלמא.

"וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ: אֲנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לִּה' אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר ... וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: הִנֵּה אֲנֹכִי יוֹצֵא מֵעַמְּךָ וְהִעַתְרְתִּי אֵל ה', וְסָר הָעֲרֹב ... וַיַּעֲתֵר [מֹשֶׁה] אֵל ה' ... וַיִּסָּר הָעֲרֹב מִפְּרַעֲהַ מֵעַבְדָּיו וּמֵעַמּוֹ ... וַיִּכְבַּד פְּרַעֲהַ אֶת לִיבּוֹ גַם בַּפְּעַם הַזֹּאת, וְלֹא שִׁלַּח אֶת הָעַם". (ח' כ"ד-כ"ח).

השתלשלות הדברים מוכיחה כי משה התכוון בכל ליבו שאמנם יקיים פרעה את הבטחתו, ועל דעת-כן הוא התפלל אל ה', כדי שיסתיים העניין ובני ישראל יצאו ממצרים וילכו לדרכם החדשה.

ואולם, פרעה לא לכך נִתְכוּוֹן. הוא ניסה להיחלץ מכל מכה על ידי הפחתת הלחץ – ולצורך זה הוא הבטיח מה שהבטיח – אך מיד כאשר רָפָה הלחץ הוא שב אל עמדתו הבסיסית והקבועה, אל האנטישמיות שלא השתנתה אף פעם, שְׁיִישְׂאָרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּבוּשִׁים תַּחַת יָדוֹ וַיַּעֲבֹדוּהוּ בַּפֶּרֶךְ. לאחר מכת הברד אף "התעלה" פרעה לדברי אמונה ותשובה באומרו: "חָטָאתִי הִפְעַם, ה' הַצִּדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הָרָשָׁעִים" (ט' כ"ז) – ואכן נעים לשמוע מפי גויים דברי אמת כאלה – אך בפועל לא פנה פרעה אל דרך האמת והאמונה, והכול היה מן השפה ולחוץ.

זוהי המשמעות של 'חיזוק לב פרעה' עלידי הקב"ה – שנתן לו ה' כוח לעמוד בהצלפות השוט של תשע המכות, פעם אחר פעם... זה הדבר אשר אמר

הקב"ה למשה עוד לפני כל מכות מצרים: "וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבִּיתִי אֶת אוֹתוֹתַי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתַי, אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁפְטִים גְּדוֹלִים. וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטּוֹתַי אֶת יָדִי עַל מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם" (ז' ג'-ה'). ואם מותר לומר כך, נראה שכמעט היתה לפני הקב"ה נחת רוח מהכבדת ליבו של פרעה – שהרי בזה נפתחה הדרך לכל האותות והמופתים אשר הובילו ליציאת בני ישראל בשִׁפְטִים גְּדוֹלִים, תוך לימוד-לקח לְמִצְרַיִם, 'בדרך הקשה', למען יידעו מיהו האֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל, ומי יאמר לו מה תפעל. צדיק בְּמִטָּה וּבְמַעַל. מוריד שאול ויעל.

פרשת בוא

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: בּוֹא אֶל פַּרְעֹה, כִּי אֲנִי הִכְפַּדְתִּי אֶת לִיבּוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו, לְמַעַן שְׂיִתִּי אוֹתוֹתַי אֶלֶּה בְּקִרְבּוֹ". (י' א').

הציווי למשה "בוא אֶל פַּרְעֹה" הוא עדין יותר מאשר אילו נצטווה 'לך אל פרעה', ודומה שניתן לתת לדבר טעם כפול.

ראשית, הקב"ה הריהו כאומר למשה כי פרעה – שאמנם שונא-ישראל הוא – אולי כבר היה נכנע לפני ה' ומשה, אלמלא הקשיח ה' את ליבו וחיזק את כוחו לעמוד במריו, פעם אחר פעם. פרעה זכאי אפוא שִׁיפְנֶה אליו משה בלשון רכה, כי ישנו מעליו 'כוח עליון' המסייע לו בהתעקשותו שלא לשלח את ישראל.

טעם נוסף נרמז במילים "לְמַעַן שְׂיִתִּי אוֹתוֹתַי אֶלֶּה בְּקִרְבּוֹ" – שכביכול ייכנסו האותות אל תוך לבבו – כדי שיבין שכל המהלך הוא בעצם לטובתו(!). כי אכן, זכות גדולה תהיה לפרעה ולעמו אם יכירו בַּאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שאדון העולם הוא, ומנהיג כל אומה ולשון פְּרָאוֹי לה. אם יזכה פרעה, יבין שהקב"ה נוהג במידת דין כאשר נחוץ הדבר – בייחוד כדי להציל את עמו הנבחר, בנוי-בכורו – אך ינהג במידת רוח ורחמים אם וכאשר תהלך ממלכת מצרים בדרך הישר. או אז יזכה פרעה לקחת חלק בהגשמת החזון הנפלא (האמור בסוף התפילה),

כי "יכירו ויידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך, תישבע כל לשון. ... ויקבלו כולם את עול מלכותך ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד, כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד".

"וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲהַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: פֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים ... שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי". (י' ג')

כהשלמה לדברים שאמרנו לעיל – שהקב"ה הוא אֱלֹהֵיהֶם של כל יושבי תבל – הרי מדגיש הכתוב את "כרטיס הביקור" של משה ואהרון, המדברים דווקא בשם "ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים". כי מראש ומקדם, דווקא ישראל הוא העם הנבחר, ורק עליו מייחד הקב"ה את שמו. לכן רק מבני ישראל מבקש הקב"ה כי יעבדוהו, כולם כאחד; לשם כך עליהם לצאת מארץ מצרים ולהתרחק מגילוליה – כתביעת משה מפרעה: "שְׁלַח עַמִּי – וַיַּעֲבֹדְנִי". ויש להבהיר כי הלקח הזה של ההבדלה בין ישראל לעמים נחוץ גם לבני ישראל עצמם – כדי שלא תעלה על דעתם מחשבת שיתוף והתמזגות בגויים. על כן הדגישה התורה כי במכת החושך היה אור בכל מושבות ישראל – להבדיל בין אור וחושך, בין ישראל לעמים – ולקראת מכת הבכורות נֶאֱמַר העיקרון הזה במפורש: "וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כֶּלֶב לְשׁוֹנוֹ ... לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל" (י"א ז').

"גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאַרְצָן מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פְּרַעֲהַ וּבְעֵינֵי הָעָם". (י"א ג')

בפרשיות ספר בראשית עמדנו על כך שיושבי ארץ כנען העריכו והוקירו את אבותינו, בזכות אישיותם והתנהגותם עם סביבתם. כאן רואים אנו דבר מופלא אף יותר: חָרַף כל המכות והפגעים אשר באו על המצרים בהנהגתו של משה בן עמרם – בכל זאת גדול היה בעיניהם. ועל שום מה היה האיש משה נערץ על-ידי המצרים? אין זאת, אלא שמעלתו וקדושתו היו כה בולטות וקורנות כלפי חוץ, עד שהם לא יכלו שלא להתרגש ולהתפעל מכך, ועל כן הביעו כלפיו את כל הכבוד האפשרי.

יש להניח שמשה לא היה גְדֹלִיגוֹף ורב כוח – הרי לא נתחשל בעבודה קשה כי גדל בארמון המלך – וגם נואם חוצב־להבות לא היה, אלא כַּבֵּד פה לשון. הגויים העריצוהו אפוא, כנראה, דווקא בשל היותו איש רוח בכל הופעתו והליכותיו. הוא נטה את מטהו אל על – והנה בא הברד או פֶּשֶׁט הארבה על מצרים. הוא נשא תפילה לְאֵלֵהָיו, והנה סרו הפגעים וְתֵהי הרווחה. ניתן אפוא לקרוא על משה את אשר נֶאֱמַר כהנחיה למנהיג אחר בתקופה אחרת, "לא בְּחִיל וְלֹא בְּכֹחַ פִּי אִם בְּרוּחִי, אֲמַר ה' צְבָאוֹת" (זכריה ד' ו') – כי את האידיאל הזה הגשים משה בכל מהלך חייו.

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רֹאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה". (י"ב א' - ב').

ובכן, ברגע ההיסטורי בו אנו עומדים נולד לוח חדש – וראיית הירח החדש (הוא "החודש") של ניסן פותחת את המניין החדש, באחד לחודש הראשון, הוא יום ראש ראשי החודשים.

לוח בריאת העולם, הוא הלוח הכללי, מתחיל באחד לחודש תשרי – אך כאן, במצרים, נבראה עתה בריאה חדשה אשר קובעת מועד חדש לתחילת ציון חודשים ושנים – וזוהי בריאת ישראל. החודש בו יצאנו מעבדות לחרות, החודש בו התקרבו אל הקב"ה כעמו, כבנו־בכורו, הוא החודש אשר ייקבע לדורות כראשון בשנה וכראש חודשים.

ומכאן והלאה נפתחת תקופה חדשה גם בדברי ימי העולם. כי מעתה ישמשו במקביל שני לוחות שנים – לוח ישראל המיוסד מן החודש הראשון הוא ניסן, והלוח הכללי המיוסד מתשרי, שהוא ראשון לבריאה אך שביעי למניין בני ישראל. שני הלוחות הללו – שני עולמות הם: העולם היהודי הקרוב לה', ועולם הגויים אשר מנגד; כל האומות יחד מעבר מְזָה, ואנו מעבר מְזָה, ולא קָרַב זה אל זה...

"וְלָקַחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף, עַל הַבַּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אוֹתוֹ בָּהֶם. ... וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת עַל הַבַּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׂם, וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵיכֶם" ... (י"ב ז' - י"ג).

הדם הריהו נושא החיים בתוך הגוף, ודם הנפש – היוצא מבית השחיטה של שֶׁה קרבן הפסח – נחשב לתמצית החיות. על כן ציווה הקב"ה כי יינתן הדם הזה על פתחי הבתים, אות חיים, פשוטו כמשמעו. כביכול, עובר הקב"ה בארץ מצרים ומבחין בין בית לבית: בית יהודי המסומן בדם – תו חיים כמצות ה' – יידון לחיים; ואילו בית "יבש" – ללא דם הנפש – הריהו חשוב כמת, ותפגע בו גזירת "וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר" (י"ב י"ב).

"שִׁבְעַת יָמִים מִצֹּת תֹּאכְלוּ, אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁפִּיתוּ שְׂאוֹר מִבַּתֵּיכֶם, כִּי כָּל אוֹכַל חֶמֶץ – וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִיִּשְׂרָאֵל" ... (י"ב ט"ו).

השֶׂאוֹר המחמיץ את העיסה הריהו גוש בצק ישן הניתן בתוך עיסה חדשה וגורם לה לתסוס ולתפוח. ניתן לדרוש אפוא את הכתוב ולהסביר שעלינו להשבית כל שאור – כל געגוע או זיקה לימים שחלפו ועברו. בל נתרפק חלילה על זיכרונות ימינו במצרים, "בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵיר הַבֶּשֶׂר, בְּאֹכְלֵנוּ לֶחֶם לְשׁוֹבֵעַ" (ט"ז ג'), ובל נהיה פאספסוף הקובל כי "זְכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֵינִם, אֶת הַקִּישָׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֶצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים" (במדבר י"א ה').

אדרבה, עלינו להתחדש ולהתנער, לצאת ממצרים ומטומאותיה – להשאיר הכול מאחור ולא לקחת מאום, אף לא זְכַר־לְדָבָר – כי חמץ אסור גם ב'משהו', במעט־מזעיר. ההתחדשות היא המתבטאת בִּבְצֶק וּבְמֵאֵפָה הַחֲדָשׁ – "וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת בְּצֻקוֹ טָרֶם יֶחֱמֵץ ... וַיֹּאפּוּ אֶת הַבְּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגוֹת מִצֹּת כִּי לֹא חֶמֶץ" (י"ב ל"ד-ל"ט). וההתנערות מתבטאת בשניים: ראשית, בזריזות הכנת המצות בטרם תחמיץ העיסה – כי התפיחה מנפחת גם את "האני" ומרחיקה את האדם מן האֱלֹהִים – ושנית, בְּצִוּוֵי עַל דֶּרֶךְ אֲכִילַת קָרְבַּן הַפֶּסַח: "וְאֹכְלֵתֶם אוֹתוֹ בְּחִיפְזוֹ, פָּסַח הוּא לָהּ" (י"ב י"א) – כי כאשר מגיע זמן הגאולה אין להתמהמה אף רגע!

פרשת בשלח

"וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרַעֲהַ אֶת הָעָם, וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים ... כִּי אָמַר אֱלֹהִים: פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאוּתָם מִלַּחְמָה, וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה". (י"ג י"ז).

ידועה דרשת חז"ל כי בכל מקום שנאמר בו "וַיְהִי" מכונן הכתוב לצרה כלשהי – וכך גם כאן. עניין רע הוא שיצאנו ממצרים רק "בְּשַׁלַּח פְּרַעֲהַ אֶת הָעָם", שגורשנו על-ידי השליט, תחת אשר ננהג כפי שראוי היה לנו – שִׁנְשֵׁאָף לגאולה, שִׁנְכַשִּׁיר את עצמנו לקראתה, וְשִׁנְצֵא מַלְכַּתְחִילָה ביד רמה.

כה שקוע היה העם בגלות מצרים, עד שדרשו חז"ל על הפסוק הבא – "וַחֲמָשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" – שרק אחד-מכלי-חמישה מבני ישראל יצא ממצרים, וכל היתר רשעים גמורים היו, שִׁדְבְּקוּ בְּגִילּוּלֵי מִצְרַיִם וּמֵיֵאֲנוּ לְצֵאתָ, וְהֵמִיתָם הַקֶּב"ה בְּשִׁלּוּשֵׁת יָמֵי מַכַּת הַחוּשׁ. ועל פי כל המסופר לנו על דור המדבר, מבינים אנו שגם הַחוּמָשׁ, עֲשָׂרִים הַאֲחוּזִים אֲשֶׁר יֵצְאוּ וּנְגָלוּ, לֹא הִשְׁתַּחֲרָרוּ לְגַמְרֵי מִן הַזִּיקָה לְמִצְרַיִם, וְהָא רְאִיָּה שֶׁחֲשַׁשׁ הַקֶּב"ה פֶּן יִתְּנוּ רֹאשׁ לְשׁוֹב מִצְרַיִימָה בְּרַגַע שִׁירָאוּ מִלַּחְמָה.

והנה, לאחר מספר ימים של הילוך במדבר – כאשר ה' מוליך את העם בעמוד אש וענן – גברה אמונתם של בני ישראל, וגבר ביטחונם בה', עד שהיו מוכנים לעמוד בניסיון קשה ביותר. הנה זו לשון הכתובים: "וַיִּדְבַּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשׁוּבוּ וְיָחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירוֹת, בֵּין מִגְדוֹל וּבֵין הַיָּם ... וְאָמַר פְּרַעֲהַ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבָכִים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. וְחִזְקֹתַי אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְרַדְף אַחֲרֵיהֶם, וְאֵיכָבְדָהּ בְּפְרַעֲהַ וּבְכָל חִילוֹ ... וַיַּעֲשׂוּ כֵן" (י"ד א'-ד').

הקב"ה מצווה עליהם להיכנס אל תוך לוע הארי, אל מקום שהוא מעין מלכודת-מוות אשר פרעה יתפתה מיד לרדוף ולהכניע שם את העם. וראה זה פלא – בני ישראל מסכימים לתכנית ומבצעים את המהלך, תוך גילוי אמונה יוצאת מן הכלל כי לא ייטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב. ועתה – דווקא עתה – אומרת התורה כי "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים בְּיַד רָמָה" (י"ד ח'), כי באו סוף-סוף אל המעלה אשר ראוי היה כי יעמדו בה מלכתחילה.

ואמנם רדף פרעה, וגם הקריב, ואז – למראה שפעת הקלגסים – נמס לב העם, ונפלו ממעלתם בבת אחת... שוב צף והתגלה אותו הפגם, כפצע שהגליד ונפתח מחדש, כאשר הרגל השיעבוד ואופי העבדים, הפחד מצבא

מצרים והטרוניה כלפי משה מעורבים אלה באלה: ... "וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. ויאמרו אל משה: המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר? מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים? הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר: חדל ממנו ונעבדה את מצרים, פי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר!" (י"ד י' - י"ב).

תגובתו של משה היתה רבת ביטחון; הוא מעודד את העם ומחזקם, מבטיח שהקב"ה יושיעם מיד, וחותרם את דבריו: "ה' ילחם לכם - ואתם תחרישון" (י"ד י"ד). וכאן, בפסוק הבא, דומה שהקב"ה מתקן את דברי משה ומשיב לו: "מה תצעק אלי? - דבר אל בני ישראל ויסעו!". כך יש להבין אפוא את משמעות דבר ה': אמנם אושיע מיד את העם תשועה גדולה, ואיכבדה בפרעה ובכל חילו, אולם לא עת תפילה היא עתה, אלא זהו הרגע לפעולה מיידית - דבר אל העם ויסעו! שלא יהיו תקועים בפחד למקומם, אלא ייקחו את גורלם בידיהם!

היה זה הצעד הראשון כדי לחלץ את העם מן הפסיביות של אופי העבדים. העבד איננו נדרש להחליט דבר, אינו נוטל אחריות, אלא מטָה שכמו לסבול - עובד בפרך - וכל מחסורו מוטל על אדונו. העבד נלכד במעגל-חיים נמוך ומצומצם, נושא את עיניו רק אל לחמו וארוחותיו, אל ההישרדות והקיום אשר מהיום למחר. ואילו גאולת מצרים באה לחלץ את העם מן הכלא הרוחני הזה, וללמדו להלך בגדולות אל עתיד החיים הלאומיים בארץ, תוך משא האחריות ומלחמה באויבים. אמנם עתה - כאשר הים סוגר לפנייהם והשונא רודף מאחור - עוד אין העם מוכשר לנהל מלחמה, עליכן נזקק הוא לנס, אך הנה תובע הקב"ה צעד ראשון של אחריות ותעוזה: קומו סעו! לכו אל תוך המעבר אשר יבקע לכם בים - בעוז ובאמונה - ואז תחזו במפלתו של פרעה וכל חיל מצרים עמו.

"וה' הולך לפנייהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך, ולילה בעמוד אש להאיר להם" ... (י"ג כ"א).

ניתן לדרוש את הכתוב ולתתו עניין לתורה אשר נתן לנו הקב"ה על מנת להנחותנו בדרך - ויש לשים לב לשתי הבחינות האמורות כאן: "לנחותם

הַדָּרֶךְ", וגם "לְהַאִיר לָהֶם". ההנחיה היא כלל תרי"ג המצוות אשר כולן מוליכות אותנו בדרך הראויה, בדרכה של תורה, לרצונו של הקב"ה. אבל בכך לא די. הקב"ה גם מאיר לנו, וההארה הזאת משמעותה התעמקות בהבנת תכליתן ואמיתן הפנימית של המצוות, שלא תהיינה "חשוכות" אלא מאירות, שִׁנְשׁוּם בממש את רוחה ואווירה של תורה, כי תורת חיים היא לנו. וכאשר נלך בכוחן של שתי הבחינות הללו גם יחד – לקיים ולעשות, להבין ולשמוע – הרי נתקרב לה' עד כדי כך שִׁנְעָשָׂה כמלאכי אֱלֹהִים בעולם הזה! אז נקרא וה' יעננו, כי "קְרוֹב ה' לְכָל קוֹרְאָיו, לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת" (תהלים קמ"ה י"ח).

"וַיִּגְדַּל לְמַלְאָךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעַם, וַיִּהְפֹּךְ לִבָּב פְּרַעֲהוּ וַעֲבָדָיו אֶל הָעַם וַיֹּאמְרוּ: מַה זֹּאת עֲשִׂינוּ כִּי שִׁילַחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעִבְדֵינוּ?". (שמות י"ד ה').

עלינו להבין ולדעת כי לא בקלות עשוי אדם להשתחרר מנטיית נפשו העמוקה. הנה, פרעה שונא היה לישראל, ועל כן כה חזקה היתה התעקשותו שלא להניח להם לצאת מארצו, שלא ייטב להם חלילה... מכה אחר מכה הנחית עליו הקב"ה כדי לעקור את העיקשות הזאת, פעם אחר פעם נדמה היה כי הנה מצליח הדבר ופרעה נכנע, ושוב כָּבַד לבבו ועמד בסירובו. עד שלבסוף כבר לא עמד בלחץ, קרא למשה ולאהרון באמצע הלילה, אמר: "קוּמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי, גַּם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּלְכוּ עֲבַדוּ אֶת ה' כְּדַבַּרְכֶּם" – ואף הוסיף וביקש: "וּבְרַכְתֶּם גַּם אוֹתִי" (י"ב ל"א – ל"ב).

כסבורים אתם שהיתה זו "המילה האחרונה"? – ובכן, לא ולא... האנטישמיות טבועה עמוק-עמוק בנפשם ובתודעתם של גויים, ונחוצה רק עילה קלושה כדי שתתעורר מחדש אחרי שכבר נדמה היה כי כבתה. דִּי לו, לפרעה, שִׁיִּדְמָה בנפשו כי בני ישראל נכנסו למלכוד, שִׁ"נְבָכִים הֵם בְּאֶרֶץ", כדי שיחליט לקום ולרדוף אחריהם, ואף יתחרט על החלטתו שהחליט לא־מזמן: "מַה זֹּאת עֲשִׂינוּ כִּי שִׁילַחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעִבְדֵינוּ?".

"וַיִּסַּע עֲמוּד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם, וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם. וַיָּבֹאוּ בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל ... וַיִּשָּׂם [ה'] אֶת הַיָּם לְחֶרֶבָה ... וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה". (י"ד י"ט - כ"ב).

בקיעת מי ים סוף וייבוש דרכנו לעבור בו – הרי זה ודאי נס גלוי ובולט מאין כמוהו, והכתובים מאירים לנו את גודלו של בורא עולם ומנהיגו לעומת מידת בשר ודם.

כי לפני בני ישראל העומדים על החוף – ים סוגר ושונא רודף – עמדה הבחירה רק בין שתי אפשרויות: או ליפול ביד מצרים, או ליפול אל תוך הים... ובדיוק ברגע זה קוראים אנו שעמוד הענן, אשר "טבעו" ללכת לפני המחנה, סב ועבר אל ירכתי מחנה ישראל כדי לחצוץ בינם לבין האויב ולהגן עליהם. כך נודע לבני ישראל ששכינה שרויה בכל מקום, והקב"ה יתגלה ויפעל בכל אתר בו זקוקים לו בניו. וכשם שיכול הוא להוליך את הענן גם 'לפני' העם גם 'אחריהם', כך בדיוק יכול הוא להפוך ים ליבשה; שהרי מי שגזר כי יכסו המים את הארץ, הוא גם הגוזר עליהם לסגת, "וַתִּרְאֶה הַיַּבֶּשֶׁה" (בראשית א' ט) – כי שלטונו ביקום הוא מוחלט ואין דבר שיעמוד בפני רצונו!

"וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה". (י"ד כ"ב).

אגב אורחא, ניתן ללמוד כאן על דרך הרמז, הנחיה והדרכה ללומדי התורה הניגשים אל "ים התלמוד", אל כל רוחבן ועומקן של סוגיות הגמרא עם דברי ראשונים ואחרונים, אל תורה שבכתב ובעל פה עם כל הררי הדרשות התלויות בהן. ובכן, קוראים אנו שלא להתיירא מעוצמתם של 'גלי הים' – וללכת "בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה". אמנם כבירים ומאיימים הם הגלים, ומי הים שאין להם סוף עלולים לסחוף, להפחיד ולהרתיע, אך נָאזֹר אומץ, נלמד ונְהַגָּה בביטחון – כי לנו ניתנה התורה מאת אֱלֹהֵינוּ, "הַנּוֹתֵן בַּיָּם דָּרָךְ וּבַמַּיִם עֲזִים נְתִיבָה" (ישעיהו מ"ג ט"ז).

היפוך הדברים אמור בנכרים המעיזים לגשת אל תורת ישראל ולדמות כי מבינים הם אותה ויכולים להפך בה. הללו, משעה ששורדים הם "אֶל תוֹךְ הַיָּם", מגלים כי אפילו את שפת התורה לא יוכלו להבין בשום אופן, הם נבוכים

ומתבלבלים, אובדי דרך – "וַיִּסַּר אֶת אֹפֶן מִרְכְּבוֹתָיו וַיִּנְהֲגוּ בְּכַבְדָּת" – וים התורה הולך וסוגר עליהם...

"וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם, וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוּ" (י"ד ל"א).

הרגע הזו של קריעת ים סוף ועליית ישראל אל החוף היה רגע של מפנה דרמטי בהיסטוריה של עם ישראל. לאחר מעלות ומורדות – לאחר שנות השיעבוד הארוכות, לאחר מכות מצרים וקרבת הפסח והיציאה בחיפזון וסכנת ההילכדות בכף פרעה וְחִילוּ – הנה הגיעה סוף-סוף השעה המיוחדת בה הרגיש העם את קרבת אֱלֹהִים בכל ליבו ונשמתו. מפלת מצרים היתה עליית ישראל – עליה באמונה גדולה – ובאמצעות האמונה במשה זכו עמו כל בני ישראל לנבואה ישירה מאת הקב"ה, והרי זה מאורע יחיד ומיוחד במינו.

והשינוי הנפשי הזה – שינוי מהותי, עמוק וסוחף – התבטא בפרץ של שירה, שירת קודש נשגבת, שהיתה מעין 'התפוצצות' של הנשמה העולה על גדותיה – ורק בהתפוצצות כזאת יכול היה העם להביע באופן ספונטני את עוצמת הרגשות והחזון השופעים ומתנגנים בשירת הים. בבת אחת נחשפו ונגלו כל רחשי-הלב שהיו כמוסים ודחוקים עד עתה: האמונה, הביטחון, והשאיפה ההיסטורית לארץ ישראל ולבית המקדש. בבת אחת נמחקה הקטנות של אופי-העבדים ובאה גדלות הנפש, יחד עם ההכרה הטוטלית בקב"ה ובגדולתו: "זֶה אֱלֹהֵי וְאֵנֹהוּ, אֱלֹהֵי אָבִי וְאֵרֹמְמֵנֵהוּ!" / "מִי כְמוֹכָה בְּאֵלִים ה', מִי כְמוֹכָה נֶאֱדָר בְּקוֹדֶשׁ, נוֹרָא תְהִילוֹת עוֹשֶׂה פְּלֵא!" (ט"ו, ב' וַיִּי"א).

"אֲזַ יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה'... (ט"ו א'). העובדה שפתיחת השירה נתונה בלשון עתיד – "וַיִּשִּׁיר" ולא 'שָׁר' – מביעה עיקרון חשוב ביותר, המתגלה בשתי פנים: הן בנפש ישראל, הן בדברי ימי העם.

אילו היתה פתיחת השירה כלשון סיפור, בזמן עבר, היה האירוע נותר בבחינת שיא חד פעמי, שהיה וחלף. ואילו עתה – שנטבעה בלשון עתיד – הרי ישנה כאן נטיעה של העוצמה הזאת בכל דורות ישראל. בקביון נשמת האומה רוחשת השירה, אשר לא חדלה מני אז, מ"אז ישיר", וכל דור ישאב ממנה תעצומות נפש, אמונה וביטחון. ומלבד זאת, הרי נתונה כאן הבטחה שִיבוא מועד בו ישיר העם כולו – שירת ישועה וגאולה, שירה של עליה שאין אחריה עוד נפילה, שירה אדירה של המלכת הקב"ה עלי עם ועולם: "ה' מְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד!" (ט"ו י"ח).

"וַיִּרְבּוּ הָעַם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ: תָּנוּ לָנוּ מִיָּמַי וְנִשְׁתָּה! וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה: מַה תִּרְיִבוּן עִמָּדִי? מַה תִּנְסוּן אֶת ה' וַיִּצְמָא שָׁם הָעַם לַמַּיִם, וַיִּלְן הָעַם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ: לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אוֹתֵנוּ וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְּצִמָּא?" (י"ז ב' - ג').

בשנות ילדותי, שמעתי מאבי-מורי הסבר להשתלשלות הדברים באירוע הזה. הקושיא היא שבני ישראל שוטחים את טענותיהם בסדר שאינו הגיוני: קודם-כול הם דורשים "תָּנוּ לָנוּ מִיָּמַי" אבל רק אחר כך מתברר שצמאים הם, ונמשכת תלונתם מדוע זה הוציאם משה ממצרים כדי למות בצמא.

והסברו של אבא זצ"ל היה כזה: אכן לא היו מים באותו מקום, אך בני ישראל לא צמאו כלל, ויכולים היו להמשיך במסע עד אשר יגיעו לנווה מדבר. אף על פי כן החליטו להתלונן, ודרשו מים במפגיע – כאן ועכשיו. בכך, כביכול, הם ביקשו להכניס למלכודת את השגחת ה' יתברך. כי אם אכן ייתן להם מים, הרי תהיה בידם ראיה שהקב"ה איננו יודע שאין הם צמאים; ואם לא ייתן – הרי ימשיכו לצעוק הכיצד מפקיר ה' את בניו בצמא...

משה הבין את כל זאת, ועל כן השיב להם: "מַה תִּרְיִבוּן עִמָּדִי?" – והלוא אין אתם צמאים כלל!, ו"מַה תִּנְסוּן אֶת ה'?" לתעתע בו במין "משחק" של תלונה, אשר גם אם ייענה לכם וגם אם לאו תוכלו להמשיך בטרוניה...

ומה עשה ה' – ובכן, ידו לא תקצר... בדרך נס, הוא שינה מיד את מצבם הפיזיולוגי, עֲשָׂאָם צמאים באמת, ועל כן אומרת התורה – אחרי תלונתם – "וַיִּצְמָא שָׁם הָעַם לַמַּיִם". עתה, לכשייענה להם הקב"ה ויורה למשה להכות

בסלע ולהוציא להם מים, אכן תהיה בכך תשועה לצרתם, יתברר שהם לא צעקו לשווא, ואף יתגלה להם שהקב"ה השיבם טובה תחת רעתם. בהמשך הכתובים (בפסוק ז') שוב מוכח ההסבר הזה, כאשר קורא משה למקום ההוא "מִסָּה וּמִרִיבָה" משני טעמים: "עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" – שצעקו על חינם – "וְעַל נְסוּתָם אֵת ה' לֵאמֹר: הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין", היינו: אם יודע הוא כביכול מה בקרבנו, אם אמנם צמאים אנו או אם לאו.

"וַיִּקְרָא [משה את] שֵׁם הַמָּקוֹם: מִסָּה וּמִרִיבָה, עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נְסוּתָם אֵת ה' לֵאמֹר: הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין. וַיָּבֹא עִמָּלֶק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיָדִים". (י"ז ז' - ח')

סמיכות הפרשיות אינה אומרת אלא 'דרשני', ואכן יש לומר ש"וַיָּבֹא עִמָּלֶק" – זוהי התשובה לשאלה "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין". כי עמלק תמיד נֶאֱחָז בְּסַפֵּק, ותוקף את המסופקים. אם כל פנימיותם ולבבם של בני ישראל מלאים יראת שמים אמיתית, הרי יש ה' בקרבם, אין כל שאלה, וממילא גם אין מקום לעמלק להיכנס ולחדור; אבל אם החלל פנוי, חלילה, ובני ישראל חלולים וריקים מיראת ה' ואין הוא שרוי בקרבם – אזי עמלק הוא הראשון לקפוץ פנימה, למלא את החלל בארסו, ולזנב בנו את כל הנחשלים...

פרשת יתרו

"וַיֹּאמֶר [יתרו אל משה]: מָה הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה לָעַם? ... וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנָו: כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדָרוֹשׁ אֵלֶיךָ". (י"ח י"ד - ט"ו).

מסתבר שמפעלו של משה לא הסתכם רק בשמיעת בעלי הדין ובהכרעה ביניהם, שהרי הביטוי "לְדָרוֹשׁ אֵלֶיךָ" הוא רחב ועמוק מפסיקת ההלכה גרידא. יש לומר שמתחדד כאן ההבדל בין אופי דתם של גויים – שעיקרה הוא בפולחן ובטקסים – לבין אופיה ודמותה של היהדות, אשר ביסודה מונח הממד העמוק של הדברים; זהו העיקרון שאותו מסביר משה לחותנו, כוהן

מדן. דרישת ה' היא ההבנה כי הקב"ה הוא בורא העולם ומנהיגו ביושר מידותיו, מיטיב לטובים ודן את הרשעים. הקב"ה מחוקק חוקים, אך גם מורה תורה לעמו – והיהדות שוזרת את שני אלה יחדיו, כפי שממשיך משה ומסביר: "וְהוֹדַעְתִּי [לְעַם] אֶת חֻקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרוֹתָיו" (פסוק ט"ז). והתורה הריהי מכלול עצום ורב, למן תרי"ג המצוות הנתונות בה – עם לימוד כל פרטיהן בשלוש עשרה מידות – ועד כל תיאור וסיפור ומה שעלינו להפנים ולקחת לקח מתוכם, כדבר הפסוק האוגד את הכול: "קְדוּשִׁים תִּהְיוּ, פִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא י"ט ב').

ונראה שיתרו אכן הבין את דברי חֲתָנּוּ, שהרי הוא יועץ לו כי יזהיר ויורה לְעַם "אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרוֹת" (י"ח כ') – גם הדברים המוחלטים וגם התוכן העמוק העומד בבסיסם – "וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן". הדרך אשר בני ישראל מהלכים בה אינה מסתכמת במעשים כשלעצמם; המחשבה הטהורה היא תשתית למעשים הללו, הערכים הם יסוד לקיום המצוות, ורגשי הנשמה הזכה אשר נתן בנו הקב"ה הם המעצבים את כל דמותנו בעולם הזה, בעיני אֱלֹהִים ואדם.

"וְאִתָּה תִּחְזֶה מִכָּל הָעַם אֲנָשֵׁי חַיִל, יִרְאִי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֱמֶת, שׁוֹנְאֵי בְצַע"...

(י"ח כ"א).

דבר גדול אמר כאן יתרו, וממנו נלמד על אשר נדרשים אנו להקפיד עליו בבואנו לבחור את ראשי העדה. מנהיגינו אמורים להצטיין לא רק בידיעותיהם אלא בנאמנותם וביראת ה' אשר בלבבם – שתהא יראתם קודמת לחכמתם, כי רק מכוחה של יראת אֱלֹהִים אמיתית הם יוכלו לרדת לעומקה של הלכה. בזוג המילים "אֲנָשֵׁי אֱמֶת" אמור העיקר הגדול, שיעמדו לנו מנהיגים אשר רק האמת לנגד עיניהם – אמת ואהבת ישראל בחוברת אחת – וזוהי תכונתם, זהו אופיים, זה הדבר השרוי בעומק ליבם ובנשמתם!

"בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, בְּיוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַר סִינַי".

(י"ט א').

המילים "ביום הזה" מדגישות שנפתחת כאן תקופה חדשה. כביכול אתמול היינו במצרים והיום בהר סיני – והמעבר מהתם להכא איננו רק גיאוגרפי אלא מגלה ומבטא משמעות חדשה, מהפכנית ועמוקה ביותר. דומה שגם משה רבנו מתעלה עתה לפרק חדש – הוא עולה אל ה', יורד מן ההר אל העם, ומוסר לנו דברים נשגבים מפני הגבורה, דברים אשר לא שמעתם אוזן מעולם. הנה, אומר הקב"ה, אמנם כל הארץ שלי היא – אך רק אתכם ידעתי, "והייתם לי סגלה מכל העמים", "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (פסוקים ה'-ו'). ובמילים הספורות הללו – בשער התקופה הנפתחת עתה – ניתנת לנו פרוגרמה של נצח, לכל הימים על פני האדמה, והאופק שקוף ופתוח בפני ישראל עד עולם.

"מִלְשָׁה יִדְבֹר וְהֶאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל". (י"ט י"ט).

מלבד שני הדיברות הראשונים, אשר נשמעו לעם היישר מפני הגבורה, היה משה מוסר, כמתורגמן, את דברי ה' אל העם. רש"י פירש את הכתוב שְׁמֵשָׁה אומר לעם את אשר הוא שומע, והקב"ה מסייעו ונותן בו כוח "להיות קולו מגביר ונשמע".

ואולי ניתן לומר שהמענה האֱלֹהִי – "וְהֶאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל" – נשמע בדיבד עם דברי משה, והיה בכך אישור והסכמה משמים שאמנם שמע משה והבין היטב את דברי ה', ומסר אותם בדיוק כפי שנאמרו לו. הווה אומר כי קול ה' נשמע יחד עם חיתוך דיבורו של משה, ובני ישראל שמעו את שניהם – את הדיבור מלמטה עם ההד החזק מלמעלה, שִׁיחֲדוּ הֵם הַקּוֹל הַמְּגַבֵּיר וְנִשְׁמָע – ובכך ניטע בנו ביטחון גמור שהכול אמת ויציב, שדברי התורה אשר מסר לנו משה הינם בדיוק נמרץ מה שִׁנְאָמַר לו מפיו של הקב"ה, נותן התורה.

"אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבֵּית עַבְדִּים". (כ' ב').

ידועים דבריו של רבי יהודה הלוי בספר 'הכוזרי' (מאמר א' כ"ה), שהקב"ה פתח את דבריו לבני ישראל דווקא כמי שהוציאם ממצרים, "ולא אמר: 'אני בורא העולם ובוראכם'". טעמו של דבר הוא בכך שהקב"ה התוודע אליהם

במישור החוויה שהם ראו והרגישו בעצמם, ולא במישור מרוחק הזוקק הוכחה והבהרה. ואולם, יש להוסיף הדגשה על המילה "הוֹצֵאתִיךָ", שכן העבד הריהו כבול גם בנפשו, צפוד ומכונס, ואין לו כל יכולת ופנאי נפשי להתעלות ולהגות במחשבות גבוהות. עתה – במעמד זה – מאיר הקב"ה את עיני בני ישראל ומדגיש באוזניהם שהוא הוציאם מהוויית העבדות, מן המִצַר, והריהם עתה בני חורין ומשוחררים בנפשם, עצמאיים במחשבתם, וקרואים אל הבנת דבר ה' – בִּמְרַחֲבֵיהּ – כאילו נולדו מחדש.

"זְכוֹר אֶת יוֹם הַשְּׁבִיט לְקִדְשׁוֹ". (כ' ז').

יום השבת איננו רק יום מנוחה מעבודת השבוע, אלא יום אשר חייבים אנו לקדשו. יש לומר כי הקדושה נובעת מהתקרבותנו אל הקב"ה בכך שנוהגים אנו כפי שנהג הוא בבריאת העולם: הוא ברא כול בשִׁשְׁתַּיִם ימים, ואף אנו קרואים לעבוד וליצור כל שִׁשָּׁה – ולנוח בִּשְׁבִיעֵי כשם ששִׁבַּת הוא כאשר כילה את מעשה בראשית. הווה אומר כי מִצְוַת השבת ניתנה לנו כדי להידמות ולהתקרב אל הקב"ה במעשינו, וההתקרבות הזאת, כל-עצמה, היא הקדושה.

כך מקודשת השבת משני צדדים, מלמעלה ומלמטה גם יחד: מה הוא יתברך נח בִּשְׁבִיעֵי אחרי שעשה את היקום בשִׁשָּׁה ו"עַל כֵּן בִּרְךָ ה' אֶת יוֹם הַשְּׁבִיט וַיְקַדְּשֵׁהוּ" (פסוק י') – אף אנו מצווים לפעול ולנוח, ממש כמותו, "שִׁשְׁתַּיִם יָמִים תַּעֲבֹד ... וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שְׁבִיט לַה' אֱלֹהֶיךָ" (ח' ט') – וכך מקדשים גם אנו את השבת, "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשְּׁבִיט לְקִדְשׁוֹ". הקדושה הכפולה הזאת אחת היא בשורשה, כשם שאחודים אנו עמו יתברך, קודשא־ברוך־הוא וישראל חד הם.

"כִּפְדֵּי אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ". (כ' י"א).

מכיבוד ההורים מגיעים אנו לאריכות ימים במובן הכללי ביותר, אריכות שרשרת הדורות כולם, מני קָדָם עד עולם. כי כל בן מצוּוה לקבל ולרשת מאביו את הנאמנות לקב"ה ואת הנאמנות לעם – "שְׂאֵל אָבִיךָ וַיְגַדֶּךָ" –

ומתוך כך יקויים בו: "זְכוֹר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דוֹר וָדוֹר" (דברים ל"ב ז'). המבט לאחור ולפנים כאחד – בבחינת דע מאין באת ולאן אתה הולך – הוא המבטיח את הרציפות והנצחיות של שרשרת האבות והבנים בישראל, והוא סוד אריכות ימינו על נחלתנו, כימי השמים על הארץ.

"לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב. לא תענה ברעך עד שקר." (כ"ב י"ב). דווקא השלילה המוחלטת – בקיצור נמרץ וללא כל הסברים – היא המייחדת את האיסורים הללו. הקב"ה כאילו דורש מאתנו שלא להתפלפל, שלא לדרוש כאן דרשות, פן תימצאנה פרצות בחומת האיסור כאילו מותר הוא בנסיבות מסוימות. ולא היא! אפילו אדם החייב מיתה על פי דין תורה – הרי מי שיפגע בו ייחשב לרוצח. ובכן, "לא" ו"לא", ושוב "לא". אינני מבקש כאן את הגיונה, אומר לנו הקב"ה כביכול; אין הדברים האלה תלויים בסברתך ובחקירותיך, ואין בהם כל פשרה – כי עצם החיים הם, ועל יסודות החיים אין דנים ואין מתפשרים.

"לא תחמוד בית רעך. לא תחמוד אשת רעך ועבדו וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמוֹרוֹ, וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ." (כ"ג י"ג). בניגוד לאיסורי הרצח, הניאוף והגניבה, אשר נהירים גם לגויים, הנה ניתנת כאן מצווה ייחודית, המבדילה בין ישראל לעמים. אומות העולם עשויות להבין ולקבל איסורים שבמעשה, כאשר מזיק אדם לחברו או פוגע בו; ואולם דברים שבבלב – כאיסור "לא תחמוד" ודומיו – אלה אינם אסורים, ומשפט הגויים איננו מתעניין בהם. לא כן תורתנו, תורת האמת. אנו, בני ישראל, נדרשים לטהר את ליבנו ולא רק את מעשינו. קרואים אנו לזכך את מידותינו ונפשנו מסיגים של חמדה אסורה, מכל הרהור עבירה בין אדם לחברו ובין אדם למקום. תורתנו מגישה לנו סולם – סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה – ואנו קרואים לעלות, לנגוע בפסגת הקדושה, בקרבת אֱלֹהִים, כדבר משורר התהלים: "פִּי הִגֵּה רְחוּקֶיךָ יֵאבְדוּ ... וְאֲנִי קִרְבַּת אֱלֹהִים לִי טוֹב" (ע"ג כ"ז – כ"ח).

"וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת עַל מִזְבְּחִי, אֲשֶׁר לֹא תִיגָּלֶה עֲרוֹתָךְ עָלָיו". (כ' כ"ב).

אל מזבח ה' מצווים הכוהנים לעלות בכֶּבֶשׂ משופע, בהילוך עדין ומתון. הנפת איברי הגוף בתנועה נמרצת של עליה במדרגות – הריהי אסורה ופסולה. ועל דרך הרמז ניתן לשמוע כאן הַדּוֹד להנחיה אֲלֵהִית המסורה לנו בעבודת ה'. כאשר ניגשים אתם אל העבודה – מדריך אותנו הקב"ה, כביכול – אל תרבו בפלפולים ובסברות נמרצות של היפוכי־דעת, הדומים לתנועות הפיתול והדילוגין בעליית המעלות. לא זה הדרך; אלא הָוּוּ מהלכים ועולים מתון־מתון, בפשיטות, כהילוך על גבי הכֶּבֶשׂ המשופע. דעו כי ככל שתִּחַפְּזוּ תישאר חכמתכם מוגבלת, תמיד יהיו גם תחומים נסתרים אשר יישגבו מבינתכם – ועל כן יָאֵה לכם הצניעות. דווקא כך ראוי אפוא לגשת אל הקודש, שמא "תִּיגָּלֶה עֲרוֹתָךְ עָלָיו" – הלוא היא החכמה המתפרצת אל מעבר לגבולה, הִסְרַח העודף של הפלפול, עושר־הדעת המופרז השמור לבעליו לרעתו.

פרשת משפטים

"כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעִית יֵצֵא לְחֻפְשֵׁי חֵינָם". (כ"א ב').

פסוק זה מפרש את עצמו בתוך־כדי דיבור, לאמור: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי", דע שבעצם אין אתה קונה את גופו, כי אדם איננו רכוש, הוא לא יימכר או ייקנה כחפץ, חלילה, ואין אתה נעשה 'בְּעֵלִים' עליו. רק את כוח עבודתו רשאי אתה לקנות – וגם זאת לזמן מוגבל, "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעִית יֵצֵא לְחֻפְשֵׁי".

ובכן, כך משתקף כאן הכלל הטבוע בְּבְרִיאָה: כשם שְׂבִשְׂשָׁה העמיד הקב"ה שמים וָאָרֶץ וַיִּנְחַ ביום השביעי, וכשם שניתנה לנו השבת על־פי סדרם של הימים הללו – ובין יתר טעמיה גם זה: "לְמַעַן יִנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ כְּמוֹךָ" (דברים ה' י"ג) – כך גם תהיינה השנים פְּיָמִים, וּבְשִׁבְעִית יֵצֵא העבד העברי לחופשי, להיותו בן חורין, לאחר שש שנות עבודתו; (וראה את פירושו הרמב"ן על הפסוק הזה).

"וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה [=לא ארב לרעהו] וְהֶאֱלֹהִים אֵינָהּ לְיָדוֹ [שגָרם למותו] – וְשִׁמְתִי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׂמָה". (כ"א י"ג).

הכתוב מתאר מצב ביניים בין מזיד לבין שוגג גמור. אל-נכון, לא עשה האיש כל שנדרש כדי שלא תארע תקלה עלידו ובסיבתו. מטבע הלשון בו נוקטת כאן התורה – "וְהֶאֱלֹהִים אֵינָהּ לְיָדוֹ" – הינו מעין 'לשון נקיה' לומר שהדבר אירע כתוצאה מעצלנות, רשלנות, אי-אכפתיות או חוסר אחריות. מכאן ניקח לקח חשוב עד מאוד, שחייב אדם להתבונן כל שעה שלא יצא מכשול מתחת ידו, ואם לא עשה כך הריהו חוטא – "וְשִׁמְתִי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׂמָה", מקום לאנשים בלתי אחראיים...

"וְכִי יִזִּיד אִישׁ עַל רְעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה – מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת". (כ"א י"ד).

הרצח הריהו העבירה הנוראה והחמורה מכולן אשר יכול אדם לעולל לחברו, ואילו הקרבת הקרבן עליגבי המזבח מהנה את פסגתה של עבודת ה', המצנה המובחרת ביותר אשר בין אדם למקום.

ניתן אפוא לדרוש על הפסוק דנן – המזונג לפונדק אחד את שתי הבחינות הללו – כי באה התורה ללמדנו על היחס הראוי בין כלל מצוות ה'לא-תעשה' שבין אדם לחברו, לבין כלל מצוות ה'עשה' שבין אדם למקום. והיחס הזה הוא חד וברור: אפילו יקפיד אדם בכל חובותיו כלפי הקב"ה, ואף יוסיף עוד קרבנות נדבה כהנה וכהנה – לא יכשיר הדבר עבירה והתאכזרות כלשהי כלפי חברו, ולוגם תהא זו קלה ביותר. לעולם יידון האדם במידת הדין על כל פגיעה בחברו, ולא תעמוד לו הסנגוריה של 'המזבח', שמקיים הוא בהידור את המצוות שבין אדם למקום – "מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת".

"וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת". "וּמִקָּלֶל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת". (כ"א ט"ו ו'י"ז).

ראינו בפרשה הקודמת שמצות כיבוד אב ואם קשורה לאריכות ימינו על הארץ, במובן הכללי, היינו לעצם קיומם ויציבותם של חיי האומה. כאן ניתן לנו הצו השלילי המתייחס לאדם המבזה את הוריו במעשה ובדיבור – והריהו פוגע בכך באותה שרשרת נצחית של דורות ישראל. אדם כזה הריהו כמניף גרזן על הצור ממנו חוצב, כאילו נולד מן ההפקר. התנהגות זו הינה כה חמורה, עד שנידון האיש כמסוכן לכלל ישראל ואף כמי שכבר אין לו קשר עם האנושות, ועל כן "מות יומת".

"וְאִם שׁוֹר נִגַּח הוּא מִתְּמוּל שְׁלֹשׁוֹם, וְהוֹעֵד בְּבַעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהִמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה – הַשׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעַלְיוֹ יוּמָת." (כ"א כ"ט).

לא פעם מסייעים טעמי המקרא בהבנת עומק הכתובים, ודומה שכך הוא גם בפסוק דנן. המילה "וְאִם" אשר בראש הפסוק מנוגנת בטעם 'פִּזְר', המסולסל והמודגש, כלומר שפעם אחר פעם הוזהר בעל השור שעליו לשמור היטב את שורו, לבל יזיק שוב כשם שכבר הזיק – והוא התעלם, פרק מעצמו כל אחריות כאומר: השור הזיק, ומה אכפת לי? השומר שורי אנכי?

וכאשר הגיעו הדברים לדיני נפשות – והשור המועד המית אדם – אומרת התורה כי בן-מוות הוא בעל השור, והכוונה היא שיומת בידי שמים (כדברי רש"י בפירושו). כי אדם המסיר מעליו כל אחריות, שאיננו שומר את בהמתו ונכסיו ומפקירם באופן שהם עלולים להיות למוקש ולהמית – הריהו בעל אישיות כה פגומה עד שחשוב הוא כמת בעצמו, כלא-אדם, חסר לב ונטול נפש, והקב"ה יפָרַע ממנו ויגמול לו כמידתו.

ומן הפסוק הזה עלינו לשוב וללמוד מה מסתתר מאחורי המילים גם בפסוק הקודם (כ"א כ"ח), העוסק בשור תם שהמית אדם. הנה דין התורה: "וְכִי יִגַּח שׁוֹר אִישׁ אוֹ אִשָּׁה וְנָמַת, סָקוּל יִסְקַל הַשׁוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ, וּבַעַל הַשׁוֹר נָקִי". ובכן, לכאורה, אפילו בעל השור הופתע ממעשה שורו שהיה שקט ורגוע עד היום הזה; על כן גוזרת התורה דין מוות על השור, ופוטרת מעונש את בעליו. ואולם, בהקשבה עמוקה לסופו של הפסוק – האומר כי 'בַּעַל הַשׁוֹר נָקִי' – ניתן לשמוע כי נקי הוא מדיני עונשין, אך אין הוא נקי מאחריות. כי אפילו לא הזיק שורו מעולם, חייב בעליו לשמרו שמירה מעולה

כך שלא יוכל להזיק אף פעם. האדם הינו איש תבונות וברידעת, זהו מותר האדם על הבהמה, ודווקא משום כך נתבעת ממנו אחריות שלא תארע תקלה על ידו – וגם לא על-ידי בהמתו אשר אין בה בינה.

"זֹבַח לְאֱלֹהִים יִקְרָם – בְּלִתֵּי לֵה' לְבַדּוֹ". (כ"ב י"ט).
 רוב הפרשנים מבינים את המילה "לְאֱלֹהִים" בפסוק זה כמכוונת לעבודה-זרה. ואולם, רבי עובדיה ספורנו מפרשו כך: "זֹבַח לְאֱלֹהִים" – לכל האלוהות יחדיו, אף על פי שבכללם יכוון לכלול [גם] את הַאֵל יתברך". ואמנם כך נראה לי פירושו של הכתוב, שמדובר באדם אשר יש לו ספק מיהו אֱלֹהֵי האמת, ולכן הוא מחליט לזבוח לכולם גם-יחד – ולזרוק את ספיקו לשמים, כביכול, שיוחלט שֶׁם מיהו המקבל את הַזֶּבַח...
 אדם זה חייב מיתה. תורתנו דורשת מכל איש ישראל אחריות והחלטיות בעבודת ה'. עליו להכריע מיהו אֵל האמת, אֱלֹהֵי ישראל, ולכוון רק אליו את עבודת ה'. כל טשטוש ו"שיתוף" כוחות זרים בעבודת ה' מהווה כפירה באמונתנו הטהורה, אשר אסור לערבב בה סיגים – "בְּלִתֵּי לֵה' לְבַדּוֹ".

"אִם כָּסַף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הָעֲנִי עִמָּךְ, לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה" ... (כ"ב כ"ד).
 אמר שלמה המלך בחכמתו: "וְגַם לֹא לְחֻכְמִים לָחֶם, וְגַם לֹא לְנְבוֹנִים עֹשֶׂה, וְגַם לֹא לַיּוֹדְעִים חֵן – כִּי עֵת וּפְגַע יִקְרָה אֶת כָּלֶם" (קהלת ט' י"א). אשר על כן, דורשת התורה מן המלווה שלא יהרהר בכך ש'עליון' הוא על הלווה, שנבון ומצליח ומוכשר הוא לעומת הלווה העצל והכושל והנזקק לעזרה. לא ולא – ובדיוק להיפך! התורה מצווה על המלווה "לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה", דהיינו שמוטל עליו שלא לשדר ללווה הרגשה כלשהי של נחיתות ועליבות, כי אם אדרבה: המלווה מצוּוה להודות לה' ולשמוח שמחה גדולה על הזכות אשר ניתנה לו, שיכול הוא לעזור ללווה, זכות שאין גדולה הימנה!
 ואת העיקרון הזה לומדים אנו לא רק בענייני ממונות, אלא גם בחובת העזרה לזולת – ושם הדברים חריפים אף יותר, שהרי מצוּוה איש ישראל לסייע גם למי שהוא שונא לו, ככתוב: "כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שׁוֹנֵאָךְ רוֹבֵץ תַּחַת מְשָׁאוֹ ...

עֲזוֹב תַעֲזוֹב עַמּוֹ" (כ"ג ה'). הוּוה אומר כי אֵל לנו לומר שאמנם אסור לגמול רע לשונא אך אין חובה לעזור לו בשעת דוחקו. אדרבה! תורתנו מלמדת כי זכות היא לסייע לכל איש ישראל – ויהא מי שיהא, ואפילו אם גרם לך רעה. אין זה רק חשבון בין אדם לחברו (או בין אדם לשונאו) – זוהי חובה וזכות שהקב"ה מעניק לאדם, שיכול הוא לסייע לזולתו, ועל כן גם חייב לעשות כך. ועל הזכות הזאת יש לשבח, לשמוח ולהודות לה'. ובנוסף לכך, ייתכן מאוד שמעשה זה גם יהפוך את לב השונא לאהבה, בראותו כי נחלץ רעהו לעזרתו – וכך תרבה הטובה, כתפילת משורר התהלים: "הִיטִיבָה ה' לטוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם. ... שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל" (תהלים קכ"ה ד' - ה').

"אם חבול תחבול שלמת רעך – עד בוא השמש תשיבנו לו. כי הוא כסותו לבדה, הוא שמלתו לעורו; במה ישכב? – והיה פי יצעק אלי, ושמעתי פי חנון אָנִי". (כ"ב כ"ה - כ"ו).

צא ולמד איזו רגישות עילאית מגלה התורה כלפי הדל והחלש, עד שמחייבת היא את הנושה להשיב לו את המשכון, גם לפני משורת הדין! פשט הכתוב מתפרש כך, שהקב"ה יטה אוזן לצעקתו של הדל אשר נאלץ למשכן את שמלתו היחידה – ועל כן יפקוד ויעניש את הנושה ערל הלב אשר מחזיק במשכון. אבל ניתן לפרש גם בדרך אחרת, שהתורה באה לחנך וללמוד את הנושה, כאומרת לו: הוּוה יודע שמצנה להלך בדרכי הקב"ה ולהידמות לו, ככתוב: "וְהִיִּיתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אָנִי ה'" (ויקרא כ' כ"ו). מכאן דרשו חז"ל: "הידמה לו; מה הוא חנון ורחום – אף אתה היה חנון ורחום" (מכילתא דרשב"י ט"ו). על כן כאשר אומר הקב"ה "וְהִיִּיתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אָנִי ה'", ושמעתי פי חנון אָנִי, הריהו מחנך את הנושה – מזמין ומושך אותו – להיות חנון אף הוא, להידמות אל הקב"ה כביכול, לאחוז במידת החסד ולהשיב את המשכון.

"וַיִּקַּח [משה את] סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וַיֹּאמְרוּ: כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". (כ"ד ז').

אנו רגילים לשבח את אבותינו, ולהחזיק במידתם, על שהקדימו "נעשה" ל"נשמע" – ובכל זאת עלינו להעמיק במשמעות הצירוף הזה כדי לעמוד על אמיתו. הכוונה איננה להפריד בין השניים ולקיים את מצוות ה' ללא 'שמיעתן', ללא הבנתן העמוקה. קיום שכזה הוא מְכַנֵּי ופחות ערך. על כן סוד כוחו של "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע" נעוץ דווקא בצירוף בין השניים.

כי אמנם, כמובן, עלינו לקיים את המצוות ללא תנאי – ואל יאמר אדם: אם אינני מבין לא אוכל לקיים – אך זאת לדעת, שהקיום-במעשה הוא-הוא הדרך הבטוחה כדי להגיע אל ה"נשמע", אל עומק הבנת המצווה. שלמותו של איש ישראל לפני ה' באה אפוא לביטוייה דווקא בחיבורם של השניים הללו יחדיו, כחוליות בשרשרת, בבחינת: גדול מעשה המביא לידי 'נשמע', לפי שההבנה היא תכלית המעשה.

"וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נֹדֵב וְאַבְיָהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וַתַּחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנַּת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטוֹהַר. ... וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ." (כ"ד ט' - י"א).

ברגע הגדול הזה של סיום מעמד הר סיני, התעלו גדולי ישראל עד לדרגה שנאמר עליהם "וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וראיתם זו אינה אלא הבנה בהירה וחדה של מציאות ה', גודלו ותפארת-הנהגתו, הבנה כה ברורה עד שְׁמַעֲדָה התורה כי היתה 'כְּעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטוֹהַר'.

אל-נכון, היה זה השיא האפשרי של קרבת אֱלֹהִים וחוויית האמונה, ככל שיכול אדם להשיג. על כן נחתם המעמד הזה בתיאור הייחודי: "וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ". הרשב"ם והרמב"ן פירשו את הכתוב שהם אכלו ורגלי ההר את קרבנות השלמים, שהרי נאמר (בפסוק ה') כי נערי בני ישראל העלו עולות "וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פְּרִים". ואולם, ניתן לפרש את פנימיות הדברים כך שמכוונים הם שוב אל מידת בהירות ההבנה של ההשגות העליונות אשר השיגו עתה גדולי ישראל בהר סיני. כשם שאוכל אדם מתוך רעבונו, ושותה לצמא, כך – כדי למלא את התאוה הרוחנית הנאצלת – חזו הם בְּאֵלֵהֵי יִשְׂרָאֵל; וההתבוננות הרוחנית הזאת נעשתה לחלק מעצמיותם

ומנשמתם, ממש כשם שהמאכל והמשקה נהיים חלק מגוף האדם – ואין לו קיום בלעדיהם.

פרשת תרומה

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה, מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לִיבוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי." (כ"ה א' - ב').

צא ולמד, איזו ענווה נגלית כאן מפני הקב"ה – שאדון הכול הוא ואין הוא זקוק לְדָבָר מבני אדם – ובכל זאת פונה הוא אל בני ישראל במעין בקשה, שייקחו אליו את תרומתם, תוך שנוקט הוא את המילה: "לי". בתרומה זו ייבנה המקדש, כפי שמסתתֵּם הדיבור בפסוק ח': "וַיַּעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", שוב תוך שימוש באותו מְטַבְּע־לשון – כאילו, כביכול, נחוץ לו לקב"ה בית לשבתו.

ופשר העניין הוא בכך שהקב"ה מבקש להעניק לכל יהודי את ההרגשה שאמנם זקוק הוא לו ולתרומתו, ומבקש הוא למשוך את עם ישראל בדברים שייבנו לו מקדש כדי שישרה את שכינתו בתוכם, כפי שמסתתים הפסוק: "וַיִּשְׁכְּנֵתִי בְּתוֹכְכֶם".

כללו של דבר, בא הקב"ה – בענוותנותו האצילה – לפתוח בדו־שיח עם היחיד ועם הכלל, ויורד הוא ממרומיו אל מחנה ישראל כדי שנדבתם ובניינם יבואו כהיענות לפנייתו. בכך יוצר הוא את האווירה המתאימה לקירוב הלבבות בינו לבין ישראל עמו, הבונים מקדש לשמו בנדבת רוחם ובמתת ידם – לא בתחושה של חובה אלא בהתעלות הנפש, איש כאשר ידבנו ליבו.

"וַיַּעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וַיִּשְׁכְּנֵתִי בְּתוֹכְכֶם." (כ"ה ח').

כאשר המקדש בנוי, הרי לא נאמר כי 'בתוכו' תשרה השכינה אלא "בְּתוֹכְכֶם", בתוך כלל ישראל. ההופעה הנשגבת הזאת – ששכינה שרויה בישראל – מקרינה על כל איש ואיש, העומד בקרבה עצומה עם בורא עולם, עד שיכול הוא לפנות אליו ממש כאדם המְשֻׁיחַ עם חברו, בפניה ישירה. על פי זה תיקנו

חכמינו את מטבע הברכות שיאמר אדם "ברוך אתה ה' וכו', או "אתה חונן לאדם דעת", "כי אֶל שומע תפילות ותחנונים אתה", וכדומה. דבר פלא הוא, שידבר אדם שוכן בתי חומר עם היושב בשמים, ושהקב"ה יקשיב וישמע לתפילתו; והפלא נפלא עוד יותר כאשר פונה האדם אל ה' בלשון של קירבה אינטימית – אבל זהו סוד השראת השכינה בישראל! ויש לומר – אף יתר על כן – שהעוצמה של השראת השכינה שהיתה במקדש ושפעה אל נפשו של כל יהודי, מורגשת גם כיום בשעה שניגשים אנו אל הכותל המערבי. הננו ניצבים כה קרוב אל מקום השראת השכינה, ושופכים שיח שפתותינו אל הקב"ה השוכן בתוכנו: "כי אתה שומע תפילת עמך ישראל ברחמים!" – אשרינו שזכינו בדרךנו לדבר הגדול הזה. מודים אנחנו לך...

"וְהָיוּ הַכֹּרֵבִים פּוֹרְשֵׁי כְנָפֵים לְמַעַלָּה ... וּפְנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו" ... (כ"ה כ'). על דרך הדרש יש לומר, שעלינו ללמוד משני הכרובים להביט איש באחיו. רק כאשר יחוש כל אדם מישראל קרבה גדולה לחברו, לכל אחד מישראל – בבחינת "וּפְנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו" – אזי גם נזכה להתקרב אל השכינה, לעלות בסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, בבחינת "פּוֹרְשֵׁי כְנָפֵים לְמַעַלָּה", ואז נהיה ראויים שיקויים בנו דבר ה' "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם".

"וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם, וְדַבַּרְתִּי אֵתְךָ מֵעַל הַכַּפּוֹרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכֹּרֵבִים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". (כ"ה כ"ב). הקב"ה אומר למשה רבנו כי ידבר עמו מבין הכרובים, וימסור לו את כל המצוות המיועדות לבני ישראל. ועל דרך הדרש ניתן לשמוע בפסוק הזה גם פניה של הקב"ה אל כל איש ישראל, דהיינו שהלשון "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ" וכו' מכוונת לכל אחד ואחד. ועל זה הדרך יתבאר שמעל הכפורת, מבין שני הכרובים, יונק כל אחד מישראל שפע אֱלֹהִי וקרבה יוצאת מן הכלל אל הקב"ה – אם אכן הוא פותח את ליבו לשמוע את דבר ה' ולקיים את סופו של הפסוק, "אֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אוֹתְךָ".

"וְעִשִּׂיתָ חֲמִישִׁים קָרְסִי זָהָב וְחִבְרֶתָ אֶת הַיְרִיעוֹת אֲשֶׁה אֶל אַחֲוֹתָהּ בְּקָרְסִים, וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד". (כ"ו ו').

אמנם פשט הכתוב מתייחס לחיבור כל היריעות, וכיסוי זה הוא הקרוי "מִשְׁכָּן", אך נרמזים אנו כאן שכל חלקיו של אוהל מועד, מן האדנים והיתדות עד הכיסוי העליון, וכל אשר בתוכו, הכול הוא בבחינת "וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד" – כלל אחד האוגד פרטים רבים יחדיו. זהו עקרון יסודי, שכל הפרטים נאספים למכלול אחד, ואסור להבדיל ולעקור אף לא אחד מן הפרטים הללו, לפי שאין לו קיום עצמאי אלא במסגרת הכלל, ורק אז הוא ממלא היטב את תפקידו.

הדבר משול לגוף האדם – רמ"ח איברים ושס"ה גידים – ואף כאן הכלל הוא הישות החיה, השלמה, וכל הפרטים משתבצים בו ותורמים את תפקידם. טול אחד מהם – ויהא מיד בשר מת וחסר כל ערך; מאידך גיסא, אם יינטל איבר חשוב מן הגוף – ייפגע הגוף כולו, ללא תקנה.

מכאן נלמד שגם המִשְׁכָּן, האוהל בו נועד ה' עימנו ושוכן בתוכנו, הריהו תלוי בשלמות כל פרטיו. לא לתפארת המליצה מצווה התורה על כל פרט ופרט – אלא לפי תכנית אֱלֹהִית עליונה, שזהו ההרכב ההכרחי של כל החלקים כדי להשרות את השכינה בישראל.

והם הם הדברים גם לגבי תרי"ג המצוות שבתורה: אין לאף מצווה קיום נפרד מן התורה, ואין תורתנו שלמה אם תיעקר ממנה, חלילה, אחת ממצוותיה – ממש כשם שיקרוס הבניין אם תינטל ממנו אחת מאבניו.

ברשת תצוה

"וְאִתָּהּ הִקְרַב אֵלֶיךָ אֶת אֶהְרֹן אָחִיךָ וְאֶת בְּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֵנוּ לִי" ... (כ"ח א').

אמנם קבעו חז"ל שכוהנים שלוחי שמים הם, ואינם נחשבים לשלוחיהם של בני ישראל – ולכן מוטלת עליהם עבודת הקודש אשר בני ישראל מנועים

מלעשותה – אבל בכל זאת, הנה אומר הכתוב כי הכוהנים נלקחים לכהונתם "מתוך בני ישראל", היינו בשליחותם ובעבורם. [וכך רואים אנו במשנה במסכת יומא (דף י"ח עמוד ב') שהחכמים המדריכים את הכוהן הגדול בערב יום הכיפורים פונים אליו ואומרים: "אישי כהן גדול! אנו שלוחי בית דין, ואתה שלוחנו ושליח בית דין, משביעין אנו עליך במי ששיכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך!" – ומשמע אפוא שהכוהן הגדול הריהו אכן שליחם של בני ישראל. בהמשך הדברים (בדף י"ט עמוד א') מבהירה הגמרא את נוסח פנייתם של זקני בית הדין כך שיתאים גם לעיקרון ההלכתי שהכוהנים הינם דווקא שלוחיו של הקדוש־ברוך־הוא, אשר בחר באהרון ובזרעו לעבוד את עבודת הקודש].

"ולקחת את שתי אבני שוהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל. ששה משמותם על האבן האחת, ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית, פתולדותם. ... ונשא אהרון את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון. ועשית חושן משפט ... ומלאת בו מלאת אבן ... והאבנים תהיין על שמות בני ישראל, שתים עשרה על שמותם ... ונשא אהרון את שמות בני ישראל בחושן המשפט על לבו בבואו אל הקודש, לזיכרון לפני ה' תמיד." (כ"ח ט' - כ"ט).

הנה רואים אנו היאך על גופו של אהרון הכוהן באה לביטוי אחדות כל שבטי ישראל: על שתי כתפיו נתונות שתי אבני השוהם, ובהן נחלקים עדיין שבטי ישראל לששה מכאן, על כתף ימינו, וששת הנותרים מכאן, על הכתף השמאלית. והנה, כאשר יורד מבטנו מן הכתפיים אל לב אהרון הכוהן, מתאחדים כל שנים־עשר השבטים ונקבצים אל תוך מסגרת אחת – אל חושן המשפט הנתון על לוח ליבו. כאן סדורים יחדיו כל שבטי ישראל, ואהרון נושא את כולם "על לבו בבואו אל הקודש, לזיכרון לפני ה' תמיד".

"והאבנים תהיין על שמות בני ישראל, שתים עשרה על שמותם פיתוחי חותם, איש על שמו תהיין לשני עשר שבט." (כ"ח כ"א).

אמנם נחרתו על אבני החושן שמות שנים עשר השבטים, אך ניתן להקשיב בפסוק הזה גם לנימת דברים המכוונת לשמותיהם של כל בני ישראל, "איש על שמו".

כי עם ישראל איננו גוש אחד המטשטש את ייחודו של כל אחד מבניו. שישים ריבוא הם בני ישראל, ולכל איש יש שם, לכל איש תפקיד המיועד רק לו על פי כישורו המיוחד. כך מתייחס אלינו הקב"ה – ביחס אישי ומקורב מאוד – והיחס הזה מטיל עלינו אחריות מיוחדת. דומה הדבר לבית חרושת ענק, ובו רבבות עובדים, אשר לכל פועל מוקצה בו תפקיד שרק הוא מוכשר לעשותו, הוא ולא זולתו, ועל כן עליו להיות נאמן ודייקן בעבודתו, פן ייפגם המוצר המוגמר. זוהי אפוא אחריותנו שלנו, וזו גם זכות גדולה, בהיותנו כה קרובים אל אלהינו הנענה לכל אחד ואחד – "קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת" (תהלים קמ"ה י"ח).

"ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. ... ועשית על שוליו ... פעמון זהב ורימון פעמון זהב ורימון על שולי המעיל סביב. והיה על אהרון לשרת, ונשמע קולו בבואו אל הקודש לפני ה'". (כ"ח ל"א-ל"ה).

כמין משל ישנו כאן, עד כמה חשוב שיישמע קולו של אהרון – אוהב שלום ורודף שלום – דווקא בקודש פנימה. כי פעמים רבות מתגלעות מחלוקות בקודש, על ענייני הקודש, ויכולות המחלוקות האלה להיות באמת לשם שמים, ועלולים החולקים להיתלות ב"שמים" כאילו בכך נטהרים הם ורשאים להחזיק במחלוקתם עוד ועוד. ובכן, הנה נמסרת כאן תרופה למכה – ונשמע קולו [של אהרון] בבואו אל הקודש" – ובעלי המחלוקת מוזהרים כי יקשיבו לקולו, קול השלום, ויעשו כל שביכולתם לכבות את אש מחלוקתם ולמצוא את דרך האחדות, כשם שנושא אהרון את שמות כל שבטי ישראל יחדיו על לוח ליבו.

פרשת כי תשא

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַפְקֻדֵיהֶם וַנִּתְּנוּ אִישׁ כּוֹפֶר נַפְשׁוֹ לַה' בַּפְּקוּד אֹתָם, וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפְּקוּד אֹתָם. זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעוֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים: מִחֻצֵי הַשָּׂקָל ... תְּרוּמָה לַה'". (ל' י"א-י"ג).

יש לפרש כי הכסף אשר נתן כל אחד ואחד – כופר הנפש – בא להרחיק את היחיד מלעמוד ולהיפקד בעצמו. כי אם מתייצב האדם ישירות למניין הריהו כעומד לדין, ובוודאי יימצא חטאו, "כִּי אָדָם אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא" (קהלת ז' כ'). על כן ציווה ה' ברחמיו כי ימסור כל איש את כסף כופרו – שווים יהיו העשיר בזכויותיו והדל במעשיו – וסך הכסף הצבור הריהו כופר כל עדת בני ישראל, וכך נבלע כל יחיד בתוך הכלל, וכל קהל ישראל מחפה על חטאי היחידים ומצילם, "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפְּקוּד אֹתָם".

אולי גם ניתן להוסיף ולומר שסכום "מחצית השקל" רומז לעיקרון הזה, כאילו מסנגר כל יחיד על עצמו כאומר: בל יבלטו חטאי כי אינני שלם ואין לי עמידה בפני עצמי, הנני רק "מחצית", כולי מובלע וכלול בכלל ישראל, ורק כל הקהל מהווה ישות אחת שלמה, על כן יש ללמד עלי זכות – בזכותו של הכלל.

"וַיִּרְא הָעָם כִּי בּוֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרְדֹת מִן הָהָר, וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ, כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלְנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם – לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ". (ל"ב א').

התנהגותו של העם מזכירה לנו התנהגות תינוק יונק שדיים, אשר אמו התרחקה ונעלמה מעיניו, והריהו לא יודע את נפשו – עטוף ברעב וגעגוע – צועק ובוכה ואחוז פניקה, מאין יבוא עזרו?...

כה עזה היתה אמונת העם במשה, עד שבהיעלמו הם הרגישו אבודים, כאחוזי בולמוס הם חיפשו דבר מה להיאחז בו – משהו שתהא בו הופעה אֱלֹהִית, ולא חשובה מהותו – העיקר שיבוא במקום משה איש האֱלֹהִים אשר "לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ". במילים אחרות, לא היה זה עניין של אמונה כי אם דבר

תאוּוה, תאוּוה דתנית לקרבת אֱלֹהִים, תאוּוה כמעט פיזית, ממש כשם שאדם התועה במדבר תֵּאָב ללחם וצָמָא למים.
במצב הזה, אמר להם אהרון כי יביאו אליו את נזמי הזהב, לקחם מידם, "וַיִּצַר אוֹתוֹ בַּחֶרֶט, וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסֶּכֶה" (פסוק ד'). לא רחוק לחשוב שהיתה זו כוונה יזומה של אהרון, לעשות דבר אשר כל בר דעת יכיר מיד שאיננו אֱלֹהִים. ואולם, אהרון טעה ולא העריך נכון את עוצמת התאוּוה הדתית, אשר אין בה כל היגיון כי אם סערה של רגשות מתפרצים; וברגע שראו את החפץ ניצב ועומד – לא חשוב היה להם אם זהו עגל או כל דבר אחר – מיד שיבחו ואמרו: "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֹף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם!".

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה: לָךְ רַד פִּי שֹׁחַת עֵמֶק ... עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסֶּכֶה ... רְאִיתִי אֶת הָעַם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם קֹשֶׁה עֹרֵף הוּא. וְעַתָּה הִנֵּיחָה לִי וַיִּחַר אִפִּי בָהֶם וְאָכְלָם, וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גְדוֹל". (ל"ב ז' - י').

איש אחר, במקומו של משה, היה מגיב בשמחה עילאית ויוצא במחול על הצעה כזאת מאת ה'. אך לא כן משה, המוסר את נפשו על כלל ישראל. אין הוא מתפתה להצעה הזאת, ולוּיגם לרגע קט. הריהו נתון כל כולו אל העם, לא אל תפארת ביתו נמשך לבבו, כי לא לכבודו הוא עושה ולא לכבוד בית אביו. ובכן, מְחַלָּה הוא את פני ה' ומפלל: "לְמָה ה' יַחַרֶּה אֶפְךָ בְּעַמֶּךָ ... שׁוֹב מִחֶרֶן אֶפְךָ, וְהִינַחֵם עַל הָרַעָה לְעַמֶּךָ" (י"א - י"ב). ואכן נענה לו הקב"ה להמשיך ולבחור בבני אברהם יצחק ויעקב, ולא לעשות לו גוי חדש של בני משה.

ואולם, לאחר שהגן על העם בפני ה', יורד הוא ושני הלוחות בידו – תורת אֱלֹהִים – ועתה הריהו מגן על דְבַר ה' בפני העם המחולל וצוהל בפראות מול העגל. הריהו כאומר לעם: אי אפשר לרקוד בשתי חתונות, 'אם ה' האֱלֹהִים לכו אחריו, ואם הבעל – לכו אחריו!'... "וַיִּשְׁלַף מִיָּדָיו אֶת הַלְּחֹת וַיִּשְׁבֹּר אוֹתָם תַּחַת הָהָר" (פסוק י"ט), כי אי אפשר שיעמדו לוחות ועגל בכפיפה אחת.

עתה נותר העם ללא תורה, ומשה נחלץ וממהר להשמיד את העגל – "וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ, וַיִּטְחֵן עַד אֲשֶׁר דָּק, וַיִּזֶר עַל פְּנֵי הַמַּיִם

וַיִּשְׁקְ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (פסוק כ'). אחר־כך מורה משה ללוויים להרוג את מובילי החטא, ושוב עולה אל ה' כדי להגן על ישראל העומדים בלא תורה ואבק מתכת העגל בתוך מעיהם...

הוא פותח כסגור מעולה, איננו מכחיש את החטא אלא מודה בו בפה מלא – "וַיֹּאמֶר: אָנָּה, חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדוֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב" (פסוק ל"א), ודווקא מכוח ההודאה הזאת הוא עובר לתביעה מאת ה': "וַעֲתָה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתָם; וְאִם אֵין – מִחֲנִי נָא מִסַּפְרָךָ אֲשֶׁר פָּתַבְתָּ!". ממש כווירטואוז מהלך משה מול הקב"ה; הוא נוהג על פי הלכות החזרה בתשובה, שחייבים קודם־כול לפרוט את החטא ואחר־כך לעשות תשובה, ואז לבקש על העתיד. ואת הבקשה הוא מציג בתעוזה בלתי רגילה – ממש כמתן אולטימטום לקב"ה! שוב הוא כמשליך את עצמו למען העם בגבורה עילאית, גם ודווקא לאחר שחטאו, והריהו כאומר לה': אכן, כואב ונורא הוא החטא, הוא צורב בנפשי כשם שפוגע הוא בך, כביכול; אבל אף־על־פי־כן אני והם ניצבים יחד, ואל נא תפריד בינינו! אם תישא חטאתם, מה טוב, ואם אֵין – מחה אותי מספרך, כאילו לא נבראתי כלל...

ובעיקרו של דבר הצליח משה במאבקו ההרואי – שימשיך העם לחיות וללכת אל הארץ היעודה. בני ישראל לא נשמדו, חלילה, גם אם נגף ה' את העם על אשר עשו את העגל, גם אם פָּסַק כי עוד יבוא העונש לאחר זמן, "וּבְיוֹם פְּקֻדֵי, וּפְקֻדָתִי עֲלֵיהֶם חֲטָאתָם" (פסוק ל"ד).

"וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר: מִי לֵה' אֱלֹהֵי! וַיֹּאסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי. וַיֹּאמֶר לָהֶם: כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יְרֵכוֹ, עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לְשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו, וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, וְאִישׁ אֶת קְרֹבוֹ. וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לֵוִי כַדְבָר מֹשֶׁה, וַיָּפוּל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כְּשִׁלּוּשֵׁת אֲלֵפֵי אִישׁ". (ל"ב כ"ו-כ"ח).

בשעה שהתפרע העם סביב העגל, כשיכורים הלומי יין שאיבדו את חושיהם, שמרו בני לוי על קור רוחם ושיקול דעתם, ועמדו מנגד. ובאמת, רואים אנו שהחוטאים הפעילים היו מעטים, שלוש אלפים איש, שהם רק חצי אחוז מכלל בני ישראל. על מה יצא אפוא הקצף על כל העם?

– יש לומר, שהיה זה על כי לא יצאו כנגד החוטאים ביד רמה, הניחו להם להשתולל, וכך התקבל רושם כאילו כל העם מסכים לדבר. מכאן מודעה רבה לאורייתא כי אַל יאמר אדם "לא אכפת" כאשר החוטאים מרימים יד בעיקרי הדת. כאשר רואים אנו עוולה – עלינו להרים קול צעקה! אלינכון, כך עשו בני לוי בשעת מעשה, אלא שהיו מעטים. ומכיוון שחסידיים וטהורים היו, נאמנים בלי סטייה וזיוף, ומכיוון שלא נפלו ברשת הספקות, נבחרו הלוויים לבצע את הענישה הכואבת כלפי גרעין המורדים, עושי העגל, עלימנת לבער את הרע מקרב ישראל.

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֲעֲשֶׂה, כִּי מִצַּאתְךָ חֵן בְּעֵינַי וְאֶדְעָה בְּשֵׁם". (ל"ג י"ז).

זכה משה לקרבת אֱלֹהִים שאין גדולה ממנה, מה שלא זכה כל ילוד אשה, שאמר לו הקב"ה דבר חיבה שכזה, "כִּי מִצַּאתְךָ חֵן בְּעֵינַי וְאֶדְעָה בְּשֵׁם". וכאשר ביקש משה להמשיך בכך ולראות בכבוד ה' – כי הבין שהשעה משחקת לו – נענה לו הקב"ה רק באופן חלקי. את דבר ה' בפסוק י"ט יש לפרש שהקב"ה הסכים לחשוף בפני משה רק את מידותיו והנהגותיו, וזה אשר אמר: "אֲנִי אֲעַבִּיר כָּל טוֹבֵי עַל פְּנֵיךָ וְקִרְאתִי בְּשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ, וְחִנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֶחֱוֶן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם".

זהו אפוא המקסימום אשר יכול בן תמותה להשיג ולראות בלי שייפגע. רק את מידותיו, את גילוי שמו, חשף הקב"ה בפני משה – אבל לא את עצמותו יתברך. על העצמיות הנסתרת אמר לו הקב"ה: "לֹא תוּכַל לְרַאות אֶת פְּנֵי, כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחָי" (פסוק כ'), ועוד הוסיף: "וְרִאֲתָ אֶת אַחֲרָי, וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ" (כ"ג). נמצאנו למדים אפוא כי בחינת הפנים היא העצמיות האֱלֹהִית הנשגבת מבינת אנוש, ואילו מה שמכנה הקב"ה במילה "אַחֲרָי" הן מידותיו והתגלויותיו. את קיום ההבטחה רואים אנו בפרק הבא, בפסוק ו', האומר: "וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵיו [של משה] וַיִּקְרָא: ה' ה', אֵל רַחוּם וְחַנוּן" וכו', וכו', וממשיך ופורט את כל שלוש עשרה המידות. (וראה שם את פירוש הרמב"ן).

"וַיְהִי בְרִדְתַּת מֹשֶׁה מֵהָרַר סִינַי וּשְׁנֵי לַחֹת הָעֶדְתַּת בְּיַד מֹשֶׁה ... וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ". (ל"ד כ"ט).

ארבעים יום, עשרים וארבע שעות בכל יום, היה משה עם הקב"ה בראש ההר, ונתעלה לדרגה שנשמתו פעלה על גופו פעולה שאינה מצויה כלל בבני אנוש. ראשית, הוא לא נזקק ללחם ומים – שהרי איך יוכל להפסיק גם לרגע אחד מללמוד מפי הגבורה את דברי התורה; ושנית – דבר ה' חדר אל תוכו של האיש משה, ולא רק שנקלט בנשמתו כלפי פנים, אלא שהאיר גם מגופו, מעור פניו, כלפי חוץ.

משה כלל לא היה מודע לכך, אבל הרי זהו כל ייחודו – שדיבורו דבר ה' הוא, שגילוי אֱלֹהִים הינו חלק אינטגרלי מאישיותו. על כן אין כל פלא בכך שגם גופו השתלב באחדות המופלאה של חומר ורוח המלאים ברכת ה', שילוב שהתבטא בקרינת עור פניו באור השכינה, כי כולו קודש.

פרשת ויקהל

"וַיָּבִיאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נִשְׂאוֹ לְבוֹ, וְכָל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אוֹתוֹ, הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה' לְמִלְאֶכֶת אוֹהֶל מוֹעֵד, וְלִכְל עֲבוֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ. ... וְכָל אִשָּׁה חֲכַמַּת לֵב בְּיָדֶיהָ טוֹו, וַיָּבִיאוּ מִטְוָה, אֶת הַתְּכֵלֶת וְאֶת הָאַרְגָּמָן אֶת תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת הַשֵּׁשׁ. וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשְׂא לִבָּן אוֹתָנָה בְּחֻמָּה, טוֹו אֶת הָעֵזִים". (ל"ה כ"א-כ"ו).

מן הביטויים שבפסוקים הללו – "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נִשְׂאוֹ לְבוֹ", "הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשְׂא לִבָּן אוֹתָנָה בְּחֻמָּה" – הננו למדים כי לא רק על פי הציווי והחובה התגייסו האנשים והנשים לבניין המקדש. מרחב גדול נותר ליוזמה העצמית, לרצון הספונטני, והללו מתבטאים בלשון התורה בנשיאת הלב, היינו בַּרְגֵּשׁ החם המעורר ומתסיס את הרצון לקחת חלק בבניין בית ה' – וכך להתקרב אליו יתברך ב'אתערותא דלתתא', מן הארץ אל השמים, לעלות בסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה.

"וְלִהְיוּרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ [= בלב בצלאל בן אורי], הוּא וְאַהֲלֵיָאָב בֶּן אַחִיסָמָר לְמִטָּה דָן. מִיֵּלֵא אוֹתָם חֲכָמַת לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָת חֲרָשׁ וְחוֹשֵׁב ... עוֹשֵׂי כָּל מְלָאכָה וְחוֹשְׁבֵי מַחְשָׁבוֹת. וְעֹשֶׂה בְּצִלְאֵל וְאַהֲלֵיָאָב וְכָל אִישׁ חָכָם לֵב אֲשֶׁר נָתַן ה' חֲכָמָה וְתְבוּנָה בְּהֵמָּה, לְדַעַת לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מְלָאכָת עֲבוֹדַת הַקּוֹדֶשׁ לְכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה'". (ל"ה ל"ד - ל"ו א').

כמה וכמה פעמים חוזר בפרשתנו הביטוי המיוחד 'חכמת הלב', כי את המשפן אין בונים רק בחכמת הראש – במחשבת המוח – וגם לא רק בתבונת הכפיים, אלא הכרחי כאן חום הלב, אהבת ה' מלאת רגש, ככתוב (בדברים ו' ה') "וְאַהֲבֵת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ". האהבה היא המניעה ומפעילה את האדם, היא הדוחפת לקרבת אֱלֹהִים, ואז – מכוח אהבת הלב וחכמת הלב – באה גם חכמת המעשה, ומתבצע המעשה עצמו.

עוד יש לשים לב היטב לדבר התורה על עושי המלאכה: "אֲשֶׁר נָתַן ה' חֲכָמָה וְתְבוּנָה בְּהֵמָּה", וגם צירוף זה חוזר כמה פעמים. כי זאת לדעת, שחכמת האדם לא משלו היא אלא מן הקב"ה, שהוא מקור הכול. הוא אשר נְטָעָה בליבנו ובדעתנו – שהרי על כך מבקשים אנו: "וְחֲנֵנו מֵאַתָּה חֲכָמָה בֵּינָה וְדַעַת", והוא יתברך נענה לתפילתנו, ואז יכולים אנו לעשות ולפעול למען שמו הגדול.

"וַיַּעֲשׂוּ ... אֶת הַמְּשָׁכָן עֲשׂוֹר יְרִיעוֹת ... וַיַּחֲבֵר אֶת חֲמֵשׁ הַיְרִיעוֹת ... וְחָמֵשׁ יְרִיעוֹת חֲבֵר ... וַיַּעֲשׂוּ [חֲמִישִׁים] לְלֵאוֹת תְּכֵלֶת ... וַיַּעֲשׂוּ חֲמִישִׁים קָרְסֵי זָהָב וַיַּחֲבֵר אֶת הַיְרִיעוֹת אַחַת אֶל אַחַת בְּקָרְסִים – וַיְהִי הַמְּשָׁכָן אֶחָד". (ל"ו ח' - י"ג). התורה מדגישה כי בסופה של כל המלאכה עמד האוהל שלם, "וַיְהִי הַמְּשָׁכָן אֶחָד". על אף שהיתה המלאכה מורכבת כל כך, ועשירה באלפי פרטים ופרטי פרטים, ועל אף שרובות אנשים לקחו בה חלק, היה הכול מתואם להפליא, והתוצאה היתה הרמונית ושלמה. אין זאת אלא שאחדות העם למען רצון ה' היא מתכון בטוח להצלחה, גם כאשר המשימה נראית מורכבת וסבוכה ביותר – וטוב שנלמד מכאן מוסר־השכל ולקח לדורות!

פרשת פקודי

"וּבְצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה".
(ל"ח כ"ב).

בפרשת ויקהל אמרנו כי האחדות השלמה אשר שררה בישראל – כאיש אחד בלב אחד – הביאה לתוצאה המופלאה של משפן שלם והרמוני. כאן מדגיש הכתוב פלא על פלא: לא רק שהיה המשפן אחד, אלא שהתוצאה הסופית תאמה לחלוטין את אשר ציווה ה' מלכתחילה. במבט לאחור מתברר שלא היתה כל סטייה, שאיש לא אמר במהלך העבודה כי הוא יודע טוב יותר, או שצריך לעשות דווקא כך ולא אחרת. זו היתה מעלתו של הדור ההוא, דור דעה ואנשי אמונה, אשר נשא אותם ליבם בחכמה לעשות את כל המלאכה בדיוק כפי שציווה ה', כהנחיותיו של משה וכהוראותיו של בצלאל.

בתוך אוהל המשפן הזה – אשר נעשה כל כולו לרצון ה' – מתגלה עתה סוף סוף כבוד ה', בחיתום הפרשה והחומש (מ' ל"ד ו"ל"ח), לאמור: "וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן". "כִּי עָנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ, לְעֵינֵי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם". – חזק חזק ונתחזק!

"וַהֲבֵאתָ אֶת הַשִּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת עָרְכוֹ, וַהֲבֵאתָ אֶת הַמְּנוֹרָה וְהַעֲלִיתָ אֶת נְרוֹתֶיהָ". (מ' ד').

שולחן בצפון ומנורה בדרום, ושניהם ניצבים בקרבת-מקום, זה לעומת זה. ורמז יש בדבר, שגם שולחן האוכל – אשר יעלו עליו מעדנים, להתענג בתענוגים – צריך שיהא מכון נוכח פני המנורה הטהורה, ושיהא גם הוא טהור בטהרתה. כי אור המנורה מבטא רוחניות זכה, ורוח הקודש הזאת צריכה להשפיע על החולין ועל צורכי הגוף והחומר. זוהי הסינתזה אשר דורשת היהדות בין החומר לרוח, בין חול לבין קודש.

"וּמְשַׁחֲתֶם אוֹתָם [= את בני אהרון] כְּאֲשֶׁר מְשַׁחֲתֶם אֶת אֲבֵיהֶם, וְכִיִּהְנוּ לִי, וְהִיָּתָה לְהִיּוֹת לָהֶם מְשַׁחֲתֶם לְכַהֲנַת עוֹלָם לְדוֹרוֹתָם. וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אוֹתוֹ כִּן עָשָׂה". (מ' ט"ו-ט"ז).

משה מושח את אהרון אחיו ואת בניו, והקב"ה מבטיח שמשיחה זו תעמוד לבני משפחת אהרון לברית כהונת עולם, לדור ודור. זוהי הבטחה מרוממת נפש באופן יוצא מן הכלל – שהמעשה אשר עושה עתה משה יעשה פירות מדור לדור ויהא תקף לעולמים. ומשה מקיים את הדבר בשלמות ובשמחה – "כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אוֹתוֹ כִּן עָשָׂה" – אף על פי שהוא עומד רק בשעת ההתחלה ולא יזכה לראות בעיניו את כל התפארת המובטחת לבני אהרון במקדש, לדורותם, בבית העולמים.

ספר ויקרא

ויקרא

צו

שמיני

תזריע

מצודע

אחרי מות

קדושים

אמור

בהר סיני

בחוקותי

ספר ויקרא

פרשת ויקרא

"וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם: אָדָם פִּי יִקְרִיב מִכֶּם קִרְבָּן לַה', מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבְּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קִרְבְּנֵיכֶם". (א' א' - ב').

ראשית יש להדגיש את אופיה של ההזמנה אשר מזמין הקב"ה את משה, ולתת את ליבנו אל "הניגון" שבדברים. אין מדובר בציווי ובפקודה חותכת, מלמעלה למטה, אלא בקריאה היוצאת מאוהל מועד, ובה מוזמן משה להיכנס פנימה ולהיוועד עם הקב"ה במקום האינטימי המחבר בין ה' לעמו. הציווי באופן הזה דומה לדיבורו של אב עם בנו, או לציווי האם לבנה הקטן שייקח את האוכל אל פיו...

שנית, יש לשים לב שנפתחת כאן עתה תקופה חדשה, כאשר המשפן כבר בנוי ומשה נכנס ושומע את דבר ה' מבין שני הכרובים. מעתה, ישנו לעם ישראל 'שליח ציבור' נאמן היכול ומורשה לגשת אל הקודש, לקבל הנחיות מפי עליון – וגם לשאול על צורכי ישראל ולבקש הדרכה. ומכיוון שעם ישראל נבחר מכל יושבי תבל כ"ממלכת כוהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט ו'), הרי ניתן להבין שהמפגש המתמשך בין הקב"ה למשה בתוככי המשפן איננו מתמצה רק בקרב בני ישראל – אלא זהו עניין כלל אנושי, והאנושות מתעלה באמצעותנו לדרגה של קרבה לא־להים אשר עד עתה לא יכלה לזכות לה.

☆

"אָדָם פִּי יִקְרִיב מִכֶּם קִרְבָּן לַה'". (א' ב').

כאשר קוראים אנו את המילים הללו בתשומת לב, מסתבר שישנם כאן שני שלבים: קודם-כל מרגיש האדם בלבבו את התביעה הפנימית, את הצורך והדחיפה להתקרב אל הקב"ה – "אָדָם פִּי יִקְרִיב" – ואז ניתן לו אמצעי להתקרבות, אמצעי בדוק ומנוסה, הלוא הוא הקרבן לה'.

מעין תכסיס אֱלֹהִי ישנו כאן, בפרשת הקרבנות: הקב"ה רואה ויודע שמבקשים אנו את קרבנו, והריהו נְעִנָּה לנו ומעניק לנו מתנה גדולה – מתנת הקרבנות – אשר גדולתה היא בכך שהוא מניח לנו להרגיש כאילו דווקא אנו הנותנים לו, כביכול... והתכסיס מפורט ומדויק עד מאוד: עלינו לקחת ולהקריב בן בקר או צאן אל חצר המִשְׁכָּן, ואז לקיים את כל דיני השחיטה והקבלה וההולכה והזריקה וההֶפֶשֶׁט וההקטרה וכו' וכו' – וכל אלה הם בבחינת "כלים" אשר באמצעותם יתקרב האדם אל בוראו. כך ניתנת לנו המתנה אשר אין נְעִלָּה ממנה – להתקרב לה' – כאשר אנו זוכים בה במעשינו שלנו, בכל מלאכת ההקרבה, בהקפדה מלאה, עד הפרט האחרון. עוד יש לשים לב לכך שלא נֶאֱמַר "אדם מִכֶּם" – שמשמעו כל איש מישראל – ונֶאֱמַר דווקא "יִקְרִיב מִכֶּם". הצירוף הזה מכוון אותנו אל ההבנה שההתקרבות אל הקב"ה – התקרבות אשר הקרבן הוא ביטוי לה – נובעת מעומקי הלב, מתוך העצמיות והאישיות של המקריב. "מִכֶּם", מנקודת הַזְהוּת והיִשׁוּת העמוקה ביותר של כל אחד ואחד, משם צריכה להיחצב התקרבותו אל הקב"ה, ואז מובטחת ההיענות, הקרבה ההדדית, כי "קָרֹב ה' לְכָל קוֹרְאָיו, לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת" (תהלים קמ"ה י"ח).

אנו מבחינים בכך גם בפסוק הבא, כאשר נֶאֱמַר כי יקריב אדם את קרבנו "לְרִצּוֹנוֹ לְפָנָי ה'". יש שפירשו כי המשמעות היא שקרבן האדם יירצה לפני ה', אך ניתן לפרש – על פי דרכנו – שהמילה "לְרִצּוֹנוֹ" מוסבת על האדם המקריב, אשר ההקרבה אמורה לנבוע מרצונו העמוק והמהותי ביותר, משורש נשמתו.

☆

"אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן לַה'". (א' ב')

יש לומר כי כאשר נוקטת התורה את המילה "אָדָם" הריהי מכוונת לכל באי עולם, ללא כל הבדל ביניהם. ואמנם, זכאים גם הגויים להתקרב לה' באמצעות הבאת הקרבן – והקב"ה יְעַנֶּה גם להם – ובלבד שלא יהא בְּדַבַּר שוֹם שיקול זר, ושקרנם יבטא את רצונם הטהור לבוא ולהתקרב, רצון הנובע מעומק נפשם, בבחינת "מִכֶּם", כפי שפירשנו לעיל.

☆

"וְסִמָּן יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעוֹלָה, וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו". (א' ד').
יש לומר שפעולת הסמיכה, הנעשית בכוח היד, היא המבטאת את עומק הרצון הזורם עתה אל המעשה הממשי – מן הלב אל היד – וכך מועבר השילוב המלא הזה, המחשבה היוצאת לידי מעשה, אל ראש הקרבן המוגש לה', אשר יקבל באהבה את המקריב ואת קרבנו, "וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו".

"חֲקַת עוֹלָם לְדוֹרוֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם, כָּל חֶלֶב וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ". (ג' י"ז).
יש לומר כי החלב והדם הריהם עיקר חיותו של בעל-החיים, והתורה מכוונת אותנו שלא לאכלם – על אף שהותרה לנו אכילת בשר. ראשית, ישנו כאן ביטוי של הכרה בצערו של בעל-החיים אשר נשחט, ואשר בשרו יהא אמנם למאכל האדם, אך עלינו להקפיד שלא להביא אל בְּטַנְנוּ את לוז חיותו והרגשתו, את חלבו ודמו. ושנית, התורה מחנכת כך אותנו, שאף אם נאכל בשר לְשׁוֹבֵעַ – הרי נאכל כבני אדם ולא כחיות הגורסות ובלועות את הכול; עלינו להבחין בין חלקיו ואיבריו של בעל-החיים הנָּאֵכֵל, ולהימנע מאכילת החלב והדם אשר בהם שוכנת עצם תכונתו הבסיסית כבעל-חיים – פן תדבק גם בנו, חלילה, התכונה הזאת...

"אֲשֶׁר נָשִׂיא יִחַטָּא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲלֵהֶּיּוֹ אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ בְּשִׁגְגָה וְאָשָׁם. ... וְהֵבִיא אֶת קֶרְבָּנוֹ שְׂעִיר עֵיזִים זָכָר תָּמִים. ... וְכִיפָּר עָלָיו הַכֹּהֵן מִחַטָּאתוֹ, וְנִסְלַח לוֹ". (ד' כ"ב-כ"ו).
שונה קרבן החטאת של הנשיא מקרבן כל איש ישראל, שהוא מביא זכר ואילו הכול מביאים נקבה. אלינכון, מדגישה התורה שאחריות יתרה מוטלת על הנשיא שלא לחטוא, שהרי עליו לשמש דוגמה ומופת לכלל ישראל. ונראה לי לומר שגם בקרבנו של הנשיא ישנו משהו מחטאת הקהל (הכתובה בפסוקים הקודמים), שכן מוטל על הקהל להקפיד שנשיאם לא יחטא. חובתו של העם לדאוג לכך שיהלך נשיאם בדרך הישר לפני ה' – ואם התרשלו בְּדַבַּר הרי חטאו של הנשיא מוטל גם על הכלל, כי הקהל אחראי על הנשיא לא פחות משאחראי הנשיא על כל הקהל.

"וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תִּחַטָּא בְּשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ, בְּעִשׂוֹתָהּ אַחַת מִמִּצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ, וְאָשָׁם. אוֹ הוֹדַע אֱלֹוֵי חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא, וְהֵבִיא קֶרְבָּנוֹ שְׁעִירַת עֵיזִים תְּמִימָה נִקְבָּה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא". (ד' כ"ז-כ"ח).

מובן מאליו שלא יוכל אדם להביא קרבן על שגגה ששגג אם הדבר כלל לא נודע לו, אך כאשר קוראים אנו בתשומת לב את הכתוב, הרי שומעים אנו שאי ידיעת החטא – היא עצמה חטא! כי חייבים אנו ללמוד כדי לדעת היטב מה אסור ומה מותר, וכאשר לא למדנו ולא דרשנו, ואי הלימוד הוליד את אי ידיעת החטא, הרי זהו חוסר אחריות. גם חוסר האחריות הזו לשגגה יִחָשֵׁב – יחד עם החטא עצמו אשר נודע לבסוף – ועל הכול חייבים אנו לשוב בתשובה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

"וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תִּחַטָּא בְּשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ, בְּעִשׂוֹתָהּ אַחַת מִמִּצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ, וְאָשָׁם. ... וְהֵבִיא קֶרְבָּנוֹ שְׁעִירַת עֵיזִים תְּמִימָה, נִקְבָּה, עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא. ... וְכִיפָר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ". (ד' כ"ז-ל"א)

"וְנִסְלַח לוֹ" – זה כלל גדול בתורה, לפי שניתנה תורה לנו, לבני אדם, ו"אָדָם אֵין צְדִיק בְּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחַטָּא" (קהלת ז' כ'). אין כל אפשרות שישלוט אדם על מעשהו כל שנותיו על הארץ, שלוש-מאות-ששים-וחמישה ימים בשנה, עשרים וארבע שעות ביום. מעת לעת תהיה התרופפות כלשהי, ותצא שגגה מתחת יְדֵינוּ. והקב"ה ברחמיו דן אותנו לפי מידותינו, לפי חולשותינו, ולא לפי מידותיו שלו; על כן – יש סליחה לשגגה, ואף מתנה אֲלֵהִית זֹו נִיתַנַּת לָנוּ עַל-יְדֵי יְכוּלַּתָנוּ לְהֵבִיא קֶרְבָּן לָהּ, קֶרְבָּן חַטָּאת, הַפּוֹתַח לָנוּ שַׁעַר לְשׁוֹב לְפָנָיו בְּתִשׁוּבָה שְׁלָמָה.

"נֶפֶשׁ כִּי תִחַטָּא וּמַעֲלָה מַעַל בָּהּ, וְכִיחַשׁ בְּעַמִּיתוֹ בְּפִיקְדוֹן אוֹ בְּתִשׁוּמַת יָד אוֹ בְּגִזַּל אוֹ עָשַׁק אֶת עַמִּיתוֹ. ... וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֻלָּה אֲשֶׁר גָּזַל אוֹ אֶת הָעוֹשֶׁק

אֲשֶׁר עָשָׂק אוֹ אֶת הַפִּיקְדוֹן אֲשֶׁר הִפְקֵד אֹתוֹ ... וְאֵת אֲשָׁמוֹ יָבִיא לָהּ, אֵיל תַּמִּים מִן הַצֹּאן" ... (ה' כ"א-כ"ה).

הדגשה חשובה מודגשת כאן, כי החוטא לחברו הריהו מועל מעל בה'. כאשר מצווים אנו "וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (י"ט י"ח) – שזהו כלל גדול בתורה – הרי אין הדבר מסתכם רק בתיקון היחסים בין ראובן לשמעון, אלא נוגע ישירות ליחס בין הקב"ה לבין בני עמו, כי דרישת האחוזה בינינו קובעת את דמותנו כעם בעיני ה', והריהי דרישה אֲלֵהִית. והוא הדין גם בחטא האדם לחברו. כאשר אין האדם זהיר בממון הזולת ואף מגיע חלילה לחטוא בו – ברמיה, בגניבה, בגזל ובעושק – הרי זהו גם חטא כלפי שמים, המדרדר את העם להיותו בלתי ראוי בעיני ה'; על כן חייב החוטא לחזור בתשובה ולהתקרב בקרבן לה', לבד מחובתו להשיב לחברו את ממונו.

פרשת צו

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר: זֹאת תֹּנֶת הַחֹטָאֹת, בְּמָקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁחֹט הָעֹלָה תִשְׁחֹט הַחֹטָאֹת לְפָנַי ה', קוֹדֵשׁ קֹדְשִׁים הִיא". (ו' י"ז-י"ח).

קודש קודשים הוא קרבן החטאת הבא לתקן את החטא, כי במקום שבעלי תשובה עומדים – אפילו צדיקים גמורים אינם עומדים. גדול הוא השב בתשובה, כאשר הוא מתעלה וממיר את ההנאה הפסולה שהיתה לו מן החטא, בהנאה הזכה וכתענוג העילאי אשר הוא מפיק עתה מן התשובה. ואת התפנית הזאת – מן הריחוק והטומאה אל ההתקרבות והקדושה – מבטא הוא בהביאו את קרבנו, קרבן החטאת, אשר "קוֹדֵשׁ קֹדְשִׁים הִיא".

ומן הנקודה הזאת מעניין לקרוא שנית את פסוק י', העוסק בתורת קרבן המנחה ואומר כי "קוֹדֵשׁ קֹדְשִׁים הִיא, כְּחֹטָאֹת וְכֹאֲשֶׁם". משמעות הדברים היא כי גם קרבן אשר האדם מתנדב להביאו – מעומק נשמתו, ולא בגלל שחטא – הריהו קודש קודשים, ואין הוא נופל בדרגתו מקרבן החובה. כי כאשר מתעלה אדם להכרה כי עליו להתקרב אל הקב"ה ולהביא את קרבנו

אל המזבח בחצר המשכן – גם אם מבחינה פורמלית זהו קרבן רשות – הרי בעומק לבבו מתגבש רצונו לדרגה של חובה, חובה עצמית, ועל כן מאפיינת התורה את קרבנו כקרבנות החובה, "קודש קדשים היא, פחטאת וכאשם".

"וידבר ה' אל משה לאמר: ... כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. ... פי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה, ונכרתה הנפש האוכלת מעמיה. וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם, לעוף ולבהמה". (ז' כ"ב - כ"ו).

"וידבר ה' אל משה לאמר: ... המקריב את זבח שלמיו לה' ... והקטיר הפהון את החלב המזבחה, והיה החזה לאהרון ולבניו. ... המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרון, לו תהיה שוק הימין למנה. פי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם, ואתן אותם לאהרון הפהון ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל". (ז' כ"ח - ל"ד).

בפרשת ויקרא עמדנו על טעם איסור אכילת חלב ודם, באשר מבטאים הם את עיקר חיותו ותכונתו של בעלי החיים. דווקא משום כך עולים החלב והדם אל המזבח, אשה לה' – הדם נזרק אל קיר המזבח או נשפך אל יסודו, והחלב מוקטר על אש המערכה.

עתה לומדים אנו שיעור נוסף המתייחס לחלקי הבהמה האחרים – חזה התנופה ושוק התרומה – והתורה קושרת במפורש את אלה באלה, כלהלן:

בעוד אשר החלב והדם אסורים באכילה לחלוטין, והם בבחינת קודש למזבח – על שולחן גבוה – הרי לחזה התנופה ולשוק התרומה ישנו דין קרוב לכך, אך הם נמוכים בדרגה אחת. אין מדובר כאן בדיני מאכלות אסורות אלא בכך שחלקים אלה מסורים לכוהנים, וממילא אסורים לזרים. זהו דין מתנות הכהונה – כתרומה ותרומת מעשר – הניתנים לשלוחי ישראל העובדים בפועל את עבודת הקודש, ואשר על ידם מתקרבים אנו אל הקב"ה, בהקריבם חלב ודם על גבי המזבח. כך מתבטא אפוא הקשר בין בני ישראל לבין בני אהרון הכוהנים המכפרים עליהם – כאשר בצו ה' נלקחים החזה והשוק מן הבעלים המביא את הקרבן, וניתנים "לאהרון הפהון ולבניו, לחק עולם מאת בני ישראל".

פרשת שמיני

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהְרֹן וְאֶל בְּנָיו: ... וּפְתַח אֹהֶל מוֹעֵד תִּשְׁבוּ יוֹמָם וְלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתּוֹ הַזֶּה וְלֹא תָמוּתוּ" ... (ח' ל"א-ל"ה).
 "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאֶהְרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. ... פִּי הַיּוֹם הַזֶּה נִרְאָה אֲלֵיכֶם. ... וַיִּקְרְבוּ כָּל הָעֵדָה וַיַּעֲמְדוּ לִפְנֵי ה'. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ, וַיִּרְא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'". (ט' א' - ו').
 אין לי עסק בנסתרות, אך דומני שלא רחוק הדבר לראות בפסוקים הללו רמז לעולם הבא, עולם שכולו טוב – כלהלן:

תחילה מצוים הכוהנים לשבת באוהל מועד ולא לצאת מפתחו שבעה ימים, פן ימותו, ומיד אחר כך – ביום השמיני – קורא להם משה, עם הזקנים וכל העדה, לעמוד לפני הקב"ה, "פי היום ה' נראה אליכם".

שבעת הימים, כל ימי העולם המה – כשם שנברא העולם בששת ימים ויום השביעי למנוחה, והלוא דבר הוא שאת ספירת השבוע, אשר ממקור ישראל היא, קיבלו עליהן גם כל אומות העולם. ואילו היום השמיני – אשר בו נאמר "פי היום ה' נראה אליכם" – הריהו מכונן אל העולם הרוחני, זה המכונה 'עולם הבא' או 'עולם שכולו טוב', העולם אשר מעבר לזמן ולמקום המופְּרֵים כאן, 'בעולם הזה'.

כשם ששבעת הימים הריהם הכנה אל היום השמיני, כך גם כל שנות חיינו על הארץ הינן כהילוך בפרוזדור אל הטרקלין, אל העולם אשר מעל ומעבר לטבע, עולם בו מתגלה כבוד ה' בדרגה שאין אנו יכולים לזכות לה בעולם הזה. את ההכנה לקראת ההופעה הנשגבת הזאת, אשר מתעלה על המוות, עלינו לעשות בכוחה של תורתנו, תורת החיים; על כן קרא משה גם לזקני ישראל – אלה מורי התורה ומדריכי העם בדרכיה – כי הם האמונים על הרחבת הדעת והגבהתה עד לנגיעה בסודות ההוויה, בהשראת השכינה העליונה ובמסתורי החיים עד העולם.

"וַיִּשָּׂא אֶהְרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם ... וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם, וַיִּרְא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַיִּשְׂרַף אֶת אֶהְרֹן וְאֶת בָּנָיו" ... (י"ג א' - י"ד א').

וְתֹאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעוֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים, וַיֵּרָא כֹּל הָעָם וַיִּרְוּנוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם. (ט' כ"ב-כ"ד).

מה נשגב הוא הרגע המרומם הזה! משה ואהרן נושאים כפיים, מברכים את כל העם, והקב"ה כביכול משתתף עימם בברכת הכוהנים! בניגוד להתגלות ה' בצנעה, אל משה לבדו, הנה באה כאן התגלות בפרהסיא אל כל העם, בפרסום גדול – כאשר אש של אהבה יורדת וממשיכה את האש שבערה בראש הר סיני. ואם ההתגלות בסיני יחידאית היתה, הרי עתה – במעמד בו נגלה כבוד ה' אל ישראל – נפתחת תקופה חדשה, כי מעתה ואילך יהא המשפן מהלך בקביעות בתוך העם, מתוכו יבקע קול ה', וממנו תתפשט השראת השכינה בכל מחנה ישראל.

"וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נֹדֵב וְאַבְיָהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ, וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קְטוֹרֶת, וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אוֹתָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם, וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'." (י' א'-ב').

תורה היא, ולימוד היא צריכה, מהו הלקח שעלינו ללמוד מפרשת נדב ואביהוא.

אפילו על מלאכי אלהים, על גבי הסולם המגיע שמיימה, נאמר כי הם "עולים ויורדים בו" – ומשמע כי עת לעלות ועת גם לרדת. קל וחומר אמורים הדברים בבני אנוש. אין אפשרות רק לעלות ולפרוץ כלפי מעלה, בכל עת ובכל מצב. אפילו כאשר מדובר במצווה, בעשיית רצון ה', ישנם גבולות שאין להדוף אותם בכוח – פן יצא קצף מלפני הקב"ה אשר יכה במידת דינו...

אין ספק שכוונתם של נדב ואביהוא טהורה היתה, אך דווקא משום שהיו כה קרובים אל ה', ומשום שעסקו באש של הקרבה, היה עליהם לנקוט זהירות מופלגת, שלא לחצות את קו הגבול אל מעבר למדרגתם. כי אש השכינה הריהי מאירה, מחממת ומשמחת, זו אש חיים ואהבה, אבל מפני הכבוד נדרשים אפילו הקרובים שלא להתקרב יתר על המידה, פן ייפגעו וימותו, בדומה להוראתו של הקב"ה למשה: "לא תוכל לראות את פני, פי לא יראני האדם וחי" (שמות ל"ג כ'). ומשום שלא נזהרו בכך נדב ואביהוא, יצאה אש ה' – מידת הדין – פגשה באש שהקריבו הם, ונאכלו שניהם באש הגדולה...

"ואת שעיר החטאת דרוש דרוש משה והנה שורף, ויקצוף על אלעזר ועל איתמר ... לאמר: מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש ... אכול תאכלו אותה בקודש כאשר ציויתי! וידבר אהרון אל משה: הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם לפני ה', ותקראנה אותי פאלה, ואכלתי חטאת היום? הייטב בעיני ה' – וישמע משה וייטב בעיניו". (י' ט"ז-כ').

לימוד גדול הננו מקבלים כאן מאת אהרון הכהן, לימוד אשר אפילו משה – איש האלהים – זקוק היה להבין ולקבל מפי אחיו. כי באותו יום מר ונמהר, בו שכל אהרון שני בנים, הוא נדרש להכרעה היאך יקיים את צו ה' במצב המורכב שנוצר. הנה עומדת לפניו מצווה ברורה, כפי שנמסרה לו ביד משה, אך שכלו אומר לו שאי אפשר לקיימה כמתכונתה, והוא מסיק שבוודאי רצון ה' הוא כי המצווה תקוים באופן שונה.

זוהי העזה ונטילת אחריות קשה ואף מסוכנת – לפעמים רק חוט השערה מבדיל בין נאמנות לבין מרי – אך צדק אהרון בהכרעתו, כי ביום אשר כזה אסור לו לאכול את בשר הקרבן, כי דווקא הקיום המכני של המצווה לא יהיה רצוי עתה לפני ה'.

מכאן יש ללמוד שעלינו להפעיל תמיד את שכלנו, כמיטב אחריותנו, גם בבואנו לקיים מצווה אשר לכאורה היא חתוכה וברורה כל צורכה. הנה מעידה התורה שזהו רצון ה' – וכך טוב בעיניו – שלא נקיים את הוראותיו כאילו חסרי בינה אנו, כמעשה קוף. אדרבה! בדעת ובתבונה חייבים אנו לעשות את רצון ה', כי הרי לשם כך הוא חנן אותנו דעת ולימדנו בינה!

ברשת תזריע-מצורע

"...אשה כי תזריע וילדה זכר, וטמאה שבעת ימים ... וביום השמיני ימול בשר ערלתו". (י"ב ב'-ג').

חסד עשתה תורה עם אם הילד, ובעוד שבלידת בת טמאה האם שבועיים הרי יולדת בן תטמא רק שבוע אחד, כדי שתוכל להשתתף בשמחת ברית המילה. רגישות מיוחדת מתגלה כאן, שלא להרחיק חלילה את אם הילד מן המעמד הנשגב של ברית המילה, המעמד בו נכנס הרך הנימול אל קהל ישראל קדושים.

מרגע זה ואילך נעשה התינוק חלק אינטגרלי מעם הסגולה, העם אשר נבחר מכל הגויים, ואות הבחירה נחתם בבשרו. זהו הרגע המכריע לכך שיוכל הילד, כאשר יגדל, לברך ולהודות לקב"ה "אשר בחר בנו מכל העמים", "שלא עשני גוי", "עוטר ישראל בתפארה", או לנקוט בגאווה במטבע ברכת המצוות "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו" – כי רק לנו, לישראל, ניתנו תרי"ג המצוות, תרי"ג דרכים להתקדש ולהתקרב אל השכינה.

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: אָדָם פִּי יִהְיֶה בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ שָׂאת או ספחת או בהרת, וְהָיָה בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ לְנֹגַע צָרְעַת, וְהוֹבֵא אֶל אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן או אֶל אֶחָד מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים." (י"ג א' - ב').

התורה רואה בנגעים הללו אותות גופניים למחלה רוחנית, לפגמים פנימיים בנפש האדם, ועל כן אין הם מסורים לרופאי הגוף אלא לרופאי הנפש, התכונות והאופי – הלוא הם הכוהנים האמונים על הוראת דרך הישר והטוב בעיני אֱלֹהִים ואדם.

מעתה יובן שאם מסגיר הכוהן את הנגע שבעת ימים, הריהו בעצם מנחה את האיש שישוב בתשובה מחטאיו, שיזכך ויתקן את פגמיו, ואז יעיד עליו הקב"ה שנתקבלה תשובתו בכך שירפא את נגעו.

יש אשר נוכל להבין על פי מקום הנגע את לב הבעיה – למשל, כאשר נגע הצרעת התגלה בראשו של האיש, הרי ניתן להבין שמחשבתו אינה טהורה, וזקוק הוא להכוונה עליידי הכוהן אשר יסביר לו היאך לְבוֹר את התבן מן הבר ולזכך את מחשבותיו מן הסיגים העכורים. באופן דומה ניתן להבין את הוראת התורה שכל עוד לא נרפא הנגע חייב האיש לפרוש מן הכלל – "בְּדָד יֵשֵׁב מְחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשְׁבוֹ" (י"ג מ"ו) – מפני שעליו לתקן פגמים הקשורים לשחוק ולקלות ראש של התקהלויות מרעים.

"זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו, והובא אל הכהן. ... וצינה הכהן ולקח למיטהר שתי צפרים חיות טהורות, ועץ ארז ושני תולעת ואזוב". (י"ד ב' - ד').

הנה רואים אנו שהדרכת הכוהן נחוצה ונמשכת גם כאשר כבר נרפא הנגע, כי עתה חייב המיטהר לקבל עליו קבלה לעתיד, כהלכות החזרה בתשובה, שלא ייפול שוב אל המדרון של הפגם והחטא.

ידועים דברי חז"ל על כך שצרעת מעידה על חטא לשון הרע – וייתכן ששתי הציפורים קשורות לכך. כי דיבורו של אדם איננו צריך הכנה, וכאן טמונה הסכנה, כי בקלות רבה – כחץ מקשת – עלול הדיבור לצאת לדברים בטלים, וגם לדברי ליצנות ופגיעת איש בחברו, כעדותו הקשה של ירמיהו על בני דורו: "וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ ... פי כל אדם עקוב יעקוב וכל רע רכיל יהלוק. ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו, למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו" (ט' ב' - ד').

על כן מצוה המיטהר מן הנגע לקחת שתי ציפורים – אשר בוודאי אינן שוקלות את פטוטי הציוצים שהן מפיקות ממקורן – לשחוט את האחת, לטבול את השניה בדמה, ולהזות בה על המיטהר כדי שיפנים ויתן אל ליבו עד כמה עליו להקפיד על כל דיבור היוצא מפיו. טוב יעשה אדם אם יימנע מדברים רבים – "וקול כסיל ברוב דברים" (קהלת ה' ב') – ואילו כאשר מכין הוא את עצמו לדברי תורה ותפילה, ראוי כי יזכור וילחש את הפסוק: "א'ד'ני' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך" (תהלים נ"א י"ז), כדי שיהא דיבורו קודש לה'.

ברשת אחרי מות

"וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן, בקרבנתם לפני ה' וימתו". (ט"ז א').

אל נא תהי טעות בידינו, לומר שבחטאים מתו נדב ואביהוא. לא זאת אומרת התורה – כי אם להיפך: "בְּקִרְבָּתְכֶם לִפְנֵי ה' וַיִּמְתּוּ", בגלל קרבתם היתרה מתו, כי התקרבו אל מעבר לדרגתם. על כן גם לא ניתן לומר שהקב"ה המית אותם בטרם זמנם – כי הם, בהחלטתם להתקרב אל ה', כמו קפצו מעל לגדרו ולהגדרתו של הזמן, ובקפיצתם דילגו ועברו באחת מן העולם הזמני אל זה הנצחי, אל עולם שכולו טוב, אשר אין הזמן שליט בו.

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: דַּבֵּר אֶל אֶהְרֹן אָחִיךָ וְאֵל יִבּוֹא בְּכֹל עֵת אֶל הַקּוֹדֶשׁ מִבֵּית לְפָרוֹכֵת, אֶל פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָאָרוֹן, וְלֹא יָמוּת – כִּי בָעֵנָן אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת." (ט"ז ב').

מן האזהרות אשר מוזהר אהרון, לומדים אנו על הלוך רוחם ושאיפתם של נדב ואביהוא – שכן ברור שהקב"ה מנחה את משה להורות לאהרון שלא להיכנס אל הקודש כדרך שנכנסו הם, אלא בדרך זהירה ומסוייגת יותר, על מנת שלא ייפגע האב כבניו. ובכן, כאשר אומר הקב"ה "כִּי בָעֵנָן אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת" כוונתו היא לסמן את התחום האסור, לבל יבוא איש בתוך הענן, באשר שם שוכן הכבוד, ולכל איש אשר יקרב אל הענן מוצב תמרור האזהרה: "כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחָי" (שמות ל"ג כ').

"בְּזֹאת יִבּוֹא אֶהְרֹן אֶל הַקּוֹדֶשׁ, בְּפֶרֶן בֶּן בְּקָר לְחִטָּאת וְאֵיל לְעוֹלָה. כְּתוּבָת בֶּד קוֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ ... בְּגָדֵי קוֹדֶשׁ הֵם, וְרַחֵץ בַּמַּיִם אֶת בְּשָׂרוֹ וְלִבְשָׁם." (ט"ז ג' - ד').

על אף שפשט הפסוק הוא כי המילה "בְּזֹאת" מצביעה על הקרבנות אשר מצוּוה אהרון להקריב כחלק מסֵדֶר כניסתו אל הקודש, ניתן בכל זאת לדרוש כי מכוּוֹנָת היא אל פסוק אחר – "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים ד' מ"ד). הווה אומר כי חייב הכוהן לאחוז בתורה בשלמות, ללא פגם ושיר, ללא חסר ויָתֵר – ואז ראוי הוא לבוא אל הקודש פנימה.

עוד יש לדרוש את הכתוב האומר כי "כְּתוּבָת בֶּד קוֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ" – שְׁמוּצַבֵּת כאן דרישה מן הכוהן שיהא פָּרו כְּתוּכוֹ: כשם שמחשבתו והרגשתו הפנימית כולה קודש, כך גם חיצוניותו – בגדיו – חייבים להיות קודש. לא די בכך

שיקדש את נשמתו רק בבואו לשרת במקדש, אלא גם כל חייו אשר בחוץ נתבעים להיכלל בקדושה – בלכתו ובשכבו ובקומו, בכל מעשיו ועיסוקיו.

"ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקודש יוציא אל מחוץ למחנה, ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם. ... והיתה לכם לחקת עולם בחודש השביעי בעשור לחודש תענו את נפשותיכם ... כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם מכל חטאתיכם, לפני ה' תטהרו". (ט"ז כ"ז-ל').

פר ושעיר הנשרפים, אין נשאר מהם שום זכר – "ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם" – לאות ולסימן כי נשרפו והתנדפו כעשן כל עוונות בני ישראל, ונתכפר להם, ונטהרו כקטן שנולד.

וייתכן לפרש כי התורה רומזת שחוקת יום הכיפורים, אשר נאמר עליה "והיתה לכם לחקת עולם", שרירה וקיימת גם כאשר המקדש בחורבנו – "כי ביום הזה יכפר עליכם" מכל מקום ובכל תנאי, יהא אשר יהא, בין אם עומד המקדש על תילו ובין אם לאו; אחת בשנה – בבוא היום הזה, האחד-ומיוחד – תבוא כפרת בני ישראל.

ויש לשים לב למפגש הנהדר המתרחש ביום הכיפורים בין פעולתנו שלנו לבין פעולת ה' יתברך. הוא כביכול יוצא לקראתנו על-מנת לטהרנו – "כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם מכל חטאתיכם" – ואנו מצווים לצאת לקראתו ולהיטהר לפניו: "לפני ה' תטהרו".

"ולא תעשו מכל התועבות האלה [להיות פרוצים בעריות] ... כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם, ותטמא הארץ. ולא תקיא הארץ אתכם בטמאתם אותה, כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם". (י"ח כ"ו-כ"ח).

הנה מצעירת לנו התורה מעין ציור ומשל, כאילו בלועים הם יושבי ארץ כנען בתוך גופה של הארץ, והיא כעוטפת אותם ונושאת אותם בקרבה. והארץ הזאת – ארץ אשר עיני ה' בה – הריהי רגישה עד מאוד; היא רגישה לא

פחות מאדם הרגיש למזונו אשר בא אל מעיו, שאם המזון הוא קלוקל יגיב הגוף בפעולה הפוכה לבליעה, כדי להרחיק את הרקב מקרבו, ולהישאר נקי ובריא...

פרשת קדושים

... "לא תכלה פאת שדה לקצור, ולקט קצירך לא תלקט. וכרמך לא תעולל, ופרט כרמך לא תלקט, לעני ולגר תעזוב אותם, אני ה' אלהיכם." (וי"ט ט' - י'). מטרת המצוות הללו היא לסייע לעני ולגר, קשי היום, לדאוג למזונם – אך נראה לי שהתורה באה גם לחנך את בעלי השדה והכרם, וחינוך זה הריהו חשוב לקביעת דמות החברה בישראל לא פחות מן הסיוע החומרי לחלשים. אם נרחיב את מילותיה של התורה, הריהי כאומרת לבעלי הנחלה: התברכתם בעושר ובנכסים לא על מנת להתפיח את כיסיכם, אלא כדי שתוכלו להושיט יד לנזקקים – ועליכם לשמוח ולהודות לה' על כך! תכלית כל עושרכם אינה אלא כדי שתוכלו להעניק צדקה וחסד, וזכות גדולה ניתנה לכם – שיכולים אתם לתת!

מכאן מתחזק ביתר תוקף הקו החברתי של המצווה, כי כאשר יבינו בעלי הקרקעות שנתינתם איננה חובה מאולצת אלא זכות הנעשית בהודיה ובשמחה – אזי תרבה נדיבותם עוד ועוד, ותאפשר לעניים להתחזק ולהתקדם במעמדם הכלכלי, עד שיוכלו לחדול מפשיטת יד ויהיו גם הם מפותחי ידם לאחיהם.

ודומה שגם סוף הפסוק ניתן להידרש על הדרך הזאת. כאשר נחתם הציווי במילים "אני ה' אלהיכם", הרי כאילו אומר הקב"ה לבעלי הכרמים פְּדַבְרִים האלה: חֲדְלוּ לָכֶם מִן "האני", מן הדאגה לעצמכם, לנחלותיכם, ליבוליכם וליקביכם, כי "אני" ישנו רק אחד – "אני ה' אלהיכם". על כן תנו משלכם ביד רחבה לאחיהם אשר לא זכו לעושר, זה יהא אושרכם, וכך תתקרבו גם אלי, "אני ה'", אלהי עשיר ודל.

"לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו. ... לא תעשוק את רעהו ולא תגזול, לא תלין פּעֵלַת שְׂכִיר אֶתְּךָ עַד בּוֹקֵר". (י"ט י"א-י"ג).

לפעמים, דווקא הקיצור והחיתוך אשר נוקטת התורה מהווה הסבר חזק יותר מתוספת דברים. הנה ציטטנו כאן רק חלק ממצוות הלא־תעשה אשר בפרשתנו, הנמסרות לנו כמהלומות פטיש – "לא" "ולא" "ולא", ושוב "לא" – ללא כל הסברים והרחבות. בכך אומרת לנו התורה כי כל נעלה במחשבתנו כל מיני 'אוקימתות' וצירופי מקרים אשר בהם אולי יתרכך האיסור ותימצא בו פרצה להיתר. ה'לאו' הוא חותך ומוחלט ויסודי ביותר, אין כל הרהור ופקפוק – סוף פסוק!

"מֵאֲזֵנִי צְדָקָה, אֲבִי צְדָקָה, אֵיפֹת צְדָקָה וְהִין צְדָקָה יְהִי לָכֶם – אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". (י"ט ל"ו).

מצווה זו ושכמותה מסדירות את הצדק החברתי בישראל, וחז"ל אף הוסיפו – על דרך הדרש – שמלבד חובתנו לשמור על הגינות מוחלטת באביזרי המסחר, קיימת חובה גם לכבד את המילה היוצאת מפינו. הנה דבריו של רבי יוסי בר יהודה, במסכת בבא מציעא (דף מ"ט עמוד א'): "מה תלמוד לומר 'הִין צְדָקָה'? ... אלא לומר לך: שיהא הן שלף צדק, ולא שלף צדק!".

ואם תאמר: מדוע סומכת התורה למצווה הזאת את הסיפא "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"? – הווה אומר כי בא הדבר ללמדנו, כאילו אמר לנו הקב"ה פְּדַבְרִים הָאֵלֶּה: על מנת כן הוצאתיכם ממצרים, על מנת שתהיו הוגנים וישרים איש לאחיו, כי רק כך תשבו בארצכם בנעימים, לאורך ימים, ורק כך תהיו ראויים להיקרא "עם ה'" – "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם!"

פרשת אמור

"אִשָּׁה זֹנָה וְחַלְלָה לֹא יִקְחוּ [הכוהנים], וְאִשָּׁה גְרוּשָׁה מֵאִשְׁוֹה לֹא יִקְחוּ, כִּי קְדוֹשׁ הוּא יְאֹהֲלֵהוּ. ... וְהִכְהִינּוּ הַגְּדוֹל מֵאַחֵיו ... וְהוּא אִשָּׁה בְּתוּלְיָהּ יִקְחוּ". (כ"א ז' - י"ג).

תורתנו הגבילה את הכוהנים בענייני אישות – ועל הכוהן הגדול ציוותה כי יישא רק בתולה – אך הכלל הוא כי הכוהנים, ככל ישראל, יישאו נשים, יולידו בנים ויחיו חיי משפחה מלאים. כבני אדם – לא כמלאכים – מצוים אנו לשמור ולעשות את כל דברי התורה, וכך גם הכוהנים המשרתים בקודש. כוהני אומות העולם הקצינו את עקרון ה"טהרה" עד לחובת הכמרים להינזר מחיי אישות לחלוטין – (תוך העלמת עין ממעשי זנונים הנעשים מאחורי הפרגוד). זהו עיוות וסילוף, דרישת קודש מופרזת היוצאת לחולייחולין, ומרחיקה את דתם מחיי העולם. וברוך המבדיל בין אור לחושך, בין ישראל לעמים!

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: אִישׁ מִזֶּרְעֶךָ לְדוֹרוֹתֶם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוֹם, לֹא יִקְרַב לְהִקְרִיב לַחֶם אֱלֹהֵיו". (כ"א ט"ז - י"ז) ... "וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בְּנָיו וְאֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". (פסוק כ"ד).

הפסוקים הללו – ואלה אשר ביניהם – מיועדים לכוהנים בלבד, ככל הפרק דן וחלק מן הפרק הבא. והנה, מעניין הדבר כי על אף שֶׁנִּצְטָו משה למסור רק לאהרון את איסור עבודתם של כוהנים בעלי מום, הוא מסר זאת גם לבניו וגם לכל בני ישראל.

במדרש ההלכה 'תורת כוהנים' על הפסוק הזה נאמר כי "הזהיר את הכוהנים על ידי ישראל", והכוונה היא לבית הדין אשר ידון בעבירות הכוהנים, אך דומה שמשמעות העניין רחבה יותר, וייתכן שלפנינו אחד המקרים בהם שינה משה, מדעתו, ממה שֶׁנִּצְטָוה. כי "תוֹרָה צִוְּיָה לָנוּ מֹשֶׁה" (דברים ל"ג ד') – והוא ידע וקבע שכל ישראל חייבים לשמוע, ללמוד, ולהיות בקיאים בכל חדריה. כל איש מישראל קשור גם אל המצוות אשר אינן מיועדות דווקא אליו – כי כל התורה חטיבה שלמה אחת היא, כשם שכל ישראל גוי אחד. זו

וגם זה משולים לגוף האדם אשר לא ייעקר אף אחד מאיבריו, כי כל איבר – ככל צו, ככל איש ישראל – משפיע שפע וגומל טוב לכל חבריו.

...”בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבְּתוֹן, זְכוֹרֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קוֹדֶשׁ. כָּל מְלֹאכֶת עֲבוּדָה לֹא תַעֲשׂוּ, וְהִקְרַבְתֶּם אִשָּׁה לָהּ. ... אַךְ בְּעֵשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּיפּוּרִים הוּא מִקְרָא קוֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, וְעֵינֵיכֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשָּׁה לָהּ.” (כ”ג כ”ד – כ”ז).

מעניין שהתורה לא יצקה שום תוכן גלוי ביום ראש השנה, מלבד המילים ”זְכוֹרֹן תְּרוּעָה” – ונראה לומר שסמיכות המצוות מלמדת על תוכנו. מן העובדה כי הציווי על יום הכיפורים ממשיך את הציווי על ראש השנה לומדים אנו כי נקשרים הם, שניהם, למכלול רציף אחד. עשרה ימים בתחילת החודש השביעי, עשרה ימים הנפתחים בראש השנה ומובילים אל ”אַךְ בְּעֵשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּיפּוּרִים”, הם עשרת הימים בהם עוברים באי עולם לפני הקב”ה כבני מרון, בהם עלינו להתנקות ולהזדכך מחטאינו, עד אשר נהיה ראויים לכפרת יום הכיפורים.

ואת חובתנו זאת – לעמוד כבעלי תשובה ולהיטהר מחטאינו לקראת היום הגדול – כבר ראינו בפרשת אחרי מות: ”כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטָהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם, לְפָנַי ה' תִּטְהָרוּ” (ט”ז ל); משמע כי לאחר עבודתנו שלנו להיטהר, ייענה לנו הקב”ה, יקבלנו ברוב רחמיו, ויקיים בנו ”כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר”.

”בְּסָכוֹת תִּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים ... לְמַעַן יִדְעוּ דוֹרוֹתֵיכֶם כִּי בְּסָכוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.” (כ”ג מ”ב – מ”ג). ניתן לומר שחג הסוכות הוא חג הדרך, כי בדרך דר אדם בבית ארעי. תחילה היתה זו הדרך במדבר – ארבעים שנות נדודים עד אשר זכינו לבוא לארץ ישראל – ואחרי־כך ידענו דורות רבים של גלויות, אחר אשר יצאו אבותינו מארץ ישראל, ושוב היינו בדרך אליה... במובן מסוים אולי אנו נרמזים כאן שכל חיינו בעולם הזה הריהם חיי ארעי, שהננו בדרך אל הטרקלין...

ומכל מקום, בכל עת ושעה – גם בהיותנו נודדים וגולים בארבע כנפות תבל – מרגישים אנו כי השכינה היא גג לראשינו, שדווקא בסוכה הננו עטופים תחת כנפי השכינה, וההכרה הזאת היא אשר איפשרה לנו להיות תמיד כה קרובים אל אֱלֹהֵינו, שלא לרחוק ממנו גם בריחוקנו מן הארץ ומן המקדש – עד אשר נשוב שמה, ונעלה לראות פני שכינה שלוש פעמים בשנה.

”וְלִקְחֶתָּ סוּלַת וְאֶפֶיֶת אוֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חֲלוֹת ... וְשִׁמַּתָּ אוֹתָם שְׁתֵּים מֵעֶרְכוֹת, שֵׁשׁ [חלות] הַמְעֶרְכֶת, עַל הַשְּׁלַחַן הַטְּהוֹר לִפְנֵי ה'. ... בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעֲרְכֶנּוּ לִפְנֵי ה' תָּמִיד, מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּרִית עוֹלָם.” (כ”ד ה' - ח').

בכל שבת היו הכוהנים עורכים חלות לחם חדשות על השולחן הטהור, ואוכלים לפני ה' – כסעודה של ברית – את החלות אשר היו על השולחן ששת ימים. ובכן, לא רחוק הדבר כי שולחן השבת בכל בית יהודי הריהו משמר כעין הַד מרומז לשולחן לחם הפנים. כי השבת אף היא אות ברית בין הקב”ה לבינינו, וסעודותינו נאכלות בה בקדושה על שולחן טהור, לרצון לפני ה'.

פרשת בהר

”וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם: כִּי תָבוֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם, וְשַׁבְתָּה הָאָרֶץ שַׁבָּת לָה'. ... וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ, שַׁבָּת לָה', שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמֹר.” (כ”ה א' - ד').

ידועה קושייתו של רש”י, מה עניין שמיטה אצל הר סיני. וניתן להשיב, על דרך הדרש, שהקשר בין שמיטה למתן התורה הינו מהותי – בגלל אופיה של מצות 'שבת הארץ'.

כי בשנה הזאת נדרשת אמונה מקסימלית, שהרי כל איש, אשה וילד ישאלו "מה נאכל? איך נחיה?“, ותשובה פשוטה לא תינתן – זולת תשובת האמונה,

כי פקעה בעלות האדם על אדמתו בשנת השבתון, ומי שציווה על מנוחת השדה הוא הממונה על המחקה ועל הכלכלה, והוא יצווה את ברכתו. על כן כה חשוב הוא קישור שמיטה והר סיני, כי משעה שאוחזים אנו בתורה אשר מסיני קיבלנוה, כי אז מתבהרת התשובה לשאלה 'איך נחיה?' – "יצדיק בַּאֲמוֹנָתוֹ יְהוָה!" (חבקוק ב' ד'). תורתנו היא מקור ביטחוננו, והיא לנו חומה בפני כל שאלה וספק וכל קושי, כי כל אלה יכלו ואנחנו עמה נעמוד!

"וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפֵר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ, בְּיוֹם הַפִּיפְרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפֵר בְּכָל אֶרְצְכֶם. וְקִיַּדְשֶׁתֶם אֶת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה, וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל יוֹשְׁבֵיהָ, יוֹבֵל הוּא תְּהִיָּה לָכֶם וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשְׁבוּ". (כ"ה ט' - י')

יום הכיפורים, יום התענית היחיד מן התורה, הריהו תמיד יום סליחה וכפרה, אשר לקראתו – וגם בעיצומו של יום – חרד כל יהודי לטהר את עצמו מכל חטא, ולשוב בתשובה שלמה. והנה בפרשתנו מתגלה תוכן אחר ביום הכיפורים, פְּחִיבוֹר אֵל הַמִּשְׁפָּחָה וְאֵל שְׂדֵה הָאֲחוּזָה, ובשחרור עבדים להיותם חופשיים.

ובמבט מעמיק הרי אין כל סתירה בין השניים – כי תורתנו, תורת חיים היא. אין היא מבקשת הזדככות רוחנית ערטילאית, כמרחפת בשמי השמים, אלא קושרת שמים וארץ, תובעת שהיחס בין אדם למקום ישתקף גם בין אדם לחברו. ובכן, השלמות המשפחתית – לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם – יחד עם הצדק החברתי וחיזוק הנחשלים, הריהם יסודות חשובים לא פחות מטהרת הנפש לפני האֱלֹהִים, וסימן לדבר – כי דווקא ביום הכיפורים יעמדו שניהם יחדיו, וכך גם כל ימות השנה!

"וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ, וְיִרְאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם. וַעֲשִׂיתֶם אֶת דְּקוּתִי, וְאֶת מִשְׁפָּטֵי תִשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם, וְיִשְׁבְּתֶם עַל הָאֶרֶץ לְבִטָּח". (כ"ה י"ז - י"ח).

הכתוב מתייחס למכירת שדה למשך השנים אשר עד היובל – עד שיעבור שופר התרועה – וכך נקשר גם איסור ההונאה ליום הכיפורים, כדרך שראינו לעיל.

יש אשר יחשוב אדם בליבו כי חברו לא ירגיש בהונאה כלשהי, ועליכן מזהירה התורה כי הקב"ה תמיד יידע וירגיש בדבר, ומוסיפה מיד: "וַיִּרְאֵתָּ מֵאֵלֶיךָ". מכל מקום, שוב רואים אנו היאך כרוכות יחד המצוות שבין אדם לחברו עם אלה אשר בין אדם למקום – שאם יחטא אדם לחברו הריהו גם חוטא לשמים באותו מעשה עצמו, שהרי כל בני ישראל נקראו בנים למקום, ואיך לא יקפיד אבינו שבשמים על פגיעת איש באחיו? ואחר הדברים האלה – משעה שנהיה הוגנים בין איש לרעהו ועושים את חוקות ה' ומשפטיו – הרי יקוים בנו סופו של הפסוק הזה עם דבר הפסוק הבא, "וַיִּנְתְּנָה הָאָרֶץ פְּרִיָּהּ וְאִכְלָתָם לְשׂוֹבְעֵי, וַיִּשְׂבְּתָם לְבֶטַח עָלֶיהָ".

פרשת בחוקותי

"אם בַּחֲקוֹתַי תֵּלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם. וְנִתְּתִי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וַיִּנְתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ, וְעֵץ הַשָּׁדָה יִתֵּן פְּרִיֹו". (כ"ו ג' - ד').

שלושה פעלים בפסוק הראשון – "תֵּלְכוּ", "תִּשְׁמְרוּ", "וַעֲשִׂיתֶם" – והולכים הם איש אחר רעהו. ההילוך בחוקות ה' מבטא את ההסכמה העמוקה ללמוד ולדעת את הדברים על בוריים ולעומקם; שמירת המצוות משמעה שהמצוות הללו מהוות את כל הבסיס לחיים; ואז באה העשיה בפועל – כתולדה פשוטה משני השלבים הקודמים.

ניתן לומר אפוא שהעיקר אשר הכול תלוי בו הריהו יסוד ההחלטה וההסכמה – "אם בַּחֲקוֹתַי תֵּלְכוּ" – ואידך פירושא הוא, כתולדה הבאה מן האב. ונראה לי שהדבר מתיישב על הדעת כאשר קוראים את שני הפסוקים יחד: כשם שצמיחת התבואה – "וַיִּנְתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ" – הריהי תולדת מלאכת הזריעה, כך גם עשיית המצוות הריהי תולדה של ההילוך הראשוני בחוקות ה', וקו ישר מחבר ביניהם. ברכת הגשם אשר ייתן ה' על גבי הזרע הטמון בארץ, זו

הברכה אשר תינתן להולכים בחוקותיו, הזורעים אשר ברונה יקצורו, בהגיעם אל יבול המעשים.

וכשם שמובטחת לנו ברכת היבול והפרי – ברכת הארץ – אם נלך בחוקי ה', כך מובטחת גם קרבת האֱלֹהִים בבית המקדש, בהתהלכו בתוכנו, בהיותנו יחד עמו בְּאֵהְבָה אשר אין דוגמתה: "וְנָתַתִּי מִשְׁפָּנִי בְּתוֹכְכֶם ... וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם, וְהָיִיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם" (פסוקים י"א-י"ב).

"וְאִם בְּחֻקוֹתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטִי תִגְעַל נַפְשְׁכֶם, לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי, לְהַפְרֹכֶם אֶת בְּרִיתִי. אֲף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת לָכֶם, וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בְּהִלָּה אֶת הַשְּׁחָפֶת וְאֶת הַקִּדְחַת ... וְזָרַעְתֶּם לְרִיק וְזָרַעְתֶּם וְאָכְלֶהוּ אוֹיְבֵיכֶם". (כ"ו ט"ו-ט"ז).

"וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בְּמוֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת חַמְנֵיכֶם, וְנָתַתִּי אֶת פְּגָרֵיכֶם עַל פְּגָרֵי גִילוּלֵיכֶם, וְגִעְלָה נַפְשֵׁי אֶתְכֶם". (פסוק ל').

זו הנוראה מכל הקללות. כי גם אם יכה אב את בנו ויענישנו, עדיין לא סרה אהבתו; אך אם הגיעו היחסים עד כדי גועל נפש – "וְגִעְלָה נַפְשֵׁי אֶתְכֶם" – הרי אנה אנו באים? האם עוד אפשר לתקן?..

בוודאי זו תמונת תשליל של האהבה; ככל שגדולה היתה האהבה והקרבה, כך בוטה עכשיו השנאה וההרחקה, עד תחושה של גועל, אשר שמא כבר אין ממנה חזרה... לפעמים נדמה שאין דרך ממוצעת ביחסיו של הקב"ה עם בניו; או שנוסקים הם לגבהים – "וְאֶהְבֶּת עוֹלָם אֶהְבֶּתִּיךָ עַל כֵּן מִשְׁכָּתִּיךָ חֹסֵד" (ירמיהו ל"א ב') – או שנופלים עד שאול תחתיות, כזעקת ירמיהו (י"ד י"ט):

"הֲמָאוֹס מְאֹסֶת אֶת יְהוּדָה, אִם בְּצִיּוֹן גִּעְלָה נַפְשְׁךָ?..."

ואולם, סוף סוף, הכול הולך אחר החיתום. ככלות הכול, מתברר שתבוא רפואה למכה, נחמה וגאולה לאחר שוד ושבר, ושוב תיזכר הברית, ולא תופר: "וְאֲף גַם זֹאת בְּהִיּוֹתֶם בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם לֹא מְאֹסֶתִים וְלֹא גִעְלָתִים לְכַלּוֹתֶם, לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתְּכֶם, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם. וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רְאוּשׁוֹנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִים, לְהִיּוֹת לָהֶם לְאֱלֹהִים, אֲנִי ה'". (כ"ו מ"ד-מ"ה).

ספר במדבר

במדבר

נשא

בהעלותך

שלח לך

קורח

חוקת

בלק

פינחס

מטות

מסעי

ספר במדבר

פרשת במדבר

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינִי בְּאֶהָל מוֹעֵד, בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחוֹתֵם לְבֵית אֲבוֹתָם... (א' א' - ב')."

לקראת הציווי על המפקד שומעים אנו הן על המקום בו ניתן הצו – "במדבר סיני באהל מועד" – והן על המועד המדויק, "באחד לחודש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים".

ונראה לומר שהתורה מתייחסת כאן לשני שלבים בלידת עם ישראל: ביציאת מצרים הגיח העם מן הרקם ונעשה ליצור עצמאי ומבורר, ואילו במעמד הר סיני ניטעה בנו תודעה ואמונה, באשר עמדנו לפני ה' ושמענו "אנכי" ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה. קול ה' הנשמע למשה באוהל מועד, הריהו המשך ישיר להתגלותו במעמד הר סיני. עתה, כאשר נמנים בני העם – ובכך מתגבשת דמותו ומתחזקת תודעת הלכידות הלאומית – נקשרים הדברים אל שני השלבים של לידת האומה.

לא מיותר להוסיף שללידתנו בהר סיני היתה – ועדיין קיימת – תגובת נגד, כי התייחדותנו מכל העמים גוררת גם את שנאתם כלפינו. כך דרשו חז"ל במסכת שבת דף פ"ט עמוד א': "מאי הר סיני? – שירדה שנאה לאומות העולם עלינו". [המילה "עלינו" אינה מופיעה בדפוסים אך כך גורס הר"ן את נוסח הגמרא בדרוש השביעי, וגם מצמיד לכאן את מדרש שיר השירים רבה על הפסוק "אם תמצאו את דודי מה תגידו לו? שחולת אהבה אני" (ה' ח'), שאומרת הרעיה: "הגידו לו שכל חולאים שאומות העולם מביאים עלי אינם אלא בשביל שאני אוהבת אותו". גם במדרש 'פסיקתא זוטרתא' לשמות (פרק י"ט) נדרשת הדרשה כי "למה נקרא שמו סיני? – שירדה ממנו שנאה לעובדי כוכבים, שהן מקנאין את ישראל בתורתן".]

ואולם, עלינו לעמוד בפני השנאה הזאת, לדבוק באמינותנו ובאמונתנו, כי ממתן התורה עד ימות המשיח תהא הבדלה חדה בין ישראל לעמים, שניצבים הם

כולם מעבר אחד, ואנו – בני אברהם העברי, אוחזי התורה מסיני – מן העבר האחר.

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: אַךְ אֵת מִטֵּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֵת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאִתָּהּ הִפְקֹד אֵת הַלְוִיִּים עַל מִשְׁפַּח הָעֵדֻת וְעַל כָּל פְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ ... וְהַלְוִיִּים יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁפַּח הָעֵדֻת, וְלֹא יִהְיֶה קֹצֵף עַל עֵדֻת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּים אֵת מִשְׁמֶרֶת מִשְׁפַּח הָעֵדֻת". (א' מ"ח-נ"ג).

נשאלת השאלה: הן עם ישראל גוי אחד הוא – ומדוע ייבדלו הלוויים ולא יימנו בתוך בני ישראל?

וייתכן שהתשובה נעוצה בפסוק נ"ג, בו מצויים הלוויים לחנות סביב המשכן, לבל יקרב אליו איש זר, שמא יצא הקצף על עדת ישראל. הלוויים, המשרתים בקודש, מהווים אפוא מעין 'חגורת הגנה' בפני סכנת פורענות, ומופקדים על מניעתה. אמור מעתה כי גם מניינם בנפרד שייך לאותו עניין. לא פעם יוצא הקצף ונמתחת מידת הדין – ובעידנא דריתחא יש אשר לא יבחין המשחית בין צדיק לרשע, ויפלו המוני ישראל בנופלים... על כן חשוב להבדיל מראש את חטיבת שבט הלוי, כדי שאם חלילה תינגף עדת ישראל במגיפה – או בכל פורענות של עונש על חטא – לא יצא הקצף עליהם, לפי שנפרדים הם, וכך יוכלו לפעול יחד, כגוף אחד, ולהתמסר לשיקומו של העם לאחר המשבר.

"וַיִּמָּת נָדָב וַאֲבִיהוּא לְפָנָי ה', בְּהִקְרָבָם אֲשֶׁר זָרָה לְפָנָי ה' בְּמִדְבַר סִינִי, וּבָנִים לֹא הָיוּ לָהֶם" ... (ג' ד').

התורה רומזת כאן – כפי שכבר ראינו בספר ויקרא – שלא בחטאם נספו נדב ואביהוא אלא אדרבה, הם נפגעו תוך התקרבותם היתרה, כדבר הכתוב (פעמיים!) "לְפָנָי ה'", וכפי שהעיד משה רבנו בפני אהרון אחיו: "הוא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' לֵאמֹר: בְּקִרְוֵי אֶקְדֹּשׁ וְעַל פָּנָי כָּל הָעָם אֵי־כָבֵד" (ויקרא י' ג').

"וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינִי לֵאמֹר: פְּקֹד אֶת בְּנֵי לְוִי לְבֵית אֲבוֹתָם לְמִשְׁפְּחוֹתָם, כָּל זָכָר מִבֶּן חֹדֶשׁ וּמַעְלָה תִּפְקְדֵם. וַיִּפְקֹד אוֹתָם מֹשֶׁה עַל פִּי ה', כַּאֲשֶׁר צִוָּה". (ג' י"ד - ט"ז).

לכאורה לא ברור מדוע נחוצה התוספת "כַּאֲשֶׁר צִוָּה" – וכי יעלה על דעתו של משה לעשות את הדבר באופן שונה מאשר צוּוָה? ונראה לומר שיכולים אנו ללמוד מכאן בניין אב לכל מפעלו של משה במסירת דבר ה'. כי גם אם על פי שכלו שלו היה משה עושה את אותו הדבר באותה דרך בדיוק – בכל זאת מציינת התורה שהוא עשה זאת "כַּאֲשֶׁר צִוָּה" ולא על פי דעתו האישית. לכאורה יכולים היינו לחשוב שמשה התעלה להשוואת דעתו שלו עם דעת־העליונה, אך הנה רואים אנו שהוא התעלה עוד יותר – עד כדי ביטול דעתו העצמית כלפי דעת עליון. הווה אומר כי רק מצַנֵת ה' נשמעת מפי משה אל העם, ללא גריעה, ללא תוספת תבלין, ללא 'ניגון' או סלסול אשר איננו במקור הדיבור האֱלֹהִי – דבר דבור על אופניו! ועל מעלתו המופלאה הזאת נתכַּנְּה משה "אִישׁ הָאֱלֹהִים" (דברים ל"ג א') – על יכולתו והקפדתו למסור את אשר שמע, לומר לנו את נוסח התורה אות באות, כַּאֲסֶפְקֶלְרִיה מאירה שאינה מעוותת או מעמעמת את דבר ה', ממש "כַּאֲשֶׁר צִוָּה".

"וַיָּבֵא אֶהֱרֹן וּבָנָיו בְּנִסְוֵעַ הַמִּחֲנֶה, וְהוֹרִידוּ אֶת פְּרוֹכֶת הַמָּסָף וְכִיסוּ בָּהּ אֶת אֶרֶן הָעֵדֻת. וַנִּתְּנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ, וּפְרָשׁוּ בְּגַד כְּלִיל תְּכֵלֶת מְלֻמְעָלָה, וְשָׂמוּ בְדִיּוֹ". (ד' ה' - ו').

"וַיִּדְשְׁנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וּפְרָשׁוּ עָלָיו בְּגַד אֲרָגְמָן. וַנִּתְּנוּ עָלָיו אֶת כָּל כְּלָיו אֲשֶׁר יִשְׂרָתוּ עָלָיו בָּהֶם ... וּפְרָשׁוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ, וְשָׂמוּ בְדִיּוֹ". (פסוקים י"ג - י"ד).

אלה הן ההוראות הניתנות לקראת המסע, לעטוף את ארון העדות בעור תחש ובבגד כליל תכלת – ולפרוש על המזבח בגד ארגמן ועור תחש. בין שני הכתובים הללו ניתנות הוראות דומות גם לגבי השולחן, המנורה ומזבח הקטורת.

ועלינו להתפעל מן הדרישה הזאת, מן ההקפדה לעטוף את הכלים היטב ולכבדם בבגדי פאר, גם לעת המסע ממקום אחד למשנהו. כי הכלים הללו קודש הם לאִירק כאשר עומדים הם במקומם, בתוך המשכן לפני ה', אלא גם פֶּחוּץ. וכבודו של הבגד החיצון – העוטף את הפנימיות – הוא גם כבוד החיים ברשות הרבים, מחוץ להיכל הקדושה. זהו המבחן המתמיד שעלינו לעמוד בו, שיהא החוץ מעיד על הפנים כי קדוש הוא, ואז מתקדשים גם החיים אשר פֶּחוּץ, כי תמיד – בכל אתר ואתר – הננו מתהלכים לפני ה'.

פרשת נשוא

... "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטָּאת הָאֲדָמָה לְמַעַל בְּה', וְאִשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הִיא. וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ, וְהָשִׁיב אֶת אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְחָמִישִׁיתוֹ יוֹסֵף עָלָיו, וְנָתַן לְאֲשֶׁר אָשָׁם לוֹ". (ה' ו' - ז').

התורה חוזרת כאן בקצרה על אשר נאמר בפרשת ויקרא (ה' כ"א - כ"ה). כבר עמדנו שם, בסוף דברינו לאותה פרשה, על ההדגשה כי חטא בין אדם לחברו הוא גם חטא לשמים, והתורה מכנה זאת "מַעַל בְּה'". כאן מצויים החוטאים גם על הווידי – ועל כן מתחזקת ההבהרה כי לא די בהשבת הגזילה – ולוגם בהוספת חוֹמֶשׁ – אלא נחוץ וידוי מלא ומשמעותי שיתוודה החוטא לפני ה', שְׂיָבִיעַ חַרְטָה ויקבל עליו שלא יעשה עוד פְּדָבֵר הַזֶּה.

הנה כך כותב הרמב"ם ב'משנה תורה' על מצַנֵּת הווידי: "ומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו, ויגמור בליבו שלא יעשהו עוד ... וכן יתנחם על שְׁעָבֵר ... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" (הלכות תשובה ב' ב').

"וְעָבֵר עָלָיו – [= על בעלה של האשה הסוטה] – רוּחַ קִנְיָהּ, וְקָנָא אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִיא נְטֻמָּאָה, אוֹ עָבֵר עָלָיו רוּחַ קִנְיָהּ וְקָנָא אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא נְטֻמָּאָה. וְהִבִּיא הָאִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ אֶל הַכֶּהֵן, וְהִבִּיא אֶת קַרְבְּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִית הָאִיפָה

קמח שְׁעוּרִים, לא יצוק עָלָיו שָׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלָיו לְבוֹנָה, כִּי מִנְחַת קִנְאוֹת הוּא, מִנְחַת זָכְרוֹן מִזֶּפֶרֶת עֹוֹן". (ה' י"ד - ט"ו).

פסוקים אלה פותחים את הציווי על השבעתה והשקאתה של האשה החשודה כי נבעלה לאיש זר תחת בעלה. אפשר כי תינקה האשה, ויוכיחו המים המרים כי לא נטמאה, ואז תשוב אל ה' בבעלה. אך בכל זאת, מקריאת הדברים מתברר שגם אם לא חטאה האשה בזנות, הרי עצם החשד המבוסס הוא חמור דיו, שכן האשה בהתנהגותה הנלוזה נתנה מקום לחשד הזה. התנהגות זו כשלעצמה מהווה חטא ועוון, וניתן לפרש את האמור בסוף פרשת הסוטה – "וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת תִּשָּׂא אֶת עֹוֹנָה" (פסוק ל"א) – כמכונן גם לאפשרות שהיא אמנם לא נטמאה אלא רק נסתרה עם איש זר.

"וַיִּקְרִיבוּ נְשֵׂי־אֵי שְׂרָאֵל ... וַיָּבִיאוּ אֶת קַרְבָּנָם לִפְנֵי ה', שֵׁשׁ עֲגָלוֹת צָב וְשֵׁנִי עֶשֶׂר בָּקָר ... וַיִּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: קַח מֵאֹתָם, וְהָיוּ [העגלות והפָּרִים] לְעִבּוֹד אֶת עֲבוֹדַת אֱהֵל מוֹעֵד, וְנִתְּתָה אוֹתָם אֶל הַלְוִיִּים אִישׁ כְּפִי עֲבוֹדָתוֹ". (ז' ב' - ה').

המילים האמורות בסוף הפסוקים הללו – "אִישׁ כְּפִי עֲבוֹדָתוֹ" – מבטאות עיקרון חשוב ביותר. הדברים אינם מחולקים שווה בשווה בין כל הלוויים, אלא ניתנים על פי הצורך – שתי עגלות לבני גרשון, ארבע לבני מררי, "וְלִבְנֵי קָהָת לֹא נָתַן, כִּי עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵיהֶם, בְּכִתְּף יִשָּׂאוּ" (פסוק ט').

והעיקרון הזה חייב להיות נר לרגלינו גם בחיי החולין. לכל אדם ניתנו כוחות וכישרונות המיוחדים לו ומתאימים לו, בבחינת "אִישׁ כְּפִי עֲבוֹדָתוֹ". ייתן אפוא כל איש אל ליבו ויתאמץ להכשיר את עצמו לתפקידו המיוחד, לעשות שימוש ביכולותיו אשר ניתנו לו לצורך התפקיד הזה – יכולות אשר עליו לטפח ולפתח – ואל יתקנא בחברו אשר ניתנו לו כוחות וכישרונות אחרים, כדי שינצל אותם למטרות אחרות, "כְּפִי עֲבוֹדָתוֹ" ותפקידו שלו. לעולם יתפלל אפוא כל אדם לה' שְׂיִזְכֶּה להבין מהם כוחותיו הראויים, שְׂיַעֲבֹד את עבודתו בעולמו על פי כוחותיו אלה, ואז יודה לה' על אשר חנן אותו לצורך עבודתו.

"זאת הנפת המזבח ביום הימשח אותו מאת נשיאי ישראל: קערות כסף שתיים עשרה, מזרקי כסף שנים עשר, פפות זהב שתיים עשרה". (ז' פ"ד).
זהו הפסוק הראשון מפסוקי סיכום קרבנותיהם של נשיאי השבטים, לאחר פירוט ארוך של קרבן כל נשיא ונשיא – כאשר אותם פרטים בדיוק חוזרים ונאמרים שתיים עשרה פעמים.

כמובן, מתבקשת השאלה מדוע לא יכולה היתה התורה לסכם מלכתחילה את קרבנות כל הנשיאים יחדיו – כשם שסוכמו לבסוף – ובכך היה נחסך הצורך לפרט שוב ושוב את קרבנו של כל אחד ואחד. וניתן להשיב כי אמנם היה קרבנו של כל נשיא זהה לזה של חבריו, אך הכוונות אשר שיקעו הנשיאים בקרבנותיהם היו שונות מאחד למשנהו. ובכן, למדים אנו כי עיקרו של הקרבן איננו החפץ המוקדש או בעל החיים המוקרב, אלא העיקר הוא רצון-ליבו של המקריב להתקרב אל ה' – בבחינת "אָדָם פִּי יִקְרִיב מִפֶּם קָרְבָן לַה'", וכדי להדגיש את גיוון הכוונות חזרה התורה שוב ושוב על פרטי הקרבנות, בהיותם נושאים את כוונות הנשיאים, כייחודו של כל שבט ושבט.

ועתה, מתבקש הדבר כי נדרוש 'סמיכות פרשיות' בין קרבנות הנשיאים לבין הפסוק האחרון בפרשתנו – האמור מיד אחריהם – הלוא הוא: "וּבָבֹא מִשָּׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ, וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִיַּדְבַּר אֱלֹהֵי מַעַל הַפְּפוֹרֶת אֲשֶׁר עַל אַרְוֹן הָעֵדֻת, מִבֵּין שְׁנֵי הַפְּרָבִים, וַיִּדְבַּר אֱלֹהֵי" (ז' פ"ט).

הווה אומר כי כל הנשיאים יחד, כמייצגי כל שבטי ישראל, כאילו "העמידו את המשכן" בקרבנותיהם, כי שיקעו בו איש את הגוון המיוחד לו, איש על מחנהו ואיש על דגלו, עד שהשתכלל להיות אוהל אחד הכולל את כולם. ואז, בהיענות לכולם כאחד, שיכן הקב"ה את שכינתו באוהל הזה, קרא אל משה כי ייכנס ויבוא עד לפני ארון העדות, ומבין כנפיהם של שני הכרובים הניצבים על הכפורת נשמע קול ה' אל משה, "וַיִּדְבַּר אֱלֹהֵי".

פרשת בהעלותך

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל אֶהְרֹן וְאֶמְרָתָּ אֵלָיו: בְּהֶעֱלֹתְךָ אֶת הַנְּרוֹת אֶל מוֹל פְּנֵי הַמִּנְוָה יֵאִירוּ שְׁבַעַת הַנְּרוֹת." (ח' א' - ב').

אילו היה אור המנורה כולו לה' ואין לאדם חלק בו, היה הכתוב אומר כי יעלה אור הנרות אל על, כלפי מעלה, אבל באשר קוראים אנו כי "אֶל מוֹל פְּנֵי הַמִּנְוָה יֵאִירוּ שְׁבַעַת הַנְּרוֹת", הננו מבינים כי אורם קורן ומאיר בגובה קומת האיש המדליק אותם, הוא אהרון הכהן. כך מתברר כאן העיקרון כי אין הקב"ה זקוק לאורה של המנורה, אלא נותן הוא רשות לכוהן – ולכל ישראל עמו – להשתתף ולהיכלל באור ה', באור העליון של שכינה.

ומכיוון שאין אורה אלא תורה, נוכל להרחיב את העיקרון הזה אל לימוד התורה – אשר תורת ה' היא, אך הוא יתברך הריהו כמזמין את ישראל להיות שותפים בה יחד עמו. ועלינו להיענות להזמנה הנשגבת הזאת בכך שנתעמק בתורה, נקשה ונתרץ, ונחדש בה חידושים של אמת – לאמיתה של תורה, כפי שכיוון ורצה נותן התורה.

את ההתאמה הזו בין כוונת הקב"ה לבין לימודנו ומעשינו שלנו, הננו רואים גם בפסוק ד': "וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמִּנְוָה מִקִּשָׁה זָהָב ... כַּמְרָאָה אֲשֶׁר הִרְאָה ה' אֶת מֹשֶׁה כִּן עָשָׂה אֶת הַמִּנְוָה". הווה אומר שמשנה לא הוסיף דבר אלא הגשים בחומר את אשר ראה בהר, במופשט. ובבחינה זו עלינו ללמוד ולכוון לאמיתה של תורה, שלא נוסיף בה דבר אלא יהיו חידושינו משוקעים בה כנתינתה מלכתחילה, בהבנה עמוקה ופירוש נכון שהוא גילוי עיקרה הראשון – שהריהי בבחינת "מִקִּשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר" (שמות כ"ה ל"ו) – כשם שניתנה מסיני.

"וְהַבְדִּילְתָּ אֶת הַלְוִיִּים מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּים. ... כִּי לִי כָל בְּכוֹר בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה, בְּיוֹם הַכּוֹתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִצְרַיִם הַקּוֹדְשִׁי אֹתָם לִי. וְאָקַח אֶת הַלְוִיִּים תַּחַת כָּל בְּכוֹר בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֶתְּנָה אֶת הַלְוִיִּים נְתֻנִים לְאֶהְרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְעִבּוֹד אֶת עֲבֹדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶהֱל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא יִהְיֶה בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַקּוֹדֵשׁ." (ח' י"ד - י"ט).

ממש לא ייתכן ביטוי קרבה גדול מזה – "וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּים" – וזכות עצומה להם, לבני לוי, שכך אמר עליהם הקב"ה. בלשון זו יאמר אב על בנו שהוא "שלו", ואולי יסייע לנו הדימוי הזה להבין את עומק הביטוי. כי הרי כל בני ישראל נקראו בנים למקום – "בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים י"ד א') – ועלינו להבין אפוא במה נתייחדו הלוויים. הדבר מתבאר בהמשך הכתובים, שהלוויים נתונים לה' תחת כל בכורות בני ישראל, אלה החשובים שַׁבְּבָנִים, אשר עליהם אומר הקב"ה (בפסוק י"ז) כי "הַקְדַּשְׁתִּי אוֹתָם לִי". אבל דומה שעוד יותר מכך מתבאר הדבר בפסוק י"ט – שהלוויים עובדים בַּמִּשְׁכָּן את עבודת בני ישראל, מכפרים עליהם, ומונעים בכך את סכנת הַגִּגֶּף מכלל ישראל. יוצא אפוא שְׁאֵם כל ישראל הריהם בנים למקום, הרי הלוויים הם קבוצת הבנים המגינים ומכפרים על כל אחיהם, ועל כן אין פלא שיגדיר אותם הקב"ה בלשון קרבה אשר אין כמותה, "וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּים".

"וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְלוֹוִיִּים, כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לְלוֹוִיִּים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". (ח' כ').

החידוש המקופל בפסוק זה נוגע למשה ואהרון, בני לוי בעצמם, באשר הם נוגעים בְּדַבַּר, וזוכים לכבוד עצום כאשר נבחר שבטם ומורם מבין כל שבטי ישראל להיות קודש לה'. אף-על-פי-כן עשו משה ואהרון ללוויים, עַם כָּל הָעֵדָה, רק את אשר נצטוו לעשות ולא יותר – "כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה" – ולא היתה בהם שום מחשבת גאווה והתרברבות אישית או 'שבטית', שהיא בבחינת תוספת פסולה, כשֹׁאֹר שְׁבָעִיסָה.

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב: ... נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אוֹתוֹ אֲתָנוּ לָכֶם, לָכֶה אֲתָנוּ וְהַטְּבַנּוּ לָךְ, כִּי ה' דִּיבַר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אֵלָיו: לֹא אֵלָךְ, כִּי אִם אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלְדֹתַי אֵלָךְ". (י' כ"ט-ל').

לאחר הפסוקים הללו עוד המשיך משה בניסיונו לשכנע את יתרו שלא יעזוב, ושיצטרף למחנה ישראל, אך ללא הועיל...

עלינו ללמוד מכאן שאל לנו להתאמץ לספח גויים אל קרבנו, ואף אם יהיו הם מן המשובחים שבבני האומות, כיתרו בשעתו. גוי בגויותו הוא עומד – ולא נכון הדבר לערבו בישראל ולהושיבו בארצנו, בתוך נחלת עם קודש. עלינו להתחזק בייחודנו, באחוה אשר בינינו – אחינו כל בית ישראל – ולשאת תפילה לאֵל אשר בחר בנו: "שומר ישראל שמור שארית ישראל", כי הוא יְחַיֵּנו, יְקִימֵנו וְנַחִיָּה לַפְּנִיּוֹ.

"וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאוֹנְנִים רָע בְּאֲזְנֵי ה', וַיִּשְׁמַע ה' וַיַּחַר אָפוֹ, וַתִּבְכְּעַר בָּם אִשׁ ה' וַתֹּאכַל בְּקִצָּה הַמַּחֲנֶה. וַיִּצְעַק הָעָם אֶל מֹשֶׁה, וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל ה' וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ." (י"א א' - ב').

ייתכן לפרש שהביטוי "כְּמִתְאוֹנְנִים" מקפל בתוכו את אופיה של ההתאוננות הזאת. כי לכאורה צריך היה להיכתב 'וַיְהִי הָעָם מִתְאוֹנְנִים', ומדוע נוספה כאן כ"ף הדמיון?

התשובה היא שבעצם לא חָסַר לָעַם דְּבַר, וממילא לא היתה להם סיבה מוגדרת להתלונן, ובדיוק על כך הם התלוננו... ברור שזו סיבה פרדוקסלית, אך לעתים דווקא הדבר המופרך הוא המתרחש בְּמִצִּיאוֹת – כי במידת התרעומת שהיתה בבני ישראל, הם כאילו "חיפשו" במה להתמקד על מנת להתלונן, ומשלא מצאו – התלוננו על כך שאין על מה להתלונן...

גם בפסוק ד' ניתן להבחין באותו עיקרון. שם נֹאמַר: "וַהֲאִסְפַּסְף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הַתְּאוֹוֹ תְּאוֹוֶה"; משמע, לא התאוו להשלמת מחסור כלשהו – וכאשר דרשו בשר היה זה רק כדי לדרוש משהו – אך באמת הם התאוו לְתַאוֹוֶה, היינו לכך שתהיינה להם דרישות נוספות, עוד ועוד, באופן שתאוותם תתסוס ותבעבע ללא הפסק.

מובן מאליה שתלונות אשר כאלה אי אפשר להרגיע, כי לעולם לא יבואו המתלוננים על סיפוקם. על כן אין פלא שְׁחָרָה אִפּוֹ שֶׁל הַקֶּבֶד, ואפילו משה – אשר בתחילה התפלל על העם, ברוב אצילותו – פונה לבסוף בייאושו אל ה', וזועק: "לָמָּה הִרְעוֹתָ לְעַבְדֶּךָ ... לְשׁוֹם אֶת מִשְׁאֵל כָּל הָעָם הַזֶּה עָלַי? ... וְאִם כִּכָּה אֶתְּ עוֹשֶׂה לִי, הִרְגֵנִי נָא הַרֹג ... וְאַל אֲרָאָה בְּרַעְיִתִי" (פסוקים י"א - ט"ו).

"וְהָאֲסֵפֶסֶף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תְּאֵוָה, וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ: מִי יֹאכִילֵנוּ בְּשָׂר? זְכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חַיִּינָם, אֶת הַקִּישָׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִיִּם. וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ יִבְשֶׁה אֵין כָּל, בְּלִתִּי אֶל הַמֶּן עֵינֵינוּ". (י"א ד"ו).

מופלא היה מזון המן – שגם השביע את הגוף ונבלע באיברים, וגם העניק לאוכליו חיים רוחניים וקרבת אֱלֹהִים, אשר ממש מידו המה ניזונים. ובדרך שונה ממה שאמרנו לעיל, יש לומר שדווקא בזה מאסו העם המתלוננים. הם רצו אוכל – כשם שהיו רגילים בעבודתם במצרים – אוכל ארצי, חומרי, לגוף ולא לנשמה. ואת תלונתם הם מטיחים תוך היפוך היוצרות: אין הם רוצים בַּמֶּן, שהוא מזון לנפש, וכאשר הוא ניתן להם הם מלינים כי "נִפְשָׁנוּ יִבְשֶׁה אֵין כָּל, בְּלִתִּי אֶל הַמֶּן עֵינֵינוּ".

ותגובתו הקשה של משה – "וּבְעֵינֵי מִשֶׁה רַע" (פסוק י') – נעוצה בכך שהוא היה כאומר אל הקב"ה: אם כה רחוקים הם מלהיות עם קדוש, אם במקום להתאוות לקרבת אֱלֹהִים הם מתאוים אל הדגה ואל הבצלים והשומים אשר קיבלו במצרים חיינם, כי אז לשם מה נעשו להם כל האותות והמופתים ולשם מה נגאלו בזרוע נטויה? האם חלילה היה הכול לחינם?.. בוודאי לא בשר חסר להם עתה אלא כל גישתם הידרדרה להיות בבחינת 'בשר' ולא 'רוח', משמע: לא שמיעת קול ה', לא הילוך בדרכיו ולא קיום מצוותיו... ואולי, ממשיך משה בדבריו, אולי אני הוא שאינני מתאים להיות שליח לגאולתם – בוודאי לא לבדי – כי נחוץ כאן חינוך יסודי ומעמיק לאמיתה של תורה. "לא אוכל אֲנִי לְבָדִי לְשֹׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה, כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי. וְאִם כִּכָּה אֶת עוֹשֶׂה לִּי – הֲרִגְנִי נָא הָרוּג אִם מְצֹאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ, וְאֶל אֶרְצָה בְּרַעְתִּי" (פסוקים י"ד-ט"ו).

הקב"ה לא קיבל כמובן את כל דברי משה, אך הסכים שיש לצרף אליו את זקני ישראל כדי שיהוו יחד עמו את ההנהגה המורחבת: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: אֲסַפֶּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעֶתָ כִּי הֵם זְקֵנִי וְשׁוֹטְרֵי ... וְאֶצְלָתִי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׂמְתִי עֲלֵיהֶם, וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ בְּמִשְׁאֵל הָעָם וְלֹא תִישָׂא אִתָּךְ לְבִדְךָ" (פסוקים ט"ז-י"ז). מעתה – מכיוון שהזקנים באו מן העם עצמו – יש רגליים לדבר שהציבור יישמע להם ויסכים ללמוד מהם "בְּמָה

יִזְכֶּה נָעַר אֶת אָרְחוֹ" (תהלים קי"ט ט'). בהנהגת הזקנים, ולאחר העונש הכבד בגין תאוות הבשר, יוצא העם לדרך חדשה – "כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאַוִּים" (פסוק ל"ד), משמע כי נמצאה הדרך לקבור את מידת התאוה – ונפתח הפתח להתחזקות ולחינוך כי לא על הלחם והבשר יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

"וַיִּשְׁאַרוּ שְׁנֵי אַנְשִׁים בַּמַּחֲנֶה, שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִידָד, וַתִּנַּח עֲלֵיהֶם הַרוּחַ ... וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה. ... וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון ... וַיֹּאמֶר: אֲדוֹנָי מִלְּשָׁה, כִּלְאִים! וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה: הַמִּקְנָא אַתָּה לִי? – וַיֵּמַר יִתְּנָן כָּל עַם ה' נְבִיאִים, כִּי יִתְּנָן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם". (י"א כ"ו-כ"ט).

בדבריו אלה של משה מתגלה כל גישתו המופלאה, שמבטל הוא את עצמו ואת אישיותו מכול וכול. לא קנאה, תאוה או כבוד מניעים אותו ואת החלטותיו, אלא גורם אחד ויחיד – רצונו של ה' יתברך. אם כך הוא רצון ה', שיתנבאו אלדד ומידד במחנה, אדרבה! כי בכל עת עומד משה וצופה – כמייחל לראות – מה יצמיח הקב"ה, בעל גבורות עושה חדשות. את הכול יקבל משה באהבה, שהרי זהו הרצון העליון, תמיד יהא עבד ה' ויפעל לכך שייעשה רצונו בעולמו, כי בכל ביתו נאמן הוא.

"וַתְּדַבֵּר מֵרִים וְאַהֲרֹן בַּמִּלְשָׁה ... וַיֹּאמְרוּ: הֲרַק אַךְ בַּמִּלְשָׁה דְבַר ה' הֲלֹא גַם בָּנוּ דְבַר! וַיִּשְׁמַע ה'". (י"ב א'-ב').

מרים ואהרון חשבו כי אחד הוא דיבורו של הקב"ה אל משה ואליהם – שכביכול דרגה אחת משותפת לנביאים כולם – ושהם עצמם עומדים על אותה מדרגה כמשה אחיהם.

מיד מעמידם הקב"ה על טעותם החמורה, שאם אל כל הנביאים מתגלה ה' במראה או בחלום, הרי ההתגלות אל משה נעלה לאין שיעור, כי "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא; פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בוֹ, וּמִרְאֵה וְלֹא בַחֲזִידוֹת, וַתִּמְנַת ה' יִבִּיט" (פסוקים ז'-ח').

אבל הפסוק החשוב נאמר עוד קודם לכן, מיד לאחר דבריהם של מרים ואהרון – "וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנְיוּ מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (פסוק ג'). הווה אומר כי הקב"ה מעיד על מעלתו הנבואית של משה, אך כביכול אין הדבר נוגע למשה עצמו, ובעֲנֵנְתוֹ הוא עומד! כה מופלאה היא הענווה הזו, עד שמבינים אנו כי לא רק אחד בדורו היה משה בעניין זה, אלא גם יחיד ומיוחד בכל הדורות – "מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" – משמע: כל עוד יחיה אדם על פני האדמה...

מול הצירוף הזה של גדלות האיש כמלאך אֱלֹהִים – שלא אכל ושתה ארבעים יום בהיותו עם הקב"ה בראש ההר – יחד עם הענווה אשר אין לה אח ורע מאז היות אדם ועד עולם, מתגמדת מעלתם של מרים ואהרון, ונגלה חטאם. הקב"ה מטיח בהם בחרון אף: "וּמִדְּוַע לֹא יִרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְּמִשְׁהָ?" (פסוק ח'), מרים מצטרעת כשגל, אהרון מתחטא לפני משה, ומשה – בענוותו, וללא חשבונות רבים – צועק אל ה' ומפיל תחינה על מרים אחותו: "אֵל נָא רַפָּא נָא לְהָ!" (פסוק י"ג).

פרשת שלח לך

"אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ, וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ בֶּן נוֹן – יְהוֹשֻׁעַ." (י"ג ט"ו).

בעקבות הגמרא (במסכת סוטה דף ל"ד עמ' ב') מפרש רש"י כי שינוי שמו של הושע היה בעצם תפילה של משה עליו, שלא ייכשל, ועל כן הוסיף משה את האות יו"ד לשמו, כאומר: "ייה יושיעך מעצת מרגלים".

הקושי מזדקר לְעֵין, שהלוא בשעת שילוחם כשרים היו כל הנבחרים לתור את הארץ, ומדוע יחשוד בהם משה ויתפלל שלא יילכד יהושע ברשתם?

אין זאת, אלא שעלינו להשיב שבליבו של משה ניקר חשש עמום, לא מוגדר ולא מפורש – בבחינת 'ליבא לפומא לא גליא' – שדבר־מה בשליחות הזו עלול להשתבש. אנו יודעים על רגשות של "כמעט ידיעה" ביחסי אב ואם לילדיהם, כאשר חשים ההורים לפעמים מעין נקיפת לב שִׁמְשֶׁהוּ רע עתיד

לקרות הפעם. הרגשה כזו באה מעומקו של הקשר הנפשי, וקשר כזה אכן התקיים בין משה ליהושע, בין הרב לבין תלמידו הנאמן אשר לא מש מתוך האוהל.

... וַיֹּאמֶר [משה] אֲלֵיהֶם: עֲלוּ זֶה בְּנֶגְבִי, וְעֲלִיתֶם אֶת הַהָר. וְרֵאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מֵהָרְחֹק, וְאֵת הָעָם הַיּוֹשֵׁב עָלֶיהָ, הַחֲזֹק הוּא הַרְפָּה? הַמְעַט הוּא אִם רַב? וּמֵה הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בָּהּ, הַטּוֹבָה הִיא אִם רָעָה? וּמֵה הָעָרִים אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בְּהֶנָּה, הַבְּמִחְנִים אִם בְּמִבְצָרִים? וּמֵה הָאָרֶץ, הַשְּׂמֵנָה הִיא אִם רְזָה? הֲיֵשׁ בָּהּ עֵץ אִם אֵין? (י"ג י"ז - כ').

יש להדגיש שמהדרכתו של משה, ומן הבדיקות אשר ביקש לעשות, אנו למדים כי הוא לא התכוון עתה לתבוסת האויבים בדרך נס, אלא עמד להכין מלחמה על פי שכל ישר, כדרך הטבע, על סמך הכרת היריב וידיעת המציאות.

משימתם של המרגלים לא כללה את תכנון הקרבות, ומשה לא ביקש שיאמרו לו היאך ניתן להתגבר על הקשיים. הוא ציפה לקבל את תמונת המצב, ועל פי המידע יכול היה – אלמלא קלקלו המרגלים – להכין את הפעולה כפי כוחם של ישראל, אשר אל להם לבקש נסים כאשר ניתן לתכנן בתבונה ולהילחם בגבורה, במיטב כישרון המעשה.

"וַיַּעֲלוּ וַיִּתְּרוּ אֶת הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר צִין עַד רְחוֹב לְבוֹא חֲמַת. וַיַּעֲלוּ בְּנֶגְבִי, וַיָּבֹאוּ עַד חֲבָרוֹן..." (י"ג כ"א - כ"ב).

הגמרא במסכת סוטה (דף ל"ד עמוד ב') מדייקת בלשון התורה ומעלה את השאלה מדוע עבר הכתוב מלשון רבים ללשון יחיד, שְׁתַּחֲיִלָּה נֹאמֵר "וַיַּעֲלוּ וַיִּתְּרוּ", ושוב "וַיַּעֲלוּ", ולבסוף נֹאמֵר: "וַיָּבֹאוּ עַד חֲבָרוֹן".

תשובת הגמרא היא שהיה זה כלב לבדו אשר הלך חברונה, ותכלית ביאתו שמה היתה כדי להשתטח על קברי האבות במערת המכפלה, והיה מבקש מהם: "בקשו עלי רחמים, שאנצל מעצת מרגלים" – וכך פירש גם רש"י את הכתוב כאן.

ובכן, אם קודם אמרנו שְׁמֵשָׁה הרגיש צורך להתפלל על יהושע טרם שילוחו, הנה עתה מנקר גם בליבו של כלב אותו חשש מחבריו למסע – והוא מתפלל על עצמו ליד קברי אברהם יצחק ויעקב. בכך שונה כלב מיהושע, שזה נסמך על משה ותפילתו, וזה מתגבר בעצמו, באימוץ לבבו ובחוסן רוחו – תוך שהוא שואב כוח מאמונתם ויראתם של האבות. על כן זכה כלב להבטחה וברכה מיוחדת, לו ולבניו, ככתוב (י"ד כ"ד): "וְעַבְדֵי כָּלֵב עֲקֵב הַיְתֵה רוּחַ אַחֲרֵת עִמּוֹ, וַיִּמְלֵא אַחֲרָי, וְהִבִּיאֹתַי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא שָׁמָּה, וְזָרְעוּ יוֹרְשָׁנָה".

"וַיִּזְצִיאוּ דִיבַת הָאָרֶץ ... לְאֹמֶר: ... אָרֶץ אוֹכֵלֶת יוֹשְׁבֵיהָ הִיא, וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִיְדוֹת. ... וַיְלוֹנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ... וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו: נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרֵימָה". (י"ג ל"ב עד י"ד ד').

עלינו לומר שדברי המרגלים – כל דיבת הארץ והפחדת העם – לא באו אלא לשם המסקנה: "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרֵימָה", והסיבות שנתנו לכך היו רק פסות עיניים והסוואה. כי בעצם חששו ראשי העם מן הכניסה אל הארץ לא בגלל שמאזן הכוח מול האויבים נטה לרעתנו, אלא מסיבה רוחנית עקרונית. הם הבינו שחיי העם בארץ ישראל חייבים להיות בדרגה גבוהה ביותר, דרגת הנבואה והשראת השכינה – והם פחדו מן התביעה הזאת, ונרתעו מן האתגר הכרוך בכך.

אשר על כן הם ביקשו להפוך את הקערה על פיה, לשוב מצריימה, כדי לחיות "כבני אדם רגילים" בעלי חולשות ותאוות, אפילו אם ידרשו להיות עבדים לעם אחר. גם שם – כך דימו לעצמם – הם יקיימו את התורה והמצוות, אולם בדרגה "אנושית", ארצית, ללא התביעה הרוחנית להתנשא עד שמי השמים ולעלות כמלאכים בסולם המוצב ארצה אשר ראשו מגיע השמימה.

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: עַד אֲנִי יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה ... אֶפְנֶנּוּ בְּדַבָּר וְאוֹרִישֶׁנּוּ, וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי גָּדוֹל וְעֶצוֹם מִמֶּנּוּ. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה': ... וְאָמְרוּ הַגּוֹיִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִיעָה לְאֹמֶר: מִבְּלִתִּי יְכוּלֶת ה' לְהִבִּיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל

הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם, וַיִּשְׁחָטוּם בַּמִּדְבָּר. ... סֶלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חֶסֶדְךָ ... וַיֹּאמֶר ה': סֶלַחְתִּי כְּדַבְּרְךָ". (י"ד י"א-כ').

שוב, כבחטא העגל, רואים אנו את מסירותו ואהבתו המופלאה של משה – הן אל הקב"ה, והן אל בני ישראל, אפילו כשנופלים הם אל תהומות החטא. רק את עצמו אין משה מחשיב לכלום, ואת ההצעה לבנות את העם מזרעו הוא דוחה כי היא תמעט מגודלו של אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בגויים. זהו משה, נאמן במאת האחוזים אל הקב"ה, נאמן לא פחות אל העם, את שניהם הוא אוהב אהבה גמורה ואהבותיו נוסכות כוח זו בזו בכפל כפליים – עד אשר הוא נענה וזוכה להבטחה: "וַיֹּאמֶר ה': סֶלַחְתִּי כְּדַבְּרְךָ".

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם: כִּי תָבוֹאוּ אֶל אֶרֶץ מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אָנִי נוֹתֵן לָכֶם. וַעֲשִׂיתֶם אִשָּׁה לְה' עוֹלָה אוֹ זֶבַח, לְפִלֵא נֶדֶר אוֹ בְנֵדָבָה אוֹ בְּמוֹעֲדֵיכֶם, לַעֲשׂוֹת רִיחַ נִיחֹחַ לְה' מִן הַבֶּקֶר אוֹ מִן הַצֹּאן". (ט"ו א'-ג')

לאחר כל המאורעות הקשים של פרשת המרגלים – ולאחר שנגזר על כל בני הדור ההוא למות במדבר – בכל זאת מקבלים אנו משב רוח אופטימי במעבר אל העניין הבא, "כִּי תָבוֹאוּ אֶל אֶרֶץ מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אָנִי נוֹתֵן לָכֶם", ובארץ הזאת, ארץ החיים, נקריב קרבנות לה'.

ניתן היה לחוש את התחדשות החיים כבר בתוך פרשת המרגלים, כאשר מתו מוציאי דיבת הארץ רעה, אך שניים מהם נבחרו לחיים – "וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה חִיּוּ מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהוֹלְכִים לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ" (י"ד ל"ח) – וכך נוכחים אנו כי אף על פי כן ולמרות הכול, מתוך כל הצרות והגזירות, עם ישראל חי!

"כִּי יִגֹּר אֶתְכֶם גֵּר ... וַעֲשֵׂה אִשָּׁה רִיחַ נִיחֹחַ לְה', כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. הַקֶּהֱל, חֲקֵה אַחַת לָכֶם וְלָגֵר הַגֵּר, חֲקֵה עוֹלָם לְדוֹרוֹתֵיכֶם, כְּכֶם כְּגֵר יִהְיֶה לְפָנַי ה'. תוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלָגֵר הַגֵּר אֶתְכֶם". (ט"ו י"ד-ט"ז).

שוב מדגישה התורה את השוויון הגמור בין בני ישראל לבין הגר הגר בתוכם – כאשר הדגישה כבר קודם, כמה וכמה פעמים. אין זאת, אלא שזהו עניין מהותי אשר יש לשנן אותו באוזני העם – כי בעולם העתיק היתה זו מהפכה של ממש. עד היום הזה אין הדבר מובן מאליו גם במדינות הקרויות "נאורות" – כגון בשווייץ, שם נולדתי וגרתי יותר מארבעים שנה – ומדינות רבות אינן מעניקות זכויות שוות למי שאיננו בן העם, אף אם נולד על אדמת המדינה. מסתבר אפוא שלמדינות "העולם הנאור" יש עוד הרבה מה ללמוד מאתנו, מתורתנו אשר צוותה כי "תִּזְרָה אֶחָת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלֹגֵר הֶגֶר אִתְּכֶם".

פרשת קורח

"וַיִּקַּח קֹרֵחַ בֶּן יִצְחָר בֶּן קֵהֶת בֶּן לֵוִי, וְדָתָן וְאַבִּירָם בְּנֵי אֶלְיָאָב, וְאוֹן בֶּן פִּלֵּת בְּנֵי רְאוּבֵן. ... וְאַנְשֵׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִישִׁים וּמְאַתָּים, נְשִׂאֵי עֵדָה קְרִיאֵי מוֹעֵד אֲנָשֵׁי שָׁם. וַיִּקְהְלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן" ... (ט"ז א' - ג').

צא וראה איזה ייחוס מופלג היה לקורח – "בֶּן יִצְחָר בֶּן קֵהֶת בֶּן לֵוִי" – וכמה מעולים היו האנשים שנספחו אליו, "נְשִׂאֵי עֵדָה קְרִיאֵי מוֹעֵד אֲנָשֵׁי שָׁם", ובכל זאת לא הגן עליהם ייחוסם ומעמדם הרם, ונפלו בנפלים...

הנה לעינינו ראייה חדה וברורה שאף פעם אין ביטחון ביציבות מעלתו של כל אדם מישראל; יכול הוא לעלות עד כוכבי שמים – וברגע אחד להיכשל ולנפול אל התהום. כבר עמדו חז"ל על כך ש"כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו" (מסכת סוכה דף נ"ב עמוד א'), כי דווקא הגדולים במעלתם מועדים לנפילה, לפי שמידת הגאווה משבשת את ראייתם הפשוטה ואת כושר הבחנתם. ובכן, לימוד גדול עלינו ללמוד מכאן, עד כמה חשובה היא מידת הזהירות – שלא תזוח דעתנו אף פעם!

"וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם: רַב לָכֶם! כִּי כָל הָעֵדָה כָּלָם קְדוֹשִׁים וּבְתוֹכְכֶם ה', וּמִדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'?. וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפּוֹל עַל פָּנָיו. וַיִּדְבֹּר אֶל קוֹרַח וְאֶל כָּל עֵדְתוֹ לֵאמֹר: בּוֹקֵר וַיֹּדַע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ, וְאֶת הַקְּדוֹשׁ וְהַקְּרִיב אֵלָיו וְאֶת אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ יִקְרִיב אֵלָיו". (ט"ז ג'-ה')

אכן, חוצפת קורח ועדתו לא ידעה גבולות, והם יצאו חוצץ נגד האיש אשר עליו נאמר: "וַיְהִי שָׁם [בהר סיני] עִם ה' אֲרַבְעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה" (שמות ל"ד ח). ותמהים אנו היאך תיתכן מחלוקת בין איש מושחת אשר כזה לבין איש האֱלֹהִים, בין שקר לאמת ובין לילה ליום. אלא שהיא הנותנת – כי מידת הגאווה מעבירה את האדם על דעתו, וביותר מתקוממת היא לתקוף את מידת הענווה, היינו את זה אשר העידה עליו

התורה "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָיו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (י"ב ג'). ענוותו של משה הנחתה את דרכו גם כאן – והכול ראו שלא לכבודו הוא מקנא, אלא מוסר את דינו לשמים. היתה זו דילמה קשה, ומשה נקרע בין שני קטבים: מחד גיסא מוכן הוא לבטל את עצמו ואת עצמיותו, ומאידך גיסא עליו להקפיד על תוקף מנהיגותו, שהרי בשליחות ה' הוא הולך ואסור שייפגע כבוד המשלח! משה נופל אפוא על פניו בבקשת רחמים על הקמים כנגדו, קובע כי הקב"ה הוא שיודיע לעין כול במי הוא יבחר – שהרי לא לאדם המלוכה, כי אם לאֱלֹהִים – ואת כל המהלך הוא מוליך בביטחון מלא וביד רמה, לאמור: "בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי ה' שְׁלַחְנִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה, כִּי לֹא מְלִיכִי. אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יִמְתּוּן אֵלֶּה ... לֹא ה' שְׁלַחְנִי. וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וּפְצָתָהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבָלְעָה אוֹתָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאוּלָה – וַיִּדְעֶתֶם כִּי נִיָּאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת ה'". (ט"ז כ"ח-ל').

"וַיִּקְהָלוּ עֲלֵיהֶם קוֹרַח אֶת כָּל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד, וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעֵדָה". (ט"ז י"ט).

בשלב זה כבר נתגלעה מלחמה גלויה בין קורח ועדתו לבין הקב"ה – שהרי כבוד ה' מתגלה מתוך אוהל מועד – ובכל זאת עומדים הללו במרמס! אין עזות גדולה מזאת, וכמעט שומעים אנו בת קול מזהירה אותם על סף התהום: "וְאֶל מִי תִדְמִיּוּנִי וְאֲשֶׁנָּה? יֹאמֵר קְדוֹשׁ" (ישעיהו מ' כ"ה). אפס, כבר

לא היתה דרך חזרה, פג טעמה של הידברות, ובאה עת מידת הדין: "וְהִתְפַּתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אוֹתָם וְאֶת בְּתִיָּהֶם ... וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאוּלָה וַתִּכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ, וַיֵּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקְּהָל" (פסוקים ל"ב-ל"ג). צא וראה, כי לכל אדם קנויות ארבע אמות של אדמה לקבורתו – גם לרשעים ועבריינים – אך לא לאלה אשר יצאו להפוך סדרי עולם ולמרוד בבורא האדמה. הם לא יזכו לקבר אלא ייבלעו במעבה האדמה ויכוסו לעולמים, למען לא ישאר להם שום זכר בעולם הזה. ומכאן, אגב, ראיה חשובה למנהג הביקור בקברי אבות או בקברי צדיקים, כי מעין עדות אֱלֹהִית נמסרת כאן על חשיבותו של הקבר, דווקא משום שקורח ועדתו לא זכו לו. בקברו של אדם מתקשרים קרוביו אל נשמתו השוכנת בעולם האמת – והנפטר מסייע בהעלאת התפילות למרומים, עד נוכח כסא הכבוד. קורח ועדתו הינם אפוא היוצא מן הכלל המעיד על הכלל, שכל איש מישראל אשר נפטר ונקבר לא תכסה הארץ את זכרו, ופתח פתוח בַּשָּׁמַיִם לזכריו, "וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע, וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִיכְרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ" (מלאכי ג' ט"ז).

"וַיִּקַּח אֶהֱרֹן [את המחיתה] פֶּאֶשֶׁר דִּיבַר מִלְשָׁה, וַיִּרְץ אֶל תּוֹךְ הַקְּהָל וַהֲנִיחַ הַחֹל הַנֶּגֶף בָּעָם, וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטוֹרֶת וַיִּכְפֹּר עַל הָעָם. וַיַּעֲמֹד בֵּין הַמִּתִּים וּבֵין הַחַיִּים, וַתַּעֲצֹר הַמִּגֶּפֶה". (י"ז י"ב-י"ג).

ראוי אהרון לכל שבח על גבורתו יוצאת הדופן, על אשר רץ אל תוך האש ועצר את המגיפה ממש בגופו, כאשר מחתת הקטורת המכפרת בידו. מספרם העצום של החללים – ארבעה עשר אלף ושבע מאות – מעיד על גודל השבר ועל תוקף הדין אשר נמתח באותה שעה מאת ה', ובהתאם לכך מבינים אנו עד כמה נועזת היתה תגובתו של אהרון אשר לא חש לגורלו וזינק להציל ולעצור את גלי המוות – "וַיַּעֲמֹד בֵּין הַמִּתִּים וּבֵין הַחַיִּים, וַתַּעֲצֹר הַמִּגֶּפֶה".

"וַיִּנַּח מֹשֶׁה אֶת הַמַּטּוֹת [של ראשי השבטים] לִפְנֵי ה' בְּאֹהֶל הָעֵדוּת. וַיְהִי מִמִּחְרַת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל הָעֵדוּת וַהֲנֶה פָּרַח מִטֵּה אֶהְרֹן לְבֵית לִוִּי, וַיּוֹצֵא פָּרַח וַיִּצַּץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׂקָדִים". (י"ז כ"ב-כ"ג).

הנה כך התקבלה "עדות חתומה" מן השמים על טהרתו וקדושתו של אהרון. ויש לשים לב לכך שנתונים כאן כמה שלבים באות המטה הנעזר לחיים: פָּרַח, צִיץ ופירות השקדים. אלינכון, הננו נרמזים כאן שלא רק אהרון עצמו הריהו נבחר ומתקדש לעבודת ה', אלא כך גם בניו וכל הדורות הבאים אחריו. כשם שהפּרַח מתפתח והולך – חונט וגומל ומבשיל את פּרִיו – כך יתמיד גם שבט לוי וְיִשְׁעָה, וקדושתו תימסר מאב לבן, מדור לדור.

"וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: הֵן גִּוְעֵנוּ, אֲבָדְנוּ, קָלְנוּ אֲבָדְנוּ! כָּל הַקָּרֵב הַקָּרֵב אֶל מִשְׁפַּח ה' יָמוּת! הָאֵם תִּמְנֹו לְגֹוֹעַ?". (י"ז כ"ז-כ"ח).

ובכן, דווקא אחרי שצפו כולם בְּאוֹת כה ברור משמים – שפָּרַח מטה אהרון והרי זו עדות על בחירתו – חוזר העם להלין, והפעם על סכנת המוות הכרוכה בקרבה אל הקב"ה השוכן באוהל העֵדוּת. שוב רואים אנו כי אין העם בשל לתביעה הרוחנית הגבוהה "וְהֵייתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה'" (ויקרא כ' כ"ו), וביחס למצבו אכן צודק הוא, שהרי הדרישה הזאת מן הדור הזה דוֹמָה להלבשת מעילו של סב לגוף תינוק בן שנתו...

על כך ניתנת תשובתו של הקב"ה בפרק הבא, שהכוהנים והלוויים הם שיידרשו לעמוד בתביעה הרוחנית הכבירה של קרבת אֱלֹהִים על כל הכרוך בכך. הם ייטלו תרומות ומעשרות מכל ישראל, הם אשר ייגשו בשם כל הקהל לשרת לפני ה' בְּמִשְׁכַּן, ובכך יִקְלוּ את הנטל מעל הציבור אשר עודנו רחוק מן היכולת הזאת, כְּכַתּוּב: "וּשְׂמֵרְתֶם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַקּוֹדֶשׁ וְאֶת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ, וְלֹא יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (י"ח ה'). מכאן והלאה, לְדוֹרוֹת, יהיו הכוהנים והלוויים מחנכיו של העם, הם ישפיעו עליו בדוגמתם האישית, ויעלוהו אט אט למדרגתם הם, עד אשר תהיינה מילות התורה "קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ" (ויקרא י"ט ב') הולמות לבני ישראל כתיאור מצבם הרוחני, ולא רק כתביעה המונחת לפתחם.

פרשת חוקת

"הַנוֹגֵעַ בְּמֵת לְכָל נֶפֶשׁ אָדָם, וְטָמֵא שְׂבַעַת יָמִים. הוּא יִתְחַטָּא בּוֹ [= באפר הפרה האדומה] בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר..." (י"ט י"א-י"ב).
מכל דיניה של טומאת המת לומדים אנו עד כמה יסודי הוא עקרון טהרת החיים בישראל – כי תורתנו תורת חיים היא, וכל תרי"ג מצוותיה כגרעינים של חיים, שנאמר (בספר ויקרא י"ח ה'): "וּשְׂמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחַי בָּהֶם", ודרשו חז"ל: "וחי בהם – ולא שימות בהם".

ועל כך עוד ראוי להוסיף וללמוד כי איש ישראל החי על פי התורה, ומקיים את תרי"ג מצוותיה, הריהו בעצם לא מת גם כאשר תיטמן גוייתו בקברו. כי אין קיטוע בחיים האמיתיים, חיים של תורה – והריהם נצחיים ואינם חולפים. הגוף היורד אלי קבר הוא החולף, מתייבש ונושר, והוא אכן רק כקליפה לנפש הממשיכה את חייה בתנאים חדשים. על כן רק הגוף מטמא את הנוגע בו לאחר צאת הנשמה – דווקא כדי שנלמד להבחין בין יסוד המוות לבין יסוד החיים, בין קליפה לבין פרי, בין חולף-ועובר לבין חיוקיים, אשר בטהרתו הוא עומד לעולם.

מובן מאליו אפוא שאסור להתייחס למוות ביחס של קדושה – כפי שמתייחסים התועים אשר הבדילנו ה' אֶל־לֵהֵינוּ מהם. אנו פורשים מן המוות כדי להידבק בחיים, בנשמת האדם שהיא חלק אֶל־וְהָ ממעל, בין בעולם הזה ובין בעולם הבא. ואם בכל זאת אירע מגע כלשהו בין איש ישראל לבין הגוף המת – בין לצורך ובין באקראי – הרי מלמדת אותנו התורה גם תרופה למכה: "הוּא יִתְחַטָּא בּוֹ [= באפר הפרה האדומה] בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר..."

"וְלֹא הָיָה מֵיִם לְעֵדָה ... וַיִּרְבַּ הָעָם עִם מִשֶּׁה וַיֹּאמְרוּ לְאֹמְרוֹ: ... וְלָמָּה הֶעָלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהַבְיֵא אוֹתָנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַרְעֵה הַזֶּה, לֹא מְקוֹם זָרַע וּתְאֵנָה וְגִפְן וְרִימוֹן, וּמִיִּם אֵין לְשִׁתוֹת". (כ' ב' - ה').

יש להסביר כי העובדה ש"לא הָיָה מַיִם" שימשה לַעֲמֹד רַק 'אַנְקוּל' לתלות בו את תלונתם – כי באמת לא צמאו למים – והסיבה העיקרית לתלונתם היתה שְׂמֵהֲלָכִים הם בארץ צִיָּה, "לֹא מְקוֹם זֶרַע וְתֹאנָה וְגֶפֶן וְרִימֹן". דבר זה חרה למשה, כי חש – מצד אחד – שתלונתם איננה מוצדקת, אך מצד שני הרי באמת לא היו שם מים לשתות, ובוודאי אין הוא יכול להשיב לעם שאין צורך במים...

ייתכן שהתסכול הזה הוא שעמד ביסוד חטאו של משה, אשר זעם על העם יותר מן המידה. יש לפרש שכאשר נשא את קולו אל העם ואמר: "שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים, הַמֵּן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצֵיָא לָכֶם מַיִם?" (פסוק י'), ההטעמה היא במילה "לכם", כלומר: האם ראויים אתם לנס שכזה?..

ומשה אכן נענש על חטאו במידה כנגד מידה: באותה שעה הפריד עצמו מן העם, כביכול ניצב הוא מעבר אחד, והם – כביטוי: "לכם" – מן העבר האחר, מבחוץ, ועל כן נקבר בעבר הירדן מזרחה, אשר בבחינות מסוימות דינו כחוצה לארץ. פירוד כנגד פירוד; הרחקה כנגד הרחקה. כמה טָרְגִי הדבר, כי העם זכה למים רבים – חרף כל תלונותיהם – ואילו משה ואהרן נדחו מלהיכנס ארצה, ואף חדלה התגלות ה' למשה לשנים ארוכות. רק לעתיד לבוא יעמוד משה מקברו, יתחבר שוב אל העם אשר כה אהב, ובהנהגתו – מכוחו – יקוּם בנו הכתוב בנבואת ישעיהו: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל, וְבָאוּ הָאוֹבְדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנִּדְחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לָהּ בְּהַר הַקּוֹדֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם" (כ"ז י"ג).

☆

פרשת בלק

"וַיֹּאמֶר אֵילֹהִים אֶל בְּלַעַם: לֹא תִלָּךְ עִמָּהֶם, לֹא תֹאזֵר אֶת הָעַם כִּי בְרוּךְ הוּא." (כ"ב י"ב).

בשתי דרכים ניתן להבין את הוראת ה' לבלעם "לא תֹאזֵר אֶת הָעַם כִּי בְרוּךְ הוּא". האחת היא שהקב"ה אוסר על בלעם לקלל את ישראל לפי שזוהו עם ברוך; וההבנה השנייה היא שאפילו אם יעשה בלעם מעשה יהיו דבריו דברים

בטלים – קללתו לא תצלח ולא תחול – לפי שאל העם הברוך לא תדבק כל קללה.

מכל מקום, בין כך ובין כך, חייב היה בלעם להבין שאל לו להיכנס אל הנתיב הזה – ואמנם נראה שזאת היתה משמעות תשובתו לשליחי בלק הראשונים, כשאמר להם: "לכו אל ארצכם פי מאן ה' לתתי להלוף עמכם" (פסוק י"ג). דא עקא, כעבור זמן מועט התהפכה הקערה על פיה, כאשר באו השליחים הנכבדים יותר – כפי שנראה מיד להלן.

"וַיבֹּא אֶל־הַיִּם אֶל בְּלַעַם לִיְלֵה וַיֹּאמֶר לוֹ: אִם לְקִרְוֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים – קוּם לְךָ אִתָּם, וְאִף אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אוֹתוֹ תַעֲשֶׂה". (כ"ב כ'). בשלב זה מוכן היה הקב"ה לסמוך על בלעם – בתנאי שיהא נאמן אך ורק לדבר ה' ורצונו. על כן הוא התיר לו ללכת עם האנשים על אף כוונתם השלילית, ועל אף שכבר הובהר שאין כל אפשרות לקלל את ישראל. כאילו כך אמר לו ה' לבלעם: אם כבוד הוא עבורך להלך עם שליחי בלק ולראות את פני המלך – ניחא, לך עמהם, אך דע שְׁלֵהִיכְתָּהּ זו לא יהא כל קשר לקללה אשר אותה מבקש בלק מידך!

ניתנה אפוא לבלעם האפשרות להבין כי הליכתו תגרום לבלק אכזבה רבתי – שהרי ברור כי לא תקום ולא תהיה קללה לישראל – אך מסתבר שהוא בחר מראש בדרך אחרת, וקיווה כי יצליח להטות איכשהו את רצון ה' ולפתותו כי יסכים לקללה... ומשעה שעל דעת כן קם בלעם בבוקר, חבש את חמורו ויצא לדרך – נתהפך יחס האֱלֹהִים כנגדו, פכתוב: "וַיַּחַר אֶף אֶל־הַיִּם פִּי הוֹלֵף הוּא, וַיִּתְיַצַּב מִלְּאֵף ה' בְּדֶרֶךְ לְשֹׁטֶן לוֹ" (פסוק כ"ב). כי עתה – על אף שעדיין לא עבר בלעם עבירה – הרי די בכך שהוא פתח בהכנות, בהסכמה שבלב ובהילוך הרגליים – כדי למתוח מולו את מידת הדין.

"וַתֵּרָא הָאֵתוֹן אֶת מִלְּאֵף ה' ... וַתַּט הָאֵתוֹן מִן הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶף בְּשׂוּדָה, וַיִּף בְּלַעַם אֶת הָאֵתוֹן לְהַטּוֹתָהּ הַדֶּרֶךְ. ... וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֵתוֹן וַתֹּאמֶר לְבַלַּעַם: מָה עֲשִׂיתִי לְךָ פִּי הִפִּיתִנִי זֶה שְׁלוֹשׁ רְגָלִים? וַיֹּאמֶר בְּלַעַם לְאֵתוֹן: פִּי הַתְּעַלְלֵת בִּי ...

וַיִּגַל ה' אֶת עֵינָיו בְּלֶעָם וַיֵּרָא אֶת מַלְאָךְ ה' נִיָּצַב בְּדֶרֶךְ וַחֲרָבוֹ שָׁלְפָה בְּיָדוֹ...
(כ"ב כ"ג - ל"א).

צא וראה עד כמה נסתמאו עיני בלעם ולא ראה – כי ראה בנפשו רק את אשר רצה לראות בדרכו לעבור עבירה – ואילו האתון, שחסרת פניות היא, ראתה דברים כהווייתם...
מכאן לימוד גדול לאדם, שעליו לבדוק את עצמו תמיד שמא ראייתו והבנתו מושפעות מרצונו, ושמא גורמות לו נטיות ליבו לעוות את תמונת המציאות הפשוטה.

ואף יתר על כן: פעמים הרבה שולח הקב"ה אותות וסימנים לאדם כי עליו להימנע ממעשה לא ראוי, או שעליו לעצור מבעוד מועד בטרם יגלוש וייסחף לכיוון לא נכון. יכולים אלה להיות עיכובים שונים, או הפרעות ומניעות למיניהן, וצריך אדם להתפלל ולהשתדל שיוכל להיות קשוב לאותות החסד הללו, ושלא יאטום את עיניו ואוזניו. על-מנת להגיע לפתיחות ולרגישות הזו נחוצה מידה של ביטחון בסיסי בקב"ה; עלינו לחנך את עצמנו להישען בכל רגע ורגע על הקב"ה כדי לעשות רצונו, ואז לא יקום חייץ חוסם בינינו לבינו חלילה – כפי שאירע לבלעם הרשע – ויקוים בנו דבר דוד בשיר תהילתו: "חֹנֵה מַלְאָךְ ה' סָבִיב לִירְאָיו וַיַּחֲלֹצֵם. טַעֲמוּ וַרְאוּ פִי טוֹב ה', אֲשֶׁר־י הַגָּבֵר יִחְסֶה בּוֹ" (תהלים ל"ד ט' - י').

פרשת פינחס

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: פִּינְחָס בֶּן אֱלֵעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכָם, וְלֹא כִלִּיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי. לָכֵן אֶמֹר: הִנְנִי נֹתֵן לּוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם. וְהָיְתָה לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנָּה עוֹלָם, תַּחַת אֲשֶׁר קִינָא לֹא־לֵהוּי וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". (כ"ה י' - י"ג).

התורה מפליגה בציון לשבח הניתן לפינחס. הקב"ה מעניק לו "את בְּרִיתִי שְׁלוֹם" המתורגמת למעשה כ"בְּרִית כְּהֵנָּה עוֹלָם" – וכל זאת כשֶׁכָּר מַגְבוּהָ עַל אֲשֶׁר קִינָא לֹא־לֵהוּי וַיִּכְפֹּר בַּמַּעֲשֵׂהוּ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לכמה וכמה נסים נזקק

פינחס על-מנת להצליח במעשהו, אולם הוא בוודאי לא סמך על הנס. הוא ראה והבין כי צירוף הדברים אשר לנגד עיניו מחייבו לעשות מעשה בזה הרגע – והוא קם ועשה, אף על פי שבכך הוא סיכן את נפשו! יכול היה זמרי להשיב לו מלחמה ולהורגו במקום, יכול היה פינחס להיות נדון בבית-דין לאחר מעשה, אך הוא דחה מפניו את המחשבות הללו ושיווה לנפשו רק זאת – לקדש את שם ה', ולהציל את ישראל לכל ידבק בהם החטא הנורא ויתחייבו פלִיָה, חלילה.

ועל התעוזה המופלאה הזאת, על טוהר הכוונה וגבורת המעשה – זו הקנאה לה', ללא שיור של שום שיקול זר – זכה פינחס לאשר זכה, לו ולזרעו אחריו.

"וּבְנֵי אֱלִיָּאֵב נִמְוָאֵל וְדָתָן וְאָבִיָרָם, הוּא דָתָן וְאָבִיָרָם קְרִיאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִיצוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן בְּעֵדַת קוֹרַח בְּהַצּוֹתָם עַל ה'. וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אוֹתָם ... וּבְנֵי קוֹרַח לֹא מָתוּ". (כ"ו ט' - י"א).

זו לצד זו עומדות כאן שתי פרשיות: מצד אחד ניצב פינחס בן אלעזר המוסר נפשו להצלת ישראל – אשר הביא לעמו כבוד וברכה – ומצד שני דתן ואבירים ועדת קורח, אשר במעשיהם המיטו קלון כה עמוק עד שאבד זכרם מעל פני האדמה, ואפילו ארבע אמות של מקום-קבר לא ניתנו להם.

ועם זאת, שביב תקווה ניתן לנו גם בתוך מידת הדין אשר פגעה בעדת קורח. "וּבְנֵי קוֹרַח לֹא מָתוּ", מציינת התורה, ומפרש רש"י בעקבות חז"ל כי בניו של קורח היו בעצתו הרעה, אלא שבשעת המחלוקת הרהרו תשובה בליבם, והומתק עונשם. הנה למדנו אפוא שכל עוד נשמה באפיו של איש, אין השעה מאוחרת מדי כדי לשוב בתשובה – כי אַרְךָ אַפִּיִּים וְרַב חֶסֶד הוּא הַקִּבְ"ה, ויקבל את החוטא בשובו מדרכו, ולוֹיָגָם יֵהָא הַדְּבָר בַּחֲצֵי הַרְגַע הָאֲחֵרוֹן שֶׁל חַיֵּי הָאָדָם!

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: כִּן בְּנוֹת צִלְפַּחַד דְּוִבְרוֹת, נָתַן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם" ... (כ"ז ו' - ז'). ורש"י פירש: "אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו".

ובכן, אשריהן בנות צלפחד שנקבע דין תורה על שמן, היאך תינתן ירושת האב לבנותיו בשעה שאין לו בנים. ולא זאת אף זאת: צא וראה כמה נשגב הוא דבר ה' – "כִּן בְּנוֹת צִלְפַּחַד דְּוִבְרוֹת" – ובמילה האחת, "כִּן", לא־רק שניתן אישור לתביעתן המיידית, אלא ניתנה גם הסכמה משמים לחוכמתן וליושרן, ואשריהן כי כך נתקבע מקומן בתורת ישראל לדורות עולם.

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה, וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וּרְאִיתָ אוֹתָהּ וּנְאֻסַּפְתָּ אֶל עַמִּיךָ" ... (כ"ז י"ב - י"ג).

ידועה הסוגיה בראש מסכת בבא מציעא (דף ב' עמ' א') שלא ניתן לקנות על-ידי ראיה גרידא, כלשון הגמרא: "בראיה בעלמא לא קני". ואולם, יש לומר שבשעה שעלה משה אל ההר והביט אל הארץ – היתה ראייתו שונה תכלית שינוי מ"ראיה בעלמא" ... היתה זו ראיה של צדקות, של חשק ואהבה לבבית, של כמיהה לאיחוד נשמתו עם קרקע־ושמים של ארץ ישראל, הארץ אשר הוא כה חומד אותה בהיותה פרושה לרגליו ולנגד עיניו.

בכך קנה משה את שייכותו שלו אל הארץ, והצטרף בדרך מיוחדת אל השייכות הכללית בין ישראל לארצו, כעדות הכתוב על "הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל": לכל העם נתן הקב"ה את הארץ בממש, ולמשה הוא העניק קשר של ראיה – קשר אשר לא יתממש בדריכת רגליים בפועל, אך עמוק הוא מכל עמוק, ונישא למרחוק, כגודל נפשו של האיש הצופה בה מפסגת הר נבו...

"וּרְאִיתָ אוֹתָהּ – [את ארץ ישראל] – וּנְאֻסַּפְתָּ אֶל עַמִּיךָ גַם אֶתָּה, כְּאֲשֶׁר נְאֻסַּף אֶהְרֹן אַחִיךָ. כְּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמַדְבַּר צִין בְּמְרִיבַת הָעֵדָה, לְהַקְדִּישֵׁנִי בְּמִים לְעֵינֵיהֶם" ... (כ"ז י"ג - י"ד).

ניתן לקרוא את הכתובים כך שהתורה נותנת טעם מדוע נענש משה ולא זכה לבוא אל הארץ, אך לדידי נראה שהתורה מביעה כאן חיבה עמוקה למשה, חיבה ואהבה שאין כמותה לאיש אשר נשא בעול ההנהגה עשרות שנים ולא נמצאה בו אלא שגיאה אחת...

אכן, אין מילים לתאר את גדולתו של משה, שִׁמְזוֹנוּ בארבעים הימים של סיני היה כל כלל וכל פרט שִׁפְתוֹרָה אשר נספג אל תוכו – ויהי כמלאך ללא אוכל, אך מכלל איש לא יצא. לא על-חינם קרויה אפוא תורתנו "תורת משה" [ארבע עשרה פעם בַּנְבִיאִים וּבְכַתוּבִים, כַּמְנִיין י"ד], ולא על-חינם מקדישה לו התורה את הפסוק אשר בו היא נחתמת: "וְלִכְלֵל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלִכְלֵל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברים ל"ד י"ב).

"וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר: יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הַרוּחֹת לְכֹל בְּשׂוֹר אִישׁ עַל הָעֵדָה. ... וְלֹא תִהְיֶה עֵדוּת ה' בְּצִאֵן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רוּעָה. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: קַח לָךְ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוֹן ... וְסַמְכֵת אֶת יָדָךְ עָלָיו. ... וַיִּקַּח אֶת יְהוֹשֻׁעַ ... וַיִּסְמוֹךְ אֶת יָדָיו עָלָיו וַיִּצְוֶהוּ, בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה". (כ"ז ט"ו-כ"ג).

שוב רואים אנו את גודל נפשו של משה, אשר סמוך למותו אין דעתו נתונה לעצמו ולהנצחת זכרו, אלא רק לכלל ישראל ועתידו – שלא תהא עדת ה', חלילה, "בְּצִאֵן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רוּעָה". ואמנם, בוחר ה' לתפקיד רועה לישראל את תלמידו האהוב והנאמן של משה, את יהושע בן נון, ובסמיכת ידו מוסר לו משה את ברכתו בלב שלם. כאן מתחילה שרשרת המסירה בישראל – "משה קיבל תורה מסיני ומִסְרָהּ ליהושע" (מסכת אבות א' א') – ושרשרת הנצח הזו, שלא תינתק חלילה, היא שהיתה בראש מעייניו של משה באותה שעה, והוא אכן זכה להאיר ולהוסיף בה מאורו בכל דור ודור.

"וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פָּסַח לַה'. וּבַחֲמִישֵׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָזֶה חָג, שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת יֶאֱכֹל". (כ"ח ט"ז-י"ז).

כתבתי בעבר במקום אחר כי אמנם אין חובה לאכול מצות בכל ימי חג הפסח – אלא רק בערב הראשון – אך בכל זאת, בכל שבעת הימים, מקיים האדם באוכלו מצה את מצות־העשה: "שִׁבְעַת יָמִים מִצוֹת יֵאָכְלוּ".

פרשת מטות

"אִישׁ פִּי יְדוּר נִדָּר לֵה' אוֹ הַשְּׁבַע שְׁבַעַה לְאֶסּוֹר אִיֶּסֶר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יִחַל דְּבָרוֹ, כָּכֹל הַיּוֹצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה". (ל' ג').

אף כי הכתוב מדבר בחובת הנודר לקיים ולמלא את דברו, בכל זאת חשים אנו כאן את הכלל המוסרי החל תמיד, בכל מקום ועל כל אדם – "כָּכֹל הַיּוֹצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה". זהו כלל גדול, כשם שגדול הוא כוח הדיבור; בכוחו להעמיד עולמות של תורה ובכוחו לחבל ולקלקל; על כן נחוצה זהירות יתרה, כדבר שלמה כי "מִנּוֹת וְחַיִּים בְּיַד לְשׁוֹן" (משלי י"ח כ"א), וכעצתו הטובה: "שׁוֹמֵר פִּי וּלְשׁוֹנוֹ – שׁוֹמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ" (משלי כ"א כ"ג).

בהמשך הכתובים הננו קוראים כי גם אם אביה או בעלה של אשה מפריים את נדריה ומבטלים אותם, בכל זאת זקוקה היא לכפרה – "וְהָיָה יִסְלַח לָהּ" – ומכאן שוב שומעים אנו עד כמה חשוב העיקרון של שמירת כל מוצא פינו, לבל יהיו דברינו הפקר. ועד היכן מגעת אחריותו של אדם על דבריו? – הנה נכתב גם דינו של איש אשר קיים את נדרה של אשתו ואחר־כך ביקש לחזור בו; הכתוב אומר: "וְאִם הִפָּר יִפָּר אוֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוּ – וְנִשָּׂא אֶת עֹוֹנָהּ" (פסוק ט"ז), ופירש רש"י: "אחרי ששמע וקיים, שאמר 'אפשי בו', וחזר והפָּר לה ... הוא נכנס תחתיה. למדנו מכאן שהגורם תקלה לחברו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין".

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: נְקוּם נְקִמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים, אַחַר תִּתְּאָסֵף אֶל עַמִּיךָ". (ל"א א' - ב').

כך זכה משה שציווהו הקב"ה לנקום באויבי ישראל לפני מותו – ובוודאי היתה זו הבעת אהבה וביטחון מצד הקב"ה למשה עבדו – ולא יצא משה מן העולם הזה בטרם השתתף בגבורת ישראל, ומת מתוך תחושה של קידוש שם ה' באהבת ישראל וישועתם.

ובכן, הנה למדים אנו מכאן כי אדם הנוטה למות, מה טוב לו שיחפש וימצא איזו מצווה מיוחדת ויעשנה, או ייטיב עם חברו בדברימה, ומתוך כך ייפטר מן העולם במעשים טובים, ותעמוד לו זכות מעשיו.

"וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר: הִחַלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצַבָּא וַיְהִי עַל מִדְּיָן, לְתֵת נְקֻמַּת ה' בְּמִדְיָן. אֶלְף לַמָּטָה, אֶלְף לַמָּטָה לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלַחוּ לְצַבָּא. וַיִּמְסְרוּ מֵאֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלְף לַמָּטָה, שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלְף חֲלוּצֵי צָבָא." (ל"א ג' - ה').

שנים עשר אלף לוחמים הינם כוח משימה לא גדול נגד אומה כמדויין אשר לה חמישה מלכים – ולא הישענות על נס היתה כאן, אלא ביטחון מוחלט בקב"ה אשר ינסוך כוח בצבא ישראל וילוה את החיילים לניצחונם. ראיה לדבר היא העובדה שלא נשאלו כאן כל שאלות, לא מצאנו טרוניה או ספק בקרב העם איך יוכלו כה מעטים לגבור על המון בני מדיין – ובאותה שעה נתקיימו בבני ישראל הכתובים: "בְּרוּף הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּהּ וְהָיָה ה' מִבְּטַחוֹ", "וְהַבּוֹטֵחַ בָּהּ חֶסֶד יִסּוּבְּכֶנּוּ." (ירמיהו י"ז ז', תהלים ל"ב י').

ואף הקב"ה בעצמו, כביכול, האיר את פניו לחילות צבא ישראל אשר בטחו בו באופן נפלא כל כך, והוציאם מן הקרבות לאירק עטורי ניצחון אלא שלמים במניינם, כפי שדיווחו שרי הצבא למשה: "עֲבַדְיָךְ נִשְׂאוּ אֶת רֹאשׁ אֲנָשֵׁי הַמְּלַחְמָה אֲשֶׁר בְּיַדְנוּ – וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ" (פסוק מ"ט). היה זה נס גלוי אשר זכו לו בני ישראל דווקא משום שלא סמכו על הנס, נחלצו וערכו מלחמה כראוי, "לְתֵת נְקֻמַּת ה' בְּמִדְיָן".

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: שָׂא אֶת רֹאשׁ מַלְקוּחַ הַשְּׂבִי בְּאָדָם וּבְבִהֶמָּה ... וְחִצִּיתָ אֶת הַמַּלְקוּחַ בֵּין תּוֹפְשֵׁי הַמַּלְחָמָה הַיּוֹצְאִים לְצַבָּא וּבֵין כָּל הָעֵדָה". (ל"א כ"ה-כ"ז).

מדרך חלוקת שלל המלחמה לומדים אנו שני עקרונות חשובים: ראשית, חציית המלקוח בין הלוחמים לבין כלל העדה. מצד אחד, קיבלו יוצאי הצבא הרבה יותר באופן יחסי, שכן הם היו מועטים – וכך ראוי, כי סוף סוף הם שעשו את המלחמה והביאו את כל השלל – ומצד שני, מתקיים כאן שוויון ואיזון בין החלוצים לבין העם כולו, כי מקרב הכלל הם נבחרו למשימתם ובשם כל קהל ישראל הם יצאו אל הקרב. ושנית, הפרשת מכס התרומה לכוהנים מחלקם של תופשי המלחמה, כמו גם ההפרשה ללוויים – שומרי משמרת משכן ה' – מחלקם של בני ישראל. כאן מתבטאת הרקמה הייחודית לעם ישראל, האוגדת יחדיו את הכוהנים והעם. עובדי עבודת הקודש, כוהנים ולוויים, תורמים להצלחה ולניצחון לא פחות מן הלוחמים בפועל – והם בוודאי גם נשאו תפילה לשובם של החיילים בשלום. הניצחון נזקף אפוא לזכות הכלל כולו, לכולם נענה הקב"ה בברכתו, ואך טבעי הוא שהדבר ישתקף גם בחלוקת שלל המלחמה.

פרשת מסעי

"אֵלֶּה מַסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצַבְאוֹתָם, בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצְאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל פִּי ה', וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם. וַיִּסְעוּ מֵרַעְמֶסֶס בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, בְּחַמִּישָׁה עָשָׂר יוֹם לְחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, מִמִּצְרַת הַפְּסָח יָצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רְמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם". (ל"ג א'-ג').

לכאורה, תמוהה ההדגשה כי משה כתב את מסעות ישראל על פי ה', שהרי הוא כתב על פי ה' את כל התורה כולה! – ויש לומר כי המסעות הללו, אשר ניתן להתייחס אליהם כפרטים טכניים, באמת מהווים הם גופי תורה. המסעות הם מעשי ישראל, צעדיו של העם אל ארצו – וכך מתברר שהעם איננו רק

שומע ומקבל פסיבי אלא הינו גורם חי ופעיל, מתקדם והולך, ובכך הוא גם יוצר תורה, ומסעותיו נרשמים בה בחשיבות מיוחדת. על דרך זו יש להמשיך ולומר שגם כל מסעותינו שלנו מארבע כנפות הארץ אל ארץ ישראל בדורותינו – דורות הגאולה – הריהם המשך בניינה של תורה יחד עם בניין הארץ ובניין האומה, והכול "על פי ה'", שהרי גאולתנו זו הינה בבחינת "פִּימִי צֵאתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאנוּ נִפְלְאוֹת" (מיכה ז' ט"ו). ומכלי־מקום, יציאת מצרים תְּצוּיִן תְּמִיד כְּנִקּוּדַת הַמוֹצָא אשר ממנה החל העם את דרכו – זהו 'המסע הראשון לְמוֹצְאֵיהֶם' – ועל כן מציינת התורה באופן דרמטי את התאריך ואת אשר אירע בו, "מִמְחֶרֶת הַפֶּסַח יֵצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם". ביום הזה החלה תקופה חדשה בתולדות ישראל, ומשם ואילך יצאנו למסעותינו – מסע וחניה, מסע וחניה – כאשר כל מסע הינו אבן דרך וגם אבן יסוד לבניין האומה בארץ הייעוד, אשר בה נחיה לפני ה' ושכינתו בתוכנו.

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם ... וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עֵרִים, עָרֵי מְקֻלָּט תִּהְיֶינָה לָכֶם, וְנָס שָׂמָה רוֹצֵחַ מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשׁוֹגָה. וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמְקֻלָּט מְגוֹאֵל, וְלֹא יָמוּת הָרוֹצֵחַ עַד עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט". (ל"ה ט' - י"ב).

כאשר קוראים אנו את פרשת הציווי לקבוע ערי מקלט, מתבהרת עמדת התורה באשר לערכי חייו של איש ישראל. ערי המקלט לא תצלנה את הרוצח במזיד או את הקרוב למזיד, אשר יכול היה לצפות כי חברו יִהְרַג מִמַּעֲשָׂהוּ והתעלם מכך בקלות־דעת, פְּאוֹמֵר "מֵה אִכְפַּת לִי". בערי המקלט יִשָּׁב רק הרוצח בשוגג, אשר באמת לא צָדָה ואשר גרם למות חברו בבלי דעת. ואולם, גם הרוצח בשגגה איננו איש נקי לגמרי. אילו הפנים עד תום את הצו "ואהבת לרעך כמוך", לא היה גורם למות רעהו כשם שבוודאי לא יגרום למותו־הוא בידי עצמו. על כן קובעת התורה כי אמנם לא יידון האיש הזה למיתה, אך חייו נתונים לו על תנאי – בתנאי שלא יֵצֵא מעיר המקלט עד מות הכוהן הגדול. כך מתחנכים אנו ליטול אחריות מלאה למעשינו; לא־רק שאסור לנו להתרשל, אלא שעלינו לדבוק בתורה באופן מלא, שתהא היא

ספוגה בנפשנו עד הנימים הדקים ביותר, ואז אכן נהא זְכָאִים לכך שלא תארע תקלה על ידינו.

"וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי ה' לֵאמֹר: בְּנֵי יוֹסֵף דּוֹבְרִים". (ל"ו ה').

זכור דבר ה' למשה בתשובה לטענת בנות צלפחד: "בְּנֵי בָנוֹת צִלְפָּחַד דּוֹבְרוֹת, נִתְּנוּ תַתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֶחָיו אֲבִיהֶם" (כ"ז ז'). ועתה, כאשר קובלים בני מטה יוסף על כי ייגרע חלקם הכללי בשל כך, כי בשנת היובל תשוב הנחלה לבני בעליהן של הבנות בשבטים אחרים, שוב קובע הקב"ה כי צודקים הם – ובאותה מטבע לשון – "בְּנֵי יוֹסֵף דּוֹבְרִים".

ובכן, ראוי להתפעל שנית מן האנשים אשר הקב"ה מסכים על ידם בפירוש, והתורה מעידה בכתב על צדקתם לדורות עולם. ומאחר שהתקבלה עמדתן של בנות צלפחד – שאכן זְכָאִיות הן לנחלה – והתקבלה גם עמדת בני שבט יוסף שלא ראוי כי ייגרע חלקם, נמצא שביל הזהב האוגד יחד את שתי העמדות, ובנות צלפחד נישאו לבני דודיהן. ובמעשה זה של הבנות הצדיקות הללו מסתיים ספר במדבר, כאשר ניצב העם בערבות מואב מעל נהר הירדן ובקעת יריחו ומאזין למצוות התורה ומשפטיה, "אֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (פסוק י"ג).

חזק חזק ונתחזק!

ספר דברים

דברים

ואתחנן

עקב

ראה

שופטים

כי תצא

כי תבוא

ניצבים

וילך

האזינו

וזאת הברכה

ספר דברים

פרשת דברים

"אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן" ... (א' א').
בחמש הפרשיות הראשונות בספרנו נכללות אמנם כמה וכמה מצוות עשה ולא־תעשה, אך בכל־זאת ניתן לומר שבעיקרן באות הן לחנך את העם ולעצב את רוחו, ולא להדריכו בפרטים ספציפיים.
והציר המרכזי בחינוך הדור הריהו בהפיכת לב העם ונפשו מגלות לגאולה, מהוויה ואופי של עבדים להוויה של יושבי הארץ, גאולים, הנתבעים לנהל את חייהם בַּרְמָה, כראוי לעם אשר נֶאֱמַר עליו: "בְּנִימֵ אֲתָם לְה' אֱלֹהֵיכֶם" (י"ד א').
ומסתבר שהמהפך הזה איננו קל כלל וכלל. על העבד לא מוטלת שום אחריות ואין לו כמעט שאיפות, זולת מנת המזון של היום ומחר. העבד עסוק בקִּבְתוֹ, לא בייעודו ובעילוי נפשו. ואילו בני ישראל – משעה שנוחלים הם את הארץ – הריהם נתבעים לעצמאות מעשית ורוחנית, ונדרשים להיות עם קדוש החי בקרבת אֱלֹהִים, עם האוחז בַּסּוּלָם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה – ואינו מתיירא לעלות אל על, אל פִּסְגַת הַקְּדוּשָׁה! לכן, לקראת הייעוד הנשגב הזה, בא משה ונושא את נאומיו אל העם, כפי ששומעים ולומדים אנו במהלך 'אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים'.

"וְאֹמַר אֲלֵיכֶם בְּעַת הַהִיא לֵאמֹר: לֹא אוֹכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֲתָכֶם. ... אֵיכָה אֶשָׂא לְבַדִּי טְרַחְכֶם וּמְשֹׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם? הֲבֵנוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנְבוֹנִים וַיְדַעִים לְשִׁבְטֵיכֶם, וְאֲשִׁימֶם בְּרִאשֵׁיכֶם. וַתַּעֲנֵנו אוֹתֵי וַתֹּאמְרוּ: טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת. וְאָקַח אֶת רִאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם ... וְאָתַן אוֹתָם רִאשֵׁים עֲלֵיכֶם" ... (א' ט' - ט"ו).

צר לו, למשה, כי רואה ומבין הוא שאין העם בשל לעלות אל הדרגה הרוחנית הנדרשת בארץ ישראל. במידה מסוימת, דומה שמשה – כמנהיגו של העם – נוטל אחריות על הכישלון הזה: אין זו רק בעיה של העם, זוהי גם בעייתו של

המנהיג אשר לא יכול היה להעלות את העם אל פסגת הקדושה. מנהיג אשר לא עמד באתגר, שלא השיג את אשר ציפה ממנו הקב"ה, דין הוא שיפרוש ויעביר את ההנהגה לאחרים...

וכפל כפלים הכאיבה למשה תגובתו של העם על מחשבותיו אלה. הם לא הפצירו בו שיישאר בתפקידו, שימשיך להנהיג אותם, והם גם לא הבטיחו שמעתה יתקנו את דרכם וישתדלו יותר. הם השיבו למשה במילים ישירות ופשוטות: "טוב הדבר אשר דברת לעשות"... אכן, מעולם לא ציפה משה לגמול על מאמציו האינסופיים, מעולם לא היטה אוזן כמקשיב אם משבחים ומודים לו בברכת "ישר כוח" – ואף על פי כן, ודאי היו המילים הללו כמלח על פצעיו...

ומכל מקום, הנה מעביר משה את עיקר נטל ההנהגה אל העם עצמו, במעין "משטר דמוקרטי", שיבחרו הם את נציגיהם המתאימים – ובלבד שאכן יתאימו הללו לתפקידי ההנהגה והמשפט. הוא, משה, איננו פורש לחלוטין; הוא יפסוק בעניינים הקשים אשר ראשי העם לא יוכלו להכריע בהם. ייתכן שבשיטה החדשה יוכל העם להתעלות – אבל ישנם לכך תנאים ברורים: במילים קצרות מונה משה את הדרישות מן המנהיגים הנבחרים: "ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו", "לא תקירו פנים במשפט", "לא תגורו מפני איש, כי המשפט לא־להים הוא" (פסוקים ט"ז-י"ז).

ויאמרו [השבים מתור את הארץ]: טובה הארץ אשר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ. וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלוֹת, וְתַמְרוּ אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם. (א' כ"ה-כ"ו).

הנה כאן התגלה השבר הגדול. אף על פי ש"טובה הארץ אשר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ" – בכל זאת סירבתם, הקשיתם עורף, "ולא אביתם לעלות". אל-נכון, ככלות הכול, מעדיפים אתם את חיי הגלות – גם אם תקיימו שם את המצוות, תצומו ביום הכיפורים ותתענגו על חמין של שבת – ובלבד שלא יוטל עליכם עול האחריות של חיי הקדושה בארץ ישראל...

שוב חש משה את כישלונו הצורב, בכך שלא הצליח "להוציא את הגלות מן העם". כי אהבת הארץ העמוקה איננה רק אהבה לבית, לשדה ולכרם. זו אמורה להיות אהבה ללא מצרים – מסירות נפש ממש – לכל אשר ארץ

ישראל תובעת מאתנו כאשר שורה השכינה בתוכנו, כאשר עומדים אנו מול האֱלֹהִים כעטופים בגלימות מלאכים... ומשה יודע שראוי הוא לעונש על כי לא הצליח לנטוע ולהשריש בלב העם את הכמיהה הזאת, בכל עומקה ובכל גובהה. קובל הוא על העם – אך יודע סוף־סוף שעונשם שלהם הוא גם עונשו שלו כי כרוכים הם יחדיו בחטאם, משה והעם, זה בכה וזה בכה: "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר: גם אתה לא תבוא שם" (פסוק ל"ז).

☆

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי, אָמַר לָהֶם: לֹא תַעֲלֶוּ וְלֹא תִלְחָמוּ פִּי אֲיַנְנִי בְּקִרְבְּכֶם, וְלֹא תִיַּנְגְּפוּ לְפָנַי אוֹיְבֵיכֶם". (א' מ"ב).

פשט הכתוב הוא שהקב"ה מודיע שאין הוא שורה עתה בקרב בני העם העולים להילחם – ששכינתו מסולקת מהם – ועל כן לא תצליח מלחמתם באויבים. ואולם, ניתן הדבר להידרש גם לתביעה המונחת לפתחו של כל איש ישראל, מאז ולתמיד: עלינו לחיות כך שיהא ה' בקרבנו, בתוך תוכנו ממש, עד שתהא נפשנו כבלולה וממוזגת עם שכינתו יתברך.

והננו עומדים במבחן מדי יום ובכל שעה: אם מתפללים אנו מן השפה ולחוץ אבל באמת אין ה' בקרבנו, הרי שאין אנו זכאים כי תיענה תפילתנו, כשם שלא היו זכאים אנשי המלחמה בדור־המדבר לנצח את אויביהם, וניגפו לפניהם. זוהי כף החובה. ובכף הזכות – אם אכן יש ה' בקרבנו – הרי אין כוח בעולם אשר יעמוד בפנינו, כדבר דָּוִד בשיירתו: "פִּי אֶתָּה נִרִי ה', וְה' יִגִּיחַ חֶשְׁכִּי. פִּי בָּךְ אֶרְוֶץ גְּדוּד, בְּאֵלֵהי אֶדְלַג שׁוֹר. ... הָאֵל מְעוֹזִי חָיִל ... מְלַמֵּד יָדַי לְמִלְחָמָה ... תִּכְרִיעַ קָמִי תַחְתָּנִי" (שמואל־ב' כ"ב כ"ט-מ').

☆

ברשת ואתחנן

"וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי, וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי: רַב לָךְ! אֵל תּוֹסֹף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדַבַּר הַזֶּה". (ג' כ"ו).

יודע היה הקב"ה שתפילתו של משה הינה חזקה ותקיפה כל כך, עד שכמעט אי אפשר, כביכול, שלא להיענות לה. על כן הוזקק ה' יתברך להפריז בעוצמת ביטוי כעסו כלפי משה – כדבריו: "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי" – ולפקוד עליו בנחרצות, כמעט באכזריות: "רַב לָךְ! אֶל תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדְּבָר הַזֶּה!".

ועם כל זאת, לחצאין, נענתה תפילתו של משה; הוא ביקש "אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה" (פסוק כ"ה), ניתנה לו רק הסיפא – כי הורשה לראות את הארץ מפסגת הר נבו – והיתה לו בזה נחמה מסוימת. בפרשת פינחס כבר עמדנו על כך שראייתו זו של משה היתה כה עמוקה וחודרת עד שהיתה לה משמעות קניינית ממשית, לדורות, על אף שבדרך-כלל פוסקים אנו שראיית חפץ או קרקע איננה מעשה של קניין.

זאת ועוד, מעמד ראיית הארץ ומינויו של יהושע היו שלובים זה בזה, פכתוב (בפסוק כ"ח): "וַיֵּצֵאוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקִיָּהוּ וְאֶמְצָהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יִנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה". ובכן, הנה יעבור התלמיד מכוח רבו אשר לא יעבור, וניתן לומר כי במעמד ראיית הארץ קיבל משה את כוח השילוח, ו"שלוחו של אדם כמותו". באופן כזה – בבחינה מסוימת ובעקיפין – זכה משה באותה שעה לאחיזה בארץ ישראל, גם אם לא בממש, כי יצאה הגזירה שעליו להסתפק במועט...

"וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי" ... (ג' כ"ו).

לא ברור היאך יש לפרש את המילה "לְמַעַנְכֶם", ואיזו טובה צמחה לישראל מסירובו של הקב"ה לתפילת משה. ואולי, בהפלגה, יש לומר שאילו היה משה נכנס לארץ ישראל – בכל דבקותו וכיסופיו, העולים עשרת מונים על עוצמת הקשר בין כלל ישראל לארצם – היה הוא נעשה כעין קטיגור כלפי בני ישראל, והיה מושך עליהם חלילה את מידת הדין.

כי לא פעם ולא פעמיים חיפשו ישראל טַצְדֻקָּאוֹת שלא להמשיך במסע, שלא להיכנס לארץ, ופעם אחת אף אמרו איש אל אחיו "נִתְּנָה רֹאשׁ" [= נבחר מנהיג אחר, כנגד משה] וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִמָּה" (במדבר י"ד ד'). לעומתם, היה משה מתפלל בכל עוצם רצונו, מקירות לבו, שִׁזְכָּה לבוא אל הארץ – ואילו ניתן לו הדבר, הרי היה כמבייש את הכלל וחושף את חולשתם.

זאת ועוד, אילו היה משה ממשיך להנהיג את ישראל גם בארץ, הרי בוודאי היה מנסה בכל כוחו למשוך את כל קהל ישראל אל רום מעלתו שלו בטיב הקשר אל הארץ, קשר של חיבור שמים וארץ, כמעט כמעלת מלאכים. היה הקב"ה צופה ויודע מראש שהמעלה הזאת איננה אפשרית ואינה מעשית לעת עתה – ועל כן דחה את תחנוניו של משה ומנע ממנו את ביאת הארץ. כך לא תובלט פחיתות מעלתם של בני ישראל, ותינתן להם הזדמנות ראויה לתקן – לנחול את הארץ באהבה רבה, על פי מדרגתם – בשבתם עליה לאחר כיבוש וחלוקה.

ואולי ניתן לומר שפירוש זה משתקף גם במילותיו של הקב"ה למשה: "רַב לָךְ!", שהיה הוא כביכול פֶּאוֹמֵר לוֹ: רבה היא אהבתך לארץ, רבה וגדולה מכדי שאוכל להיעתר לבקשתך – מן הטעם שאמרנו – ועל כן הנני פוקד: "אַל תוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדְּבָר הַזֶּה!". ולבסוף עוד נוסיף גם זאת, שמשום ענוותו הגדולה לא פירש משה לָעַם את הדבר הזה אלא הסתפק ברמיזה והבליע את העניין בדבריו, שהרי משה האיש כל כולו מסור לָעַם, כל כולו בבחינת "לְמַעַנְכֶם", לְשַׁעַה וּלְדוֹרוֹת.

"לֹא תוֹסִיפוּ עַל הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ, לְשִׁמּוֹר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם". (ד' ב').

ידועה אמרת חז"ל כי "כל המוסיף גורע", ובעיון בפסוק דנן ניתן להבינה לעומקה. כי המוסיף דבר־מה על מִצְוֹת ה' – על התורה המסורה לנו – הריהו כאומר, אף אם לא חשב על כך, שהתורה חסרה את אותו דבר שהוא בא להוסיף על־מנת לתקנה ולהשלימה, כביכול.

וכמובן, הרי זו גישה מופרכת ופגומה, וחוצפה היא כלפי שמיא לחשוב שאין התורה שְׁלֵמָה כנתינתה ושְׁחוּבָה להוסיף עליה 'עוד יראת שמים', 'עוד חומרה למהדרין', וכל כיוצא בזה. זהו עומקו של הציווי "לא תוסיפו", כי כל תוספת אינה אלא גירעון, ו"תוֹרַת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ ... מְשַׁפְּטֵי ה' אֶמֶת, צְדָקוֹ יִחְדָּיו" (תהלים י"ט ח' - י').

"וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלַכֶּם הַיּוֹם". (ד' ד').
 נראה לי כי הביטוי הזה – "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם" – הריהו שיא
 ופסגה לכל הברכות וההבטחות. במילים פשוטות מביעה התורה דבר שכמעט
 לא ניתן להבין, שנהיה דְּבָקִים וצמודים אל הקב"ה כביכול, ואף-על-פי-כן זהו
 בדיוק הדבר שמעניק הקב"ה לכל אחד מישראל, שיוכל להרגיש כי דבוק הוא
 בשכינה, פְּגִמּוֹל עֲלֵי אָמוּ.

ואף יתר על כן – דומני שעומק המשמעות יתבהר כאשר נבין שסוף הפסוק
 נובע מתחילתו. אמור מעתה כי עצם הדְּבָקוֹת בְּשִׁכִּינָה היא המעניקה חיים
 לישראל, היא טעם החיים, והיא-היא מהות החיים! זוהי אפוא אמיתם של חיי
 ישראל, להיות תמיד בקרבת אֱלֹהִים עד כדי דְּבָקוֹת ממש –
 קודשא־ברוך־הוא וישראל חד הם!

"רְאֵה לִימִדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוִּינִי ה' אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקִרְבִּי
 הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. וְשִׁמְרָתֶם וְעִשִּׂיתֶם, כִּי הוּא חֻכְמַתְכֶם
 וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, וְאָמְרוּ: רַק עִם
 חֻכְּם וְנִבּוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה". (ד' ה' - ו').

פשט הכתוב הוא כי את החוקים והמשפטים אשר למדו ישראל בְּמַדְבַּר,
 עתידים הם לקיים בארץ ישראל. ואולם, בין המילים נשמע גם הניגון שבזכות
 התורה "אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ", כי רק בקיומה תינתן לנו זכות הקיום
 בְּאֶרֶץ, ורק כדי שנוכל לקיימה מצוים אנו להוריש את הגויים, יושבי הארץ.

ומשעה שנוחלים בני ישראל את הארץ ומקיימים בה את התורה, הריהם
 נעשים דוגמה ומופת לְעַמִּים כולם, לכל באי עולם. סוף דבר, יכירו וידעו כל
 יושבי תבל כי תורתנו היא 'חכמתנו ובינתנו', ואז ישאפו גם הם להתקרב
 ולהיות נְאֻרִים באורה. ניתן לומר כי עד עתה כבר עשו הגויים כְּבִרַת דֶּרֶךְ,
 רבים מהם נטשו את אמונות ההבל והריהם מאמינים באמת התורה אשר
 ניתנה לנו בסיני. עם זאת, עוד רב לפנינו הדרך עד אשר יעמדו לאומים
 "לְקִרְוֵא כְּלָם בְּשֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד" (צפניה ג' ט'). זהו אפוא התפקיד
 המוטל עלינו, שִׁיְהִיו חיינו בארץ כה נעלים ומעוררי השתאות, עד שיימשכו
 כל גויים אל השלמות הנשגבת הזאת: "כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים

קְרוּבִים אֵלָיו פֶּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֵלָיו. וּמִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֲקִים
וּמְשֻׁפְטִים צְדִיקִים כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נוֹתֵן לְפָנֵיכֶם הַיּוֹם" (פסוקים
ז' - ח').

"וְעַבְדְתֶם שָׁם [בארצות הגויים] אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם ... וּבִיקְשֶׁתֶם מִשָּׁם
אֵת ה' אֱלֹהֵיךָ וּמִצֵּאתָ, כִּי תִדְרָשׁוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. ... בְּצַר לָךְ וּמִצָּאוֹךְ
כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים, וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֵיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ. כִּי
אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֵיךָ, לֹא יִרְפָּךְ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁפַח אֶת בְּרִית אַבְוֹתֶיךָ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם". (ד' כ"ח - ל"א).

משה חוזה את ימי החשיכה לעם ישראל, בהיותו נידח בקרב הגויים, מידרדר
שם לפולחן העבודה הזרה, והקב"ה מסתיר את פניו... ואולם, קשה שלא
לחוש את שמחתו של משה המנבא כי "דיו לאבל שיעמוד בבלו", כי יבוא
קץ גלויות באחרית הימים, עם ישראל ישוב בתשובה אל ה' אֱלֹהָיו, ויחיה
"כל הימים" על אדמת ארץ ישראל (פסוק מ').

משה, אשר בעצמו לא זכה לדרוך בארץ, מתנחם בשמחת ישראל אשר גם
אם ירחקו מארצם יזכו לשוב אליה לבסוף ולעבוד את ה' בשמחה ובטוב לִבָּב.
בקרואנו את דברי משה חשים אנו את אהבתו לעמו, מבעד לכל חטאיו, שהרי
'ישראל שחטא ישראל הוא'. מרגישים אנו את הרִגְשׁ החם הממלא את נפשו
של משה – והננו מתרגשים עמו, על כי זכינו להשתייך לעמנו המופלא מכל
אומה ולשון, עם אשר משה היה הוֹנֵה ויהיה רבו ואוהבו, ועוד ישמח עמנו
בשמיעת קול תרועת משיח צדקנו, במהרה בימינו אמן!

"אֲזַי יִבְדִּיל מִשָּׁה שְׁלוֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׁמֶשׁ. לְנֶס שְׁמָה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר
יִרְצַח אֶת רַעְהוּ בְּבִלֵי דַעַת, וְהוּא לֹא שׁוֹנֵא לוֹ מִתְמוֹל שְׁלֹשׁוֹם, וְנֶס אֶל אַחַת
מִן הָעָרִים הָאֵל וְחָי". (ד' מ"א - מ"ב).

ערי המקלט נועדו לשמש מחסה לאיש אשר קיפד את נפש חברו, אם
מתקיימים בו שני תנאים – שרצח את רעהו בבלי דעת, ושמעולם לא שנא
אותו קודם לכן. לא ברור אפוא מדוע בכל־זאת עליו לערוך גלות, שהרי

לכאורה הוא נקי ועליו להיות פטור מכל עונש. אין זאת אלא שעלינו לומר כי ירדה התורה לסוף דעתם של בני אדם וקבעה כי אין די בקיומם של שני התנאים הנ"ל, ואם אירעה תקלה כה חמורה על ידי האדם, הרי גם לו יש חלק בדבר, ולא יוכל להיחשב כאנוס.

משל למה הדבר דומה? – לנהג הנוהג היטב, שולט ברכבו כראוי, שלא שמר רווח מספיק מן המכונית שנסעה לפניו. על אף שנהיגתו שלו היתה סבירה, בכל זאת לא חשב 'עד הסוף' על תקלה העלולה להיגרם על ידי הנהג האחר או על ידי תנאי הדרך. כאשר אירעה התאונה בוודאי היא היתה "בבלי דעת", ובוודאי לא שנא הנהג דנן את הנהג האחר – ואף על פי כן נתגלה כאן שאיננו בבחינת 'צדיק גמור' המפליג בזהירותו עד שישמרהו ה' מכל רע ולא תבוא תקלה על ידו. שוגג הוא – לא מזיד אך גם לא זכאי – ועליו לתת את הדין.

"שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתְּךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַה' אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה, אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאַמְתְּךָ וְשׂוֹרְךָ וְחֲמוֹרְךָ וְכָל בְּהֵמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאַמְתְּךָ כָּמוֹךָ". (ה' י"ב).

נדירות הן המצוות שהתורה מפרשת את טעמן, והנה ניתן כאן טעם לאיסור המלאכה בשבת – "לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאַמְתְּךָ כָּמוֹךָ". ובאמת, עלינו לומר כי לא רק בנותן-טעם יש כאן אלא הרבה למעלה מזה, ומנוחתם של העבד והאמה ביום השבת – ממש כמנוחתנו שלנו – הריהי ממש מגוף המצווה עצמה.

ואם אמנם רק ביום השבת מגיע הדבר לידי ציווי מפורש, הנה מתגלה כאן רוחה של תורה באשר ליחס הראוי אל העבד והאמה, גם בכל ימות החול: עלינו להיות לבביים כלפיהם, להתחשב בהם ובצורכיהם בכל עניין כדי שירגישו בטוב, ולעולם לא לעצום עין ולהתעלם מצרתם ודוחקם.

"וְלֹא תִחְמוֹד אֶשֶׁת רֵעֶךָ. וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ, שְׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וְאַמְתּוֹ שׂוֹרוֹ וְחֲמוֹרוֹ, וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ". (ה' י"ז).

רוב רובן של מצוות התורה הריהן מצוות מעשיות, 'עשה' או 'לא תעשה', והנה נחתמים עשרת הדברים במצווה אשר עיקרה היא במחשבה – 'ולא תחמוד' ... 'ולא תתאנה'. מחשבות אדם ומעשיו הריהם מכלול אחד, אין זה בלא זה, ובכל זאת לא נמנעה התורה מלצוות על שורשי הדברים – על המחשבות – שנישרש מהן כל רע למען תהיינה טהורות ומזוככות, "לקחת מוסר השופל צדק ומשפט ומישורים" (משלי א' ג'), ואז ממילא לא נידרדר אל כל מעשי עוולה.

"ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושף, וההר בוער באש, ותקרבוני אלי ... ותאמרו: ... קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אליהינו, ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אליהנו אליך, ושמענו ועשינו". (ה' י"ט – כ"ג).

מעניין לציין כי בתיאורו זה של משה, לאחר שמיעת עשרת הדברים, אמרו בני ישראל: "ושמענו ועשינו", בהיפוך הסדר לעומת המסופר בספר שמות, לאחר ברית חורב, כשאמרו "נעשה ונשמע" (כ"ד ז').

ואמנם, צריכות שתי הבחינות הללו לעמוד כאחת. מצד אחד, בוודאי לא נפקפק באף אחת ממצוות ה' גם אם לא נוכל להבינה, ותמיד נדע כי תורת אמת בידינו ונקיים את כל דבריה בבחינת "נעשה ונשמע". ומאידך גיסא, לאחר שכבר למדנו ושמענו את מצוות התורה מפי משה, הרי באנו כבר להבנה עמוקה ונוכל לקיים את הדברים מתוך הבנתנו – כדרך אדם בוגר ובריאוריין, לא כתינוקות של בית רבן – וזוהי הבחינה של "ושמענו ועשינו". בדרך זו יעשה כל פרט ופרט שאנו מקיימים ליהלום מלוטש, נהא שמחים בו דווקא משום שמבינים אנו את ערכו מלכתחילה, וכך תהיה השמיעה חלק אינטגרלי ממעשה המצווה עצמו.

ומעניין הדבר, שאת העיקרון הזה פוגשים אנו שוב בפרק הבא, בשאלתו של הבן אשר חז"ל דרשוהו כחכם בהגדה של פסח. הנה קוראים אנו: "פי ישאלך בןך מחור לאמר: מה העדות והחקים והמשפטים אשר ציוה ה' אליהנו אתכם?" (ו' כ'); ותשובת האב איננה טכנית, כפי שמאלפים בעלי חיים ומלמדים אותם לעשות רק משום שזהו רצון אדוניהם; אדרבה, ניכר מתשובת

האב כי אכן מעודד הוא את בנו לשאול על-מנת להבין, כי כל המרבה לשאול הרי זה משובח, ואף טוב שיפרוט הבן את שאלתו לתרי"ג שאלות... ומכל-מקום, תשובתו של האב היא רחבה ומנומקת – סיפור יציאתנו מבית עבדים על-מנת להביאנו לארץ ישראל, והסבר טעם קיום חוקי ה' "לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ, לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים, לְחַיּוּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה" (פסוק כ"ד). משמע אפוא כי חיי עולם ניטעים בנו בהיותנו עושי התורה מכוח שמיעתנו ולימודנו מפי הורים ומורים – "וּצְדָקָה תְּהִיָּה לָנוּ כִּי נִשְׁמָר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוִּינוּ" (פסוק כ"ה).

"שִׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. וְאֶהְיֶה בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ וּבְכֹל מְאֹדְךָ." (ו' ד' - ה').

פסוק זה הוא יסוד האמונה, ועליו נתנו רבבות בני ישראל את נפשם – בקריאת הנצח "שִׁמַע יִשְׂרָאֵל" – כשם שאמר רבי עקיבא לקראת מותו ביד רשעי האומות: "וּבְכֹל נַפְשְׁךָ" – אפילו הוא נוטל את נפשך" (וכך פירש כאן רש"י).

ודומה שניתן לשמוע בכתובים הללו גם משמעות של חיים, משמעות המתעצמת דווקא בשל מסירות הנפש על חיים אשר כאלה. מילות "שִׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ" ניתנות להתפרש גם כציווי לשמוע ולהבין את דְבַר ה', כאילו נֶאֱמַר: 'שמע ישראל אל ה' אֱלֹהֵינוּ. ושמיעה עמוקה – שמיעה של קבלה, הבנה והפנמה – ממילא תוביל לכך שיתקיים פירושו של רש"י: "וְאֶהְיֶה [את ה' אֱלֹהֵיךָ], עֲשֵׂה דבריו מאהבה."

על הדרך הזו ניתן אף לומר שסיומת פסוק ה', "בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ וּבְכֹל מְאֹדְךָ" – זו הטוטליות ללא שיור – חלה גם על מִצְוַת השמיעה (בראש פסוק ד'), גם על המעשה הנעשה באהבה (בראש פסוק ה'), ובעצם על כל מכלול החיים לפני ה'. הם הם הדברים אשר ראינו לעיל, שאמרו ישראל על כל דברי ה' "וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ", והשיב הקב"ה כי "שָׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דְּבַרֵי הָעָם הַזֶּה ... הִיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבְרוּ" (ה' כ"ג-כ"ד).

להלן, בפרשת עקב, שוב מעלה משה את דרישת הטוטליות בכל לב ונפש, ושוב חלה הדרישה על האהבה – אך גם על עבודת ה' בפועל, ככתוב: "וְעַתָּה

יִשְׂרָאֵל, מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׂוֹאֵל מֵעַמָּךְ? כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְלַקֵּת בְּכָל דְרָכָיו וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ, וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (י"ב).

פרשת עקב

"וְהָיָה עַקֵּב תִּשְׁמָעוֹן אֶת הַמְשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה וְשָׁמְרָתֶם וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם, וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֹסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם" (ז' י"ב).
מנויים כאן שלושה תנאים חשובים לשמירת שבועתנו של הקב"ה לאבותינו – שלושה שהם ארבעה – וקיים ביניהם סדר הגיוני, הנצבר והולך עד מלוא תוקפו.

ראשית, השמיעה – ושתי משמעויות מקופלות בה, בדירוג. תחילה באה ההקשבה לדבר ה', הקשבה מתוך עניין ורצון להבין; אחר־כך – תוך ירידה לפרטים – מבשילה ההבנה האמיתית, ויודעים אנו מה שואל מעמנו ה' אֱלֹהֵינו.

שנית, השמירה. בשלב זה מעמיקים אנו בְּדַבְרִים, מפנימים אותם, ומתפתחת האחריות והמחויבות האישית. כבר אין מדובר בצו חיצוני לגבינו אלא בדברי־ערך יקר השמור בלבבנו, ואשר אנו אחראים על שמירת ערכו. ולבסוף – המעשה. כאן יוצאת ובאה אחריותנו מן הכוח אל הפועל, בהגשמת דְּבַר ה' במעשה ממשי; עתה בא רצון ה' לידי מילוי, במוידינו ממש, והריהו נטוע בעולם כִּתְּד אשר לא תימוט.

ועדיין נשאלת השאלה, אם אכן עושים אנו את חובתנו – מן השמיעה עד הקיום בפועל – מדוע מוזכרים כאן אבותינו? מדוע לא יגמול לנו הקב"ה את הטובה במישרין, גם ללא זכות אבות?

ואולי ניתן להשיב כי גם אם לא נמלא את כל שרשרת התנאים הנ"ל בהידור – וגם אם נקיים את משפטי ה' לא מתוך מלוא ההבנה והשמירה אלא כמתמידים במסורת הדורות של אבא וסבא – עדיין יגמול לנו הקב"ה במידת החסד. כשם שנסמכים אנו על המסורת, כך ייסמך הוא־יתברך על הבטחתו

לאבותינו הראשונים, יזכה בזכותם את בני בניהם, "ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך".

"ואהבך [ה' אלהיך], וברכך, והרבה, וברך פרי בטןך ופרי אדמתך, דגנך ותירושך ויצהרה, שגר אלפיך ועשתרות צאנך, על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך". (ז' י"ג).

ראינו לעיל שהכתוב "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (ו' ה') מתפרש גם כעשיית מצוות ה' באהבה, בכל לב ונפש. עתה רואים אנו היאך גומל לנו ה' באהבתו – אהבה תחת אהבה – כאשר הננו שומעים ומקיימים את דבריו. כי האהבה איננה יכולה להיות חד סטרית, ותמיד היא הדדית. זהו ייחודם של חיינו, חיי ישראל לפני ה', שפולולים הם באהבה: אנו אוהבי ה', הוא בוחר בנו באהבה, ופרי האהבה הוא ברכת ה' לנו: "וברכך, והרבה, וברך פרי בטןך ופרי אדמתך ... על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך".

"ברוך תהיה מכל העמים, לא יהיה בך עקר ועקרה ובבמתך". (ז' י"ד). הברכה הזאת – "ברוך תהיה מכל העמים" – מקפלת בתוכה שני משמעים שאינם סותרים אלא משלימים זה את זה. ראשית יש להבין שנהיה אנו ברוכים יותר מכל העמים, ושנית – שנתברך מפי כל אומות העולם, אשר ינשאו אותנו עליהן. כך שורר שלמה על מלך ישראל: "יהי שמו לעולם ... ויתברכו בו כל גוים ואשרוהו" (תהלים ע"ב י"ז); וכך ניבא זכריה בן ברכיה: "ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את ה' צבאות בירושלים ... בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים, והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר: גלכה עמכם, פי שמענו אלהים עמכם" (ח' כ"ב-כ"ג). [על שני המשמעים הללו בפסוק הזה עמד רבנו בחיי בן אשר בפירושו].

... "ולא תעבוד את אלהיהם פי מוקש הוא לך". (ז' ט"ז).

לכאורה, מוזר הוא הנימוק "כי מוקש הוא לך" לאיסור העבודה הזרה. מוקש הריהו תקלה ונזק, ובוודאי שלא זהו טעם האיסור, שהרי עבודה זרה היא כפירה באֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, קיעקוע יסוד בניין האומה והרשעת הברית אשר כרת ה' עם אבותינו ועמנו.

אין זאת, אלא שעלינו לתת את הכתוב לעניין אחר – ולפרש שמדובר כאן באפשרות שייגע איש ישראל בעבודה זרה לא מתוך כוונה ממשית אלא כבדרך אגב, כהזנת עיניים שהיא עניין אמנותי ו"תרבותי", או אפילו בצחוק. תקלה כזאת עלולה לנבוע מן העירוב עם עובדי האלילים, מן השכנות והשיתוף עמהם בנסיבות חברתיות וברשות הרבים. ובכן, מזהירה התורה מן התקלה הזאת, ומנמקת כי כל קישור עם הטומאה – גם מגע מרפרף – מותיר עקבות וחותרם רע בנפש, ומשחית דעתו של אדם. חובה אפוא להיזהר מאוד, להתרחק ולעצור מבעוד מועד, כדי שלא להחליק במדרון ולהיכשל.

בסופו של הפרק – בפסוקים כ"ה-כ"ו – מחדדת התורה את הדברים עוד יותר, ומצוה כי במסגרת המלחמה עם העבודה הזרה מחויבים אנו לקיים בה דין שריפה, "פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בְּאֵשׁ". ולא זו אף זו – נאסר עלינו גם לחמוד את יופיים ואת יוקר-ערכם של הפסילים ולקחתם לבתינו, מן הטעם שאמרנו לעיל, פְּכַתּוּב: "לֹא תִחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלִקְחֶתָּ לָךְ פֶּן תִּינָקֵשׁ בּוֹ, כִּי תִוַּעֲבֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא". הווה אומר אפוא כי תחילת דבר בְּסַכְנָה, וסופו בְּתוֹעֵבָה; ומן התועבה יש להפליג בהרחקה פן תִּדְבֹּק בּוֹ וְנָהִיָּה אֲנִי כְמוֹתָהּ, חֲלִילָה, פְּכַתּוּב: "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתְךָ וְהָיִיתָ חָרֵם כְּמוֹהוּ, שֶׁקֶץ תִּשְׁקָצְנוּ וְתַעֲב תִּתְעַבְנוּ כִּי חָרֵם הוּא!".

"וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדָּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכָה ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר, לְמַעַן עֲנוּתְךָ לְנִסּוֹתַי ... וַיַּעֲנֶךָ וַיִּרְעִיבְךָ, וַיֹּאכְלֶךָ אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדָעוּן אֲבוֹתֶיךָ, לְמַעַן הוֹדִיעָךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יְחִיָּה הָאָדָם, כִּי עַל כָּל מוֹצֵא כִּי ה' יְחִיָּה הָאָדָם". (ח' ב' - ג').

ארבעים שנות ההילוך במדבר הריהו כתקופת הגידול והחינוך אשר עובר הילד בבית הוריו. בשנים אלה עמלים האב והאם בכל כוחם לנטוע בנפש בנם עקרונות ועיקרים של אמונה, יסודות של חיי היהדות והליכות בדרך ראויה

ונכונה. כך גם נהגו הקב"ה ומשה עבדו בטיפולם בבני ישראל – מיציאת מצרים עד הר נבו – על־מנת להכשיר את העם לחייו בארצו היעודה. והנה נתון כאן יסודו של החינוך אשר ניתן לדור המדבר – העינוי והרעב למען דעת את יסוד החיים, שלא לחם בלבד הוא, אלא הריהו כל מוצא פיו של הקב"ה.

יש לדייק היטב, כי אין התורה אומרת שהלחם איננו חשוב כלל לחייו של אדם, אלא נאמר כי "לא על הֶלֶחֶם לְבַדּוֹ יְחִיֶּה הָאָדָם". הווה אומר שחייבים אנו להרכיב ולשלב באופן ראוי בין גוף לנפש, בין הלחם לבין דבר ה', כי הגוף הוא הנותן לנפש כוח לעשות חיל, והאדם מתבסס על גופו – ממנו ובו – בעלותו לשמוע ולקיים את כל מוצא פי ה'.

ואף יתר על כן. במובן מסוים, גם הלחם הוא בבחינת מוצא פי ה', כשם שכל עולמו של הקב"ה נברא במאמרו, ולרגם כאשר הוא־יתברך נותן בנו כוח ובינה לזרוע ולקצור, ללוש ולאפות. על כן, אמור מעתה כי עיקר העיקרים הוא לדעת ולהבין שהכול באשר לכול מאת ה' הוא ניתן לנו. כך הוא באשר למזוננו המניע חיים בגופנו, ובוודאי שכך הוא באשר למצוות התורה שהן כמזון לנפשנו. אוי לנו אם נדאג רק לחיי הגוף – רק ללחם ולשובע בְּטַנְנוֹ – ואשרינו אם נדע שגופנו ולחמנו הינם יסוד כוח נפשנו לשמוע ולעשות את דבר ה', ולהיות בו דבקים כל הימים, "כי על כל מוצא פי ה' יְחִיֶּה הָאָדָם".

"וְאִפֹּן וְאִרְד מִן הָהָר ... וְאָרָא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לָהּ אֲלֵהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֲגָל מִסָּכָה ... וְאֶתְפוֹשׁ בְּשֵׁנֵי הַלְּחֹת וְאֶשְׁלִיכֶם מֵעַל שֵׁתַי יָדַי, וְאֶשְׁבְּרֶם לְעֵינֵיכֶם". (ט' ט"ו-י"ז).

אין ספק שלמעשה שבירת הלוחות היתה השפעה כבירה, וכי הוא הולך לתיקון באמצעות זעזוע נורא. ואף על פי כן – אודה ולא אבוש – מעולם לא זכיתי להבין היאך אפשר בכלל לעשות מעשה שכזה. עם כל כוונתו הטובה של משה – ויהא גם שְׁכוּוֹנָתוֹ הוֹכַחָה כצודקת ויעילה בנסיבות החמורות שנוצרו – האם נעלה על דעתנו שייקח אדם ספר תורה וישליכהו ארצה בכונה תחילה?? והלוא הלוחות לא בדיו נכתבו על קלף, ביד סופר, אלא

"מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּדָה, וְהַמְּכַתֵּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא, חֲרוּת עַל הַלְחֹת" (שמות ל"ב ט"ז) – ואיך, איך ייתכן?... והנני צריך בזה עיון גדול, וה' יאיר עיני.

"וּבְשִׁלוּחַ ה' אֶתְכֶם מִקֶּדֶשׁ בְּרַנֵּעַ לֵאמֹר: עָלוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם, וַתִּמְרוּ אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שָׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ." (ט' כ"ג).
 על פי סדר דבריו של משה – כפי שהוא מתאר את האירוע – ההבנה הפשוטה היא שבני ישראל לא שמעו בקול ה' מכיוון שלא האמינו לו. ואולם, תיתכן גם הבנה הפוכה – שבני ישראל לא שמעו בקול ה' מסיבה כלשהי, ועובדה זו של אי־השמיעה גרמה בהכרח גם למיעוט אמונתם.

ואת הסיבה הזו הננו מכירים כבר היטב... בני ישראל לא רצו להיות עם סגולה, כי הבינו שפאופן הזה יהיו חייהם בארץ ישראל תובעניים מאוד – הם יידרשו לעמוד בדרגת קדושה גבוהה במיוחד – ותוטל עליהם אחריות כבדה מנשוא. הם רצו להיות ככל העמים, ללא משא עול מלכות שמים, גם אם רצונם זה ימנע את כניסתם לארץ ישראל. על כן הם בחרו ביודעין שלא לשמוע בקול ה' – שהרי מגמתו של הקב"ה בהוציאו את העם מצרים לארץ כנען היא ברורה ומובנת מאליה – וכפועל יוצא מכך גם "קיצצו בנטיעות" ודיכאו את אמונתם בכוונת מכוון...

זה היה הרקע לקצפו הנורא של הקב"ה ולרצונו להשבית את ישראל מהיות גוי לפניו – ואף על פי כן עמד משה בפרץ והצליח למנוע את רוע הגזירה, אם כי נחתם דינם של בני הדור ההוא לנדוד במדבר עד תומם.

"וְאֶתְפַּלֵּל אֵל ה' וְאֹמַר: אֲדֹנָי ה', אֵל תְּשַׁחַת עִמָּךְ וְנַחֲלֶתָּךְ ... אֵל תִּפְּן אֵל קִשֵׁי הָעַם הַזֶּה וְאֵל רִשְׁעוֹ וְאֵל חַטָּאתוֹ. פֶּן יֵאמְרוּ [הגויים יושבי] הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִמִּצְרַיִם: מִבְּלִי יְכוּלֵת ה' לְהַבְיֵאֵם אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּיבַר לָהֶם, וּמִשְׁנֵאתוֹ אוֹתָם, הוֹצִיאֵם לְהַמִּיתָם בְּמִדְבָּר. וְהֵם עִמָּךְ וְנַחֲלֶתָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכוֹחַ הַגָּדוֹל וּבְזִרְעָה הַנְּטוּיָה." (ט' כ"ו-כ"ט).

יש לשים לב ששתי טענותיו של משה על סכנת דברי הגויים – שאין הקב"ה יכול להוליך את ישראל לארצם, ושהוא שונא אותם – הינן סותרות זו את זו.

על פי ההיגד הראשון כוחו של הקב"ה מוגבל, כביכול, ואילו על-פי ההיגד השני – אדרבה – כוחו רב, ובזעם שנאתו יכול הוא לכלות את כל בניו... אין זאת, אלא שעלינו לומר כי משה גייס את כל כוחו בתפילה להצלת ישראל, והעלה כל נימוק אפשרי – גם אם יסתרו הנימוקים זה את זה – כי מי יודע איזה מהם יועיל... כך הוא, גם אם לגוף העניין יודע משה, ואף מודיע, שהבל דוברים הגויים – שהרי בכוח גדול הוציא ה' את ישראל ממצרים ואיך ייתכן לומר "מַבְלֵי יְכוּלֹת", וגם שנאת ה' לעמו בוודאי לא תיתכן, שהרי בנים הם לו, הוא שוכן בתוכם, "וְהֵם עִמָּךְ וְנִחַלְתָּךְ".

"בַּעַת הַהִיא אָמַר ה' אֵלַי: פָּסַל לָךְ שְׁנֵי לִוְחֹת אֲבָנִים פְּרָאשׁוּנִים ... וְאֶכְתֹּב עַל הַלְּחֹת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלְּחֹת הַפְּרָאשׁוּנִים אֲשֶׁר שִׁיבַרְתָּ ... וְיִכְתֹּב [ה'] עַל הַלְּחֹת פְּמִכְתָּב הַפְּרָאשׁוּן אֶת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים" ... (י' א' - ד').

בפסוקים אלה ניצחתי פעם בוויכוח את הכמרים [בשווייץ], אשר טענו כי הברית הישנה נשברה והוחלפה בברית חדשה. הסברתי באוזניהם באר היטב כי אמנם ייתכן שבני ישראל יחטאו לה', וייתכן שהוא יגמול להם בעונש קשה, כפי שהיה בחטא העגל ובשבירת הלוחות. ואולם, יהא אשר יהא, רק ה"כלי" – או לוח האבן – יישבר ויעשה מחדש; תוכן הדברים, מכתב הא־להים, לא יזוע ולא ישונה לעולם; הוא יכתב שנית בדיוק כפי שהיה כתוב מאז ומקדם. ועל זה הדרך הוספתי ואמרתי באוזניהם: אמנם חָטָא ישראל ונגזרה עליו גלות ארוכה בין האומות, אך ייעודו של העם – לשוב לחיות בארץ ישראל, לחדש בה את המלכות ולבנות מחדש את המקדש – ייעוד זה לא נשתנה כמלוא נימה, ולא ישתנה, כי יוגשם במלואו – כפי שרואים אנו את התהליך המתקדם והולך לנגד עינינו ממש!

"וְעַתָּה, יִשְׂרָאֵל, מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׂוֹאֵל מֵעַמָּךְ? כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ, וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. לְשִׁמּוֹר אֶת מִצְוֹת ה' וְאֶת חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם, לְטוֹב לָךְ". (י' י"ב - י"ג).

מן הניגון שבפסוק שומעים אנו שָׁרַק דבר קטון שואל מעמנו ה'; כי הנה לכאורה מוצגת כאן שאלה פשוטה על שאלת ה', ותשובתה הפשוטה אף ממנה: "וְעַתָּה, יִשְׂרָאֵל, מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׂוֹאֵל מֵעַמָּךְ? – [לא קרבנות אלפי אילים, לא רבבות נחלי שָׁמֶן] – פִּי אִם לְיִרְאַה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" וכו' וכו'. אמנם, בקריאה שנייה, לומדים אנו כי מדובר כאן בפרוגרמה שלמה, הכוללת רכיבים משמעותיים ביותר של מסכת יחסינו אל הקב"ה – אשר זו רשימת פְּעֻלָּה: לְיִרְאַה, לְלַכֵּת, לְאַהֲבָה, לְעֲבוֹד, לְשִׁמּוֹר.

ובמחשבה מעמיקה – שתי ההתרשמויות הן אמת, ויחדי תעמודנה. נכון הדבר כי תורת ה' הינה מסועפת ביותר, והרכיבים האמורים כאן מתפרטים הלאה והלאה לתרי"ג מצוות עם כל פרטיהן ודקדוקיהן; אך בויזמן נכון גם הרושם הראשון – שהדבר הוא פשוט – כדרשת הגמרא במסכת ברכות (דף ל"ג עמוד ב') הממשילה את בקשתו זו של הקב"ה לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול, ויש לו, שְׂאֵז דוּמָה עליו ככלי קטן. זאת ועוד, הדבר הוא פשוט ומובן כלי-כך גם משום שקיום כל המצוות על פרטיהן ודקדוקיהן הריהו סוף-סוף רק לטובתנו – "לְטוֹב לָךְ" – עונג עילאי הוא לנו, לא סֶכֶל ולא נְטָל, ועל כן נמלאים אנו בהרגשה שאכן רק 'מילתא זוטרתא' היא כל הדרישה האֱלֹהִית מאתנו.

"כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים ... עוֹשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאֶלְמָנָה וְאוֹהֵב גֵּר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשֹׂמֶלָה. וְאַהֲבַתְּ אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם." (י' י"ז-י"ט).

כפעם בפעם חוזרת התורה ומצווה על אהבת הגר, ואף מזכירה לנו את היותנו גֵרִים – עבדים – בארץ מצרים. ואמנם, כפי שכתבנו בסוף פרשת שלח-לך, עד ימינו אלה עוד ישנן מדינות הנחשבות "מתקדמות", אשר בהן ניתנות לתושבים כל הזכויות, ולגֵרִים כל החובות... אנו, לא כן עמנו. כשם שמצווים אנו על אהבת ישראל – "וְאַהֲבַתְּ לְרַעְיָךְ כָּמוֹךָ" – כך מצווים אנו גם כי "כְּאֶזְרַח מִכֶּם יְהִי לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתִכֶּם, וְאַהֲבַתְּ לוֹ כָּמוֹךָ" (ויקרא י"ט פסוקים י"ח וְי"ד); והנה עתה מוצג לנו גם מופת לאהבתנו זו – אהבת ה' את הגר.

צא וראה עד היכן הפליגה התורה, כאשר שומעים אנו את גודלו ותוקפו של הקב"ה אשר אין חקר לו – "אֵלֵהֶי הָאֱלֹהִים וְאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים" – ובאותה נשימה שומעים אנו גם על חמלתו והיותו סומך לחלשים ביותר: דיין אלמנות, אבי יתומים, "וְאוֹהֵב גֵּר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשֹׁמֵלָה".

"וְשִׁמְתֶם אֶת דְּבַרֵי אֱלֹהֵי עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם ... וְלִימַדְתֶּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם ... וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ. לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּע ה' לְאֲבוֹתֵיכֶם לְתֵת לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ". (י"א י"ח - כ"א).

כל דברי ה' – אמונתו ויראתו – צריכים אנו שיהיו בראש מחשבותינו ודאגותינו, ובמילים אחרות: חייבים אנו לתיתם 'עלינו' – על לבבנו, על נפשנו, על מזוזות בתינו. ואם נעשה כך נזכה לברכת ה' בארץ, ברכה נצחית – לאורך ימים, כימי השמים על הארץ. והסיפא חוזרת לרישא: אמונת ה' ויראתו 'מוֹנְחוֹת' עלינו כשם שנטויים הם "הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ", כאושר וכבוד החופפים על הווייתנו ומעשינו, כל ימי חיינו!

פרשת ראה

"כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לְשׂוֹם אֶת שְׁמוֹ שָׁם – לְשַׁכְּנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבִאתָ שָׁמָּה". (י"ב ה').

ההבנה הפשוטה היא שהקב"ה יבחר מקום לשכינתו בארץ ישראל – בנחלתו של אחד השבטים – ובני ישראל מצווים כבר עתה, מראש, לדרוש את המקום הזה ולבוא שמה כעולי רגל.

ואולם, ניתן גם להבין שהמילים "וּבִאתָ שָׁמָּה" אינן בכלל הציווי אלא מהוות הן הבטחה, אשר תתגשם אם וכאשר יקוים הציווי.

על פי ההבנה הזאת חובתנו היא לדרוש את ה', לחתור אל מקום השראת השכינה על מנת להתקרב אל הקב"ה ככל יכולתנו – גם בתקופה שעוד טרם

התגלה המקום, וגם כאשר כבר ניצב המקדש על תילו. ובכן, אומר הכתוב כי אם באמת ובתמים ובכל לב נדרוש אל ה' אֱלֹהֵינוּ – כי אז בוודאי יִמָּצָא לנו, ונזכה לבוא אל המקדש בגופנו ובנפשנו. ממש כך שפך דוד את תפילתו כי יזכור לו ה' את עינויו – את שבועתו ונדרו שלא לבוא באוהלו ושלא לתת תנומה לעינו – "עַד אֲמָצָא מְקוֹם לַה', מִשְׁפָּנוֹת לְאֲבִיר יַעֲקֹב" – וכאשר יתגלה המקום, אזי: "נְבוֹאָה לְמִשְׁפָּנוֹתָיו, נִשְׁתַּחֲוֶה לְהַדוֹם רַגְלָיו" (תהלים קל"ב א'-ז').

"וְהִבֵּאתֶם שְׁמָה עֹלוֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעֲשֵׂוֹתֵיכֶם ... וּבְכוֹרוֹת בְּקֶרְכֶם וְצֹאנֵיכֶם. וְאֶכְלֶתֶם שָׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְשִׁמְחֶתֶם בְּכָל מִשְׁלַח יְדְכֶם, אֲתֶם וּבְתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּרֶכְף ה' אֱלֹהֵיךָ." (י"ב ו'-ז').

אין צריך לספר כמה טרחה נטרח, כמה הכנות נעשה ואיזו שמחה תאחז בנו אם יודיעו לנו שהמלך עתיד לבוא ולסעוד עמנו בסלון בִּיתָנוּ. והלוא הדברים קל-וחומר... איזו הרגשה נפלאה – יחידה במינה ויוצאת מן הכלל – מרגיש האדם האוכל בקדושה ובטהרה לפני ה', בבית ה', כאילו מִסֵּב הוא עם הקב"ה ליד שולחן אחד במסיבת רעים אהובים.

בוודאי אין מילים לתאר את ההרגשה הזאת, אך הֵד כְּלִשְׁהוּ לְדַבֵּר זְכִיתִי פֶּעַם לְרֵאוֹת בְּנִעוּרֵי – לפני יותר משמונים שנה – על שולחן סבי זצ"ל, ר' חיים נפתלי שמואל שטרנבוך. כאשר הסתיימה בביתו סעודה רבת משתתפים, ביקש סבא ממִישהו שיקרא לִשְׁכֵן מַעֲבֵר לְרֹחוֹב עַל מִנַּת שְׁיִצְטָרֶף, יטעם משהו, ויוכלו כולם לזמן בְּמִנִּיין. אנכי, כילד חצוף, שאלתי את סבא: מדוע להטריח את השכן מביתו? מה כל כך חשוב הזימון במניין?.. ענה לי סבא בתקיפות: האם קל בעיניך לוותר על אמירת "ברוך אֱלֹהֵינוּ שֶׁאֵכְלָנוּ מִשְׁלוֹ"? וכי אין זה חשוב להזמין את השכינה אל שולחננו? – ומאז אינני שוכח את הלימוד הגדול הזה מפי סבא, ואני זוכר זאת היטב בקראי את הפסוקים דָּנוּ, "לְשִׁכְנוּ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שְׁמָה ... וְאֶכְלֶתֶם שָׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְשִׁמְחֶתֶם בְּכָל מִשְׁלַח יְדְכֶם".

"הישמר לך פן תעלה עולותיה בכל מקום אשר תרצה. כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיה, שם תעלה עולותיה" ... (י"ב י"ג - י"ד). אפשר ומותר להתפלל אל הקב"ה בכל מקום – כי מלוא כל הארץ כבודו – אך אף-על-פי-כן מצווה מן המובחר היא להתפלל בבתי כנסיות ובתי מדרשות, כי שם אוירת הקדושה מוסיפה רצינות לתפילה, ושם מרגיש האדם כי עומד הוא לפני ה'.

ואולם, בהקרבת הקרבנות העיקרון הזה הוא דין ממשי ולא רק 'הידור מצווה'. משעה שנבנה המקדש בירושלים נאסרו הבמות עולמית, ואסור בשום אופן להקריב קודשים מחוץ למקדש, שלא על גבי המזבח. פיזור העבודה מהווה זילות ופגם, ואילו החיבור אל הקב"ה דווקא במקום אשר יבחר הריהו חובה גמורה. הנה כך שורר ריה"ל בשירו 'ציון הלוא תשאל': "שם השכינה שכינה לך, והיוצרך / פתח למול שערי שחק שעריך"; ואכן, שם מאזין ה' לתפילת עמו, רק שם רוצה הוא בניחוח קרבנותינו, ומשם יצווה לנו את הברכה, חיים עד העולם.

"כי ירחיב ה' אלהיה את גבולך כאשר דבר לך, ואמרת: אוכלה בשׂר ... בכל אנת נפשך תאכל בשׂר. כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' ... וזבחת מבקרך ומצאנך ... ואכלת בשעריך בכל אנת נפשך. רק חזק לבלתי אכול הדם, כי הדם הוא הנפש, ולא תאכל הנפש עם הבשר". (י"ב כ' - כ"ג).

הנה מלמדת אותנו התורה כי לא רק שאין איסור לאכול בשר שלא במסגרת הקרבת קרבן – אלא שכאשר המקדש מרוחק הרי זהו דבר רצוי ומקובל, "ואכלת בשעריך בכל אנת נפשך". ניתן לומר בהכללה כי כל פעולה שעושה האדם לבריאות גופו, לחיזוק כוחותיו, לנעימות חייו ולהנאתו, הריהי פעולה רצויה ואין התורה באה להגבילה – כי אם אדרבה, הריהי מעודדת זאת. כמובן, אל לו לאדם לרדת לגסות גוף ונפש; עליו לשחוט ולבדוק כדת וכדין, עליו לברך לה' על מזונו, לחלוק מפיתו לעניים, ולפעול בכל כוחו למילוי רצון ה' – ועדיין כל אלה הינן דרישות המוסיפות ואינן גורעות מן המותר, "בכל אנת נפשך תאכל בשׂר".

ואולם, ניתן כאן סייג אחד של איסור – "רק חֶזֶק לְבַלְתִּי אֶכּוֹל הַדָּם". כפי שכבר ראינו בפרשת ויקרא, וכפי שאומר כאן הכתוב במפורש, טעמו של האיסור נעוץ בכך שהדם הוא עיקר חיותה של הבהמה – ולא ראוי שנאכל, אנו את לוז חייו של בעל החיים, אלא רק את בשרו המחזק את גופנו. הדם, דינו שיעלה כקרבן לגבוה, אל מקור החיים, פכתוב מיד להלן (בפסוק כ"ז):

"וְדָם זְבַחֶיךָ יִשְׁפָּךְ עַל מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ, וְהִבָּשֵׁר תֹאכְלֵה".

"כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא ... וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת. וּבָא הָאוֹת וְהַמוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר: נִלְכָּה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים ... וְנַעֲבֹדֵם. לֹא תִשְׁמַע אֶל דְּבַרֵי הַנְּבִיא הַהוּא ... כִּי מִנְסָה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם, לְדַעַת הַיִּשְׁכֶּם אוֹהֲבִים אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל לִבְבְּכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם. ... וְהַנְּבִיא הַהוּא ... יוֹמַת, כִּי דָבַר סָרָה עַל ה'". (י"ג ב' - ו')

אכן, ניסיון קשה מנסה ה' את שומעי נביא השקר, אשר חזו בעיניהם כי "בָּא הָאוֹת וְהַמוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ", האות והמופת אשר קיומם הריהו רָאִיָה כביכול לתוכן דברי הנביא: "נִלְכָּה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים ... וְנַעֲבֹדֵם".

כשם שאוהב ילד את אמו ודבק בה ללא תנאי – ולעולם לא יחליפנה באחרת – כך מצופה מאתנו שנדבק באֱלֹהֵינוּ, ולא נאבה לשמוע על אלהים אחרים, גם אם יתמוך הנביא את דבריו באלף מופתים המתקיימים ובאים. כי סוף־סוף, מהי המציאות אשר פוגשים אנו ברגע זה – ומי יודע אם לא תשתנה מיד, כחזיון תעתועים – לעומת נצח ישראל?

כי במהלך נצח חיינו מאז היינו לעם – מאז אבותינו הראשונים, מאז מעמד הר סיני בו שמענו "אנכי" מפי הגבורה, כל ימי הילוכנו יד ביד עם ה' אֱלֹהֵינוּ ושכינתו בתוכנו – נטָעָה וְנִשְׁרָשָׁה אהבת ה' בלבבנו, אהבה חזקה וודאית יותר מכל זיקוקין דִּי־נור של אותות ומופתים המופיעים עתה לנגד עינינו, גם אם ברגע זה הם נראים כאמת ויציב.

"הִפֵּה תִפָּה אֶת יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִיא [= עיר הנידחת] לְפִי חָרַב, הַחֲרָם אוֹתָהּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ ... וְלֹא יִדְבֶק בְּיָדָהּ מְאוּמָה מִן הַחֲרָם, לְמַעַן יָשׁוּב ה' מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְיִנְתֵן לָהּ רַחֲמִים וְרַחֲמָהּ" ... (י"ג ט"ז - י"ח).

עונשם של אנשי עיר הנידחת הינו חמור ואכזרי – הם נהרגים עד אחד, ועירים מושמדת ועומדת כתל חורבות, לדיראון עולם. וסכנה טמונה כמוקש לרגלינו, שמא תדבק בנו התאכזרותנו אל החוטאים הללו כתכונה קבועה, ונאבד את מידת רחמנותנו הטבועה בנו מקדם, כבני אברהם... כנגד סכנה זו מובטחת לנו כאן הברכה, כי עם קיום הדין הקשה בעובדי העבודה הזרה ישוב הקב"ה מחרון אפו, ישפיע לנו מרחמיו ומטובו הגדול, "וְיִנְתֵן לָהּ רַחֲמִים" – יחזק את מידת הרחמים אשר כה מאפיינת אותנו – לבל נהיה אכזריים, חלילה, כאשר אין הדבר הכרחי.

☆

"לֹא תִבְשֹׁל גְּדֵי בַחֲלָב אָמוֹ". (י"ד כ"א).

החלב הוא מזון חייו של הגדי היונק, ואמו מעניקה לו את תמצית החיים באהבה רבה, במסירות וברחמים גדולים. על כן אסור לנו להפוך את היוצרות מרחמים לדין, לשחוט את הגדי ולבשל את בשרו בחלב אמו שהיה לו סם חיים. הרי זו אפוא מצווה מוסרית מן המעלה הראשונה, מצווה הבאה להשריש בלבנו את מידת האנושיות כלפי בעל החיים, אף אם הותר לנו בשרו למאכל.

☆

"כִּי יִהְיֶה בָּךְ אֲבִיוֹן ... לֹא תֹאמַר אֶת לִבְבְּךָ וְלֹא תִקְפוֹץ אֶת יָדְךָ מֵאֲחִיךָ הָאֲבִיוֹן. כִּי פֶתוּחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ, וְהֵעֵבֵט תִּעֲבִיטֵנּוּ דֵי מַחְסוֹרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ". (ט"ו ז' - ח').

ידועה דרשת חז"ל אשר רש"י מביאה כאן בפירושו, שחייב איש ישראל להעניק לאביון "די מחסורו", כפי שהיה רגיל בטרם ירד מנכסיו, ואפילו סוס לרכוב עליו. רוח הדברים הריהי אפוא שאין אנו מצווים לסייע רק במעט – כדי "להחזיק את האביון בחיים", או כדי לצאת ידי חובתנו. מצווים אנו לתמוך

בו בנדיבות, ובתוך־כך עלינו להודות לקב"ה הודיה גדולה – ולשמוח שמחה רבה – על שזיכנו להיות בין העוזרים ולא בין הנעזרים.

"וְהָיָה כִּי יֹאמֶר אֱלֹהֶיךָ [העבד העברי]: לֹא אֵצֵא מֵעַמִּי, כִּי אֶהְיֶה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם... טוֹב לוֹ עִמָּךְ. וְלִקְחָתָּ אֶת הַפְּרִצֵּעַ וְנָתַתָּ בְּאָזְנוֹ וּבִדְלֶת, וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם..." (ט"ו ט"ז - י"ז).

אמנם ראוי אדונו של העבד הזה לכל שבח על שהעניק לעבדו תחושה כה טובה עד שלא חפץ העבד לעזוב את ביתו – אך בכל־זאת ישנו גם צד שני למטבע...

כי הנה, מתגלגלים הדברים כך שאדונו של העבד נרצעת – אוזן ששמעה בהר סיני את דבר ה': "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֶבְדִים, עֶבְדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ויקרא כ"ה נ"ה) – ואין לפטור את אדונו של העבד מאחריותו החלקית לתוצאה הזאת.

הדרישות הינן מורכבות אפוא, ומוטל על האדון לפלס ביניהן את הדרך: מצד אחד עליו להתייחס כראוי אל עבדו, ומצד שני אל לו לגרום לעבד לפתח תלות שכזאת, שלא ירצה לחזור ולהיות חופשי ועצמאי בחייו ובמעשיו לפני ה' אֱלֹהָיו. ואלמלא דמסתפינא, הייתי קורא את המילים "וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם" לא כציווי אלא כתוצאה מיחסו הטוב והבלתי־מאוזן של האדון, שאם יחבק את העבד באופן מוגזם, הריהו בעצם כובל אותו אליו וגוזר עליו להיות לו לעבד עולם – ואין זו כוונת התורה, ולא זהו רצון ה'!

"וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ, צֹאן [לקרבן הפסח] וּבָקָר [לקרבן חגיגה], בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשֵׁכֶן שְׁמוֹ שָׁם. לֹא תֹאכַל עִלְיוֹ חֶמֶץ, שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עִלְיוֹ מִצּוֹת, לָחֶם עוֹנֵי... (ט"ז ב' - ג')."

כבר בפרשת פינחס ראינו כי ישנו צד 'עֲשֵׂה' באכילת מצה בימי חג המצות, אף על פי שמן הדין די באכילתה בערב הראשון. כאן חוזרת התורה ומדגישה זאת בהקשר לקרבן הפסח – ועל אף שהריהו נאכל בלילה, אור ליום ט"ו, בכל זאת אומרת התורה "שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עִלְיוֹ מִצּוֹת". ובכן, בכל כזית

מצה שאוכל אדם בימי המועד הריהו מדגיש את אי אכילת החמץ – והרי זה מעין 'עשה' הבא מכלל 'לא־תעשה', על אף שאין הוא בא במניין תרי"ג, ובאכילות הללו ודאי מתקרב האדם לקב"ה, אשר קדשנו במצוותיו וציננו, בבחינת "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעָהוּ" (משלי ג' ו').

"וְעָשִׂיתָ חֵג שִׁבְעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ ... וְשִׂמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֶתְּהָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוֵי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, וְהִגַּר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ, בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁפְן שְׂמוֹ שָׁם. ... חֵג הַסְּפֹת תַּעֲשֶׂה לָּךְ שִׁבְעַת יָמִים ... וְשִׂמַּחְתָּ בְּחֶגְךָ אֶתְּהָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוֵי וְהִגַּר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. שִׁבְעַת יָמִים תַּחֲוֹג לַה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' ... וְהִיִּיתָ אַךְ שִׂמַּח". (ט"ז י' - ט"ו).

הן בחג השבועות, הן בחג הסוכות, פורטת התורה את האורחים אשר מצווים אנו להזמין אל שולחננו ולשתפם בשמחתנו, שמחת העליה לרגל ושמחת ההודיה על כל הטוב אשר נתן ה' לנו. ניתן אף להפליג ולומר שכל עצמם של החגים לשם כך ניתנו לנו – כדי שנוכל להרים בהם את החלשים, לשמחם ולשתפם עמנו באופן שכל כלל ישראל יתחזק ולא ייקרע בין עשיר לבין דל. היתום והאלמנה יחוו כי שוב הם בחיק משפחה תומכת, העבד והגר יחוו חופשיים ובני חורין, הלוי ידע כי הננו גומלים לו ביד נדיבה על עמלו הרוחני – ומכל אלה תיבנה שמחתנו שלנו על שזוכים אנו להחזיק בידם של הצריכים לך ולשמחם – "וְהִיִּיתָ אַךְ שִׂמַּח".

ברשת שופטים

"שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים תִּתֶּן לָּךְ בְּכָל שַׁעְרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָּךְ לְשִׁבְטֶיךָ, וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשִּׁפְט צֶדֶק". (ט"ז י"ח).
ראש הפסוק מכונן אל קהל ישראל המחויב למנות דיינים ראויים, ובסופו נוספת גם דרישה מן הדיינים עצמם – "וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשִּׁפְט צֶדֶק".

והצדק הריהו מוצק ביותר, ממשי, מיוסד על ראיות ברורות, ולא תוצאה של התרשמות גרידא. על כן ניתן להבין שהדיינים מוזהרים כאן, שאם תהיה תחושתם כי ראובן אמין יותר משמעון – או שעדי ראובן יישמעו להם מהימנים מעדי שמעון – אסור להם להכריע על פי התרשמותם זו! אם לא הגיע הדין לידי הכרעה בראיות של ממש, נוח לו לדיין שיסלק את עצמו מן הדין, כדי שלא ייטה אחר הרגשתו והתרשמותו, ואז יימסר הדין לדיינים אחרים אשר הכרעתם תיוסד רק על צדק ולא על תחושות ורשמים.

"כי תבוא אל הארץ ... ואמרת: אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי. שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אליהך בו" ... (י"ז י"ד - ט"ו). אמנם ברור שאין התורה שבעת-רצון מן הדרישה הצפויה למנות מלך "ככל הגוים אשר סביבותי" – שהרי לא ככל הגוים בית ישראל – אבל אף-על-פי-כן לא אסרה התורה את הדבר אלא התירה אותו בתנאים מגבילים, בזהירות הראויה. ומהי תכליתם של התנאים ושל הזהירות? – הווה אומר כי תכליתם היא להרחיק את המלך ואת הממלכה, ככל האפשר, מלהיות "ככל הגוים".

על המלך לדעת שמלכות היא עבדות, ועל כן נאמר "לבית רום לבבו מאחיו" (פסוק כ'); עליו להימנע מכבוד עצמי מופרז – כדרכי הגוים – ועל כן מצוה הוא כי "רק לא ירבה לו סוסים ... וכסף וזהב לא ירבה לו מאד" (ט"ז-י"ז), וכן הלאה לגבי יתר הדרישות המנויות בפרשה.

ובאמת, יכול המלך להיות כליל המעלות – אשר כל מעשיו לשם שמים, ותורת ה' על לבו, ככתוב: "והיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת ... והיתה עמו, וקרא בו כל ימי חייו" ... (י"ח-י"ט). כזה היה מלכנו דוד, אשר כל מזמוריו מאדירים ומקדשים שם שמים, וכל מגמתו היתה לחבר את בית המלכות אל בית ה' – כפתיחת מזמור ל' בתהלים: "מזמור שיר חננת הפית לדוד". מלך אשר כזה ודאי ראוי ורצוי הוא לפני ה' תמיד; עליו ועל בניו ההולכים בדרכו אמרה התורה בחיתום הפרשה: "למען יאריך ימים על ממלכתו, הוא ובניו בקרב ישראל" (פסוק כ').

"תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֶל־לִהְיֶךָ". (י"ח י"ג).

תמימות היא שלמות, ועליכן יש לדרוש שהתמימות הנדרשת מאיש ישראל עם ה' מתבטאת בקיום כל דבריו של הקב"ה, מצוות וחוקים ומשפטים, מבלי להפיל דבר; כי כולם יחד – וכל אחד לחוד – הריהם אמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה. על פי הפירוש הזה יבואר דברו של דָּוִד בתהלים (י"ט ח') – "תִּוְרַת ה' תְּמִימָה, מְשִׁיבַת נְפֶשׁ" – כשיקוף נאמן של הפסוק דנן, שהרי התמימות אחת היא: שלמות התורה המסורה לנו כאשכול כולל-כול, ושלמות אישי-ישראל המקיימה ומקבלה כליכולה, תמים עם ה' אֶל־להיו.

"אִךָ הַנְּבִיא אֲשֶׁר יֵזִיד לְדַבֵּר דְּבַר בְּשִׁמִּי אֵת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר... – וּמַת הַנְּבִיא הַהוּא". (י"ח כ').

בפסוקים הקודמים מציינת התורה בחיוב את "הולדתה" של הנבואה בקרב העם, כאשר ביקשו בני ישראל שְׁמֶשֶׁה יתווך בינם לבין אֶל־להים, כי יֵרְאִים הם לשמוע בעצמם את קול ה' ולחזות מקרוב במראה האש הגדולה. "הֵיטִיבו אֲשֶׁר דִּיבְרוּ", מעיד משה על אשר אמר לו הקב"ה באותו מעמד (פסוק י"ז). מני אז, קיים ערוץ פתוח בו מוסר לנו הקב"ה את דברו ביד נביאיו, נביאי האמת והצדק.

עם זאת, פונה הקב"ה ומזהיר מראש את הנביא, לבל יהין למסור בשם ה' את אשר לא נְצַטְּוּהוּ. וכאן יש להדגיש שאזהרה זו כוללת גם דברי אמת, דברים נכוחים, הנובעים ונלמדים בסברה ישרה מדבריו של הקב"ה. כי הסברה הישרה – גם סברת הנביא – הריהי עדיין סברה אנושית, לימוד והיקש אשר יכול חכם אחר לחלוק ולטעון כנגדם, ועדיין אין לדעת כיצד תוכרע ההלכה. ובכן, מדגיש הכתוב כי רק צו ה' הנשמע לנביא הוא אשר יהא תוכן נבואת האמת; וכאשר דובר הנביא את אשר שמע – אסור לו לערב בדבריו את הבנתו שלו או להוסיף את מסקנותיו אשר לא שמע. דין מוות גזור עליו אם יזייף דְּבַר אֶל־להים חיים!

"שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אֶרֶץךָ ... וְזֶה דְבַר הַרוֹצֵחַ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה וְחָי, אֲשֶׁר יִפֶּה אֶת רַעְהוֹ בְּבַלְי דַּעַת, וְהוּא לֹא שׁוֹנֵא לוֹ מִתְמוּל שְׁלוֹשׁוֹם. ... וְלֹא יִשְׁפֹּף דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אֶרֶץךָ ... וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים.

וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שׁוֹנֵא לְרַעְהוֹ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִפְהוֹ נֶפֶשׁ וּמֵת, וְנָס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵל. וְשָׁלְחוּ זְקֵנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אוֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אוֹתוֹ בְּיַד גּוֹאֵל הַדָּם וּמֵת. לֹא תַחֲוֹס עֵינֶךָ עָלָיו, וּבִיעֲרָתְ דָּם הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ." (י"ט ב' - י"ג).

בְּצִוּוֵי עַל קִבְעַת עֵרִי הַמִּקְלָט הַנָּנוּ נִדְרָשִׁים לְזַהֲרוֹת יִתְרָה, כַּפּוּלָה וּמְכּוּפְלָת, שְׁלֹא תִצָּא תִקְלָה וְיִיִּהְרַג הַרוֹצֵחַ בְּשִׁגְגָה בְּיַד גּוֹאֵל הַדָּם. כִּי לְרוֹצֵחַ שְׁלֹא מֵתוֹךְ שְׁנֵאָה אֵין מִשְׁפָּט מוֹוֹת, וּמִצּוּוִים אֲנוּ לְהַצִּילוֹ מִיַּד גּוֹאֵל הַדָּם. הַיְפוּךְ הַדְּבָרִים בְּרוֹצֵחַ אֲשֶׁר שְׁנֵא זֶה מִכְּבֵר אֶת חֲבֵרוֹ, אֲרַב לוֹ וְרִצְחוֹ נִפְשׁ. הַיָּד הַזֶּה אֵינְנוּ רְאוּי לְהַגְנָה – וְאִף מֵתוֹךְ עִיר הַמִּקְלָט יֵשׁ לְהוֹצִיא, לְדוֹן אוֹתוֹ לְמִיתָה, וּלְמַסּוֹר אוֹתוֹ בְּיַד גּוֹאֵל הַדָּם.

מַלְכַתְחִילָה, אֲסוּר שְׁנִיגֵעַ כֻּלָּל לְיַדֵי נְסִיבוֹת שְׁכָאלָה, שֶׁהָרִי נִצְטָוָה כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּלֹא־תַעֲשֶׂה וּבַעֲשֶׂה: "לֹא תִשְׁנֵא אֶת אַחִיךָ בְּלִבְבְּךָ", "וְאַהֲבַת לְרַעֲךָ כְּמוֹךָ" (וַיִּקְרָא י"ט י"ז - י"ח). אֵילוּ נִתְקִימוּ הַמִּצְוּוֹת הַלָּלוּ, וְדָאֵי לֹא הִיָּה הָאִישׁ מִיִּדְרָדֵר עַד שְׁנֵאָה כִּה עֲזָה שֶׁהוֹבִילָה אוֹתוֹ לְשַׁפּוֹךְ אֶת דָּם רַעְהוֹ בְּמוֹ יָדָיו. עַכְשָׁיו – שֶׁהַגְעַנּוּ לְכַךְ – אֵין מְנוּס מִדִּין מוֹוֹת לְרוֹצֵחַ, "וּבִיעֲרָתְ [שׁוֹפֵךְ] דָּם הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל, וְטוֹב לָךְ".

וְאוֹלָם, בְּסוּף הַפְּרָשָׁה – בְּצִוּוֵי עַל עֲגָלָה עֵרוּפָה – הַנָּנוּ לוֹמְדִים שֶׁהָאֲחֵרוֹת עַל כֶּךָ שְׁאֲמַנָּם אִירַעְהָ הַרַעְהָ הַזֹּאת אֵינְנָה מוֹטְלָת רַק עַל הַרוֹצֵחַ, אֲלֵא מוֹטְלָת הִיא גַם עַל זְקֵנֵי הָעָם, מִלְּמַדְיוֹ וּמוֹרֵי דְרָכּוֹ. שֶׁם מְדוּבָר בְּמִקְרָה שְׁנִמְצָא חֲלָל וְלֹא נוֹדַע מִי הִיָּפְהוֹ; וְכֹאֲשֶׁר רוֹחֲצִים הַזְּקֵנִים אֶת יָדֵיהֶם עַל הַעֲגָלָה הָעֵרוּפָה, הֵם עוֹנִים וְאוֹמְרִים: "יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה, וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ" (כ"א ז'). נְגִינַת הַדְּבָרִים הַלָּלוּ, אִם נִיתֵן לֹמַר כֶּךָ, הִרִיָּה כְּנִגְיָנָה שֶׁל תְּמִיָּהָ – וְכֵאלוֹ הֵם אוֹמְרִים: הָאֲמַנָּם לֹא שָׁפְכוּ יָדֵינוּ אֶת הַדָּם? אֵיךְ לֹא רָאוּ עֵינֵינוּ אֶת הַשְּׁנֵאָה שְׁקִדְמָה לְרִצְחָ? אֵיךְ לֹא מִנְעֵנוּ אֶת הַהִידְרָדְרוֹת מִבְּעוֹד מוֹעֵד, וּמְדוּעַ לֹא הִרְבִּינוּ אֶתְהָבָה בְּעֵרְנוּ?..

הַפְּרָשָׁה מִסְתַּיִימָת בְּצִוּוֵי: "וְאַתָּה תִּבְעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקֶּרְבְּךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיִּשְׁרָר בְּעֵינֵי ה'" (כ"א ט') – וּמֵאִירִים דְּבָרֵי רַבִּי אֲבֵרָהָם אֲבָן עֲזָרָא, הַמְּפָרֵשׁ "כִּי לֹא

ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני ה', כְּסוּד 'שכר עברה עברה ושכר מצווה מצווה'."

"כִּי יָקוּם עַד חֶמֶס בְּאִישׁ לְעֵנֹת בּוֹ סָרָה. ... וְדָרְשׁוּ הַשּׁוֹפְטִים הַיָּטֵב וְהַנָּה עַד שֶׁקֶר הָעֵד, שֶׁקֶר עָנָה בְּאֶחָיו. וְעִשְׂיָתָם לֹא כָּאֲשֶׁר זָמַם לְעִשׂוֹת לְאֶחָיו, וּבְעֵרַת הָרָע מִקְרָבָה. וְהַנְּשָׂאִים יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ, וְלֹא יוֹסִיפוּ לְעִשׂוֹת עוֹד כְּדָבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבָּה. וְלֹא תַחֹס עֵינְךָ – נֶפֶשׁ בְּנַפְשׁ" ... (י"ט ט"ז-כ"א).

בתורתנו אין דין מוות להורג את חברו בשוגג, במעשה של 'גְּרָמָא' הנובע מחוסר זהירות ומחוסר אחריות. אל יחשוב מאן-דהוא כי הוא הדין גם במי שהעיד דבר שקר על חברו וגרם לדיינים לחרוץ את דינו למיתה. אף-על-פי שהעד הזומם הזה לא הרג בידי – הריהו רוצח ממש, זָד ורשע, ודינו למיתה. לא רק שהוא עצמו התגלה כנוכל, אלא אף ניסה הוא לנצל את דין התורה ואת הדיינים הנותנים אמון בְּעַד הניצב לפניהם. אילו צלחה מזימתו, היתה היא כלולה משתיים רעות: האחת היא בנטילת נפש האיש הזכאי שהומת, והשניה היא בגרימת נזק חמור למערכת השפיטה, בהכשלת הדיינים.

שני נימוקים ניתנים לגזר דינו של עד השקר: האחד הגיוני וישיר, מידה כנגד מידה – "וְעִשְׂיָתָם לֹא כָּאֲשֶׁר זָמַם לְעִשׂוֹת לְאֶחָיו" – בבחינת 'וְהַשְׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרִאשׁוֹ'; והשני מתייחס אל כלל ישראל, כאזהרה ומניעת פשע: "וְהַנְּשָׂאִים יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ, וְלֹא יוֹסִפוּ לְעִשׂוֹת עוֹד כְּדָבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבָּה".

"וְעִשְׂיָתָם לֹא כָּאֲשֶׁר זָמַם לְעִשׂוֹת לְאֶחָיו, וּבְעֵרַת הָרָע מִקְרָבָה". (י"ט ט"ז).

רש"י מביא כאן את הדין אשר נקבע במסכת חולין (דף י"א עמוד ב') שהעד הזומם יידון למיתה רק "כְּאֲשֶׁר זָמַם" ולא כאשר עשה. מכאן אמרו: הרגו [בית דין את הנידון] – אין נהרגין [העדים, אפילו הוכח בדיעבד שהיו זוממים]."

טעם הדבר נעוץ בכך שכל עוד לא נגמר הדין תלוי הקולר בצוואר העדים, ואם נחשפה העלילה אשר ביקשו להעליל – דמם בראשם. ואולם, משעה שחרץ בית הדין את דברו, ונידון החייב למיתה, נוצר מצב חדש. עתה כבר

עבר נטל האחריות מן העדים אל בית הדין, וברית כרותה לדייני ישראל הכשרים שלא תצא עוולה מתחת ידיהם, ושכינה עמהם בדינם, כי "אֵלֵהֶם נִצָּב בְּעֵדַת אֵל – [זה בית הדין] – בְּקֶרֶב אֵלֵהֶם [= הדיינים] יִשְׁפּוּט" (תהלים פ"ב א').

מעתה, אפילו אם אמנם היו העדים עדי שקר, מחזיקים אנו את החלטת הדיינים לדין אמת, כי כנראה כיוונו לאמת נסתרת הידועה לידוע כול, "פי אֵל דַּעוֹת ה', וְלוֹ נִתְּכֵנוּ עַל־לוֹת" (שמואל"א ב' ג').

"פי תקרב אל עיר להלחם עליה, וקראת אליה לשלום. והיה אם שלום תענה ופתחה לך – והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך. ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה ... והפית את כל זכורה לפי חרב. ... כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד, אשר לא מערי הגויים האלה הנה. רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה. פי החרם תחרימם ... למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם, וחסאתם לה' אלהיכם". (כ' י' - י"ח).

בפסוקים אלה לומדים אנו הן על ערכו של השלום, והן על הסכנה הטמונה בו.

מצד אחד מכוונת אותנו התורה שלא להאדיר את מעשה המלחמה, ושלא להופכו למקור של יוהרה לאומית. אין עושים מלחמה ואין הורגים נפשות רק לשם כבוד! על כן מצווים אנו לקרוא לשלום אל אויבינו דרי הערים הרחוקות – ואם ישלימו עמנו יהיו למס ולא נהרגם.

מאיך גיסא, אסור לנו בשום אופן להותיר בקרבנו עובדי עבודה זרה – וכאן נעוצה הסכנה הכרוכה בשלום. אם שכנינו, שבעת העממים היושבים בלב הארץ, אינם נוטשים את פולחן אליליהם – לא נוכל להחיותם בתוכנו. אם נניח להם בשלום ניקש בטומאת פולחנם; על כן חייבים אנו להחרימם, "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם".

פרשת כי תצא

"כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ ... וְרֵאִיתָ בְּשׁוֹבְיָהּ אִשֶׁת תּוֹאֵר, וְחִשְׁקָתָּ בָּהּ וְלָקַחְתָּ לָּהּ לְאִשָּׁה. וְהִבֵּאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתְךָ ... וּבְכַתְּהָ אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ יָרַח יָמִים, וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעֵלְתָהּ וְהָיְתָה לָּהּ לְאִשָּׁה. וְהָיָה אִם לֹא חִפְצָתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנִפְשָׁהּ ... לֹא תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עֵינֵיהָ." (כ"א י" – י"ד).

ירדה תורה אל נבכי נפשו של החייל בשעת המלחמה, שלא עמדו לו כוחותיו להתגבר על יצרו – ועל כן מותרת לו השבויה אשר חשק בה, אך מוטלות עליו הגבלות אשר עשויות למנוע מראש את כל העניין.

ראשית, עליו להביאה אל ביתו ואסור לו להסתירה בחצר אחורית כלשהי. שנית, עליו להמתין חודש ימים, ובינתיים היא יושבת בביתו על כל המשתמע מכך; בימים אלה יוכל להכירה מקרוב ולעמוד על טיבה, ושוב ייתכן כי עתה יסתיים כל הניסיון הזה. שלישית – אם החליט האיש כי כך ראוי – עליו לשאתה לאשה, על כל הכרוך בדבר, ולא לבוא עליה בבעילת זנות. ורביעית, אם נכשלו הנישואין הללו, אין הוא יכול לסלקה בביזיון אלא עליו להוציאה בגט, בדרך ארץ ובכבוד הראוי לה.

זוהי שרשרת התנאים הבאה לרסן את התפרצות היצר, לתעל את היחסים בין האיש לבין השבויה לאפיק מכובד ככל האפשר, לבל יוכם שם ישראל ושם של חלוצי הצבא.

"כִּי יְהִי לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה, אֵינָנו שׁוֹמְעֵ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ, וַיִּסְרוּ אוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם. וְתִפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ ... וּרְגָמָהּ כָּל אַנְשֵׁי עִירוֹ בְּאֲבָנִים וְמָת, וּבְעֵרַת הָרַע מִקִּרְבָּהּ, וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ." (כ"א י"ח – כ"א).

מעניין לציין שבתחילת הדברים נאמר: "כִּי יְהִי לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה", אחר-כך נאמר שהבן איננו שומע בקול שני הוריו גם כשהענישוהו, ולבסוף נאמר: "וְתִפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ" וכו'.

כי פעמים הרבה נוצר מתח בין האב לבנו בעניינים חינוכיים, והדברים עלולים להידרדר עד כדי קרע מוחלט, אך האם – בעדינותה, בחכמתה ובניסיונה –

יכולה ליישר את ההדורים, להתיר את פקעת היחסים, להרגיע ו"להציל את המצב". כאן נרמזים אנו שגם חכמתה וכשרונה של האם לא הועילו, היא נאלצה להסכים עם בעלה שבנם הוא אכן סורר ומורה ללא תקנה – ואז אין מנוס מן הדין, כדי למנוע מקרים אחרים כאלה בקרב קהל ישראל.

☆

"גְּדִילִים תַּעֲשֶׂה לָךְ עַל אַרְבַּע פְּנֵפוֹת כְּסוּתָךְ אֲשֶׁר תִּכְסֶה בָּהּ". (כ"ב י"ב). בגדיו של אדם מבטאים את חיצוניותו – את דרך הופעתו והילוכו בין הבריות – והחיצוניות מבטאת את המהות הפנימית. על כן מקפידה התורה שיהא איש ישראל לבוש בצורה ייחודית – שיהיו גדילי-החיצית על בגדיו כסימן היכר בולט לעין – ושיתגאה בלבושו, בהיותו יהודי, בן לעם סגולה, אשר אינו מתלבש כנוכרי!

☆

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה, וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׁנָאָהּ. וְשָׁם לָהּ עֲלִילוֹת דְּבָרִים: ... אֵת הָאִשָּׁה הַזֹּאת לְקַחְתִּי, וְאֶקְרַב אֵלֶיהָ, וְלֹא מִצְאָתִי לָהּ בְּתוּלִים. וְלָקַח אָבִי הַנְּעֶרָה וְאָמְהָ וְהוֹצִיאָהּ אֵת בְּתוּלֵי הַנְּעֶרָה אֶל זְקֵנֵי הָעִיר הַשְּׂעֵרָה. ... וְעָנְשׁוּ אוֹתוֹ מֵאָה כֶּסֶף וְנָתַנוּ לְאָבִי הַנְּעֶרָה, כִּי הוֹצִיאָה שָׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל, וְלוֹ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה – לֹא יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל יְמֵיו". (כ"ב י"ג-י"ט).

אולי יש לפרש שסופה של הפרשה הזאת מלמד על תחילתה, כלהלן: מתוך ההוראה הקובעת שיאלץ האיש הזה לחיות כל ימיו עם אשתו ולא יוכל לגרשה, מבינים אנו איך התחיל הזיווג הזה. סדר הדברים איננו כפי שהוא כתוב – "וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׁנָאָהּ", שְׁשָׁנָתוֹ נבעה מביאתו אליה – אלא להיפך: הוא שנא אותה מלכתחילה, וביאתו היתה רק כדי לספק את תאוותו. כל נישואיו היו אפוא מגואלים מלכתחילה, ועל דרך זו יש לקרוא את הדברים: 'האיש לקחה ובא אליה כאשר הוא שונא אותה', וכלל לא מתוך אהבה וחיבה.

הווה אומר כי כוונת האיש הנקלה הזה היתה רק להשתמש באשה לשעה קלה ולהיפטר ממנה אחר כך, להשליכה ככלי אין חפץ בו, ועל כן הוא בדה

דָּבַר שֶׁקֶר וְעֲלִילָה כְּאִילוֹ לֹא מִצָּא לֵה בְּתוֹלִים, כְּפִי שְׁזִמְמָה מַלְכַתְחִילָה – וְכִזָּאת לֹא יִיעֲשֶׂה בְּיִשְׂרָאֵל!

וּבִכֵּן, לְאִישׁ אֲשֶׁר כְּאִלֵּה הֵן מַחְשְׁבוֹתָיו – מַחְשְׁבוֹת זִימָה – אֹמֶרֶת הַתּוֹרָה מֵרָאשׁ כִּי לֹא תִצְלַח דְּרֹכּוֹ. הוּא לֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹת פְּלִסְתֵּר אֶת מוֹסַד הַנִּישׁוּאִין, וְזִקְנֵי הָעִיר לֹא יִנְיָחוּ לוֹ לְהַתְּגַלֵּל וּלְהוֹצִיא שֵׁם רַע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל. עַל כֵּן נִקְבַּע הַדִּין שׁ"לֹא יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו", עַל מִנַּת שִׁיחֻשׁ הָאִישׁ מֵרָאשׁ, פְּעֵמִים וְשִׁלּוּשׁ, וְלֹא יַעֲזֹ לְהוֹצִיא לְפִועַל אֶת זְמָמוֹ.

"כִּי יִהְיֶה נְעִרָה בְּתוֹלָה, מְאֹרְשָׁה לְאִישׁ, וּמִצָּאָה אִישׁ בְּעִיר וְשָׁכַב עִמָּה. וְהוֹצִיאָתֶם אֶת שְׁנֵיהֶם אֶל שַׁעַר הָעִיר הַהִיא וְסָקַלְתֶּם אוֹתָם בְּאֲבָנִים וּמָתוּ – אֶת הַנְּעִרָה עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא צָעֲקָה בְּעִיר, וְאֶת הָאִישׁ עַל דְּבַר אֲשֶׁר עִינָה אֶת אִשְׁתּוֹ רָעָהּ, וּבְעִרְתָּ הָרַע מִקִּרְבָּהּ." (כ"ב כ"ג-כ"ד).

לְכַאוּרָה תִּמּוּהָ מִדּוּעַ נִגְזַר כִּאֵן הָעוֹנֵשׁ הַחֲמוּר מְכֹל – דִּין מוֹוֹת בְּסָקִילָה – רַק מִשׁוּם שֶׁלֹּא צָעֲקָה הַנְּעִרָה לְעִזְרָה; כִּי מִי יוֹדֵעַ מַה הַתְּחוּלָל בְּנַפְשָׁהּ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, וְאוּלַי הַקִּפְיָה הַפְּחַד אֶת זַעֲקָתָהּ?...

עַל כֵּן נִרְאָה לִי שִׁישׁ לְמִצּוֹא רִמְזוֹ בְּכַתּוּבִים לְהַתְּנַהֲגוֹת נְלוּזָה שֶׁל הַנְּעִרָה הַזֹּאת, וְלִכְךָ שֶׁאֵין הִיא תְּמִימָה כֻּלָּל וְכֻלָּל. הִיא מְסֻתָּבֶת בְּעִיר לְבַדָּה, וְאִזּוֹ נֶאֱמַר: "וּמִצָּאָה אִישׁ בְּעִיר וְשָׁכַב עִמָּה" – הוּא אֵינוֹ מִתְּנַפֵּל עֲלֶיהָ בְּפִתְעֻפְתָּאוֹם, הוּא פְּשוֹט 'מוֹצֵא' אוֹתָהּ, כְּאִילוֹ הִיתָה מְזוּמְנַת לְכָךְ... בְּקִרְיָה נּוֹסֶפֶת, וּבְהַאֲזִנָּה לְרַחֵשׁ הַמְּסֻתָּתֵר מֵאַחֲרֵי הַטְּקִסְט, אוּלַי נִיתֵן אֶפִּילוֹ לְשִׁמוּעַ כִּאֵן נִיקּוֹד אַחֵר לְמִילָה אַחַת, כְּאִילוֹ כְּתוּב: 'וּמִצָּאָה אִישׁ בְּעִיר וְשָׁכַב עִמָּה' – שֶׁהִיא תִּרְהַ אַחֲרָיו וְ"מִצָּאָה" אוֹתוֹ, לֹא פְּחוֹת מִכֵּךְ שֶׁהוּא "מִצָּא" אוֹתָהּ...

וְאִם אִמְנַם אֱלֹהִים פְּנֵי הַדְּבָרִים הָרִי בּוֹדָאֵי נוֹאֶפֶת הִיא, מְזִידָה וְלֹא אֲנוּסָה, "כִּי עֲשִׂתָּהּ נְבִלָה בְּיִשְׂרָאֵל לְזָנוֹת בֵּית אֲבִיהָ" (פְּסוּק כ"א), וְדַמָּה בְּרָאשָׁה.

"וְלֹא אָבָה ה' אֵלֹהֵיךָ לְשִׁמוּעַ אֶל בְּלָעַם, וַיַּהֲפֹךְ ה' אֵלֹהֵיךָ לָךְ אֶת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה, כִּי אֶהְבֶּךָ ה' אֵלֹהֵיךָ." (כ"ג ו').

אין כל פלא בכך ש"לא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמוֹעַ אֶל בְּלָעַם", שהרי אם אין בו שום כוח לקלל ממילא אין חידוש בכך שלא נתקיימה קללתו, והיה פְּזוּרָה דבריו לְרוּחַ. ואולם, לכאורה, אם אין כלום בקללתו הרי אי אפשר להפיק ממנה דבר – גם לא על דרך ההיפוך. כאן ניתן אפוא החידוש הגדול – שהפך הקב"ה את קללתו של בלעם לברכה, באהבתו אותנו, ועשה שימוש כביכול בפוח האנושי אשר אותו רשע זמם להפעיל כנגדנו, שיהא כמנוף לברכה אֱלֹהִית, ככתוב: "וַיְהִי כִּי הָיָה לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה". ואולי יש לומר שמעשה בלעם היה מעין אות מקדים לתור הגאולה – כי פְּזוּרָה גאולתנו ישוב וייראה החיזיון הזה של היפוך קללת הגויים לברכת ישראל. לא רק שמעשיהם – המכוננים כנגדנו – ייהפכו לנו מקללה לברכה, אלא שאף הם עצמם, באורח פלא, ייהפכו להיות מעריצֵינו ומכבֵּדֵינו לאחר שהיו שונאֵינו ומנִדֵינו. כי הנה זו ברכתנו האמורה בנבואה: "וְאֲנִי מַעֲשִׂיהֶם וּמַחֲשׁוֹבוֹתֵיהֶם בָּאָה, לְקַבֵּץ אֶת כָּל הַגּוֹיִים וְהִלְשׁוֹנוֹת, וּבָאוּ וַרְאוּ אֶת כְּבוֹדִי" (ישעיהו ס"ו י"ח), "וְאֲשֶׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִים כִּי תִהְיוּ אִתָּם אֶרֶץ חֶפְצִי, אָמַר ה' צְבָאוֹת" (מלאכי ג' י"ב).

"כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חַדְשָׁה לֹא יֵצֵא בְּצַבָּא, וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבָר, נְקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שְׁנֵה אַחַת – וְשִׁימַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח". (כ"ד ה'). במלחמת מצווה חייבים כולם להתגייס – "אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" – מה שאין כן במלחמת הרשות ובמשימות אחרות המוטלות על הכלל. כאן גילתה התורה רגישות יוצאת דופן – בדין ייחודי שאין כמותו בְּאֻמוֹת – ופטרה את החתן מחובת הגיוס בשנת נישואיו הראשונה. אין זאת אלא שמכירה התורה בחשיבות העליונה של עידוד רגשי האהבה בין בני הזוג בְּשֵׁנָה הראשונה, שלא להפריע ללבִּלְבּוֹב העדין הזה. על כן ננקטת כאן גישה של חסד, מתוך ידיעה שיחסי האישות בשנה הראשונה יקבעו את היחסים לכל השנים הבאות, ולדבר הזה תהיה השפעה מכרעת על בניין המשפחה, וגם על בנים ובני־בנים.

"כִּי תִקְצוֹר קִצְרֵיךָ בְּשׂוֹדָה וְשִׁכְחָתָ עוֹמֵר בְּשׂוֹדָה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ – לָגֵר לְיִתּוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה, לְמַעַן יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדִיךָ". (כ"ד י"ט).

כאשר יגלה בעל השדה כי שכח עומר בשדהו, הרי תגובתו הצפויה היא שיתרגז על עצמו "איך קרה לי פֶּדְבֵר הַזֶּה?", ואחר כך ישוב לאסוף את אשר שכח, כדי שלא ילך לאיבוד.

והנה, מלמדת התורה את היפוכו של דבר: לא הרוגז אמור להופיע במקרה זה, אלא הוֹדְיָה לְקַב"ה על אשר זיכה אותנו במצווה! את השכחה, שהיא אקראית לכאורה, יש להפוך למנוף של הרגשת שמחה המציפה את הנפש – שהנה צמחה כאן לפתע החובה להתאפק, לא לשוב אל השדה, על מנת שִׁיזְכּוּ הַגֵּר, הַיִּתּוֹם וְהַלְמָנָה בַּמַּעַט חֶסֶד וּבַמִּתְנַת בְּרַכָּה.

מעין נימוק ניתן כאן למצווה הזאת – "לְמַעַן יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדִיךָ". כמובן, אין הכוונה שבעל השדה יִמְנַע מִלְקַחַת אֶת שִׁכְחָתוֹ כְּדִי שְׁיִזְכֶּה בְּבִרְכַת ה'. עליו לקיים את המצווה כנתינתה – 'לשמה', ומתוך דאגה פְּנָה לְנֹזְקִים – ולא על־מנת לקבל פרס. ועם זאת, עליו גם לנטוע בנפשו את הביטחון שבהיותו מְחַסֵּר מִמְמוֹנוֹ, כביכול, הרי אין הוא פוגע בעצמו וברכשו כמלוא נימה אלא אדרבה: בכך הוא מושך עליו את חסדו של אבי יתומים ודיין אלמנות, שיוסיף לו הקב"ה עוד כהנה וכהנה, ויברכהו בכל מעשה ידיו.

"כִּי תַחְבוֹט זִיתְךָ לֹא תִפְאַר אַחֲרֶיךָ, לָגֵר לְיִתּוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה. כִּי תִבְצוֹר פְּרִמָּךָ לֹא תַעֲוִלֵל אַחֲרֶיךָ, לָגֵר לְיִתּוֹם וְלֹאֲלִמְנָה יִהְיֶה. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַל כֵּן אֲנֹכִי מְצַוֶּה לַעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה". (כ"ד כ' – כ"ב).

לכאורה ניתן בזה נימוק למצוות השארת הֶלְקֵט בְּכַרְמֵי הַזֵּית וְהַגֶּפֶן – "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַל כֵּן אֲנֹכִי מְצַוֶּה לַעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה" – ובכל־זאת לא נראה לי שזהו נימוק פשוט, שְׁעֵבֵדִים הֵינּוּ לַפְרַעָה בְּמִצְרַיִם וְעַל כֵּן נִתְחַיִּבְנוּ בְּמִצְוֵה הַזֹּאת.

ובכן, נראית לי ההבנה שהכתוב אומר כי תמיד עלינו לשוות לנגד עינינו את היותנו נדכאים תחת יד אדונים אכזרים – "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" – ומתוך כך יקל עלינו להבין, באופן טבעי, את עומקה ויושרה של המצווה הזאת, מזווית ראייתו של החלש.

במילים אחרות: חובת הדאגה לנזקקים איננה נובעת מהיותנו פעם עבדים במצרים – כי גם אלמלא כן מחויבים היינו בדבר. ואולם, משעה שאמנם כך היה – שעבדים היינו – אומרת לנו התורה: "וְזָכַרְתָּ פִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַל כֵּן [בוודאי תבין עד כמה מְשׁוּעַ החלש לעזרתו ולרחמיו של החזק, ובוודאי תקיים בחפץ לב את המצווה, כאשר] אֲנֹכִי מְצוּקָה לַעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה".

"זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמֶלְק בְּדַרְךָ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם. אֲשֶׁר קָרָה בְּדַרְךָ, וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשָׁלִים אֲחֵרֶיךָ, וְאֶתָּה עָיַף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים". (כ"ה י"ז-י"ח).

דומה שאת רֶצֶף התיאור "וְאֶתָּה עָיַף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים" יש לקרוא בהיפוך הכיוון, מסופו לתחילתו. כי משעה שאין אתה ירא אֱלֹהִים, עוזבים אותך כל כוחותיך – והינך נעשה לָאָה, "עָיַף וַיִּגַע", רפוי וחסר אונים להילחם כנגד הקמים עליך, דל ומדולדל בכל מעשיך.

"וְהָיָה בְּהַנִּיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מְכַל אוֹיְבֶיךָ מִסְבִּיב, בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ – תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עֲמֶלְק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, לֹא תִשְׁכַּח!". (כ"ה י"ט).

פשט הכתוב הוא כי עלינו למחות כל זִכְרֵ לעמלק אשר תחת כל השמים, כל רסיס ישות שלו, איש אשה וילד. ואולם, דומה שניתן להעמיד כאן גם דָרָשׁ – שאת זִכְרֵ עמלק עלינו למחות גם מזיכרוֹנֵנו שלנו.

כי תמנון עמלק מתפשט ושולח את אחיזתו בנו בכל מיני דרכים, וכך מתקיים "וַיִּזְנֹב בְּךָ" לא רק כפשוטו אלא גם כמדרשו, שהעמלקיות נאחזת בחולשת מחשבותינו, במקומות בהם אמונתנו רפויה והננו 'עייפים' וחסרי אונים. על כן באה האזהרה שגם מזיכרוֹנֵנו עלינו למחות כל שארית עמלקיות, לכל יישאר בנפשנו שום "זִכְרֵ עֲמֶלְק". כי כל עוד מפעפע בתודעתנו שְׂאוֹר כלשהו של הַרְשָׁעָה הזאת, הרי עוד לא נמְחָה עמלק לגמרי ועודנו קיים, ועוד טרם קיימנו

את מלוא המצווה אשר מוטל עלינו לבצעה בשלמות, ללא שיוור, לחלוטי-חלוטין: "תמקה את זכר עמלק מתחת השמים, לא תשכח!".

פרשת כי תבוא

"וענית ואמרת לפני ה' אלהיך: ... ויוציאנו ה' ממצרים ... ויביאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת, ארץ זבת חלב ודבש. ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' ... ושמתה בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך, אתה והלוי והגר אשר בקרבך". (כ"ו ה' - י"א).

בפסוקים אלה אמורה מצות 'מקרא ביכורים', ונתון לפנינו הנוסח אשר יאמר מביא הביכורים בחצרות בית ה'. גם מן הדברים האמורים וגם מן השמחה בכל הטוב אשר נתן לנו הקב"ה, בולטת החובה שלא נהיה כפויי טובה! ההודיה והכרת הטוב לה' – על כל אשר גמלנו ממצרים ועד הנה – הריהי מיסודות היחס הראוי בינינו לבין ה' אלהינו.

ואולם, אין שמחתנו שלמה אם אין אנו משתפים בה – יחד עמנו – את הלוי והגר הזקוקים לתמיכתנו. וכאשר אנו והם שמחים וחוגגים יחדיו, ממילא נושרות המחיצות בין המעמדות והפלגים השונים, ועם ישראל – הגוי כולו – ניצב יחד-כאחד לפני ה' במקום קודשו.

ניתן לחוש כעין הקבלה בין מתת ה' לנו לבין חובתנו להעניק משלנו לאלה הצריכים לכך: כשם שהביאנו הקב"ה אל ארץ ברוכה – "ארץ זבת חלב ודבש" – והעניק לנו בשפע מיבולה, כך ננהג גם אנו, ביד פתוחה ובנפש חפצה.

"ובנית שם [בהר עיבל] מזבח לה' אלהיך, מזבח אבנים, לא תניף עליהם ברזל. אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך, והעלית עליו עולות לה' אלהיך". (כ"ז ה' - ו').

המצווה כי תהיינה אבני המזבח שלמות – ללא פגם – הריהי אות על שלמותה של תורה ועל שלמותו של עם ישראל האוחז בה והולך בדרכיה. כל שינוי שינסה אדם לחולל בתורת ישראל, בין בגריעה ובין בהוספה, הריהו כהנפת חרב ברזל על שלמותה, שהיא היא 'נשמתה' כביכול. לא יוכל לעמוד בניינה המופלא של תורת ישראל – והיא לא תפעל את פעולתה – כאשר תהיינה מצוותיה תרי"ב או תרי"ד. ורמז לדבר בפסוק דנן: "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ" – ורק אז נהיה בטוחים כי לא נרד דומה, כי נקום ונעלה עד ה' אֱלֹהֵינוּ – וְהִעֲלִיתָ עָלָיו עֹלוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ."

"וּבְנִיתָ שָׁם [בהר עיבל] מִזְבַּח לַה' אֱלֹהֶיךָ ... וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאֶכְלַתָּ שָׁם, וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ". (כ"ז ה' - ז').

לכאורה, קשה לצוות על אדם כי ישמח, שהרי כל הרגשות מסורים הם ללב, ואינו דומה הלב לרגל או ליד אשר ניתן לפקוד עליהן להתייבב ולעשות מעשה. אין זאת, אלא שמקופלת בכל התורה ידיעת האמת הבסיסית, שלא עול היא עלינו – היא ותרי"ג מצוותיה – אלא עונג גדול, עונג ואושר המובטחים לכל ההולכים בנתיבותיה. אשר על כן אומרת התורה פעם אחר פעם "וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ", ספק כציווי, ספק כצפיית הרגשתנו הטבעית המתפרצת מעומק לבנו – או, כנראה באמת, גם זה וגם זו...

"וְעָנוּ הַלְוִיִּים וְאָמְרוּ אֵל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רֹם: אַרְוֵר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמִסְכָּה תוֹעֵבַת ה' מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרֶשׁ וְשָׁם בְּסֵתֶר, וְעָנוּ כָּל הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן. ... אַרְוֵר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם, וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן". (כ"ז י"ד - כ"ד).

בין "ארור" ראשון ל"ארור" אחרון – אשר ציטטנו כאן – נתונים עוד עשרה, ובסר־הכול שנים-עשר 'ארורים' המנויים בְּרִשִׁימָה. ויש לומר כי אין התורה מטביעה קללת 'ארור' על העוברים על דבריה – כמעין מעשה נקמה – וגם אין היא גוזרת כאן את עונשי העבריינים, אלא רק חושפת את אשר עוללו הם לעצמם. כי ההולך בדרך התורה, באור פני ה',

– "בְּרוּךְ אַתָּה בְּבוֹאֶךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ" (כ"ח ו') –
 – בעוד אשר אלה הממרים, הכופים את עצמם לסרב, גוזרים על עצמם חיי
 מרירות וקללה.

סבורים הם שעול התורה ומצוותיה הוא כבד מנשוא – והם טועים בכפלים:
 ראשית, באמת רק ברכה ומתיקות נוחלים מקיימי התורה; ושנית, קללת
 ה'אָרוּר' שהם גזרו על עצמם הריהי נוראה שבעתיים מכובד העול שהם דימו
 כי מעיק הוא על שכמם של הנאמנים, הממלאים אחר דבר ה'.

"וְהָיָה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמּוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר
 אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם, וַיִּתְּנָה ה' אֱלֹהֶיךָ עֲלֶיךָ עַל כָּל גּוֹי הָאָרֶץ. וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל
 הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגָה, כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ". (כ"ח א' - ב').

פסוק א' פותח בְּשִׁמְיעָה כמובילה לשמירה ועשייה של כל המצוות – ולבואן
 של הברכות כולן – ופסוק ב' מסיים שוב בְּשִׁמְיעָה, והפעם דומה שזו כבר
 תוצאת הברכות אשר באו עלינו.

אולי יש לומר אפוא ששתי מעלות ישנן בְּשִׁמְיעָה. מלכתחילה הריהי נכונות
 להקשיב ופתיחות לקבל, אך עדיין מהווה היא מדרגה ומבוא לקראת השמירה
 והעשייה, היינו ההבנה והקיום בפועל. רק לבסוף – לאחר שהננו עושים את
 כל דברי ה' ומתוך כך גם זוכים לברכותיו – באה השמיעה השניה, העמוקה,
 כאשר קול ה' מפכה ומהדהד בתוך חדרי לְבַבְנוּ.

זוהי מעלה עליונה ביותר; כבר אין זו שמיעת האוזן אלא שמיעת הנשמה,
 ומתוך כך מתעלה נשמתנו ונעשית אהובה וקרובה לקב"ה, הדובר אליה
 כממתיק סוד. או אז מתחדשת ומתחיה נשמת העם, ברוח דְּבַר ישעיהו: "כֹּה
 אָמַר הָאֵל ה', בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיָּהֶם, רוֹקַע הָאָרֶץ וְצֹאֲצְאֶיהָ, נוֹתֵן נֶשְׁמָה לָעָם
 עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהוֹלְכִים בָּהּ" (מ"ב ה').

"יְקִימָה ה' לֹו לְעַם קְדוֹשׁ פְּאֶשֶׁר נִשְׁבַּע לָהּ, כִּי תִשְׁמּוֹר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ
 וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָיו". (כ"ח ט').

בספר ויקרא נאמר כמה פעמים "קְדוּשִׁים תִּהְיוּ" – בלשון זו או בדומה לה – והנה עתה, בספר דברים, כביכול נוצקים כל האנשים לקהל אחד וניתנת לנו ההבטחה כי "יְקִימָהּ ה' לֹוּ לְעַם קְדוֹשׁ", אם נשמור את מצוותיו ונהלך בדרכיו. חמש פעמים חוזר הביטוי הזה בספר דברים – בין כהבטחה ובין כקביעת עובדה – ומתוך כך מתבקש עיון חוזר גם בספר ויקרא, שמא גם שם אין זה ציווי אלא ברכה נפלאה אשר תוענק לנו אם נִדְבַק בִּה' אֲלֵהֵינוּ. על דרך זו נבין למשל את פתיחת פרשת קדושים, בְּאִמּוֹר ה' אֵל מִשָּׁה: "דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם: קְדוּשִׁים תִּהְיוּ, פִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֲלֵהֶיכֶם" (ויקרא י"ט ב') – ופירוש הדברים: משעה שתתאמצו בכל מאודכם להיות דְּבָקִים בִּי, לאחוז במידותי, הרי אז, כשם שקדוש אני, כך מובטחים אתם שְׂיִקוּיִם גַּם בְּכֶם: "קְדוּשִׁים תִּהְיוּ".

"וַיֵּרְאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ פִּי שָׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ – וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵיךָ". (כ"ח י'). לא פחות מייראתם, יקנאו בנו כל עמי הארץ על עליונותנו, מכוח היותנו מקיימים את תורת ה'. הילוכנו בנתיבות התורה – "עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ" (משלי ג' י"ח) – הוא הדבר המרים את קרננו בְּעוֹלָם, ועל כן אין אנו מבקשים שכר מן הקב"ה על־כי עושים אנו את דבריו, כִּי־אִם להיפך: הננו מודים ומשבחים לו על אשר זִכְּנֵנוּ, על אשר קִידְשָׁנוּ במצוותיו, ועל אשר נִישָׂא אותנו בעולמו – "וַיִּתְּנֶךָ ה' אֲלֵהֶיךָ עֲלִיוֹן עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ" (כ"ח א') – על־מנת שנוליך אֲתָנוּ בדרך ה' את כל העמים.

אמת הדבר, כי עוד לא בא זמנו של הגילוי הנפלא הזה במלואו – והננו סמוכים ובטוחים כי יבוא, לעת גאולתנו ופדות נפשנו, לעת אשר נשוב ונהיה ראויים לפני ה' אֲלֵהֵינוּ. או אז יקוים האמור בתפילת 'עלינו לשבח': "לתקן עולם במלכות שְׁדֵי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ ... יִכִּירוּ וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך ... ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כולם את עול מלכותך. ... וְנֹאמַר (בזכריה י"ד ט'): 'וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד'".

"וְהֵייתָ לְשִׁמָּה לְמִשָּׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל הָעַמִּים אֲשֶׁר יִנְהַגְּהָ ה' שְׁמָה" (כ"ח ל"ז).
 "וְהִפְיָצָה ה' בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ, וְעַבְדְּתָ שֵׁם אֱלֹהִים
 אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אֶתָּה וְאֲבוֹתֶיךָ, עַץ וְאֶבֶן. וּבַגּוֹיִים הָהֵם לֹא תִרְגְּעֶנּוּ וְלֹא
 יִהְיֶה מְנוּחַ לְכַף רַגְלְךָ, וְנָתַן ה' לָךְ שֵׁם לֵב רָגֹז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נֶפֶשׁ". (כ"ח
 ס"ד - ס"ה).

חי ה', ברוך הוא וברוך שמו, כי את הנורא מכול כבר עברנו... והננו עומדים
 בימינו אלה כבר לאחר עידן הקללות, בפתחן של הברכות הבאות עלינו –
 אשר אנו באים אליהן – העתידות עוד לנבוע כמעין המתגבר, להיותנו שבעי
 רצון ומלאי ברכת ה'.

כך הנני ניצב ואומר – משזכינו בחסדי ה' לשוב לארץ קודשנו ולבנות בה את
 מדינתנו, המוכרת ומוערכת בכל הגוים, ממש כפי שהבטיחה תורתנו מראש.
 אמנם עדיין אין מדינתנו מושלמת אך בכל זאת מדינה יהודית היא, ושובתים
 בשבת כל עובדיה ומשרדיה – והרי המשך הדברים תלוי בעיקר בנו...
 ככל שנתקדם ונעשה את חובתנו – כך נתקרב יותר לאותה דרגה עילאית
 ולמעמד הראוי לנו בין האומות, כפי שאמרנו לעיל. כאשר יקוים בנו: "וְאֵתֶם
 הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים בְּלַכֶּם הַיּוֹם" (ד' ד'), אזי יקוים גם: "קְדוּשֵׁים תִּהְיוּ
 כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא י"ט ב'), ו"יְקִימָה ה' לֹו לְעַם קְדוֹשׁ פְּאֻשָּׁר
 נִשְׁבַּע לָךְ, כִּי תִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו" (כ"ח ט').

פרשת ניצבים

"אַתֶּם נִיצְבִים הַיּוֹם בְּלַכֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם, רְאִשֵׁיכֶם שְׁבִטֵיכֶם וְקַנִּיכֶם
 וְשׁוֹטְרֵיכֶם, כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּ מַחֲנֶיךָ, מִחוּטֵב
 עֲצִיף עַד שׂוֹאֵב מִימֶיךָ. לְעִבְרָךָ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֲלָתוֹ ... וְלֹא אֶתְכֶם
 לְבַדְּכֶם אֲנִי כוֹרֵת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת. כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֹה
 עִמָּנוּ עוֹמְדֵי הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ, וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנו פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם". (כ"ט ט' -
 י"ד).

משה רבנו מדגיש היטב את אחדות כל איש ישראל באותו מעמד, אשר עמדו בו כל בני הדור ההוא. לאחר מכן הוא ממשיך ובונה קומה נוספת של אחדות, בהבהירו כי הברית נכרתת לא רק עם בני הדור החי, אלא גם "את אשר איננו פה עמנו היום". הווה אומר כי כל דורות ישראל אשר יעמדו בעתיד, זרעם וזרע־זרעם של הניצבים כאן בברית – כלולים בה גם הם, כבר עתה ומראש. מכאן מבינים אנו אפוא את עוצמתו המיוחדת של עם ישראל, בהיותו קשור לדבר ה' ולתורתו 'לאורך ולרוחב' – שתי וערב – בקשר האוגד יחד את בני הדור החי עם כל הדורות שהיו ויהיו.

ומתוך כך מתברר גם היחס לחריג, המבקש לנתק את עצמו מקשר הברית, שאליו מתייחסים הפסוקים הבאים (י"ז-י"ט): "פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו, ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם, פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה. ... והתפרך בלבבו לאמר: שלום יהיה לי כי בשרירותי לפי אלף ... לא יאבה ה' סלוח לו, כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא, ורבצה בו כל האלה הפתובה בספר הזה, ומחה ה' את שמו מתחת השמים".

עונשו של הפורש אשר לבבו פונה מעם ה' הריהו קשה ביותר – אולי העונש החמור ביותר בתורה – והוא ערוך כעין 'תשליל' של קשר הברית הכללי: קשר הברית הריהו מקיף כולו, כפי שראינו, וחובק את נצח דורות ישראל מכאן ועד עולם – ואילו היחיד או השבט הפורש דן את עצמו לגריעה מן הקשר הזה. לא יוכל הקב"ה להבליע את חטאו בתוך כלל ישראל, בבחינת 'ביטול ברוב', כי פרישה שכזאת איננה רק עניין לעצמה אלא מסכנת את העם כולו, בדומה לניקוב חור בחבית היין. על כן ישוב גמולו של המועל בראשו: שמו ושמות בניו לא יזכרו ולא ייפקדו בדברי ימי ישראל אשר ממצרים עד ירושלים – "ומחה ה' את שמו מתחת השמים".

"ומל ה' אלהיה את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיה בכל לבבך ובכל נפשך, למען חייך". (ל' ו').

בפסוק זה מקופלת בשורה מפתיעה, הבטחה גדולה וחשובה מכול, והנה באים אנו לחשוף ולהסביר זאת:

בפסוקים הקודמים ראינו היאך נרקמת גאולת ישראל בקשרי גומלין בין העם לא־לֵהוּי, כלהלן: הקב"ה הדיחֵנו אל גלות בין גויים כי חטאנו, ועל כן הופכים אנו את הכיוון, "וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ" (פסוק ב'); כתגובה, גומל הקב"ה עלינו לטובה: "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחַמְךָ, וְשָׁב וְקִיַּבְצָה מִכָּל הָעַמִּים ... וְהֵבִיאָה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבוֹתֶיךָ וִירְשָׁתָהּ, וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבָּה מֵאֲבוֹתֶיךָ" (פסוקים ג'-ה').

עתה, על פי הסדר, הרי שוב בא 'תורנו' לפעול; עלינו לעלות ולהתעלות בדרגה נוספת, בהיותנו כבר בארץ ישראל, כדי שיימשך ויפְרָה תהליך הגאולה. והנה – הפתעה – לא כך מתואר כאן! רואים אנו היאך מחיש הקב"ה את צעדיו, איננו ממתין לנו, מכפיל את טובו ופועל שוב – כביכול 'במקומנו' – כי תש כוחנו דווקא בשלב הזה, והריהו עוזר לנו ומסייענו מעל ומעבר למידה, מל את עורלת לבבנו כדי שתתגלה אהבתנו אליו בכל לב ונפש, ובכך הוא משיב את חיינו!

לימים, חזה זאת גם יחזקאל הנביא – ביתר הרחבה – ואלה דבריו: "וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִים וְקִיַּבְצָתִי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְהֵבִאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדַמְתְּכֶם. וְזָרְקָתִי עֲלֵיכֶם מֵיַם טְהוֹרִים וְטִהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם ... וְנָתַתִּי לָכֶם לֶב חֲדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם, וְהִסִּירוֹתִי אֶת לֵב הָאֲבָן מִבְּשָׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר. וְאֶת רוּחִי אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם, וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחָקִי תֵלְכוּ ... וְהֵייתֶם לִי לְעָם וְאֶנְכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים". (ל"ו כ"ד-כ"ח).

"כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת ... לֹא נִפְלְאת הִיא מִמֶּךָ וְלֹא רְחוּקָה הִיא. לֹא בְּשָׁמַיִם הִיא ... וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא ... כִּי קְרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבְלִבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ". (ל' י"א-י"ד)

מצוות ה' איננה רחוקה כלל וכלל – היא איננה בשמים וגם לא מעבר לים – אלא קרובה היא כליכך, בפנינו ובלבבנו, בתוך־תוכנו ממש. ומאחורי המילים יכולים אנו לשמוע הבנה משלימה: מיהו זה הסבור כי נִפְלְאת ורחוקה היא התורה? – הווה אומר: זהו הניצב למרחוק, איננו מעז להתקרב, לטעום ולראות כי טוב ה', וממילא לגביו רחוקה היא המצוה – בגבהי השמים או מעבר לים. ומיהו זה אשר לגביו "קְרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד"?

– כמובן, זה האיש המעורב בדעת עם התורה, ניגש קרוב עד לב הדברים, שומע את קול ה' באופן אינטימי, ומקיים את מצוותיו באהבה, בכל לב ונפש.

"רֵאָה, נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב, וְאֶת הַמּוֹת וְאֶת הָרָע. אֲשֶׁר אֲנִי מַצְוֶה הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְלַכֵּת בְּדַרְכָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו – וְחַיִּיתָ וְרַבִּיתָ, וּבֵרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה בָּא שָׂמָּה לְרִשְׁתָּהּ." (ל' ט"ו-ט"ז).

התיאור הזה – "וְחַיִּיתָ וְרַבִּיתָ, וּבֵרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה בָּא שָׂמָּה לְרִשְׁתָּהּ" – הריהו תיאור מדויק של דורנו שלנו, אנו החיים במדינתנו בארץ ישראל, ויכולים לקיים את מצוות ה'.

לנגד עינינו מתקיימים הפסוקים בפרשתנו – ואנו משתאים ומודים לה' בכל לבבנו על כל הטובה: חזרנו לארצנו ברחמי ה' עלינו, פכתוב: "וְשָׁב וְקִיַּפְצָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצִיָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׂמָּה" (פסוק ג'), העם והארץ נבנים מחדש, ככתוב: "וְהִיטַבְּךָ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ" (פסוק ה'), קמה וקיימת מדינה רשמית של העם היהודי, ממשלה ישראלית-יהודית, ישיבות ואולפנות רבות בכל רחבי הארץ, ועוד ועוד... כמובן, עוד רב לפנינו הדרך – ועלינו לעבוד בכל כוחנו לבנות את מדינתנו באור התורה ובקיום מצוותיה.

..."הַחַיִּים וְהַמּוֹת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה, וּבַחֲרַתְּ בַחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתָּה וְזִרְעֶךָ. לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשִׁמּוֹעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדַבְּרָה בּוֹ, כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאוֹרְךָ יְמֶיךָ לְשִׁבְתָּ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם, לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב, לְתַת לָהֶם." (ל' י"ט-כ').

עצה כה פשוטה היא – "וּבַחֲרַתְּ בַחַיִּים" – ממש מובן מאליו כי זו תהיה בחירתנו; וכאילו שָׁח לנו ה' אֱלֹהֵינוּ: וכי מבקש אני ממך דבר אשר למעלה מכוחותיך, או נשיאת משא אשר לא תוכל להרימו? לא ולא! מציע אני כי תבחר בדבר הטבעי ביותר, "לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשִׁמּוֹעַ בְּקוֹלוֹ וּלְדַבְּרָה בּוֹ", כי זהו הדבר אשר יעניק לך חיי נצחים – חיי עם בארצו – ועל-כן כל העצה יעוצה רק לטובתך!

ניתן להמשיל כאן משל: לכשיאמרו לאדם כי עליו לחרוש ולזרוע כדי שיזכה לקצור, האם ימאס בעבודה כי קשה היא? האם לא יבין כי דמעת הזרע בטלה ובלולה ברינת הקציר? אלינכון, ידע האיש ונדע כולנו שהכול כדאי, שהרי – לבסוף – "אָז יִמְלֵא שְׂחֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִינָה, אָז יֵאמְרוּ בְּגוֹיִים הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם אֱלֹהֵי הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ, הֲיִינוּ שְׂמֵחִים!" (תהלים קכ"ו ב' - ג').

פרשת וילך

"וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה, וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם: בֵּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אֲנִכִּי הַיּוֹם, לֹא אוֹכֵל עוֹד לְצֵאת וּלְבוֹא, וְה' אָמַר אֵלַי: לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עוֹבֵר לְפָנֶיךָ, הוּא יִשְׁמִיד אֶת הַגּוֹיִים הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וַיִּרְשָׁתֶם, יְהוֹשֻׁעַ הוּא עוֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'." (ל"א א' - ג').

כל דברי משה האחרונים – דברים אלה שאמר לפני מותו – רוויים ומתובלים באהבה כפולה: אהבת ה' ואהבת עם ישראל. חשים אנו בבירור שגם כאשר קשים דבריו של משה אל העם, תמיד חופפת וגוברת האהבה, הידיעה כי גם אם אמנם יתחייב העם בייסורים – כי יִחָטָא – הרי סוף־סוף יוצאים ייסורים אלה לידי אהבה, כי מיישרים הם את הדרך לתשובה ולגאולה.

כאילו היה משה אומר לעמו: עד עתה הנהגתי אתכם ומעתה תלכו בלעדני; ואולם, מה אני? – רק ציר שְׁלוֹחַ הייתי, העומד בין ה' וביניכם, וגם בהיעדרי חיים הנכם באור ה', אשר הוא שְׁשֶׁלְחָנִי. מעתה, ותמיד־תמיד, דעו וראו "כי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהוֹלֵךְ עִמָּךְ, לֹא יִרְפָּךְ וְלֹא יַעֲזֹבְךָ!" (פסוק ו').

"וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לַיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינַי כָּל יִשְׂרָאֵל: חֲזַק וְאַמֵּץ! כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבוֹתֶם לָתֵת לָהֶם, וְאַתָּה תִּנְחָלְנָהּ אוֹתָם. וְה' הוּא הַהוֹלֵךְ לְפָנֶיךָ, הוּא יְהִי עִמָּךְ, לֹא יִרְפָּךְ וְלֹא יַעֲזֹבְךָ – לֹא תִירָא וְלֹא תַחַת!" (ל"א ז' - ח').

בכל ליבו בירך משה את יהושע, ובנפש חפצה הוא העביר אליו את מטה ההנהגה – שלא כמנהיגים מן הסוג המוכר בעולם, אשר במעמד ההחלפה היו משגרים רמז כלשהו על פחיתותו של המנהיג הנכנס לעומת היוצא... על פי המסופר בתלמוד, היו זקנים שבאותו דור לועגים ואומרים: "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה – אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה פלימה" (בבא־בֵּתֵרָא דף ע"ה עמוד א').

והנה רואים אנו כי משה נהג בגבורה ובענווה, עשה את כל אשר לאל ידו כדי שלא יתקבל רושם כזה, וניתן אף לשמוע את הַד דבריו, כאילו אמר ליהושע: ראשית, אל תתן אל לבך את הגזירה שנגזרה עלי, ואל תחשוש – לך לא יארע פֶּדְבֵר הַזֶּה, כי במפורש נצטוויתי להעביר אליך את תפקידי. ושנית, אל ירתיע אותך הבדל המעלה שבינינו, שאני הוא הרב ואתה התלמיד. מעתה – רק אתה! חזק ואמץ! הן הקדוש־ברוך־הוא בכבודו הוא אשר ילך לפניך ויהיה עמך, בדיוק כפי שהיה עמדי, "לא יִרְפָּךָ וְלֹא יַעֲזֹבֶךָ", ועל כן לא ייתכן שום פיחות בהנהגת ישראל.

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: הִנֵּה שׁוֹכֵב עִם אֲבוֹתֶיךָ ... וְעַתָּה, כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שִׁימָה בְּפִיהֶם, לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. ... וְהָיָה כִּי תִמְצְאוּן אוֹתוֹ רְעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד, כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי יִרְעוּ ... וַיִּכְתּוֹב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא, וַיִּלְמְדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". (ל"א ט"ז-כ"ב).

אלה הם רגעים מרגשים ביותר, כאשר משה – עבד ה', אשר על ידו ניתנה תורה – עומד לצאת מן העולם. ואף־על־פי־כן, מעניין להקשיב לדבר ה' המדגיש את נצחיות התורה, דווקא בשעת הסתלקותו של האיש המזוהה אִתָּה יותר מכול, כאילו נאמר כאן: משה מת – אבל תורת ה' חיה וקיימת לעד, מעתה ועד עולם, בכל דורות ישראל.

ואף יתר־עלי־כן – ראו נא מיהו זה הכותב עתה את התורה, ומלמדה לישראל? זה משה האיש, המבטל את עצמו כלפי רצון ה' וכלפי תורתו, ונשאר עבד נאמן עד נשימה אחרונה. ואחרי אשר גמר לכתוב, עוד קרא משה ללוויים וציווה אותם לאמור: "לְקוֹחַ אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשִׁמַּתֶּם אוֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן

בְּרִית ה' אֲלֵהֶיכֶם, וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד" (פסוק כ"ו) – כדי להדגיש פעם נוספת, פעם אחרונה בימי חייו, כי תעמוד תורת ה' לנצח, כימי השמים על הארץ.

"וְהָרָה אִפִּי בּוֹ בַיּוֹם הַהוּא וְעִזְבֹתַיִם, וְהִסְתַּרְתִּי פְּנֵי מַהֵם, וְהָיָה לְאָכּוֹל, וּמִצָּאָהוּ רְעוֹת רְבוֹת וְצָרוֹת, וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא: הֲלוֹא עַל פִּי אֵין אֱלֹהֵי בְּקַרְבִּי מִצָּאוֹנִי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה". (ל"א י"ז).

הסתרת פניו של הקב"ה הינה עונש נורא, כי ללא הגנתו ושמירתו נחשפים אנו ל"רעות רבות וצרות" – כאלה ואחרות – אשר אין אנו מבינים כלל מדוע ולמה באו עלינו...

ואולם, באמת, מסתיר הקב"ה את פניו מאתנו רק כאשר קידמנו אנו וכיסינו את פנינו שלנו – ואף את לבבנו אטמנו – מלראות ולהרגיש כי ה' שומרנו, ה' צילנו על יד ימיננו. ומקום התורפה הוא מקום הרפואה: סוף-כל-סוף נבין כי חטאנו באטימות הלב, אשר נותר ריקן מן השכינה: "הֲלוֹא עַל פִּי אֵין אֱלֹהֵי בְּקַרְבִּי מִצָּאוֹנִי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה"... ומשעה שנגלה את פנינו בתפילה זכה לה', בנאמנות ללא סייג, יקוים בנו בוודאי: "יוֹמָם הַשְּׁמֶשׁ לֹא יִכְפֶּה, וַיִּרְחַ בְּלִילָהּ. ה' יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל רָע, יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ. ה' יִשְׁמֵר צַאֲתֶךָ וּבּוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם" (תהלים סוף קכ"א).

"כִּי אֲנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת מְרִיבְךָ וְאֶת עֲרֻפְךָ הַקָּשָׁה, הֵן בְּעוֹדֵנִי חֵי עִמָּכֶם הַיּוֹם מִמְּרִים הֵייתָם עִם ה', וְאָף כִּי אַחֲרֵי מוֹתִי". (ל"א כ"ז).

חז"ל הבחינו בעשר הופעות של מידת 'קל-וחומר' בתנ"ך (ב'בראשית רבה' צ"ב) – וזו הרביעית שבהן, כי המילים "וְאָף כִּי" מתפרשות במשמע 'קל-וחומר'.

ואולם, עלי לומר שזהו 'קל-וחומר' שיש בו פירכה... כי אפילו משה איננו יכול לקבוע שאם המרו ישראל את פי ה' בימי חייו, בוודאי ימשיכו בכך גם לאחר מותו. הוא מביע חשש כבד, הוא דואג, אך סוף-סוף, זאת עלינו לדעת: תמיד, לעולם, נתונה הבחירה החופשית – ותמיד, לעולם, פתוחים לרווחה שערי התשובה!

ובמילים אחרות: אין כל מניעה ועיכוב בפני ישראל מלשנות את דרכם ולהיות נאמנים לה' ולתורתו – גם אם אמנם קל היה יותר לנהוג כך בימיו של משה, ואף-על-פי-כן כשל העם ולא עמד אז במבחן. אכן, לעתים מכביד נטל העבר כמשקולת, אך בפניה אל העתיד – אין לה דבר העומד בפני הרצון!

פרשת האזינו

"כִּי שָׁם ה' אֶקְרָא, הָבּוּ גּוֹדֵל לְאֵלֵהֶינוּ. הַצּוֹר תָּמִים פָּעְלוּ כִּי כָל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט, אֶל אַמּוֹנָה וְאִין עֵגֶל, צְדִיק וְיֶשֶׁר הוּא." (ל"ב ג' - ד').

לאחר שני פסוקים של קריאה להאזנה, אמורים פסוקים ג' וד' כהקדמה לכל הפרק – הקדמה יוצאת מן הכלל, קריאת שבח לקב"ה, אשר כל פועלו במשפט, בצדק וביושר. מכאן מתמקדת השירה בדברי ימי ישראל, העם שהוא מבחר היצירה האלהית, אשר כולה עשויה למענו ותלויה בו – "ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ וְאִין עֵמוּ אֶל נֶכֶר" (פסוק י"ב) – וזהו העיקרון המוביל בשירה כולה, מן התוכחה ועד הגאולה.

"הֲרִנֵּנוּ גוֹיִים עִמוּ כִּי דָם עֲבָדָיו יְקוּם, וְנִקָּם יִשְׁיב לְצַרְיוֹ, וְכִפָּר אֲדַמְתוּ עִמוּ." (ל"ב מ"ג).

רבו פירושיו של הכתוב הזה; יש שאמרו כי יכפר הקב"ה לאדמתו ולעמו (תרגום אונקלוס), יש שאמרו כי העם יכפר על ארץ ישראל בעבור הדם אשר שופך בה (אבן עזרא), ויש שאמרו כי הארץ תכפר על העם – וזוהי הדרך הנראית לי. אדמת הארץ תכפר על עמו של הקב"ה – עלינו – כאשר נשוב אליה, כי עצם שיבתנו לציון הריהי זכות העומדת לנו לכפרה, לקראת גאולתנו השלמה.

ניתן לשמוע נימה זו בפירושו של רש"י, אך בעל 'אור החיים' כתב זאת בבהירות – וזו לשונו: "כי הנמצא עדיין מהחטאים על ישראל תכפר עליהם

הארץ – אשר היתה לשמה ולחֶרְפָּה שנים רבות – זה יהיה לכפרת עוון עם ה'".

"וַיְבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם, הוּא וְהוֹשִׁיעַ בֶּן נוּן".
(ל"ב מ"ד).

ראו באיזו ענווה נוהג משה רבנו, שעות ספורות לפני מותו. הוא מוליך את יורשו לצידו, כאומר לכל העם: הנה זהו האיש אשר ימשיך את דרכי, הנני מוסר לו את מטה שליחותי – והוא יהיה שליח ה', ממש כשם שהייתי אני. אחר כך הוא ממשיך ואומר: "שִׁימוּ לְבַבְכֶם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מַעֲיֵד בְּכֶם הַיּוֹם, אֲשֶׁר תִּצְוֶם אֶת בְּנֵיכֶם לְשִׁמּוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. כִּי לֹא דָבָר רֵיק הוּא מִכֶּם, כִּי הוּא חַיִּיכֶם, וּבְדַבֵּר הִזָּה תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עוֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שְׂמָה לְרִשְׁתָּהּ" (פסוקים מ"ו-מ"ז).

הביטוי "שִׁימוּ לְבַבְכֶם" מתפרש כשמיעת הלב – שמיעה העשויה להביא להיפוך-לב בתשובה שלמה, שמיעה במובנה העמוק, הכולל הפנמה בלב העם והטמעת הדברים באישיותו הקיבוצית. ואת המורשת הזאת מוטל על בני הדור להעביר לבניהם אחריהם, אשר יִשְׁבוּ בְּאֶרֶץ, ישמרו ויעשו את כל דברי התורה. השמיעה והקיום הינם לנו סם חיים ואף תנאי לעצם חיינו בארץ – "כִּי הוּא חַיִּיכֶם, וּבְדַבֵּר הִזָּה תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עוֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שְׂמָה לְרִשְׁתָּהּ".

שוב הננו שמים לב עד כמה ממעט משה את עצמו: הוא איננו עובר את הירדן – ובני העם עוברים. את אכזבתו המרה אין הוא מזכיר עתה, אפילו לא במילה. כל כולו למען ישראל, במבט אל הדורות העתידיים לבוא – אשר יזכו למה שלא זכה הוא – עלימנת שיאריכו ימים על אדמת הארץ הניתנת להם למורשה.

"עֲלֶה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה, הַר נְבוֹ ... וּמַת בְּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עוֹלָה שְׂמָה וְהֶאֱסַף אֶל עַמִּי, כְּאֲשֶׁר מַת אֶהְרֹן אַחִיקָה בְּהַר הָהָר ... עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי

בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבֵת קֹדֶשׁ מְדַבֵּר צִיּוֹן, עַל אֲשֶׁר לֹא קִידְשְׁתֶּם אוֹתִי
 בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". (ל"ב מ"ט - נ"א).
 מה גדולה היא זכותו של משה – שכאשר ניגש הקב"ה להסביר לו, כביכול,
 מדוע כך מסתיימים חייו לאחר מאה ועשרים שנה, הרי אין הוא מזכיר אף
 עֲבִירָה – ולוּגָם אחת ויחידה. כל עילת דינו של משה הריהי רק החמצה
 אחת, מחדל ולא מעשה, שְׁהִיתָה שעה והיה מקום בהם יכלו הוא ואהרון
 לקדש את שם ה' בישראל – והם לא עשו כן...

פרשת וזאת הברכה

"וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בִּרְךָ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפָנָי מוֹתוֹ". (ל"ג
 א').

לברכתו זו של משה ישנו 'מעמד' ייחודי ביותר בתורה כולה, ועל כן הדברים
 מרגשים עד מאוד. כי כל הדברים אשר שמענו – מ"בראשית ברא" ועד כאן
 – הלוא המה דבריו של הקב"ה, אשר משה פתָּבָם על פי ה'. כאן, בשעות
 האחרונות לחייו, נוטל משה את המיקרופון' כביכול, ואומר באוזני כל שבטי
 ישראל את דבריו שלו, את ברכתו העולה ונובעת ממעמקי לבבו, בטוהר דעתו
 המופלא.

זהו הצליל המיוחד והחשוב כליכך של סיום חמשת חומשי תורתנו, בהקשיבנו
 לאיש הָאֱלֹהִים הדובר אלינו כאן כאיש – איש ענק רוח, לב ונפש, אשר היה
 ויהיה רַבְּנוּ לְעַד.

הערה: קטע זה – מחשבותיו של הרב משה על הקריאה ל'חתן תורה' –
 נכתב באַסְרוֹ-חַג סוכות תש"ע, למחרת שמיני-עצרת. על פי הסדר הכרונולוגי
 הרי זה אפוא קטע ראשון במחזור הכתיבה של ספר זה, בשנת חייו האחרונה
 של הרב משה.

את כתיבתו על פרשת 'וזאת הברכה' של שנת תשע"א הקדים הרב, באורח
 פלא, והזדרז לסיימה בתוך עשרת ימי התשובה עד יום ח' בתשרי – יום אחד
 לפני מותו (!) – שבועיים לפני קריאתה בציבור.

"וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ". (ל"ג א').

אם ייוודע לאדם כי רגע מותו קרב ובא, הרי בדרך כלל הוא יהרהר בעצמו – בכל מאורעות חייו – ייחד את מחשבותיו גם לבני משפחתו, לסיום מסכת יחסיו עמיהם, ולשאלה איך ימשיכו בלעדיו ומה יפעלו בימי חיהם. לא כן האיש משה. הוא איננו מקדיש כל מחשבה לעצמו ולקרוביו האישיים. דומה שתחושתו הפשוטה היא שכל ישראל הם בניו – וממילא אין הוא זונח את אחריותו כלפיהם עד לנשימה אחרונה.

במסכת סנהדרין (דף י"ט עמוד ב') מובאת הדרֶשָׁה כי "כל המלמד [את] בן חֲבֵרוֹ תורה מעֲלָה עליו הכתוב כאילו יֵלְדוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאֵלֶּה תוֹלְדוֹת אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה' (במדבר ג' א'), וְכֹתִיב [מיד בפסוק הבא]: 'וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אֶהְרֹן: [הַבְּכוֹר נָדָב וְאַבְיָהוּא אֶלְעָזָר וְאַיִתָּמָר]' – לומר לָךְ: אהרן יֵלֵד וּמֹשֶׁה לִימַד, לִפְיֶכֶךְ נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ".

ובכן, כמובן לימד משה תורה לכל ישראל, ממצרים ועד הַנְּהָ, ובפרשתנו מרגישים אנו בבהירות את יחסו האבהי לבני ישראל – בחום, באהבה ובדאגה לכולם, לַמְקָטוֹן ועד גדול. מכוחה של האבהות הזו נובעת ופורצת עתה ברכת משה לשנים־עשר שבטי ישורון – ברכה המשולבת ב'צידה לְדֶרֶךְ' להם ולזרעם, לדורותם – ככל הכתוב בפרשתנו.

"וַיְהִי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ בְּהַתְּאַסֵּף רְאֵשֵׁי עָם, יָחַד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל". (ל"ג ה').
זהו הפסוק החותם את פסוקי ההקדמה לברכות משה, ואחריו באה ברכת ראובן.

בפסוק זה ניתן אפוא לכל ישראל – לכולנו – העיקרון הגדול של אחדות האומה, "יָחַד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל", כְּעִקְרוֹן חִיִּים יְסוּדֵי לְדוֹרוֹת. כל שְׁנֵים עֶשֶׂר הַשְּׁבֻטִים הִרְיָהֶם מִשְׁפַּחַה אַחַת, וְנוֹכַל לִהְיוֹת מִשְׁפַּחַה מֵאוֹשֶׁרֶת רַק כֹּאֲשֶׁר יֵהָא כֹּל אַחַד תּוֹמֵךְ בַּחֲבֵרוֹ וּשְׂמַח בַּהֲצַלַּחְתּוֹ בְּכָל־לֵב, מִמֶּשׁ כֹּאֲשֶׁר יֵהָא זֶה הַצַּלַּחְתּוֹ שֶׁלּוֹ עֲצָמוֹ.

"וְלִזְבוּלֹן אָמַר: שְׂמַח זְבוּלֹן בְּצִאתָהּ, וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּאוֹהֶלְיָהּ". (ל"ג י"ח).
בעקבות דברי חז"ל במדרש (בראשית רבה ע"ב), מפרש כאן רש"י בזו הלשון:
"זבולון ויששכר עשו שותפות, 'זבולון לחוף ימים ישכון' (בראשית מ"ט י"ג)
ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר, ונותן לתוך פיו של יששכר – והם [= בני יששכר] יושבים ועוסקים בתורה. לפיכך הקדים [ברכת] זבולון ליששכר,
שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה".

ובכן, סביר להניח שהיו בני יששכר מחודדים בתורתם יותר מבני זבולון, אך
בהבמידה גם קשה להניח שבני זבולון לא למדו תורה כלל, עסקו רק במסחר,
והשליכו את כל יהבם על אחיהם. סוף־סוף, אין אדם נעשה תלמיד־חכם
על־ידי חבירו הלומד עבורו – ובני זבולון זכו כנראה לסעד מיוחד משמים,
שהיתה תורתם מתברכת בזמן מועט, וכך חלקו את זמנם ומרצם בין לימוד
התורה לבין עסקי הספנות והסחורה. אשריהם ואשרי חלקם!
ייתכן שניתן למצוא רמז לעיקרון הזה גם בתוך פסוקי הסיום של הברכות.
בפסוק כ"ח נאמר: "וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח ... אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ, אֶף שָׁמְיוֹ
יַעֲרְפוּ טָל" – וניתן לדרוש כי משובח כאן השילוב בין עבודת האדמה
לכלכלתנו, להוציא לחם מן הארץ, לבין לימוד התורה הנמשלת לטל היורד
משמים.

ואמנם, אשרי מי שיזכה לכך, שיוכל לקיים 'אָחוּז בזה וגם בזה', שילמד תורה
הרבה, בעיון, פְּרָאוֹי, ויפרנס את משפחתו על־ידי עסק כלשהו – ולו גם
בהסתפקות במועט. אשרי מי שיזכה לזה!

"וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֲרֹבוֹת מוֹאָב אֶל הַר נְבוֹ, רֹאשׁ הַפְּסָגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ,
וַיִּרְאֶהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ ... וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו: זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר: לְזֶרְעֶךָ אֶתְנֶנָּה – הֲרֵאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךָ וְשָׁמָּה לֹא
תַעֲבֹר". (ל"ד א'–ד').

בפרשת פינחס כתבנו על טיב ראייתו של משה המשקיף על כל הארץ מפסגת
הר נבו, ואמרנו כי היתה לאותה ראייה גם משמעות של קניין הארץ, לדורות.

עוד זאת יש להוסיף ולומר: למשה רבנו היתה יכולת הכלה וריכוז יוצאת מגדר הרגיל, כפי שראינו במתן התורה. ארבעים יום וארבעים לילה הוא היה עם ה' כיונק את לשד התורה, לחם ומים לא באו אל פיו, ובכך נעשה הוא כגשר עולמי בין העם ויוצרו ובין העם ותורתו. עתה הוא ניצב על נבו – כל הארץ פרושה לרגליו – ואולי שוב מגייס הוא את כוחות נפשו העצומים... אולי עלינו לומר שהיתה זו ראייה מרוכזת מאין כמוה, ראייה אשר 'נדחסו' ונכללו בה תכנים אשר לא יראו בעיני הברש, בכל טווח השנים מאז ימי האבות עד עולם. בראייתו זו פעל משה לברך את ישראל ולמשוך את ברכת ה' על כל דורותם בארצם; בראייתו זו יצק את כל אהבתו לעמו בתפילה כי יקיימו ישראל "וְאֶהְבֶּתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", והוא ישיב להם אהבה ושפע ברכה, "וְאֶהְבֶּתְךָ וּבְרַכְךָ וְהִרְבֶּתְךָ ... עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְרָהָם לְתַת לָךְ". (ו' ה', ז' י"ג).

"וַיִּמַּת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי ה'. וַיִּקְבֹּר אוֹתוֹ [ה'] בְּגִיא בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר, וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה". (ל"ד ה' -ו').

לא רחוקה בעיני ההבנה שדבר הכתוב "וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה" בא ללמדנו – מן העומק – שבאמת משה רבנו לא מת. ציון מקום הקבר הריהו חלק הכרחי בתודעת החיים כי פלוני סיים את חייו בעולם הזה, ואילו כאן, דווקא אי הידיעה היא העובדה הקובעת...

בכל יום, "עַד הַיּוֹם הַזֶּה", משכים היהודי בְּבוֹקֵר ומילותיו הראשונות הן: "תוֹרָה צִוְּיָה לָנוּ מֹשֶׁה" (ל"ג ד'); בכל קריאה בתורה ובכל לימוד הננו כמשתלבים אל תוך השיחה: "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר" [שבעים-וארבע פעמים בתורה, כמניין 'עד'], "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה'", או: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". קריאתו של הנביא מלאכי בשם ה' מהדהדת בישראל עד בוא הגואל, וגם הלאה: "זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֶבְדִּי אֲשֶׁר צִוְּיָתִי אוֹתוֹ בְּחוּרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, חֲקִים וּמְשֻׁפְּטִים" (ג' כ"ב). לכן מרגישים אנו – בדעתנו ובלבבנו – כי משה רבנו חי עמנו ואנחנו עמו, כשם שחיה לעד תורתנו, תורת האמת, אשר היא נשמת חייו ונשמת חיינו שלנו.

ובכן, משה רבנו לא מת – הוא חי וקיים לנגד עינינו, עמוק בתוך לבו ונשמתו של כל עם ישראל, וזאת מתכוונת התורה לרמוז לנו גם בפסוק החותם את הספר: "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל [דורות] ישראל".

דברי משה האחרונים ברכת פרידה

בסוף המחברת האחרונה – מיד לאחר סיום דבריו לפרשת 'וזאת הברכה' – כתב הרב משה דברי פרידה וברכה. הוא כתב וּשְׁנָה ושילש, בהבדלי נוסח קלים. הננו מביאים כאן – בכתב יד ובפְּעֻנוּח הדברים בדפוס – שתיים משלוש כתיבותיו, ראשונה ואחרונה. הראשונה נחתמה בציון היום: ערב יום כיפור תשע"א, אך בכתיבתו השלישית הוא דייק יותר, חתם: ח' בתשרי תשע"א – מ.ב. [=משה בוצ'קו] – והניח את עטו... למחרת היום, פְּנֻטוֹת הצללים – כאשר נכנסו ישראל עטופי טליתות לתפילת 'כל נדרי' – השיב הרב את נשמתו לבוראו. כתיבה ראשונה

בס"ד סיימתי כתיבתי פירוש
 ואני גומתי על חמשה חומשי תורה כדברי סלוצ'ק
 ואם צ' יתן לי חיים, הנה נאכל סוג אלוהים אמתק כהמים
 כינוי מתוכם בצינורית צינורית סלוצ'ק מלך

וען כתיבתי מלך אכיל סזיקס מכל יוצג
 לאולי ללפתי ד', לשנות לזמן לזמן זיאל לזיק צ'ס
 וב. יתן לי מלך אלוהים, וכפרק זיה יתן ואת מלך חזק
 כפיית ואלך רצף וללפתי כפי מלך מלך כפיית סלוצ'ק

לוי קלח וקובי יום מלך מלך מלך סלוצ'ק
 צ'ס לכונית, ואתה זרעו מלך

בס"ד סיימתי כתיבת פירושי ומחשבותי על חמישה חומשי תורה בערב יום הכיפורים תשע"א, ואם ד' יתן לי חיים, כוח ושכל טוב, אקווה להמשיך בכתבים ברוח התורה בעזרת ה' יתברך, ערב יום כיפור תשע"א. (-) משה.

וכן בערב יום הכיפורים הנ"ל אבקש שליחה מכל אדם שאולי פגעתני בו, למרות שלא נודע לי על שום דבר, ודי יצילני משגיאות, ויברך את אשתי ואת כל קרובי בגמר חתימה טובה ושנה טובה ולקבלת פני משיחנו בקרוב בימינו!

- / -

יש לי בקשה לקוראי, אם ימצא מישהו שטעיתי באיזה דבר להודיעני, וטעות לעולם חוזר.

☆

כתיבה שלישית

סיימתי כתיבת ספר זה בשבוע שחל בו יום הכיפורים, ואני תקווה שכתבותי
תקבלנה גם למעלה ברצון:
והנני בברכת גמר חתימה טובה לכל ידידי ויקירי, המצפה לגאולה שלמה
בקרוב.
ואם למישהו ימצא שגיאות, אהיה לו אסיר תודה שיכתוב לי השגותיו, והנני
בברכה, גמר חתימה טובה לכל עם ישראל.
ח' בתשרי תשע"א (-) מ.ב.

סיימתי כתיבת ספר זה בשבוע שחל בו יום הכיפורים, ואני תקווה שכתבותי
תקבלנה גם למעלה ברצון:

והנני בברכת גמר חתימה טובה לכל ידידי ויקירי, המצפה לגאולה שלמה
בקרוב.

ואם למישהו ימצא שגיאות, אהיה לו אסיר תודה שיכתוב לי השגותיו, והנני
בברכה, גמר חתימה טובה לכל עם ישראל.

ח' בתשרי תשע"א (-) מ.ב.

על אודות אמא ואבא זצ"ל – שלושה פרקי זיכרון

מרישומיו של הרב משה

בעיר בֶּזֶל בשווייץ גר חסיד שהיגר לשם עם משפחתו מן העיר קישינב לאחר הפוגרומים בשנת 1905. הוא היה חסידו של הרבי מצ'ורטקוב, שמו היה ר' חיים נפתלי שמואל שטרנבוך, הוא קבע מניין לתפילה בביתו בנוסח ספרד, והמשיך בכך גם בשנים שהשתקע בְּעִיר סט' גֶלֶן.

בליל הושענא רבה התכנסו בני המניין ללימוד תורה, פְּנֵהוּג, ובתו הצעירה של ר' נפתלי-שמואל – רבקה – ירדה לחדרה, קראה בספר תהלים לאור הנר הדולק לידה, ונרדמה...

גם את אביה חטפה תנומה – רק לרגע אחד – ומיד הופיע בחלומו רבו, הרבי מצ'ורטקוב, ניער אותו וקרא: "נפתולי, עס ברענט ביי רבקה!"... התעורר ר' נפתלי-שמואל, רץ לחדרה של בתו, ראה שהנר התהפך – היא במיטתה – וכל המצעים סביבה עולים באש... כמובן חילצו אותה, טיפלו בה, והיא יצאה ללא פגע.

רבקה בוצ'קו לבית שטרנבוך

לימים, נישאה רבקה לְרַב ירחמיאל-אליהו – ולזוג נולדו בת ושני בנים: מרים אחותי, אני משה, ואחי דָּוִד־יהודה.

הסיפור על "נס הושענא-רבה" הילך בשווייץ עוד שנים רבות. כאשר ביקרתי לראשונה את הרב צבי-יהודה – ראש ישיבת 'מרכז הרב' (אשר שהה בשווייץ בצעירותו) – הוא סיפר לי את הסיפור הזה בהתרגשות רבה, וחזר והזכיר את "הנס הגלוי" גם בכל פגישותינו בשנים הבאות.

ב

משפחתנו גרה בשווייץ בעיר מונטֶרָה, שם יסד אבי־מורי זצ"ל את ישיבת 'עץ חיים' וניהל אותה ברמה. היתה זו אז הישיבה היחידה במערב אירופה, היא נעשתה מפורסמת, וביקרו בה גם ראשי הישיבות הגדולות ממזרח אירופה. ויהי היום, אמי רבקה חלתה בשחפת, חום גופה עלה ומצבה הידרדר ונעשה אנוש. שני רופאים בכירים באו לבדוק אותה ואמרו לאבא ולהוריה – שנזעקו למיטתה – כי המצב נואש, ורק נס יוכל להצילה...

באותו הערב הגיע לביקור פִּישִׁיבָה הרב יוסף־שלמה כהנמן, ראש הישיבה בפוניבז', ואבא זצ"ל התייסר פִּשְׁאָלָה מה עליו לעשות; מצד אחד אשתו האהובה שוכבת במצב קריטי, ומצד שני עליו לכבד את ראש הישיבה... סוף דבר, אבא ניגש לִישִׁיבָה עם האורח, הציג אותו בכמה מילים, וביקשו לשאת שיעור בפני התלמידים. הרב כהנמן דרש בסוגיית "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" במסכת כתובות – ובסוף השיעור קם על רגליו וקרא: "ריבונו־של־עולם, יודעים אנו שהיא חולה אנושה, אני כוהן, ומבקש ממך שתשלח לה במהרה רפואה שלמה – הפה שאסר הוא הפה שהתיר!"...

למחרת בבוקר שוב באו הרופאים, הביטו באמא, ראו שהחום ירד לגמרי ומצבה השתפר לבלי הכר... הם אמרו שאין להם שום הסבר איך זה קרה, אבל אנו ידענו – הפה שאסר הוא הפה שהתיר!

אמא הבריאה ב"ה, ועמדה לימינו של אבא – הן בניהול החנות בתבונה רבה, והן בדאגתה לכל צורכיהם של תלמידי הישיבה. לעולם לא אשכח את לילות השבת בביתנו, כאשר באו הבחורים לשמוע את שיחתו של אבא על פרשת השבוע ולהתענג על שפע העוגות אשר אמא הכינה לכבודם – וכך נמשך עונג השבת עד אחרי חצות לילה...

ג

ידי רועדת כאשר כותב אני על אבא מורי, הגאון הרב ירחמיאל אליהו זצ"ל... הוא נולד בעיירה צ'ורְגֶל בפולין, נשלח לישיבת לומֶז'ה בליטא כבר בגיל צעיר, וישן שם על ספסלי בית המדרש... כבר בגיל עשרים הוזמן לכהן כרב באחת

הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו

העיירות, אבל משהוצע לו שידוך עם רבקה, בתו של ר' נפתלי שמואל שטרנבוך, נסע לשם כך לִבְּזֶל, בשווייץ – שם נישאו הורי, ושם הרביץ אבא תורה וגם עסק במסחר. אחר-כך עברה המשפחה לעיר מונטֶרָה, ליד אגם ז'נבה. אבא פתח חנות לכלי מיטה, ובשנת 1927 למניינם יסד שם את הישיבה אשר בראשה עמד עד יום מותו.

הקמת הישיבה במונטֶרָה היתה מהפכה של ממש – הן בשל דרכו המיוחדת של אבא זצ"ל בלימוד ובחינוך, והן בשל העובדה כי לא היו כלל ישיבות במערב אירופה.

אף-על-פי-כן הצליח אבא להלהיב את הרב בלוך, ראש הישיבה של טלז, הוא שלח אליו חמישה מתלמידיו המובחרים – וכך החלה הישיבה את דרכה, בדירה שכורה, כאשר אמי מבשלת לתלמידים את ארוחותיהם.

בשנים הבאות כבר למדו בישיבה עשרות בחורים, וגם בעלי-בתים רבים, ולאחר כמה גלגולים נמצא לה מקום ראוי – Villa Quisisana – בית גדול ומפואר בתוך גן של אילנות גדולים. במשך השנים יצאו מן הישיבה מאות בוגרים, רבים מהם נעשו רבנים ותלמידי חכמים גדולים, והפיצו תורה ויראת שמים בכל מקום.

אבא מורי זצ"ל היה איש המעלה. הוא לא התפרנס מן הישיבה, כאמור, כי לא רצה לעשות את התורה קרדום לחפור בה. הוא היה בעל תפלה יוצא מן הכלל, עוצם כוונתו וניגוניו שבו את הלב ורוממו את רוחו של הקהל – בייחוד בתפילת 'כל נדרי' ומוספי הימים הנוראים, ועד היום הנני מתפלל לפי ניגוניו העמוקים. הוא היה גם נואם ממדרגה ראשונה, ובכל מקום שהוזמן – באנטוורפן, בלונדון ובירושלים – עמדו מאות אנשים להקשיב לדבריו, ברגשות של אהבה וכבוד. אבא היה מעורב בדעת בין הבריות באופן מיוחד, רבים מאוד הרגישו שהם חבריו וְרָעִיו, ותמיד נטלו ממנו עֶצָה ותושיה. את אִמְנו היקרה הוא כיבד עד מאוד, וקשה לתאר את אהבתו ומסירותו אליה – גם בשנים הארוכות בהן נותר גלמוד, בלעדיה. זכרו לא ימוש מאַתָּנו!

אבא נפטר בשנת תשט"ו. הוא היה אז באנגליה, בדרכו לאמריקה – שם אמור היה להופיע בשיעורים ודרשות בפני הקהל – אלא שנפטר בדרך, בעיר קורק בדרום אירלנד, לאחר שאושפז שם בבית החולים במשך שבועיים ימים. המברק בו הודיע אבא שהוא חולה ומאושפז היכה אותנו בתדהמה. היה זה יום חמישי – וחשבנו, דָּוָד אחי ואנכי, שאין כל אפשרות שנגיע אליו לפני כניסת השבת. כאן בא לעזרתנו איש משרד נסיעות, איש טוב לב באופן יוצא מן הכלל. הוא איתר מטוס האמור לטוס באותו לילה לדבלין דרך פריז, הורה לו לשנות את נתיבו ולנחות בבזל במקום בפריז בגלל ערפל כבד, והורה לנו להגיע לבזל תוך שלוש שעות...

כל עוד רוחנו בנו, עלינו לרכבת היוצאת ממונטֶרָה לִבְּזֶל – הגענו בשמונה בערב – ובתחנת הרכבת המתין לנו נציג חברת התעופה שאמר לנו: "בואו איתי, המטוס לדבלין מחכה לכם בנמל התעופה". כך הצלחנו להגיע לעיר קורק בבוקר יום ששי, וכאשר ראה אותנו אבא בפתח החדר – אורו עיניו... שבועיים היינו ליד מיטתו, אך חרף הטיפול המסור בבית החולים עצם אבא לבסוף את עיניו, והחזיר את נשמתו לבוראו.

הטהרה נעשתה בדבלין, גופתו של אבא זצ"ל הוטסה לשווייץ, ונערך מספד גדול בחצר הישיבה. מיד עלתה השאלה, היכן עלינו לקבור אותו. אשתו (אמי מורתי רבקה ע"ה) נפטרה שנים רבות קודם-לכן ונקברה בציריך (בשווייץ), שם נטמנו גם הוריה, הרב חיים נפתלי שמואל שטרנבוך זצ"ל ואשתו, וגם אבינו זצ"ל ייחד מקום לגופו ליד קבר אשתו. שאלנו בַּטְלֶפּוֹן את הרב הראשי בישראל – היה זה הרב יצחק הרצוג זצ"ל – הוא פסק כי יש להעלות את גווייתו לקבורה בישראל, וכך היה. ההלוויה בירושלים, בבית העלמין בסנהדריה, היתה גדולה ומכובדת, והשתתפו בה רבנים גדולים והמון רב. אחרי ה'שבעה' הלכתי לבקר כמה רבנים גדולים כדי להודות להם על השתתפותם בצערנו. ביקרתי אז את ראש ישיבת מיר, ושאלתי אותו אם יוכל להמציא לי תלמיד חכם ראוי, שיבוא לישיבתנו בשווייץ להיות ראש ישיבה במקום אבא ז"ל. ענה לי הרב בידיש, ובלשון נחרצת: "לא תמצא!", שאלתי: "ובכן, מה עלי לעשות?", והוא השיב: "זייט אַלֵיין!" – תהיה אתה בעצמך!..

חזרתי לשווייץ, תחילה לא רציתי לקבל את העול על עצמי, אך לבסוף הסכמתי, צירפתי עמי להנהלה הרוחנית את שני הר"מים הגדולים, הרב רקוב והרב שיינר שליט"א – וכך נמשכה עבודתי עוד שנים רבות, עד עלייתנו לארץ ישראל.

ולבסוף, הנה עוד שתי השלמות מעניינות:

האחת נוגעת להחלטה לקבור את אבא בירושלים, החלטה שקיבלה חיזוק מפתיע מפי אבא עצמו... זמן רב אחר־כך בא לידי מאמר שנכתב בעטו של אבא זצ"ל לפני שנים רבות, מאמר שפורסם בספר הזיכרון 'יד שאול' לזכר חתנו, הרב שאול וינגורט זצ"ל. כותרת המאמר היתה: 'שיטת הרמב"ם במצות יישוב ארץ־ישראל'. שם כתב אבא על חשיבות הקבורה בארץ ישראל, והוסיף שנכון להעלות את גופו של הנפטר לארץ־ישראל גם אם לא ביקש זאת, ואפילו אם ייחד לעצמו מקום בחו"ל, אלא־אם־כן הוא ציווה בפירוש שאין הוא רוצה בזה. ובכן, אבא ניבא ולא ידע מה ניבא! כך נוכחנו בדיעבד שיפה עשינו – וכפי רצונו – להעלות את גוייתו לקבורה בארץ.

ההשלמה השניה נוגעת לאיש משרד התעופה אשר הסיט עבורנו את המטוס ממסלולו כדי שנוכל להגיע לאבינו החולה. ובכן, כאשר חזרתי לשווייץ ניגשתי אליו למשרדו כדי להודות לו על חסדו. פתחתי בשיחה ושאלתי לשמו – ואז הוא קטע אותי בדברים נחרצים ואמר: "אנא, שִׁכַח את כל העניין ברגע זה – ואל תשאל לשמי! כי אם ייודע להנהלה מה שעשיתי, תוך הפרת כל חוקי התעופה, אני מפוטר ונזרק ממשֶׁרְתִי בוּ בַיּוֹם!". התפעמתי אז מגודל הנפש אשר פגשתי – ועודני נפעם גם כיום מהתנהגותו של האיש הזה! הוא לא הכיר אותנו כלל, ויצא מגדרו כדי שנצליח לראות את אבא על ערש דוֹי רק משום שהרגיש עד כמה זה חשוב לנו. איזו גבורה שבחסד!..

ראש ישיבה בתוך עמו

נר זיכרון לרב משה בוצ'קו זצ"ל

מאת ד"ר מרק ויגודה

"התקרבותי לעולם התורה הביאה אותי חיש מהר למסקנה אישית ראשונה: מאחר שהורֵי אינם שומרי מצוות כלל וכלל, עלי להתרחק מהם – בעיקר בגלל בעיות כשרות. עמדנו לנסוע הביתה למחרת יום כיפור. הרב משה קרא לי הצידה והבהיר לי חד־משמעית: 'אמנם הכשרות היא דבר חשוב אך רבות מהלכותיה הן רק דרבנן; ואילו מצַנת כיבוד אב ואם היא אחד מעשרת הדיברות. עד שאתה בא להחמיר בכשרות, עליך להחמיר באותה מידה בכיבוד הורים. תפקידך איננו לחנך את הורֵיך, אלא לכבד אותם'".

מעשה זה, המסופר על ידי אחד הבוגרים כשהוא מעלה זיכרונות מתחילת לימודיו בְּישיבה, מאפיין היטב את הרוח המיוחדת שעשתה את ישיבת מונטרֵה (Montreux) למקום כמעט מיתולוגי, ואת ראש הישיבה ומנהלה הרב משה בוצ'קו לדמות יוצאת דופן בנוף החינוך היהודי של הקהילות דוברות הצרפתית, בְּתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה.

ישיבת 'עץ חיים' במונטֵרה

עד סוף שנות השישים של המאה הקודמת פקדו רק מעט תלמידים מצרפת את שערי הישיבה השוכנת בְּוילה קיזיזנה (Villa Quisisana), בית מידות מפואר הבנוי בסגנון ניאוקְלָסי על אחת הגבעות המתנשאות מעל עיירת הקיט מונטרֵה, על שפת אגם לְמאן. שום סימן לא ניבא שְישיבה זו עתידה למלא תפקיד מפתח בחיי הקהילה היהודית הצרפתית.

כאן המקום לסקירה היסטורית קצרה:

ישיבת 'עץ חיים' במונטֵרה נוסדה בשנת תרפ"ז (1927). מייסדה, הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו זצ"ל, היה חניך ישיבות לומְז'ה ונובהרדוק הליטאיות. זו

הערה: המאמר נכתב בצרפתית ותורגם בידי יהודה אברהרד.

האחרונה – אשר נוסדה ע"י 'הסבא מנובהרדוק' ר' יוסף יוסל הורביץ ושורשיה מגיעים עד ר' ישראל סְלֶנְטֶר – נחשבת לנציגה המובהקת של תנועת המוסר המציבה את תורת המידות ואת המשמעת הרוחנית במרכז החיים הדתיים. כאשר הגיע הרב בוצ'קו לשווייץ בראשית המאה הקודמת – ומְשִׁינְתָּנָה לו ההזדמנות להתבונן בתופעת עזיבת היהדות הפוּשָׁה בקהילות מערב אירופה מאז ראשית האמנציפציה – הוא בא לידי מסקנה כי שורש הבעיה נעוץ בהיעדר תרבות תורנית של ממש. הבנתו זו הניעה אותו לייסד במונטֶרָה את הישיבה הראשונה באירופה המערבית שלאחר תקופת ההשכלה, חרף התנגדותם של חוגי הממסד היהודי השוויצרי אשר חששו מ"חזרה לָטו".

ביסוד תוכנית הלימודים עמד הדגם הליטאי הקלְסִי אך מאוחר יותר נוספו גם מקצועות חדשים, כמו לימוד השפה העברית וההיסטוריה היהודית. כאיש חזון, הבין הרב ירחמיאל אליהו – לפני כל המחנכים האחרים – שהדרך להמשך הקיום היהודי בעולם המודרני מחייבת את החיבור בין השבת נכְסִי התרבות היהודית וחזרה ללימוד התורה המסורתית מחד גיסא, לבין פתיחות לעולם הגדול מאידך. הישיבות האחרות אשר קמו אחרייכן במערב אירופה נבנו כולן בהשראתה של ישיבת מונטֶרָה, בין אם נוסדו על פי דוגמתה, ובין אם הוקמו תוך הסתייגות ממנה...

אחרי פטירתו של הרב ירחמיאל-אליהו בשנת תשט"ו (1955) נקרא בנו – הרב משה בוצ'קו (יליד תרע"ז, 1917) – למלא את מקום אביו בראשות הישיבה. בשנת תשל"א (1970) הוא החליט להפוך את הישיבה לישיבה תיכונית, ובמתכונת זו היא נחלה הצלחה גדולה והולכת. להלן ננסה לשרטט את הקווים המנחים לשיטתה החינוכית של הישיבה.

מערכת הכיתות וסדרי הלימודים

הישיבה התיכונית מורכבת משלוש כיתות: י', י"א וְי"ב (במינוח הצרפתי: שניה, ראשונה וכיתת גמר), והיא מכינה את התלמידים למבחני הבגרות הצרפתית במגמות מדע וכלכלה. לימודי הקודש מתקיימים מן השעה 00:8 בבוקר עד 17:00 אחרי-הצהריים, ונרחיב על כך בהמשך. השיעורים במקצועות הכלליים – (הרב משה התנגד נחרצות לביטוי 'לימודי חול') – מתקיימים

בשעות הערב המוקדמות, בין 17:00 ל־19:00. הרעיון הזה, הנראה לכאורה כאוטופיה, עלה על דעתו של הרב משה כאשר נחה עינו על מודעת פרסומת לתוכנית הכנה למבחני בגרות בשעתיים של לימוד ביום. איכות המורים אשר נבחרו בקפידה – ואשר חלקם אף הגיעו מִפְּרִיס לשלושה ימים כל שבוע – יחד עם המוטיבציה הגבוהה של התלמידים שהכינו את שיעורי הבית בְּעֶרְב, הביאו לאחוזי הצלחה גבוהים במיוחד במבחני הבגרות, והיה זה אתגר כמעט בלתי־אפשרי בתנאים אלה.

ימי שלישי הוקדשו לפעילויות נופש, ולעיתים קרובות הם נוצלו לסקי או לטיולים באזור. פעם בחודש יצאו התלמידים – רובם תושבי צרפת – לסוף שבוע בבתיהם.

השיעורים התקיימו בחדרים קטנים, ומספר התלמידים בכל כיתה היה בין שמונה לשנים־עשר. הרב משה היה נותן כמה שיעורים בכל יום, וְבְקִיץ הוא לימד בצל העצים, בחצר הגן אשר סביב בניין הישיבה.

מראהו של הרב משה מותיר רושם רב על הבריות: קומתו הגבוהה, הרזה מעט, מצחו הרחב, זקן התיש שלו, הופעתו הזקופה, פניו הכחושות, הכמעט־סגפניות, מבטו הישיר, משקפיו העבים – כל אלה מעניקים לו נוכחות מרשימה. אך מאחורי חזותו חמורת הַסֶּבֶר מאירות פניו בחיוך מלא רוך ואהדה, ודיבורו ישיר ומזמין. (תמיד קראנו לו רַב משה – וכך אני מזכיר אותו גם כיום – כי לנו, בוגרי הישיבה, מבטא הכינוי הזה שילוב של כבוד וחיבה אליו).

גישתו הפדגוגית של הרב משה בהוראת לימוד התורה

כך מתאר אחד מבוגרי הישיבה – אשר נהיה למוֹרֶה בעצמו – את שיטת ההוראה של הרב משה: "יום אחד ראה אותי הרב כשאני מעיין בחידושי אחד ה'אחרונים' על הגמרא. הוא ניגש אלי ושאל: 'ומה עם טקסט הגמרא עצמו? האם התעמקת בו?'". הרב משה העמיק והרחיב מאוד בדברי ראשונים ואחרונים – כפי שניתן לראות בעיון בספריו – אך בכל־זאת מאפיינת ההערה הנ"ל את גישתו הפדגוגית: עיקר הלימוד בעיניו איננו אגירת הידע והשימוש בו, וגם לא ידיעת מחשבותיהם של אחרים אשר חשבו לפנינו; עיקר הלימוד

הוא החשיבה העצמית, הדורשת אמנם למידה שיטתית, אבל לא שינון ריק מתוכן.

הלימוד אצל הרב משה מתאפיין בגישה ביקורתית אל הטקסט. אין מדובר בביקורת כדרך המחקר האוניברסיטאי – הרב משה איננו עוסק ב'ביקורת התלמוד' על ידי השוואת מקורות וכדומה – אלא בביקורת של בחינת הטקסט בכלי ההיגיון, השכל הישר והחשיבה. יותר משצריך לדעת שרבי עקיבא חולק על רבי ישמעאל, ומהי הנפקא־מינה ביניהם למעשה, יש לחדור אל ההיגיון, אל הרעיונות ואל הערכים המסתתרים מאחורי כל אחת משתי הדעות.

הרב משה היה אומר שאין הוא מסוגל ללמוד וללמד סוגיה תלמודית על-פי כמה מפרשים במקביל. לא מתוך עצלות או מתוך ענווה מזויפת הוא נהג כך, אלא מתוך עמדה יסודית שְׁלימוד אמיתי דורש הזדהות, ועל כן דורש גם להכריע בין ההבנות השונות, אשר יש לבחור מביניהן את זו המשכנעת ביותר. עיקר הלימוד במונטֶרָה מתמקד אפוא בהתבוננות בַּטקסט ובניתוחו הקפדני, יותר מאשר בלימוד ממצה של פירושי 'ראשונים' ו'אחרונים'. ההיגיון הוא אפוא יסוד הלימוד.

כאשר ברבות הימים יוציא הרב משה לָאור את חידושו על התלמוד ועל התנ"ך, הוא יקרא להם – לא במקרה – 'הגיּוּני משה'. בהקדמה לספרו הוא יכתוב: "בשיעורים שמתי את עיקר הדגש על הבנת היסודות והסְבָרוֹת בַּסוגיה. חשוב לי לציין כי במהלך הלימוד ודרך החשיבה שלי בסוגיות השונות מצאתי לי חבר בשיטת רש"י ובדרך לימודו; ובדרך כלל הסבְרֵי הסוגיה כפי ההיגיון, בשיעורים שמסרתי בְּישיבה, היו כדרכו ושיטתו של רש"י – ופחות מאלה של בעלי התוספות".

מרכיב מרכזי נוסף בגישתו של הרב משה להוראת לימוד התורה הוא הרצינות הרבה שבה הוא מטפל באגדות ובמדרשי ההלכה שֶׁבַּתלמוד, כלומר בַּלימודים מן הפסוקים.

לְעֵתים קרובות האגדות הן קשות להבנה, מוזרות או מופלאות ביותר, ובעולם הישיבות רגילים להזניח את לימודן או אף לדלג עליהן לגמרי. לא כן במונטֶרָה – שם דווקא בקטעים הללו מנסים לגלות את יסודותיה ההגותיים של היהדות. בהקשר זה אזכיר את שיעורי המדרש של שבת בבוקר אשר הגיעו

לגבהים בלתי מוכרים של שאר רוח, השראה והתעלות; התלמידים שזכו להשתתף בשיעורים האלה זוכרים זאת בגעגועים – ומכירים תודה עד היום לרב אברהם אבא ויינגרט ולמורים הדגולים אשר לימדו אותם. ובאשר למדרשי ההלכה – פעמים רבות הם נראים שרירותיים או מאולצים ורחוקים מפשט הכתוב. ובכן, גם כאן מנתח הרב משה את הטקסט בסבלנות וביישוב הדעת, במטרה להבין עד תום את משמעותו העמוקה. על פי רוב הוא מצליח בניתוחו להשכין שלום בין המדרש ובין ההיגיון, וכשהוא איננו מצליח – אין הוא מהסס להודות בכך; הוא מעדיף להישאר בקושיה מאשר להיזקק לתירוץ או לביאור שאיננו מתקבל על הדעת – וגם זהו קו מאפיין באישיותו.

איש אמונה במובן האמיתי של המילה היה הרב משה – תמיד עודד את התלמידים לשאול את כל השאלות העולות על ליבם, לרבות כאלה המעמידות בסימן שאלה את ההכרעות הדתיות הבסיסיות. כך חינך לתורת אמת שורשית, אשר לא יגורו באוהליה הזיוף והצביעות.

גישתו ההלכתית

מאפיין בולט בתוכנית הלימודים במונטרֶה הוא מיעוט המקום המוקדש בה ללימוד ההלכה. אכן, המשקיף מבחוץ – המורגל בכך ששיעורי ההלכה תופסים חלק נכבד במערכת הלימודים של בתי הספר היהודיים בכלל ושל הישיבות בפרט – רשאי להתפלא על היעדרם הכמעט-מוחלט במונטרֶה. אמנם התלמידים לומדים הלכה – אך בעיקר בחברות או בקבוצות קטנות, בדרך כלל בשעות הערב, יותר מאשר בשיעורים פרונטליים כלליים.

מלבד הקושי הטכני לשלב שיעורים כאלה במערכת השעות הדחוסה, הרי עיקר הסיבה לדבר נעוצה בכך שבעיני הרב משה ההלכה איננה ניתנת להפרדה מן המרקם האנושי והחברתי אשר בו היא פועלת. אין זו מערכת ניטְרָלית של חוקים מן המוכן הנלמדים באופן שיטתי – חוקים נוקשים, מוחלטים וחתומים המיועדים ליישום בכל הנסיבות – אלא גוף חי, אשר לא ניתן להבין את מסקנותיו הממוקדות בסעיפי ה'שולחן ערוך' אלא לאור יסודותיו הראשוניים, שהם מערכת הערכים אשר התורה באה להנחיל לנו. רק באמצעות הלימוד בעיון של התפתחותה הלוגית של הסוגיה במקורה

התלמודי ניתן להבין את מערכת הערכים הזאת ולעמוד על משמעותה האמיתית של ההלכה. בעיני הרב משה, ההתפתחות הלוגית הזאת – (ולא ההתפתחות ההיסטורית, שהרב משה לא גילה בה התעניינות מיוחדת) – היא המגלה את יסודות השאלה הנידונה, שורשיה וענפיה, היקפה ומשמעותה המוסרית והדתית.

משמעותה האמיתית של ההלכה נעוצה אפוא בהשתדלות לגלות ולהבין את שכבת המצע הרעיוני, ההגותי, המסתתרת תחת פני הסוגיה – ולא ייפלא אפוא שהרב משה חש אי־נוחות מסוימת מול ספרי סיכום המגישים הלכה פסוקה מן המוכן, כעין 'מוצר מוגמר'. כיצד לא נחשוש מביטול העיון מפני הסעיפים, מהעלמת המסומן מאחורי הסימנים? הרב משה זיהה בנטיה הזאת סכנה ממשית של הפיכת העיקר לטפל והטפל לעיקר, תוך השפחת העובדה שבבסיס כל הלכה עומד רעיון יסודי אשר עלינו לשאוף לברר אותו בכל שלב במהלך הלימוד.

אי־הנחות נוכח ספרי הפסקים נובעת גם מכך שהסעיפים מסודרים בהם אחד אחרי השני, באופן ליניארי, וכך נוצרת תחושה של דחיסה והשטחה אשר אינה מאפשרת לראות שום מדרג: כיצד נוכל להבחין מה עיקר ומה טפל בתוך אוסף הסעיפים? מה מהותי ומה משני? אכן לפי הרב משה קיים גם קיים מדרג בין דברים חשובים יותר לחשובים פחות; העלמת העובדה הזאת בְּטֵעֵנָה שהכול שווה ערך בקדושה מפני שהקב"ה ציווה, עלולה להביא להתנהגות סרת טעם ואף נלוזה.

לאור שני העקרונות הללו תובן חשדנותו המסוימת של הרב משה כלפי חלק מספרי הקיצור הקלסיים – מלבד כמה יוצאים מן הכלל שהבולט ביניהם הוא ספר 'חיי־אדם', אשר נלווים בו הסברים כלליים והגותיים לגוף החומר ההלכתי, ומובלטים היסודות המוסריים של ההלכה. שמא אין זה מקרה שמחברו – הרב אברהם דנציג (תק"ח-תקפ"א), תלמידו של הרב יחזקאל לנדא (ה'נודע ביהודה'), אשר הוסמך לרבנות על ידי הרב חיים מוולוז'ין תלמיד הגר"א – סירב במשך תקופה ארוכה לשבת על כס הרבנות בוילנא והתפרנס ממסחר בזמן שחיבר את ספרו.

כדי להדגים את הגישה ההלכתית הייחודית הזאת, נביא כאן תשובה שהשיב הרב משה לשאלה שהופנתה אליו. יש להקדים ולהעיר על תופעה מעניינת:

ענוותנותו של הרב משה גרמה לו להסס בדרך כלל בטרם ייטול את תפקיד פוסק ההלכה, ותמיד הקפיד להתנצל בראש תשובותיו. יוצאים מן הכלל הם המקרים שבהם הוא חשש כי ההקפדה על קיום 'החוק היבש' כלשונו עלולה לסלף את הרעיון הטמון ביסודו – ודווקא אז הוא הביע בהחלטיות את דעתו. ובכן, אדם שאחותו נפטרה בנסיבות טרגיות שאל את הרב אם מותר לו להושיט את התינוק שלה לאמה – כלומר לסבתו של התינוק – כדי שתשיטהו בחיקה, לכאורה בניגוד להלכה הפסוקה ב'שולחן ערוך' ('יורה דעה' סימן שצ"א סעיף א'): "אָבֵל אסור בשמחה, לפיכך לא ייקח תינוק בחיקו כל שבעה, שמא יבא לידי שחוק", הלכה שמקורה בדברי התלמוד עצמו (מסכת מועד קטן דף כ"ו עמ' ב').

תשובתו של הרב משה מתחילה בהצעת המסגרת הכללית של הלכות האבלות: "מצד אחד, חיוב על האבֵל להתאבל ולבכות על אבְדָתו, וזהו חיוב מאוד אנושי, כי למרות שְׂמִצְנָה לקבל את הכול באהבה לא מנעה התורה מאתו את הגישה האנושית להתאבל על אבְדָתו". ועם זאת קבעה ההלכה מסגרת "לתת לאדם מידה עד כמה מותר להתאבל ואל יתקשה על המת יותר מדי, כי לולא ההלכה לא היה לְאָבֵל גבול, וככה נתנה לו התורה הלכה קבועה, ובזה עצמו הוקל על האדם, כי יש לו גדרים קבועים בהם יוכל למצוא את נוחו בבכיותו. והצד השני, הוא חובת המנחמים למצוא לו תנחומים ולהקל על אבְלו, להרבות עליו רעים ולהמציא לו כל מיני סיבות שעל ידן יקל לו לשאת בצער, כמו למשל להרבות בשבחו של הנפטר תוך השתתפות בצערו של האבֵל, כל אלו גורמים להקל מעליו את האבלות. הרי שמצד אחד יש חיוב בצער ומצד שני יש חיוב וחוב אנושי לעשות כל טצדקי [= כל מה שאפשר] להקל מעליו את צערו".

שני הצדדים הללו, הנראים כסותרים זה את זה, הם המאפשרים את 'עבודת האבלות'. אחרי כן מעיר הרב שבסמוך להלכה זו הובאה בתלמוד הלכה אחרת: "חולה שמת לו מת, אין מודיעין אותו שמת, שמא תיטרף דעתו עליו", ומכאן הוכחה כי בהלכות האלה יש לקחת בחשבון גם את הנסיבות המיוחדות וגם את מצבו הנפשי של האבל, "וחס וחלילה לגרום לו צער שלא יוכל לעמוד בו". עוד הוא מוסיף ומדייק בלשון התלמוד: "הנה בגמרא לא כתוב 'אסור' אלא כך כתוב: 'אָבֵל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו

לידי שחוק, ונמצא מתגנה על הבריות, הרי שלא אסרו זה מדין שמחה באבלות אלא עצה טובה קאי־משמע־לן, שלא יעשה כן שמא יתגנה, ועל כבודו חסו". ואחרי שמסייע לדבריו מלשון הרמב"ם, הוא מסיק: "ובטח שגם המחבר [= בעל ה'שולחן ערוך'] כיוון לזה, אלא שקיצר בלשונו". ואז כותב הרב משה: "והנה, ליבי אומר לי שִׁכְשָׁאֲמָרוּ 'תינוק' בכלל לא התכוונו לתינוק שלו; וכי נאסור על אמא לאחוז בתינוק שלה?! זה נגד כל שכל, ואין בהחזקת תינוק שלה משום שחוק אלא געגוע חיוני הן לתינוק הן לָאִמָּא, וחלילה מלהיות אכזרי עד כדי כך, והתורה אמרה 'דרכיה דרכי נועם'". ולבסוף הוא בא למסקנה: "והנה גם כאן אני אומר, האיסור הוא לקחת תינוק של אחר ולשחק עמו, עד שיתגנה, אבל לקחת את התינוק שלו לתוך חיקו, לחמם קצת את לבבו ולהפיג קצת את צערו הגדול, בכך לא רק שאין איסור אלא יש חיוב אנושי, ואם לא כתוב זהו מרוב פשיטותו".

תשובה זו של הרב משה מדגימה היטב את קווי היסוד של גישתו ההלכתית: הצבת ההיגיון כיסוד מוסד, קריאה מחודשת של לשון הפוסקים לאור ניתוח המקורות התלמודיים, הכפפת האות הכתובה לרוח ההלכה, ותשומת לב רבה מאוד לצד האנושי.

רוח מונטֶרָה

מונטֶרָה היא הרבה יותר מִמְסַגֶּרֶת אשר בה ניתנים שיעורים. מונטֶרָה זוהי רוח, רעיון, תפיסה של היהדות המגולמת בדמותו של הרב משה, רוח חיים שהוא מצליח להפיח בנפש כולם. את השקפתו הוא מסכם במלה אחת: הרמוניה! אלה שהכירו אותו חשים צמרמורת עד היום, בזכרם את רבם מבטא את המילה הזו, הולך וְחִזַּק מאוד בקולו העמוק. אכן, זוהי מילת המפתח של הגותו: כאיש האחדות הכוללת הוא מתאמץ לאחד ולמזג בְּמִקוֹם שרבים רואים רק פירוד, עימות ואי־התאמה. על פי דרכו של הרב משה אמורה ההרמוניה הזאת לבוא לידי ביטוי בתחומים רבים – ונזכיר כאן שניים מהם:

- לימודי קודש ולימודי חול. כפי שכבר אמרנו, הרב משה מתנגד לְהִבְחִנָה הזו. בעיניו אין 'קודש' ו'חול', הכול קודש; כי הכול נהיָה בדבר ה' וברצונו, הכול נוטל חלק בקדושת עולמו. הוא איננו רואה בְּלִימוּדִים הכלליים כורח של

סד המציאות שאילוצי הפרנסה מצדיקים בדיעבד, אלא תחומי ידע אשר על האדם לקדשם ולחברם אל התורה בקשר בליינתק. הישיבה – בהכשירה יהודים בכפּל הפנים של התרבות הזאת – מציבה את עצמה בתוך עולם העשייה, ותורמת להכרה בערכה של התורה כתורת־חיים.

• **השקפת עולם כללית.** הרב משה מעודד את התלמידים להתפעל וליהנות מיופיו של העולם: כל המבקר בביתו ייוכח בַּחוש האסתטי שלו, והוא איננו מחמיץ שום הזדמנות להרצות על יופיו של הטבע ועל כך שהאדם נדרש ליהנות ממנו. בעיניו אין בכך התרחקות מן התורה, אלא אדרבה – השלמה הרמונית ללימודה. מרגלא בפומיה ביאורו של אביו לַמשנה בפרק ג' של 'פרקי אבות' – (אם כי נראה שקדמוהו בכך רבנו, וביניהם הרבי מקוצק) – "המהלך בדרך ושוֹנָה ומפסיק ממשנתו ואומר: מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו"; לא את ההתפעלות מיופיו של הטבע פוסלת המשנה כאן, אלא אדרבה – הדבר הפסול הוא ההבנה שהתפעלות זו דורשת כביכול להפסיק מן הלימוד, כאשר אליבא דַאמת הריהי חלק ממנו ממש!

רוח מונטָרה, זו גם **משפחתיות** – והרב משה אוהב לתאר את הישיבה כ'משפחה גדולה'. הישיבה איננה רק מְקוּם לימוד אלא גם מקום של חי חברה וְרעות. כל ליל שבת, לאחר הסעודה, התלמידים יורדים העירה לבתי רבניהם – שם מוגשות להם עוגות ושתייה – והם שרים, שואלים שאלות, מתווכחים, מדברים על פרשת השבוע או שומעים דברי תורה, ואף סתם מפטטים. האווירה נינוחה ונעימה והכול מוצאים את מקומם, שמחים ומתענגים.

אווירה משפחתית זו שורה בבית משפחת בוצ'קו במידה רבה בזכות בעלת הבית. גב' הלן בוצ'קו היא יותר מרעייתו של ראש הישיבה; לא זו בלבד שהיא מעורה היטב בלוגיסטיקה של הישיבה, בתפקודה וּבַאספקה שלה, אלא שהיא לוקחת חלק פעיל בכל הדיונים, גם בנושאים תורניים. כַאֲשֶׁה מלומדת, בעלת מחשבה עצמאית, היא מסכימה או חולקת – ותמיד בפשטות וללא התייפייפות. הרב משה מעניק לה אהבה נאמנה ותשומת לב תמידית. נוכחות נשית גלויה זו בחיי הישיבה, נוכחות טבעית ומאירת פנים – כמוֹגֵם זו של גב' מרים ויינגורט (אחותו של הרב משה), אשר הכנסת האורחים והידע שלה,

וגם העוגות שלה, הפכו לשם דבר – וכך גם נוכחותן של בנות המשפחה בסעודה שלישית כאשר הן נוטלות חלק בדיונים – בכל אלה הורמה תרומה משמעותית להכשרת התלמידים לחיי המעשה, ובכלל זה לחיי הזוגיות שלהם, בהרמוניה ובכבוד.

רוח מונטֶרָה היא גם קריאה להיות מעורב בבעיות העולם. חלילה לתלמידים להיות כמלומדים המסתגרים במגדל השן; הם נקראים להתערב בחיי המעשה – הן בזמן לימודיהם והן לאחר מכן – ולפעול לפתרון הבעיות המעשיות בחללו של עולם. כממשיך נאמן של מסורת משפחתית איתנה – (משפחות בוצ'קו ושטרנבוך היו פעילות ביותר ב'וועד ההצלה' שעסק בעזרה ובהצלת יהודים בימי השואה) – הרב משה נוסע, למשל, עם תלמידי הישיבה לעיר הבירה פֶרן להפגנת תמיכה ביהודי ברית-המועצות. הוא גם מתאמץ במיוחד לקלוט בְּישיבה תלמידים משכבות שונות ומגוונות, בהם כאלה שאין להוריהם אפשרות לשלם את שכר הלימוד.

עוד היבט מרכזי במעורבות זו הוא הבחירה הציונית של הרב משה. בהשפעתו, רואה הישיבה במדינת ישראל את מרכז הכובד של החיים היהודיים, והוא מעודד את התלמידים לעלות ארצה. הרב משה מגן בעוז ובמרץ על מדינת ישראל ועל זכותו ההיסטורית של עם ישראל על ארצו – והוא עושה זאת ללא פשרות, בְּציבור ובתקשורת. ההמשך הטבעי של מעורבות זו עתיד לבוא בעלייתה של ישיבת מונטֶרָה לְאָרֶץ, וכאן היא הפכה לישיבת ההסדר 'היכל אליהו' השוכנת בְּישוב כוכב יעקב, בראשות בנו של הרב משה וממלא מקומו הדגול, הרב שאול-דוד בוצ'קו. הרב משה עצמו ימשיך ללמד בְּישיבה עד ימיו האחרונים.

ולבסוף, רוח מונטֶרָה היא גם מוסר של פשטות וסלידה מן המעוֹשָׁה. אין נוהגים להצמיד לשמות הרבנים כינויים ותוארי כבוד מנופחים, ונזהרים מכל סוג של יהירות או חנפנות. הענווה והצניעות נלמדות מדוגמה אישית: לעתים קרובות נקראים הרבנים בשמם הפרטי; התלמידים אינם פונים לאשתו של ראש הישיבה בתואר 'הרבנית', אלא אומרים בפשטות 'גברת בוצ'קו'.

יש להעיר בעניין זה שהרב משה הינו חשדן בעליל כלפי כל לימוד פורמלי של מוסר. על אף שורשיה של ישיבת מונטֶרָה בישיבות תנועת המוסר הליטאית, בכל-זאת לא נלמדו בְּשיעורים הכלליים ספרי המוסר הקלְסִיים, כגון 'חובות

הלבבות' לרבי בחיי אבן פקודה, 'מסילת' ישרים להרמח"ל, או 'שערי תשובה' לרבי יונה גירונדי. במונטרֶה נרכשו ערכי המוסר דרך לימוד הנביאים והכתובים, דרך העיסוק בתלמוד, ודרך הדוגמה המעשית אשר מזמנים החיים בצל אנשים ישרים – מה שנקרא 'שימוש תלמידי חכמים'. ובכן, במה יכולים התלמידים להתבונן וללמוד מהתנהגותו היום-יומית של הרב משה?

• אין הוא מתפרנס ממשרתו כראש הישיבה אלא ממשיך לעסוק במלאכה – עובד בבית מלאכה משפחתי קטן למוצרי טקסטיל – נאמן לדוגמתו של אביו ולמסורת רבותינו הקדמונים, כדברי המשנה: "כל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עוון" (פרקי אבות פרק ב' משנה ב').

• התנהלותו היום-יומית טבועה בחותם של פשטות ומסירות. הוא עורך בעצמו את הקניות עבור הישיבה ומעמיס את האספקה על מונית המעלה את המצרכים עד ראש הגבעה. הוא צועד רגלית, פעמיים ביום, בדרך העולה מביתו בשכונת קלרנס (ליד האגם) עד הישיבה, המקטורן מונח על כתפיו, ודמותו המרשימה מזדקרת על רקע האגם. הוא מנצל את זמני ההתבודדות תוך כדי הילוכו כדי להתעמק בסוגיות הנלמדות, ולדבריו הוא קיבל השראה לא-פעם 'בלכתך בדרך', ומצא ברגעים אלה את המפתח לפתרון הבעיות בסוגיה שעמד ללמד. לכולם – יהודים ושאינם יהודים – הוא פונה באותה האדיבות ובאותה הפתיחות; לכולם הוא מושיט יד לבבית, ודיבורו עם הבריות בחיוך וברוך.

ולבסוף, הרב משה הוא מחנך אמיתי. הוא מודע היטב בכל עת, לכך שמטרת החינוך איננה רק להעביר ידע אלא לאפשר לכל תלמיד למצוא את דרכו שלו, לבנות את אישיותו הייחודית. הוא איננו מכתוב השקפה אחידה אלא פותח בפני תלמידיו שבילים מגוונים – אשר ביניהם הם יבחרו. הוא מציג פנים מפויסות ונינוחות של היהדות, אשר בניה-בונייה הינם אנשים ישרים וכנים, משלבים תורה ועבודה, מעורבים בחיי המעשה ובבניין העולם, ותורת המוסר היא נר לרגליהם. אכן, נֶאֱמַר וְיָאֵה לָהּ שְׂמָהּ שֶׁל הַיְשִׁיבָה בְּמוֹנְטֶרֶה: 'ישיבת עץ חיים'.